

ESTUDI I EDICIÓ DE
EUGENI D'ORS
CURS SOBRE ELS FENÒMENS DE L'ATENCIÓ
ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS
HIVERN DE 1909

Víctor Pérez i Flores

Dipòsit legal: Gi. 139-2015
<http://hdl.handle.net/10803/285270>

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

Estudi i edició de

Eugeni d'Ors

Curs sobre els fenòmens de l'atenció

Estudis Universitaris Catalans

Hivern de 1909

Víctor Pérez i Flores

Tesi doctoral dirigida i tutoritzada pel

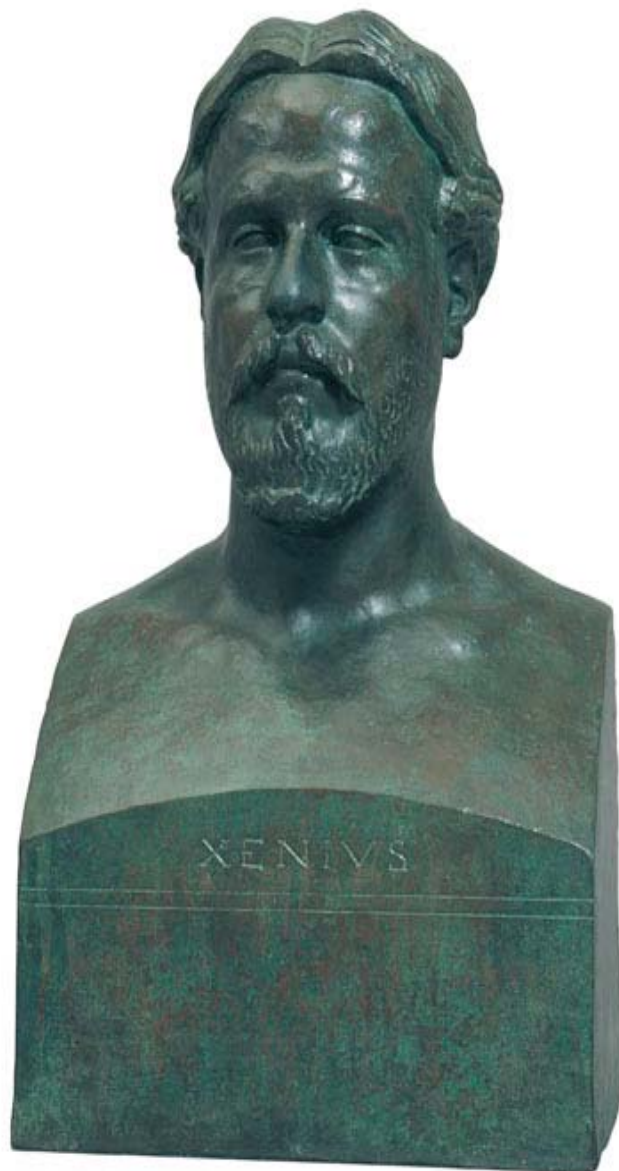
Dr. Francesc Xavier Pla i Barbero

en el marc del Programa de Doctorat

en Ciències Humanes, del Patrimoni i de la Cultura

2014

Memòria presentada per optar al títol de doctor per la Universitat de Girona

Josep Clarà, *Xènius*, 1910.

© MNAC – Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona.

Fotògrafs: Calveras/Mérida/Sagristà

INDEX SUM,
SINE SOLE NIHIL,
SINE INDICE NULLA.

(Segons Eugeni d'Ors, l'agulla d'un rellotge de sol a la Provença)

Magistro Florentino Pino

sensibilitate libertateque.

Taula

Agraïments	13
Aclariment editorial i clau d'abreviatures	15
Resum / Abstract / Resumen	19
Metodologia i objectius generals	23
I. ESTUDI INTRODUCTORI. EUGENI D'ORS: MISSIÓ A PARÍS	27
1. «Guanyar l'invulnerable força de trepitjar»: alguns antecedents	29
1.1. Eugeni Ors i el I Congrés Universitari Català	30
1.2. Xènius de <i>El Poble Català</i> a <i>La Veu de Catalunya</i>	43
1.3. Eugeni d'Ors i la corresponsalia a París	63
2. «Com si en dependís la salvació de la meva ànima o la sort de la ciutat»: l'obra teòrica relacionada amb la Pensió d'Estudis de la Diputació	77
2.1. El procés de creació i adjudicació de la Pensió	77
2.1.1. La Comissió de Nous Serveis	77
2.1.2. Contribució orsiana a l'esperit de la redacció de les beques de la Diputació	80
2.1.2.1. «Gloses» sobre la importància del mètode en els estudis universitaris	80
2.1.2.2. Tres «cròniques» científiques sobre el viure científic a París a <i>La Veu de Catalunya</i>	82
2.1.3. El procés de concurs	84
2.1.4. El <i>curriculum vitae</i> d'Eugeni d'Ors presentat a la Diputació	90
2.2. El corpus teòric que genera la Pensió	95
2.2.1. Sobre els cursos	96
2.2.1.1. <i>Curs sobre la lògica com a fenomen diastàsic</i>	97
2.2.1.2. <i>Curs sobre els fenòmens de l'atenció</i>	105
2.2.1.3. El Seminari de lògica biològica	113
2.2.1.3.1. Experiment 1. Enquesta: «Els petits noucentistes»	115

2.2.1.3.2. Experiment 2. La prova, segons el mètode americà dels «tests» sobre l'atenció, prenent per subjecte alguns correctors d'impremta	122
2.2.1.3.3. Experiment 3. Una sessió de laboratori	125
2.2.2. Sobre les memòries	126
2.2.2.1. La memòria de concurs	126
2.2.2.2. La memòria del primer semestre	129
2.2.2.3. La memòria dels semestres segon i tercer	131
2.2.3. Altres treballs esmentats	134
2.2.4 Sobre la pròrroga d'estudis a Munic	136
II. INTRODUCCIÓ AL <i>CURS SOBRE ELS FENÒMENS DE L'ATENCIÓ</i>	153
1. Presentació	155
1.1. L'emissor	157
1.2. El receptor.....	160
1.3. El canal	163
1.4. El cotext	165
1.5. El missatge	169
III. <i>CURS SOBRE ELS FENÒMENS DE L'ATENCIÓ. EDICIÓ</i>	181
EL TEXT	183
ELS APARATS	184
PRIMERA CONFERÈNCIA	189
SEGONA CONFERÈNCIA	225
TERCERA CONFERÈNCIA	255
QUARTA CONFERÈNCIA	281
IV. CONCLUSIONS	299
V. BIBLIOGRAFIA	307

Agraïments

Era una persona extremament cerimoniosa. El dia abans havíem estat parlant d'Eugeni d'Ors i les visites que havia fet al Museu del Prado; bé, en parlava ell, jo escoltava amb un interès que a ell li devia semblar especial: jo no en sabia res, d'Ors. Dic que el meu interès li devia semblar especial perquè l'endemà em va fer a mans un petit volum, nou, embolicat amb paper de regal de la llibreria Herder. El procés de revelació del contingut va anar acompanyat d'un discurset prosopopeic —a cavall, com passa en aquest casos, entre la sublimitat i el ridícul—. El discurs acabava, sincrònicament amb la darrera extirpació de paper, amb aquestes paraules: «Usted tiene la sensibilidad y la libertad para hacer una tesis sobre Eugenio d'Ors». El llibre era *Introducción a la vida angélica*. El donant, el doctor Florentino Pino Canales.

Aleshores ja estava malalt, i va morir abans d'un any d'una enigmàtica malaltia que li afectava el fetge. Encara que aquell discurs contenia altres referències a les meves capacitats investigadores que hom associaria de manera més immediata a la producció d'una tesi doctoral i al quefer acadèmic, només vaig retenir aquelles dues. De seguida, però, en l'estudi d'Eugeni d'Ors, la sensibilitat i la llibertat es van manifestar com a rigorosos imperatius si no es volia sucumbir inexorablement al tedi o caure en la brega estèril i sistemàtica. Ahora, descobria que tant la llibertat com la sensibilitat no són possessions de l'individu, sinó actituds infoses només per mitjà de la persistència a qui n'és devot. Siguin, doncs, aquests paràgrafs, no només un agraïment al mestre, sinó una invocació a les Gràcies de la Llibertat i la Sensibilitat.

Sento també haver contret un deute de gratitud amb alguns dels professors de la Facultat de Filosofia de Catalunya que, amb el pas del temps, no puc més que reconèixer com a mestres. En concret, sento la necessitat d'expressar l'agraïment i evocar la memòria del pare Andreu Marquès, qui, patint d'un càncer en un estat molt avançat, encara tenia la benevolència paternal d'orientar el seu deixeble en els rudiments més pedestres de la investigació doctoral i la paciència infinita de suportar-li obsessions i dèries orsianes de poca volada estimbant-se pel camí dels Degotalls. També em cal expressar un record entranyable i la més sentida gratitud al pare Eusebi Colomer, qui ens introduïa en l'insòlit plaer de la filosofia catalana. Ho va fer breument, abans de lliurar l'esperit davant els seus alumnes —és a dir, en acte de servei— el dia del Beat Ramon Llull, en una aula de la

facultat Blanquerna, en plena intervenció en el marc d'unes jornades dedicades al savi mallorquí.

Afortunadament, ens resten un bon grapat d'agraïments a aquesta banda de l'Estígia. El primer ha de ser per a Raül Garrigasait Colomé, el doctor; sense el suport, la supervisió, les observacions, correccions i revisions constants del qual tant aquest treball com qualsevol altra tasca intel·lectual que haguem emprès no haurien passat de ser projectes mig embastats o, directament, avortaments. Encara dins de l'acadèmia, però sempre en el marc de la sincera cordialitat i el cultiu d'una tendra amistat, agraeixo el suport, consell i seguiment del Dr. Xavier Pla i Barbero, el treball expert i diligent en qüestions orsianes del qual ha fet sovint les funcions de far i brúixola d'aquesta tesi.

Agraeixo també el mestratge i consells dels professors del Màster en Art, Literatura i Pensament de la Universitat Pompeu Fabra, els quals em van introduir en moltes de les eines de teoria de la literatura i crítica filològica imprescindibles per a aquest treball. En concret vull fer esment de la sagacitat lectora de les doctores Dolors Oller i Teresa Vinardell i l'escrupolositat del Dr. Narcís Garolera davant els textos.

Aquest treball tampoc no hauria estat possible sense la professionalitat i l'atenció del personal dels CRAI de la UdG, la UPF, la UB, la UAB, de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona i, en especial, sense el bon tracte i diligència pacient de l'equip de documentació de la Biblioteca de Catalunya. Encara en aquest apartat, voldria expressar un agraïment molt especial al personal de l'Arxiu Nacional de Catalunya, en concret a la Sra. Amèlia Castan i Ranch; de l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, en concret a la Sra. Montserrat Pumareta; i l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, en concret a la Sra. Maria Àngels Esteban, per l'atenció i per haver custodiat i conservat els documents en l'estat òptim en què els he trobat.

No sabria acabar aquest apartat d'agraïments sense fer esment d'aquell coixí afectiu que ens és font de vida i que —aliè a l'acadèmia— m'ha donat un suport incondicional, tot i que ha patit, més que no pas gaudit, del procés de gestació d'aquest treball. En aquest apartat voldria donar les gràcies, en primer lloc, a Raül Garrigasait Colomé, ara l'amic, per la confiança sense treva, l'auxili fraternal invulnerable i, sobretot, per la vivor del seu pensament, que, des de l'adolescència, sento que ha esdevingut consubstancial al meu. I, en darrer lloc, allò que és sempre primer: a la Guisla i l'Isarn per ser; a la Neus per ser-hi, per ser-hi sempre... abans, durant i després; el deute de gratitud contret amb ella és inabordable en aquest treball. *Sine illa nihil.*

Aclariment editorial i clau d'abreviatures

El següent treball incorpora una quantitat important de transcripcions de textos orsians, o vinculats amb l'activitat acadèmica d'Eugeni d'Ors. Com que tot sovint es tracta de textos inèdits que és necessari anotar —i com que, per raons òbvies, no volíem intervenir més de l'imprescindible en el cos del text—, ens ha calgut prendre una decisió poc convencional respecte al sistema d'anotació de referències al text: el lector trobarà que les anotacions al text s'expressen en el sistema d'autor i any, però —en comptes de trobar-se incorporades en el cos del text, com és preceptiu i de consuetud en aquest sistema— les trobarà al peu de pàgina amb una crida numèrica al text. Hem cregut que —atesa la naturalesa del treball— aquesta havia de ser la solució més senzilla a l'hora de facilitar-ne una lectura rigorosa però fluida.

Pel que fa a l'obra d'Eugeni d'Ors, en principi, donem la referència del lloc original on apareix publicat cada text per primera vegada, indicant només —quan es tracta d'articles periodístics— el títol de la publicació i la data. A la bibliografia, només fem referència als volums de l'obra orsiana que han estat citats explícitament en el text. En el cas dels textos publicats anteriorment al 1906, facilitem també la correspondència a *PaG*, atès que aquest volum no segueix un ordre cronològic estricte. Pel que fa als articles publicats a *LVC* i a *EPC*, avui es troben digitalitzats a: <http://www.bnc.cat/digital/arca/index.php> i <http://www.bnc.cat/digital/arca/index.php> respectivament. Amb tot, sempre que això és possible, és a dir, en aquells casos en què el lloc original del text és el *Glosari*, es recomana cercar la data de referència al respectiu volum de l'*Obra Catalana Completa* excel·lentment editada per Quaderns Crema. Per la seva utilitat, donem aquí la referència de tots els volums publicats fins ara, amb independència que hagin estat, o no, citats en el treball:

- Vol. II. *Glosari 1906-1907*, edició a cura de Xavier Pla i anotacions de Jordi Albertí, Barcelona, Quaderns Crema, 1998.
- Vol. III. *Glosari 1908-1909*, edició i presentació de Xavier Pla amb col·laboració en l'anotació de Jordi Albertí, Barcelona, Quaderns Crema, 2001.
- Vol. IV. *Glosari 1910-1911*, edició i presentació a cura de Xavier Pla i anotacions de Jordi Albertí, Barcelona, Quaderns Crema, 2003.

- Vol. V. *La ben plantada*, edició, presentació i notes de Xavier Pla, Barcelona, Quaderns Crema, 2004. (Conté *Gl* 23/08/1911-5/10/1911 sense datar.)
- Vol. VI. *Glosari 1912-1913-1915*, edició, presentació i notes de Xavier Pla, Barcelona, Quaderns Crema, 2005.
- Vol. VII. *Lletres a Tina*, edició i presentació per Josep Murgades, Barcelona, Quaderns Crema, 1993. (Conté *Gl* 3/08/1914-2/01/1914.)
- Vol. VIII. Tom 1. *Glosari 1915*, edició i presentació per Josep Murgades, Barcelona, Quaderns Crema, 1990.
- Vol. IX. *Gualba, la de mil veus*, edició, presentació i notes de Xavier Pla, Barcelona, Quaderns Crema, 2012. (Conté *Gl* 16/08/1915-16/10/1915 sense datar.)
- Vol. VIII. Tom 2. *Glosari 1916*, edició i presentació per Josep Murgades, Barcelona, Quaderns Crema, 1993.
- Vol. VIII. Tom 3. *Glosari 1917*, edició i presentació de Josep Murgades. Barcelona, Quaderns Crema, 1991.
- Vol. X. *La lliçó de tedi en el parc, altrament dit Oceanografia del tedi*, edició i presentació de Jaume Vallcorba, Barcelona, Quaderns Crema, 1994. (Conté *Gl* 19/08/1916-17/10/1916 sense datar.)
- Vol. XI. *La Vall de Josafat*, edició i estudi introductori de Josep Murgades, Barcelona, Quaderns Crema, 1987. (Conté *Gl* 2/01/1918-6/02/1919.)

Igualment, entre molts altres recursos, hom pot trobar una bibliografia exhaustiva i permanentment revisada i actualitzada al lloc web mantingut per Pia d'Ors: <http://www.unav.es/gep/dors/obra.htm>.

Finalment, presentem una taula de les abreviatures més utilitzades:

AHDPB	Arxiu Històric de la Diputació Provincial de Barcelona.
AHDPB 2282	<i>Memòria de les pensions per a l'estudi dels mètodes d'ensenyança a l'estranger</i> , AHDPB lligall 2282.
AIEC	Arxius de l'Institut d'Estudis Catalans.
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya.
BC	Biblioteca de Catalunya.
BODPB	<i>Boletín Oficial de la Diputación Provincial de Barcelona</i> .
C.N.R.	Centre Nacionalista Republicà.
CENSP4	Dictamen de la Ponència 4 de la Comisión Especial de Nuevos Servicios. AHDPB lligall 2282.
CRAI	Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació.

<i>Clfd</i>	Eugeni d'Ors, <i>Curs sobre la lògica com a fenomen diastàsic</i> . ANC 255.
<i>Csfa</i>	Eugeni d'Ors, <i>Curs sobre els fenòmens de l'atenció</i> . ANC 255.
<i>EPC</i> (dd/mm/aaaa)	<i>El Poble Català</i> .
<i>ERMCA</i>	Eugeni d'Ors, «El residu de la mesura de la ciència per l'acció».
<i>EUC</i>	Estudis Universitaris Catalans.
<i>EUC</i> (1911)	<i>Estudis Universitaris Catalans: curs 1911-1912</i> , Barcelona, Horta Impressor, 1911.
<i>EUC</i> III	<i>Estudis Universitaris Catalans</i> , vol. III, 1909.
<i>Gl</i> (dd/mm/aaaa)	<i>Glosari</i> .
<i>ICUC</i>	I Congrés Universitari Català.
<i>ICUC</i> (1905)	AADD, <i>Primer Congrés Universitari Català: 1903</i> , Barcelona, Estampa d'en Joseph Cunill, 1905.
<i>ICUC</i> (2003)	AADD, <i>Primer Congrés Universitari Català: 1903</i> , Barcelona, 2003. [Edició facsímil reduïda de <i>ICUC</i> (1905).]
<i>LVC</i>	<i>La Veu de Catalunya</i> .
<i>McliIs</i>	Eugeni d'Ors, <i>Memòries corresponentes als I i II semestres</i> . AHDPB lligall 2282.
<i>Mes:MP</i>	Eugeni d'Ors, <i>Els mètodes de l'ensenyança superior: Missió a París</i> . AHDPB lligall 2282.
<i>Ms</i>	Manuscrit
<i>Mscmcc</i>	Eugeni d'Ors, <i>Memòria sobre la crítica i els mètodes de la ciència contemporània</i> . AHDPB lligall 2282.
<i>PaG</i>	Eugeni d'Ors, <i>Papers anteriors al Glosari</i> , edició a cura de Jordi Castellanos, Barcelona, Quaderns Crema, 1994.
<i>ReL</i>	Eugeni d'Ors, «Religio est Libertas».

Resum

Aquesta memòria vol justificar la seva condició de tesi aportant un gra de sorra a tres àmbits: la proposta d'una nova clau interpretativa del personatge i la seva obra; la introducció d'un text d'Eugeni d'Ors no només inèdit, sinó fora de catàleg; i l'aportació d'alguna notícia a la història de la psicologia a Catalunya.

Pel que fa al primer àmbit, ens limitarem a presentar i veure de prop alguns aspectes de l'Eugeni d'Ors més jove que, deixant de banda —si més no de moment— la interpretació glosso-cèntrica i noucentista del personatge, poden mostrar un personatge ambiciós que no té com a objectiu l'excel·lència i el reconeixement en el món literari i periodístic, sinó que més aviat faria servir l'aptitud amb la ploma per obrir-se pas en el món acadèmic. El jove Eugeni d'Ors vol ser un filòsof i un reformador de la institució universitària a Catalunya. Intentarem mostrar que aquest és un eix central de les seves intencions periodístiques. En aquest sentit, hem considerat oportú fer precedir, a la presentació del text pròpiament dita, un petit estudi introductori del personatge i les seves motivacions. Aquest estudi d'introducció —que difereix una mica de les interpretacions convencionals del personatge—, tot i que pot ajudar a contextualitzar el text particular que ens ocupa, ha de servir sobretot de presentació general d'una branca del corpus orsià fins ara gairebé inèdita: la dels escrits teòrics d'àmbit no periodístic i de pretensió científica, entre els quals destaquen les memòries de retorn de la pensió concedida per la Diputació de Barcelona el 1908 i els cursos impartits en els marcs dels Estudis Universitaris Catalans. Com que l'edició d'aquest corpus seria una tasca ingent, hem considerat igualment oportú incorporar una segona part considerant la gènesi i l'exegesi d'aquests documents a mode de contextualització teòrica del text *Curs sobre els fenòmens de l'atenció* i d'introducció general a l'obra teòrica del primer Ors.

El més important, però, d'aquesta tesi, serà la presentació d'un curs inèdit sobre psicologia impartit el desembre de 1909, testimoni de la producció orsiana inèdita a què acabem de fer referència. Només el fet d'aportar un nou document ja seria prou important, però aquest, a més, ens dóna la possibilitat de presentar noves cares del personatge: un Eugeni d'Ors acadèmic, alhora que un Eugeni d'Ors oral i, encara, l'introducció d'alguns procediments de psicologia experimental i/o

aplicada.

Per tant, l'anàlisi del text que presentarem pot no només ser important per als estudis orsians en concret, sinó que pot ser un document interessant alhora de tenir en compte la cronologia de la psicologia moderna a Catalunya.

Abstract

This thesis contributes to the study of Eugeni d'Ors by focusing on three aspects: it provides a new approach to Ors' life and work; presents a new document of this author which had not been published nor catalogued yet; is also offers some new data that could be of interest for the history of psychology in Catalonia.

As far as the first aspect is concerned, the thesis presents a few pictures of an early Eugeni d'Ors which, by setting aside —at least momentarily— the traditional interpretation focused on the *Glosari* and the 'noucentista' movement, show a new profile of the author: an ambitious character who did not aim at literary excellence or recognition, but at using his literary skills as a means to get scholar recognition. This can be understood to be a key theme of his production as a journalist. The young Eugeni d'Ors is focussed on becoming a philosopher as well as a reformer of the University in Catalonia rather than a journalist. To state this point, a general introduction to the author and its motivations precedes the edition of the text. This introductory study is meant to provide a general view, not just of this text, but of a whole new branch of orsian *documenta* which remain almost entirely unpublished. These are the theoretical writings related to the Diputació de Barcelona's scholarship that the author enjoyed in Paris and Munich between 1908-1910. A second part of the study explains the nature of this *corpus* in order to provide a background to the text *Curs sobre els fenòmens de l'atenció*.

The main contribution of the thesis is the edition of an unpublished course on the psychology of the attention phenomena held by Eugeni d'Ors in December of 1909 under the title *Curs sobre els fenòmens de l'atenció*. This document, worthy by itself, also provides an example of the unpublished theoretical works above mentioned: it allows us to present for the first time Eugeni d'Ors as a scholar and as a pioneer of scientific psychology in Catalonia.

Resumen

Esta tesis contribuye a los estudios acerca de la figura y la obra de Eugeni d'Ors centrándose en tres aspectos: proporciona un nuevo acercamiento al autor y su obra; presenta un documento inédito y descatalogado; también ofrece nueva información y documentos de interés en el campo de la historia de la filosofía en Cataluña.

En lo que atañe al primer aspecto, la tesis presenta algunas escenas de un joven Eugeni d'Ors en las cuales, dejando —por el momento— a un lado la interpretación tradicional de Eugeni d'Ors, centrada en el *Glosari* y el movimiento 'noucentista', muestra un nuevo perfil del autor: un personaje ambicioso que no tiene como objetivo la excelencia y el reconocimiento en el mundo literario y periodístico, sino que más bien usaría sus habilidades en este campo como un medio para granjearse reconocimiento académico. El joven Eugeni d'Ors aspira a ser un filósofo y un reformador de la institución universitaria en Cataluña. Intentaremos mostrar que este es un eje central en sus intenciones periodísticas. En este sentido, consideramos oportuno hacer preceder, a la presentación del texto propiamente dicha, un estudio de introducción al personaje y a sus motivaciones. Este estudio introductorio —el cual difiere un poco de las introducciones convencionales al personaje— a pesar de ser útil para contextualizar el texto particular que nos ocupa, tiene su función principal en la presentación general de una nueva rama de documentos orsianos que permanecen inéditos casi en su totalidad. Se trata de los escritos teóricos de ámbito no periodístico y con pretensión científica, entre los cuales destacan las memorias de retorno concedidas por la Diputación de Barcelona el 1908 y los cursos impartidos en el marco de los *Estudis Universitaris Catalans*. Teniendo en cuenta que la edición de este corpus superaría un trabajo ingente, hemos incorporado una segunda parte considerando la génesis y la exégesis de estos documentos a modo de contextualización teórica del texto *Curs sobre els fenòmens de l'atenció* así como de introducción general a la obra teórica del primer Ors.

El punto más importante de esta tesis, es la presentación de un curso inédito sobre psicología impartido el diciembre de 1909, testimonio de la producción orsiana inédita a que acabamos de hacer referencia. El hecho de aportar un nuevo documento sería algo destacable, pero, además, este nos da la posibilidad de presentar nuevas caras del personaje: un Eugeni d'Ors académico, a la vez

que un Eugeni d'Ors oral y, aún, el introductor de la psicología experimental en Cataluña.

Por tanto, el análisis del texto que presentamos puede ser importante, no solo para los estudios orsianos en concreto, sino que también puede resultar interesante para ayudar a fijar la cronología de la psicología moderna en Cataluña.

Metodologia i objectius generals

Metodologia

El mètode emprat per la realització de la primera part d'aquesta memòria és l'històric-descriptiu, basat fonamentalment en la recerca i anàlisi exhaustiu de documentació, amb deduccions i interpretacions dels textos fetes a partir de lectures sobre història de la literatura catalana i teoria de la literatura.

La documentació és bàsicament de dos tipus:

- Documentació de i sobre la vida intel·lectual i política d'Eugeni d'Ors extreta de l'ANC, de la BC, de l'AHDPB, de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona i també de l'Hemeroteca digital ARCA (*LVC*, *EPC*).

—

- Obres originals i inèdites escrites per Eugeni d'Ors trobades a l'ANC, la BC i l'AHDPB.

Sense fer-ne un esment explícit, ni una aplicació sistemàtica —quedant, per tant, fora de la referència bibliogràfica— ens hem inspirat sovint en els procediments de la teoria de l'estètica de la recepció:

El mètodes emprats en la segona part, han estat l'ecdòtica i l'edició crítica aplicades a un manuscrit original i inèdit d'Eugeni d'Ors.

Objectius generals

- Estudiar alguns episodis poc coneguts de la biografia d'Eugeni d'Ors relacionats amb la seva formació intel·lectual i aspiracions acadèmiques entre els anys 1903 i 1910.
- Mostrar tant la centralitat de la figura d'Eugeni d'Ors en l'entramat de renovació cultural ordit per la Lliga Catalanista anteriorment i durant la seva acció de govern en el marc de la Diputació Provincial de Barcelona, d'una banda, com l'oportunitat que significava per Eugeni

- d'Ors formar part de les estructures lligaires, de l'altra.
- Posar en context la figura d'Eugeni d'Ors dins els ambients universitaris i intel·lectuals europeus (en concret, París i Munic), durant els anys de formació, gràcies a una pensió d'estudis concedida per la Diputació de Barcelona.
 - Aportar documentació, en bona part inèdita, referent a la formació universitària, l'activitat acadèmica i l'impacte social i cultural de l'obra i la figura d'Eugeni d'Ors.
 - Presentar i donar a conèixer el corpus teòric orsià, fruit de la pensió d'estudis de la Diputació de Barcelona.
 - Editar el document inèdit *Csfa* impartit en els EUC l'hivern de 1909, com a mostra del material teòric orsià que resta inèdit.
 - Fer un estudi crític del text, del contingut i el desenvolupament del *Csfa*, identificant les referències confrontant les lliçons orsianes amb els estudis contemporanis sobre el tema.
 - Avaluar l'impacte i la recepció immediata de *Clfd* i *Csfa*, és a dir, de l'Ors més acadèmic.

I

ESTUDI INTRODUCTORI.

EUGENI D'ORS: MISSIÓ A PARÍS

1. «GUANYAR L'INVULNERABLE FORÇA DE TREPITJAR»: alguns antecedents

Arribar estrictament puntual a qualsevol esdeveniment de la vida social ja és, en rigor, arribar tard. Cal certa anticipació. Qui en un concert arriba just en el primer toc de batuta resulta més impertinent que qui arriba passats uns compassos i, aquest, molt més que qui espera el primer descans per entrar. L'hora no ens ha de trobar merament presents, sinó, a més i sobretot, a punt. Preparats. Per això, és oportú —a l'hora de donar notícia puntual de qualsevol esdeveniment— no començar pel començament, sinó, en la mesura que això sigui possible, una mica abans. Això ens permet —com en el teatre— la possibilitat d'escollir la perspectiva més convenient, apreciar certs detalls de l'estructura de l'espai invisibles durant la funció, prendre nota de les patums que hi fan cap, xafardejar les nervioses entrades i sortides de bastidors, donar un cop d'ull al programa de mà o senzillament seure i esperar sense tràfecs. Totes aquestes activitats poden ser útils i molt recomanables per augmentar el nivell de comprensió i de satisfacció de l'experiència. Cap no és imprescindible, només la mica d'anticipació que les fa possibles.

Aquest estudi introductori no vol ser res més que aquest espai d'anticipació. Tot vol ajudar a una millor comprensió d'Eugeni d'Ors i els textos que presentem. Res no és imprescindible. Aquí es convoquen i s'analitzen detalls esparsos de la vida i l'obra d'Ors que poden donar alguna llum sobre l'ambient i la gestació de l'obra que ens ocupa i sobre la personalitat que les gesta. En cap cas no els esgoten. D'altra banda, no ens sentim cridats a fer-ho; són molts els Ors que resten per descobrir i manta l'obra que queda inèdita. Però, davant d'això, cal asserir amb justícia que és molta i molt ben feta la feina que ja s'ha fet; l'estudiós d'Eugeni d'Ors disposa avui d'eines utilíssimes al seu servei, algunes ja esmentades més amunt. Per aquest motiu no creiem necessari que aquí els fets que es tracten estiguin al servei de la comprensió d'Ors en general, sinó de l'ambient, les oportunitats, casualitats i motius concrets que conduiran el nostre home a ser el principal intel·lectual programàtic no ja de la Lliga Regionalista, sinó del catalanisme del primer quart (o mig) segle XX.

Sovint tractarem amb minuciositat enervant anècdotes d'ínfima transcendència i textos del tot

irrellevants, alguna vegada serà justament llur marginalitat la que cridarà la nostra atenció; no pretenem bastir un Ors canònic, potser més aviat el contrari, desmuntar-lo, amb la finalitat de mostrar un Ors mig ocult que anticipi l'autor filosòfic i dissenyador de la política d'instrucció pública que tenim entre mans. D'aquí que tampoc no ens comprometem la continuïtat.

En aquesta primera part, ens ocuparem de tres capítols de la vida estudiantil i periodística de l'Ors com de tres llampegades. El primer episodi que ens vagarà de subratllar serà la participació d'Eugeni d'Ors en el Primer Congrés Universitari Català; no ens consta quina va ser la seva implicació concreta en la tasca d'organització, però sí que hem pogut rastrejar el rendiment que va treure de la seva participació. El seu interès per l'organització universitària de les ensenyances especulatives el prefiguren com a candidat per a l'obtenció de la pensió d'estudis. La segona aproximació serà referent a l'activitat periodística vinculada tant a *La Veu de Catalunya* com a *El Poble Català*, paral·lela al *Glosari* i, per extensió, a la filiació intel·lectual amb el partits polítics que sostenen l'un periòdic i l'altre. Aquesta posició el situa en l'àmbit d'influència dels òrgans de decisió de la política regionalista. El tercer traç, la corresponsalia a París, ens l'ha de col·locar en el lloc i el moment oportú, perquè la seva acció tingui el major impacte possible. Tot plegat ens ha de mostrar l'home amb la formació i el talent adequats, en l'àmbit d'influència propici i immers en un ambient òptim.

1.1 Eugeni Ors i el I Congrés Universitari Català

La celebració del Primer Congrés Universitari Català és una fita important tant en la biografia d'Eugeni d'Ors com en el desenvolupament de la història de les institucions d'ensenyança superior a Catalunya. D'una banda, tot i que hi ha traces de missatges redactats i llegits per Ors en una o altra trobada d'estudiants universitaris, es tracta de la primera participació documentada i amb cert impacte del nostre personatge en un esdeveniment públic.¹ És el ponent del cinquè tema de la

¹ *GI* (5/3/1906); *PaG*: 252.

primera secció, que tracta sobre l'extensió de les ensenyances especulatives.² De l'altra banda, la redacció de les conclusions del congrés va obrir el camí, a la llarga, a l'obtenció de certa autonomia en l'àmbit universitari i, immediatament, a la creació dels Estudis Universitaris Catalans.³ Institució, aquesta darrera, directament vinculada amb l'activitat docent del nostre personatge durant el període que tractem. Per tant, aquí ens interessa tant traçar la intervenció d'Eugeni d'Ors en particular, com la història i significació del Congrés en general.

En una cerca cibernètica elemental sobre el Primer Congrés Universitari Català es pot comprovar, entre els cinc primers resultats, que la Generalitat de Catalunya manté oberta al web una nota de premsa del 29 de gener de 2003 que ens convida a assistir a les cinc de la tarda del divendres 31 al Paraninf de la Universitat de Barcelona a la celebració del Centenari del congrés susdit. La presidirà el Molt Honorable president de la Generalitat Jordi Pujol i comptarà amb la presència de consellers i rectors i la intervenció erudita dels professors Jordi Monés i Joaquim Molas. La transcendència de l'efemèride s'ho val:

El Congrés de l'any 1903 va comptar amb representants de les associacions científiques i literàries de Catalunya, Balears i Rosselló, que varen analitzar en diferents sessions diversos aspectes referents a l'autonomia universitària, les reformes que calia fer i la necessitat de catalanitzar la universitat. Personalitats com ara Antoni Gaudí, Àngel Guimerà, Frederic Rahola, Josep Torras i Bages, Josep Carner, Francesc Cambó, Narcís Oller, Enric Prat de la Riba i Pompeu Fabra, entre d'altres, van participar en els debats.⁴

El primer que crida l'atenció de la nota de premsa és la vasta enumeració de personalitats. La llista és pròdiga i generosa. Per a l'estudiós orsià, que en coneix la participació, sobta enormement l'exclusió d'Eugeni d'Ors de l'elenc anterior. Però, atesa la preeminència i notorietat de tots i cadascun dels personatges citats, el desterrament resulta —si no excusable— almenys comprensible. La figura d'Ors va ser objecte d'una *damnatio memoriae* tan rigorosa que encara avui s'activen atàvicament

² *ICUC* (1905: 12).

³ Torrents (2010)

⁴ El gener de 2014 aquest enllaç web encara estava actiu al domini gencat.cat: http://premsa.gencat.cat/pres_fsvp/AppJava/notapremsavw/detall.do?id=70129&idioma=0&departament=19&canal=20.

certs mecanismes automàtics de rebuig i animositat.⁵ Recuperar-ne la memòria és una qüestió peremptòria per a la cultura catalana, ja no per una hipotètica reparació sentimental de greuges, si no, ras i curt, per a una millor i més recta comprensió dels fets en l'àmbit de la cultura dels primers anys del segle XX.⁶ En tot cas, i deixant de banda consideracions particulars sobre qui s'hauria d'afegir a la llista o no, resulta impactant la lletania de noms i cognoms: Antoni Gaudí, Àngel Guimera, Frederic Rahola... És aclaparadora. Més que històrica, sembla mitològica. L'hem confrontat amb les actes del Congrès: n'és, de mitològica.⁷ Cap, ni un de sol, dels personatges esmentats va tenir un paper destacat durant el desenvolupament del congrés. No figuren com a ponents de les conclusions, ni tan sols com esmenants, de cap dels temes que es van tractar. Ens consta que Prat de la Riba i el bisbe Torras i Bages en van ser uns dels principals instigadors junt amb l'arquitecte modernista Domènech i Montaner —aquest, essent ponent, també resulta incomprensiblement elidit—. ⁸ El 1903, tret de Carner, la resta de prohoms anomenats ja no són estudiants universitaris, sinó homes de carrera i de reconegut prestigi que donen suport a l'esdeveniment com a congressistes amb el vaporós epítet d'«honoraris», en contraposició amb els «efectius».⁹ A part d'això, ni les actes ni les cròniques no en registren cap intervenció concreta.

També crida l'atenció que la convocatòria de 2003 sigui al Paranimf, ja que aquest espai en concret va ser expressament negat als congressistes cent anys abans.¹⁰ No va ser fàcil trobar una sala amb una capacitat d'aforament digna de l'esdeveniment. La Universitat s'hi va oposar des d'un començament; va caldre el concurs de l'Ajuntament i la Diputació:

Si bé fou un destorb la dificultat de trobar un local apropiat per als actes que anem a celebrar, car de la cabuda d'aquell havíem de partir per a l'expedició de nomenaments de Congressista, per altra part les autoritats municipals barcelonines s'han esforçat en ajudar-nos.¹¹

La convocatòria al Paranimf de la Universitat de Catalunya cent anys més tard sembla tenir el

⁵ Pla (2005); Manent (1989: 10).

⁶ Fuster (1955: 165-169).

⁷ *ICUC* (1905).

⁸ Monés (2004: 135).

⁹ *ICUC* (1903: 24-27 «Congressistes honoraris»; 28-30 «Congressistes efectius»).

¹⁰ Vegeu *LVC* (1/2/1903).

¹¹ *ICUC* (1905: 36).

significat d'una conquesta simbòlica.

D'altra banda, la història del Primer Congrés Universitari Català té un guió conegut: ja des del restabliment de la Universitat l'any 1837 algunes veus, molt poques, van advertir que es tractava d'una simple extensió de la Universitat de Madrid i clamaven per certa autonomia. A poc a poc, uns quants catalans, no tan convençuts pel discurs dels autonomistes com per l'evidència de la poca utilitat de l'eina que els havien posat a les mans, advocaven per una reforma de la Universitat a Catalunya que observés algunes de les particularitats del territori referents a la llengua i, sobretot, a la pràctica del dret. Se sentia un cert xiu-xiu. Amb el temps i davant la desídia administrativa, alguns (Prat de la Riba, Torras i Bages, Domènech i Muntaner) van fer cert enrenou amb discursos inflamats que carregaven els neulers no ja principalment en la qüestió pragmàtica del dret, sinó en les de la llengua i la història de Catalunya, de caient més simbòlic. Del xiu-xiu es va passar a un zum-zum: a finals del segle XIX la qüestió de l'autonomia universitària a Catalunya era conversa de cafè; del zum-zum, al rum-rum. I del rum-rum, a les Corts dels Diputats, que van redactar un projecte de reforma dels centres d'ensenyança superior que contemplava una més que tèbia, per insuficient, descentralització de la Universitat. De les Corts, al Senat que hi va passar la llima. Del rum-rum al clamor i a la indignació.¹²

La idea de fer el Congrés apareix, per tant, com una necessitat davant de la insatisfacció que va crear, entre els estudiants i la majoria de les institucions de cultura catalanes, la proposta de dotar de certa autonomia els centres universitaris i d'ensenyança superior. La idea va crear moltes expectatives, però la proposta de desenvolupament no va convèncer ni agradar a ningú.¹³ El Congrés vol ser la vertebració i la cristal·lització verbal del desig dels estudiants de saber què volia dir veritablement «autonomia» en el marc de l'ensenyança universitària.¹⁴ L'objectiu del Congrés: redactar un nou estatut d'autonomia... universitària.

La sessió prèvia va tenir lloc la tarda del 31 de gener de 1903 al Saló de la reina Regent del Palau de Belles Arts. L'organització del Congrés havia estat ràpida (quatre mesos), però no precipitada, ja

¹² Per una exposició més detallada de la situació de l'ensenyança universitària a Catalunya durant el segle XIX i començaments del XX, vegeu Monés (2004) i Puig (1977).

¹³ Vegeu les «Cròniques del Congrés Universtiari Català» a *LVC* (1/02/1903).

¹⁴ Jardí (1990: 51).

que van ser molts els estudiants que es van involucrar en la comissió organitzadora: la qüestió a debatre els devia semblar peremptòria. D'altra banda, Torrents assegura que aital congrés ja feia un segle que s'anava gestant.¹⁵

Les tasques del congrés es distribueixen en dues seccions: les reformes d'organització universitària independents del tema de l'autonomia i les que es deriven d'aquesta. Es tracten un total de 15 temes, entre els quals cal comptar: la llibertat d'ensenyança, l'organització de la universitat catalana, la conveniència de mantenir els doctorats, l'extensió de les ensenyances especulatives, la creació de càtedres de dret civil català i literatura i l'oportunitat de fundar universitats populars.

Les ponències ja s'havien repartit el 8 de desembre de 1902 i a Ors se li va encarregar la que feia referència a les ensenyances especulatives (Filosofia, Teologia i antropologia social).¹⁶ El nostre autor va presentar quatre conclusions provisionals:

1a. Començarà la instrucció filosòfica en el període de la primera ensenyança, per medi de nocions incloses en els estudis de Relligió i Moral, en els llibres destinats a la lectura i en els exercicis d'escriptura i redacció.

2a. En el període preparatori de totes les Facultats deurà destinar-se almenys una assignatura a l'estudi de les ciències filosòfiques, a més de les nocions que d'elles se compreguin en altres assignatures.

3a. Existiran en la Universitat les tres Universitats o Estudis Generals de: *Teologia, Filosofia i Ciències antropològiques i socials*.

4a. La Filosofia deurà cursar-se en les Escoles normals i s'exigirà a tots els qui hagin de desempeñar càtedres universitàries l'haver aprovat un curs superior de filosofia.¹⁷

L'assistència al Congrés és un èxit aclaparador. S'han expedit 1.280 títols de congressista; la Comissió Organitzadora assegura que no ha rebutjat ni una sola proposta, «ans al contrari, ha procurat que no quedessin sense representació els elements extrems en el camp de les idees».¹⁸ L'aplec és gairebé tumultuós: «Malgrat l'àmplia capacitat del local, aquest podia amb prou feines allotjar la reunió

¹⁵ Torrents (2010: minut 5).

¹⁶ *ICUC* (1903: 34).

¹⁷ *ICUC* (1905: 12).

¹⁸ *ICUC* (1905: 37).

d'aquell jovent estudiós i entusiasta que s'hi agombolava».¹⁹ La crònica descriu un ambient d'efervescència, gairebé de transport extàtic; els oradors són constantment interromputs per sorolloses onades d'aplaudiments espontanis. Els debats són encesos i els ponents són interpel·lats vivament. Es discuteixen les esmenes fins a l'extenuació. Es tracta de redactar un document meticulós i exhaustiu. Això passa al final de la tercera sessió, en què la qüestió sobre la necessitat de mantenir els estudis de doctorat s'allarga *ad infinitum et ad nauseam*. Tant que:

Acabada la votació, el President anuncia que deuriem continuar les discussions en la sessió del dia següent, però degut a trobar-se a Barcelona els senyors esmenants al tema quint i ser-los impossible assistir a la sessió de demà per estar fora de la capital, demana al Congrés que tingui consideració als Drs. Antoni Casellas i Salvador Bové pvres. continuant la sessió discutint-se el tema quint, la Ponència del qual està encarregada al Sr. Eugeni Ors i Rovira qui llegeix son treball.²⁰

Abans de començar, però, la sala queda «més de mig buida», els assistents l'abandonen exhaustos.

I fou una verdadera llàstima —afirma la crònica— perquè els desertats se vegeren privats de tres hermoses peroracions degudes a l'eloqüència del ponent don Eugeni Ors i dels sacerdots mossèn Antoni Casellas i mossèn Salvador Bové que ens atreviríem a dir, considerant tan sols el mèrit literari, foren entre lo millor que s'ha fet al Congrés.²¹

Es dedueix que la conferència va ser un èxit raonable, encara que l'escassa assistència, i la negativa dels esmenants a ajornar la ponència fins a la sessió següent, va impedir que fos apoteòsic. Tanmateix, va tenir cert ressò immediat; l'any 1903, surt publicat un resum de la ponència a la revista *Catalunya*.²² I, amb el temps, va agafar certa volada mítica, com ho manifesta el fet que Josep Pla, hi fes referència en el seu *Quadern gris* com el moment en què simbòlicament Eugeni Ors usurpa el títol de filòsof nacional a Jaume Balmes:

Eugeni d'Ors començà la seva carrera literària (que inicialment havia de ser filosòfica) atacant Balmes. Balmes era el filòsof més important del país, i entrava en el joc normal de les coses que l'aparició d'un

¹⁹ LVC (1/2/1903).

²⁰ LVC (1/2/1903).

²¹ LVC (2/2/1903 vespr.).

²² Ors (1903a). El text sencer (Ors 1905a), avui —i des d'ara— dins *PaG*: 238-249, com la majoria de ponències, no apareix fins dos anys més tard (*ICUC* 1905).

altre filòsof es produís a costes de l'anterior. Ho exigia el joc mecànic de la successió i de les generacions. Fou en un discurs d'un Congrés Universitari Català de primers de segle —Ors tenia vint anys— que digué que amb el *Criteri* a la mà seria impossible d'arribar al pol austral. La frase es féu de seguida cèlebre i li obrí una sèrie de portes que no se li han tancat —ni és possible que se li tanquin— mai més.²³

Aquí Pla recull informació de segona mà. La frase cèlebre pretesament pronunciada en el context que ens ocupa es troba reproduïda en el *Concepte general* de Pujols,²⁴ lectura registrada contemporàniament al comentari anterior en el dietari planià, però —com tota bona sentència sintetitzadora i lapidària— no es troba en el text original: el dicteri contra Balmes, que sí que apareix, Ors el formula de la manera següent:

I ens hem de conformar rosegant les engrunes que de tant en tant se'ns llencen, i gratant les cassoles de rescalfadets krausistes i empassant-nos el pa sec d'una escolàstica pastada pels dòmines dels nostres avis, i anomenant a boca plena, com en cínica ostentació de misèria, filòsof nacional al distingit publicista Dr. D. Jaume Balmes i Urpià!²⁵

No és pas que es quedi curt o que contradigui l'esperit de l'adagi anterior, però aquella capacitat de síntesi, en detriment a l'efectivitat del discurs oral, no la trobarem fins un any més tard i per escrit, en un article a la revista *Universitat Catalana*.²⁶

És més que possible que Prat de la Riba, futur *seny ordenador de Catalunya* i que, segons diuen, també va participar en el Congrés, no formés part de la majoria desertora i hagués assistit a l'esdeveniment.²⁷ Astut com era per trobar l'home oportú per a cada cosa, no és difícil imaginar que comptés, ja des d'aquell moment, per als seus plans futurs amb aquell jove estudiant, intel·ligent, ambiciós i tan segur de si mateix.²⁸ En concret, els plans que tenien relació amb el contingut de la seva ponència; la renovació de les ensenyances superiors, basada en l'observació i l'adopció dels mètodes que tenen èxit en els països amb tradició universitària. Aquesta afirmació és, sens dubte,

²³ Pla (2012 [1966]: 294).

²⁴ Pujols (2012 [1918]: 186).

²⁵ *PaG*: 245.

²⁶ *PaG*: 272.

²⁷ *ICUC* (1903); *ICUC* (2003).

²⁸ Alberdi (1980: 48).

agosarada i aparentment mancada de documentació, però hi ha dos motius de pes per afirmar-ho: en primer lloc, n'hi ha prou de confrontar el discurs anterior amb *La memòria endreçada a la Diputació de Barcelona pel seu president don Enric Prat de la Riba* de 1910 per adonar-se de l'absoluta convergència entre aquests dos personatges pel que fa a la visió del panorama global de l'ensenyança en aquest país, tant pel que fa al diagnòstic com en el tractament.²⁹ En rigor, atenent a la cronologia dels fets, més que de convergència, hauríem de parlar de confiança en la feina feta per Ors, car el contingut de la *Memòria* pratiana referent als mètodes de l'ensenyança ja es troba en germen en la ponència o desenvolupat en les *Memòries* de la beca.

El segon motiu és molt més convincent: i és que, de fet, en el Congrés ja estaven col·laborant. Malgrat que Eugeni d'Ors apareix com a ponent representant el Círcol Artístic de Sant Lluç,³⁰ en les actes apareix afiliat a la Federació Escolar Catalana,³¹ òrgan estudiantil creat *ad hoc* per la Lliga Regionalista per contrarestar l'excessiva influència que pogués tenir l'Agrupació Escolar Ramon Llull.³² Encara que poc conegut pel públic en general, el jove Ors ja s'havia fet cert nom entre els membres del moviment regionalista i en liderava les faccions més joves.³³ És fàcil, en aquestes circumstàncies, imaginar Prat de la Riba esperant que el seu delfí faci el do de pit.

És oportú fer notar aquí que, malgrat l'èxit de la seva peroració, la susdita agrupació lul·liana no va deixar indemnes les seves conclusions provisionals. Vegem el redactat definitiu:

1a. La instrucció filosòfica serà exigida en els exàmens d'ingrés de tots els *Estudis Generals*.

2a. Existiran en la Universitat les tres Universitats o Estudis Generals de: *Teologia, Filosofia i Ciències antropològiques i socials*. En les dues primeres Facultats hi hauran Càtedres especials de Teologia luliana i Filosofia luliana.

3a. En totes les Escoles Normals i d'Estudis Superiors hi seran obligatoris els estudis filosòfics.³⁴

D'una banda, les dues primeres es veuen reduïdes a una sola, de l'altra, la filosofia deixa de ser un

²⁹ Cf. *PaG*: 238-249 i Alberdi (1980: 51-58).

³⁰ *LVC* (1/02/1903).

³¹ *ICUC* (1903: 227).

³² Balcells (2011: 11); Jardí (1990: 49).

³³ *GI* (5/3/1906).

³⁴ *ICUC* (1903: 217).

requisit per a l'opció de càtedra i, finalment, no deixa de cridar molt l'atenció que l'aparentment extravagant conclusió sobre la inclusió d'una Facultat de Teologia pública vingui a ser esmenada, només, per una encara més excèntrica exigència d'instauració de càtedres lul·lianes (noti's que no lul·listes).

Fins aquí ens hem ocupat de les circumstàncies que envolten la ponència d'Eugeni d'Ors. Entrem en matèria. Ocupem-nos ara de la conferència en si mateixa: del seu estil, del programa que presenta i el que l'envolta.

En primer lloc, és important destacar el fet que es tracta d'un text escrit per ésser pronunciat en veu alta, no d'un article.³⁵ La ponència, com fa notar la crònica, és un exercici notable d'oratòria que té com a finalitat commoure un auditori. En transcrivim la *captatio benevolentiae*:

Senyors: —comença l'orador— La presentació d'aquesta ponència, a part de la seva grandíssima transcendència per als fins generals del Congrés, té tot el valor d'un experiment de psicologia nacional. Intento saber si efectivament és Catalunya la terra menestraleta, migrada d'ideals, estreta d'horitzons i utilitària a la menuda, que alguns se complauen en pintar-nos, o bé si té prou ales per a les grans volades ideals, i només espera que se desfacin per a fer-les servir... Comença l'experiment. Jo vos pintaré el miserable estat en què som i oposaré an ell les conclusions de la ponència com un dever a complir. Se tracta de veure si a tots ens surten els colors a la cara. Algun colp serà violent. Perdoneu-me. És que intento provocar una reacció en vosaltres.³⁶

El ponent es proposa fer ruboritzar els assistents, violentar-los, els exhorta! Confessa que vol obtenir una reacció; despertar-los. Els adverteix que, en un moment o altre del seu discurs, se sentiran insultats. La voluntat d'intervenció és evident. No es tracta d'un text purament teòric, sinó que insta a l'acció política. El seu espai no és la tarima, sinó els *rostra*. Ras i curt, es tracta del primer intent per part d'Ors de cercar una plataforma pública.³⁷ Des de la seva primera intervenció pública es fa explícit que Ors farà servir els seus oients (i lectors) com a destinataris i, alhora, com objectes dels seus experiments.

El discurs continua amb el mateix to abrandat i ritme trepidant, combina amb molta habilitat

³⁵ LVC (2/2/1903).

³⁶ PaG: 238.

³⁷ Castellanos (1994: xxi).

l'exposició de fets amb emotives preguntes retòriques: «¿Què pot esperar-se dels nostres actuals enemics de la filosofia [...]?»;³⁸ «Podem continuar així?».³⁹ Fins i tot els arguments més sòlids es presenten des d'un vessant moral: enumera amb vehemència les mancances de la formació universitària i denuncia sarcàstic els vicis de la societat tan establerts que impedeixen que puguem parlar d'una cultura catalana; lamenta veure una Catalunya que es vanta de la solució pràctica immediata i es desentén de tota reflexió i voluntat de síntesi, ignorant i descompassada del que passa als països veïns més avançats: contrasta el menyspreu que la universitat catalana sent pels estudis sobre estètica amb un exhaustiu (i demolidor) estat de la qüestió de l'estètica arreu d'Europa.⁴⁰ Exposa hàbits de consum pueril de cultura i propugna emfàtic, paral·lelament al clam de llibertat política, la necessitat d'instaurar un nou règim intel·lectual que faci propici el viure científic. Castellanos ho formularà així: «cal passar del període intuïtiu i sentimental, al període intel·lectual i conscient».⁴¹

Tot seguit, s'emmiralla amb l'exemple de les noves cultures europees i encoratja l'auditori a fer el mateix camí, a fer-se corresponsable del projecte:

Acceptarem aquesta abjecció com a perenne i ens creuarem de braços dient-la irremeiable? [...] no és la llur independència política lo que les fa tan apreciades en el món modern, sinó la llur altura moral, la llur emancipació intel·lectual i el desenrotllament de tots els llurs coneixements i de llur esperit.⁴²

Aquesta reforma —afirma sentenciós— presenta dues vies: l'ambient i la universitat. El primer, fressat per França i l'autènticament cobejable, encara no és transitable. El segon, trescat per Alemanya, sí. Cal bastir una universitat amb voluntat unificadora de totes les disciplines, en sentit ascendent i amb una relació simbiòtica entre les ciències positives i les disciplines especulatives. Rebla l'argument amb una conclusió tan provocadora com lògicament necessària: coronar la universitat amb la susdita facultat civil de teologia.⁴³ Aquest *desideratum* darrer era considerat pels catalans d'aleshores tan exòtic com ho seria pels catalans d'ara, tot i ser freqüent en moltes

³⁸ PaG: 243.

³⁹ PaG: 244.

⁴⁰ PaG: 240-242.

⁴¹ Castellanos (1994: xxiii).

⁴² PaG: 245-246.

⁴³ PaG: 247.

universitats de prestigi. Amb tot —potser per l'atordiment que van provocar en el Congrés les encara més estrambòtiques propostes dels esmenants lul·listes— va quedar aprovat en les conclusions finals, amb l'únic afegitó que s'hi havien d'incloure càtedres lul·lianes.

La conferència acaba amb un prec comprometedor: «Feu tot lo ideal possible la renaixença de Catalunya». D'això en depèn la salvació o la perdició eterna de Catalunya.⁴⁴

Fins aquí hem intentat buidar el text de la ponència posant especialment de manifest, no tant el contingut enunciatiu, com la seva força performativa. Això, amb la finalitat de subratllar el possible rendiment social i professional que en podia treure de cara a les seves pretensions d'intervenció pública davant la Lliga Regionalista. Com a representant del conservador Círcol Artístic de Sant Lluç i afiliat a la Federació Escolar Catalana és possible que tingués la intenció, ja des d'aquest moment, de traçar les línies mestres del programa d'instrucció pública del partit. En aquest sentit, ens interessa recuperar esquemàticament el contingut programàtic subjacent en la peroració, amb l'objectiu de mostrar la coincidència entre aquest i els objectius generals de la pensió que més endavant li serà concedida.

El programa de la ponència sobre «L'extensió de les ensenyances especulatives» es troba embastat en un article publicat tres anys abans a *La Creu del Montseny*, publicació de caient tomista, dirigida per Jacint Verdaguer, amb el títol «Per a la Síntesi».⁴⁵ En aquest article, Ors considera el positivisme responsable de l'actual disgregació de les ciències particulars i de la seva pròpia mort:

Volgué radicalment prescindir de tota metafísica, intentant construir l'edifici de les ciències sense aquesta, [...] perquè no veien, o fingien no veure, que [...] és fruit necessari de les nostres elevades aspiracions, del funcionalisme específic de nostra intel·ligència.⁴⁶

Segons l'autor, el lenitiu contra aquest embat disgregador és «la legió heroica dels lluitadors del tomisme». Castellanos fa notar que, des del punt de vista teòric, la defensa del tomisme és purament nominal, és un mer mot contrapunt de «positivisme»; no hi ha res essencialment tomista en l'argumentació i, de fet, no en tornarà a fer bandera mai més.⁴⁷ Atès això, no podem deixar de cridar

⁴⁴ PaG: 249.

⁴⁵ Ors (1900); PaG: 235-237.

⁴⁶ PaG: 236.

⁴⁷ Castellanos (1994: xxiii).

l'atenció sobre l'habilitat del jove Ors de complaure el client sense comprometre les pròpies posicions. Una habilitat que òbviament perdrà amb el temps.

En resum: encimbellar la metafísica és el mitjà per restablir un ordre i una gradació dels coneixements, sota la tutela de la filosofia i la teologia, posant-les en el punt de partida de la transformació de la vida intel·lectual, amb la finalitat d'enjovar el coneixement i elevar-lo per a la modernització de Catalunya i unir la ciència i la filosofia com a estratègia més eficaç per progressar en el coneixement; com a conjur contra l'esterilitat intel·lectual.⁴⁸

Si ens hem esplaiat en l'exposició d'aquests dos documents que no formen part del corpus que es presenta en aquest treball és perquè en constitueixen exemplarment la prehistòria, mostren el temperament inquiet i ambiciós del jove Ors, i ens instal·len directament en la temàtica. Aquestes dues peces, al nostre entendre, han de ser tractades de manera inseparable amb els textos que presentem aquí: especialment la segona *Memòria*.⁴⁹ Si no els incorporem és perquè ja els trobem excel·lentment editats per Jordi Castellanos.⁵⁰

Amb tot això, havent posat de relleu el més que possible rendiment personal que en podia haver tret Eugeni d'Ors i reprenent el tema general del Congrés Universitari Català, ens preguntem: ¿què se'n va treure de tanta efervescència intel·lectual i de tant furor estudiantil? Poc, i molt; val a dir, ja que l'atenció al detall sovint embosca el general, que les ponències i debats d'esmenes van acabar constituint un document conclusiu força ambiciós.⁵¹ Era la proposta que el Congrés oferia al Ministeri d'Instrucció Pública (i al rectorat) d'un programa exhaustiu i concret d'actuació per a l'aplicació d'un règim autònom propi per a la Universitat catalana. L'administració va rebre el document amb el «vuelva usted mañana» de consuetud.

El desenvolupament immediat va ser un fracàs estrepitos. Encara que no passà de ser un capítol més dels annals de la ignomínia dels catalans: es van presentar les conclusions al rector de la Universitat de Barcelona, que en va tenir prou de llegir la que feia referència al règim lingüístic, segons la qual la llengua vehicular havia de ser el català —Josep Ors va fer aprovar la inevitable

⁴⁸ Torregrosa (2003: 36).

⁴⁹ *Mes:MP*.

⁵⁰ *PaG*: 235-249.

⁵¹ *ICUC* (1903).

esmena que només fos preferent (ja s'ha entès que ho tradueixo al català actual)—,⁵² per contestar-los que de cap manera, que ja podien tornar per on havien vingut. L'esforç de gairebé dos milers d'estudiants universitaris (el 1903 això devia ser la pràctica totalitat) va quedar anorreat, anàvem a dir que d'una plomada, però és possible que el Dr. Rafael Rodríguez Méndez no es dignés a agafar la ploma per revisar el document.⁵³ Sobra dir que si bé la negativa va ser immediata, el procés de vexació de la voluntat dels estudiants catalans es va dilatar fins el 1905.⁵⁴ El Ministre va adduir que a) el català no era llengua oficial a tot Espanya, b) a Europa —afirmava— no hi havia Universitats bilingües, ergo c) no hi pot haver Universitat catalana.⁵⁵

Si la prodigalitat d'idees del Congrés va ser fruit de l'escassa autonomia que es volia donar als centres d'ensenyança superiors, la negativa d'acceptar cap de les conclusions per part de la Universitat també va donar peu a un gran èxit: la creació dels Estudis Universitaris Catalans, inaugurats solemnement el 16 d'octubre de 1903 a l'Ateneu Barcelonès amb una lliçó intitolada *Lèlogi de la paraula*, pronunciada per un tal Maragall.⁵⁶ Els Estudis Universitaris Catalans van ser la resposta catalana a la més que previsible negativa oficial de crear càtedres lliures sufragades íntegrament des de Catalunya de dret Civil, literatura i història catalanes, que havien estat proposades a la Universitat pública⁵⁷ i, efectivament, foren vetades dos anys més tard.⁵⁸ Els cursos que s'impartien als EUC eren d'un prestigi innegable, entre ells, els d'Eugeni Ors, però també els seminaris de Rubió i Lluch, Pompeu Fabra, Puig i Cadafalch, Bosch Gimpera, Rubió i Balaguer.⁵⁹ Un altre enfilall de noms insignes, aquest sí, històric. Avui l'administració no es recorda dels Estudis Universitaris Catalans; en comptes de fer-se ressò d'aquest corol·lari afortunat, cent anys més tard es prefereix, no commemorar, sinó celebrar un Congrés que, com a tal, va anar de mal borràs, i encara fer-ho amb l'evocació d'herois inventats. Mostra d'això és la reedició reduïda en fals facsímil de les

⁵² *ICUC* (1903: 174-175).

⁵³ Torrents (2010).

⁵⁴ Monés (2004: 137).

⁵⁵ Balcells (2011: 11).

⁵⁶ *LVC* (17/10/1903)

⁵⁷ *ICUC* (1903: 137)

⁵⁸ Monés (2004: 137)

⁵⁹ Balcells (2011: 183-184).

actes dels Congrés, que recull els llistats de congressistes honoraris i efectius, els parlaments inaugurals, les conclusions finals i poca cosa més, deixant de banda les conclusions provisionals i els discursos de defensa de les ponències i de les esmenes.⁶⁰ És a dir, presenta un document en un format rigorós de text amb validesa legal que no va existir mai i n'extirpa el procés d'elaboració i el debat, que és el que en resta.

1.2. Xènius de *El Poble Català* a *La Veu de Catalunya*

En el primer apartat, on hem discutit amb cert detall la naturalesa del Primer Congrés Universitari Català en general, i la participació d'Eugeni d'Ors en concret, pretenem haver exposat suficientment dues dimensions que cal tenir en compte abans d'afrontar els esdeveniments futurs: una vocació, i una missió. En el present, ens proposem donar a conèixer el vehicle.

La vocació. Com hem vist, Eugeni d'Ors comença a marcar un perfil d'intel·lectual actiu pel que fa a la cosa pública en una elocució vehement i erudita en el marc d'un congrés d'àmbit universitari. La crònica dels fets no vol passar per alt, malgrat que fretura de temps i espai, ni l'eloqüència oratòria, ni la capacitat intel·lectual i especulativa del nostre home: «el ponent, al contestar a algunes apreciacions del senyor Anguera, feu gala, com aquest, de la seva erudició i de l'estudi que tots dos han fet de la filosofia i de la història».⁶¹ Aquests trets posen de manifest un caràcter i una voluntat. És a dir, una vocació: la de l'intel·lectual que concep la seva acció lligada intrínsecament a la funció pública.

La missió. Si la ponència ens revela una vocació, el marc que l'acull li proporciona una missió. Dins el marc del Primer Congrés Universitari Català, la intervenció d'Ors sobre l'extensió de les ensenyances especulatives té un cert caràcter excepcional. No es tracta tant d'una proclama de tipus reivindicatiu sobre l'autonomia que seria necessària a la universitat catalana, sinó que té un marcat to organitzatiu. Pensa en la vertebració jeràrquica que convindria, una vegada autònoms, als estudis

⁶⁰ ICUC (2003).

⁶¹ LVC (2/2/1903).

universitaris a Catalunya: és molt significativa la inclusió d'una facultat de teologia civil. El centre de gravetat no recau en l'obtenció de l'autonomia universitària, sinó en l'endemà. Això proporciona una missió: la transformació de la vida cultural de Catalunya. La renovació de l'ensenyança superior n'és el primer pas i potser el més decisiu, tot i que no el més important; la transformació de l'ambient seria el darrer objectiu.⁶²

L'intel·lectual ha d'intervenir en la cosa pública, així com la cosa pública ha d'esdevenir una extensió natural de la vida intel·lectual. Això és el que Tusquets anomena «imperialisme cultural».⁶³

A una vocació que li ha estat designada una missió, li escau trobar un vehicle. És a dir un mitjà a través del qual les idees s'encarnin en realitzacions. Més endavant ho anomenarà intel·ligència figurativa, que no és altra cosa que la capacitat que té la intel·ligència de fer-se permeable a la realitat i, en certa manera, de configurar-la.⁶⁴ Aquest vehicle té un nom genèric: periodisme.

Diu que, quan Descartes se decidí a seguir sa vocació filosòfica, va apressar-se a entrar en un exèrcit, per entendre que, necessitant ses meditacions futures aliment de realitat, res més generosament i de pressa podia donar-se'l que la riquíssima escola d'observació que és la guerra [...] Talment així, la professió que avui posa en contacte ab la vida és la del gran periodisme, i acàs per a una vocació filosòfica que no s'avingués a fer meditacions sobre meditacions, [...] el millor règim de creixença el constituïssin uns anys d'aprenentatge —que serien— anys d'aprenentatge i anys de viatge alhora —en l'aspra milícia que avui escampa ses tropes a través la terra per a servei i honor de Madona le Reina Curiositat.⁶⁵

I una manifestació concreta: *La Veu de Catalunya*. Amb tot, si bé l'òrgan d'expressió de la Lliga Regionalista de Catalunya pot considerar-se la primera talaia periodística d'Eugeni d'Ors, ateses algunes col·laboracions immediatament posteriors al Congrés Universitari, no és l'única i, sobretot, encara no ho és el *Glosari*. Abans caldrà examinar la vinculació orsiana amb la revista *Universitat Catalana*, fruit de l'esdeveniment susdit. D'altra banda, sembla clar que Ors tria començar el seu projecte periodístic des del primer número de *El Poble Català*, setmanari, publicació subsidiària de l'escissió esquerranosa de la Lliga, el futur Centre Nacionalista Republicà. Malgrat tot, procurarà tenir un peu a cada banda, ja que mantindrà capçaleres obertes en una i altra publicació. Si des

⁶² PaG: 248.

⁶³ Tusquets (1980).

⁶⁴ Ors (1947: 227-250).

⁶⁵ GI (29/1/1906).

d'aquí afirmem que *LVC* és el vehicle, és perquè no ens centrem en l'activitat periodística sinó en aquella «vocació filosòfica que no s'avé a fer meditacions sobre meditacions». En aquest sentit, les pàgines de *LVC* li donaran l'aliment de realitat que no li hauria estat pascut anteriorment. Però d'això en parlarem en detall més endavant.⁶⁶ Per tant, aquí no es tracta només de resseguir filiacions ideològiques doctrinals, sinó també de rastrejar la capacitat executiva que li ofereixen les publicacions on col·labora.⁶⁷ En aquest sentit, haurem de cridar l'atenció sobre les primeres cròniques i les primeres col·laboracions puntuals.

Abans de parlar de la vinculació del nostre home amb *Universitat Catalana*, *El Poble Català* i *La Veu de Catalunya*, considerem important fer un parell d'advertiments previs, pel que fa a certes convencions en els estudis orsians que, malgrat que sovint han resultat molt útils, aquí és convenient deixar de banda. Es tracta de la consideració de l'any 1906 com una frontera en l'obra orsiana, i la utilització del terme *noucentisme* com un concepte amb un significat lèxic clarament definit. Ambdós supòsits resulten aquí inoperants, en el millor dels casos.

Fins a la publicació, l'any 1994, dels *Papers anteriors al Glosari*, el coneixement de l'obra orsiana es reduïa o s'identificava amb el *Glosari*. Es considerava Eugeni d'Ors autor d'una sola obra. Les referències, raríssimes, a *La Muerte de Isidro Nonell y otras arbitrariedades*, únic volum publicat amb anterioritat a l'aparició de la famosa capçalera de *La Veu*,⁶⁸ ultra el fet de ser un llibre publicat en castellà, cosa que probablement feia sentir algun autor exonerat del seu estudi, presentava també l'inconvenient de ser tractat, gairebé invariablement, com una compilació d'exercicis literaris menors,⁶⁹ tots ells tenyits d'una estètica contrària a la que més endavant propugnarà l'autor des del *Glosari*, però que ja conté, en el pròleg, la formulació de la pedra angular del seu pensament: l'arbitrarietat.⁷⁰ Això vol dir, en la majoria dels casos, que era considerat com una lectura negligible a l'hora de tractar i conèixer l'obra d'Eugeni d'Ors. Cal tenir present, en descàrrec, la ingent tasca

⁶⁶ Rovira (1927).

⁶⁷ Castellanos (1994: xxxvii).

⁶⁸ Ors (1905b).

⁶⁹ Jardí (1990: 60-61).

⁷⁰ Castellanos (1994: xiii-xiv).

d'hemeroteca que representava, abans de l'inici de la publicació de l'*Obra Catalana d'Eugeni d'Ors* el 1984 de la mà de Quaderns Crema, dir alguna cosa amb sentit referent, no ja a l'obra d'Ors, sinó al *Glosari* mateix. És evident, d'altra banda, que el concepte *noucentisme* encunyat pel mateix Ors ajuda al bandejament de l'obra anterior a la troballa. Però d'això ens n'ocuparem més endavant. Per la majoria d'autors, Ors (identificat i confós amb Xènius) era un escriptor que començava a escriure el 1906 i, en cert sentit, no anaven errats: Trasserras, per exemple, és molt escrupolós a l'hora de separar Xènius —autor del *Glosari* i alguns reportatges més a *El Poble Català*— i Eugeni d'Ors.⁷¹ És notori que Ors és molt curós a l'hora d'atribuir la signatura a cada treball.

És cert que la publicació dels *Papers anteriors al Glosari* representa un descobriment extraordinari: «posa a les mans del lector un Eugeni d'Ors desconegut, pràcticament inèdit i d'un enorme interès».⁷² Però contribueix més a la fixació de la frontera temporal del 1906 que a la seva dissipació. Ho fa començant pel títol i seguint per l'adhesió explícita del presentador als dos supòsits en qüestió: «Podem parlar, sense cap mena de restricció, d'un Eugeni d'Ors modernista, que assumeix amb la seva plenitud, tant en la qualitat de creador com en la de teòric, el programa de modernització cultural iniciat amb els primers anys noranta».⁷³ A nosaltres, que treballarem amb textos i esdeveniments que tenen el seu desenvolupament durant la data en qüestió, la distinció d'un programa cultural anterior al 1906 oposat a un altre de posterior ens resulta bizantina. I encara que sigui cert que «aquest esforç de modernització cultural l'obliga a anar adaptant el programa a l'actualitat i, doncs, a iniciar un procés que acabarà conformant la imatge d'Eugeni d'Ors posterior al 1906», a nosaltres ens interessa el procés en si mateix i no la imatge que n'acaba resultant.⁷⁴ Això sense tenir en compte els problemes que comporta considerar la imatge posterior al 1906 com un acabament. Ja hem vist en l'apartat anterior, en ocasió de la celebració del centenari del Congrés Universitari, les distorsions que pot implicar presentar de manera estàtica allò que és essencialment dinàmic. Al nostre entendre, Castellanos insisteix en interpretar els textos que presenta com una propedèutica al *Glosari*, cosa molt útil per acabar d'entendre el Xènius fins aleshores conegut, però

⁷¹ Trasserras (1990).

⁷² Castellanos (1994: xiii).

⁷³ Castellanos (1994: xiv).

⁷⁴ Castellanos (1994: xiv).

que alhora desarticula per endavant altres acostaments possibles a l'obra d'Ors.

Pel que fa al terme *noucentisme*, que avui associem a un concepte suficientment definit, cal tenir en compte que és un neologisme massa afortunat encunyat per Ors i del qual es val adés en el camp de l'estètica, adés en la política i adés en la moral; sovint per treure'n rendiment personal. Diem massa afortunat entre altres coses perquè Ors, atès l'èxit del seu nou encuny conceptual, fins i tot li donarà caràcter retroactiu dins el *Glosari*. Així, si en realitat la primera vegada que Ors utilitza la paraula *noucentista* és el juny de 1906,⁷⁵ quan recopili els textos del primer any de *Glosari* el farà aparèixer tres mesos abans de la seva data de naixement per parlar de quina mena d'home modern era en Pahissa.⁷⁶ Per tant, d'una banda, és un terme que es va gestant a poc a poc i, de l'altra, té una intenció *moralista*. En Ors, el mot *noucentisme* té una forta càrrega performativa. Ors sap, perquè ho escriu, que una «terminologia massa estricta i rigorosa en una recerca jove encara com la psicologia —ell diu *psicologia*, nosaltres creiem que encara ha de ser més cert referit al *noucentisme* — ¿no l'hipotecarà excessivament contra tal propòsit, aquest avenir, al qual se té la pretensió d'ajudar?».⁷⁷ Del text s'infereix que l'autor, a l'hora de parlar d'allò que va prenent forma en el llenguatge, advocarà per una concepció suggeridora i laxa dels termes que s'empren, i no pel rigor unívoc de la definició estricta. Dit això, no resistim la temptació d'exposar un exemple anecdòtic sobre la imperceptible vaguetat amb què fem servir el terme.

Ateneu Barcelonès. 16 de març de 2011, vigília d'eleccions internes. Un dels dos candidats, estudiós i protagonista de la filosofia catalana del segle XX, presenta un jove hel·lenista i prometedor escriptor a l'altre candidat. Aquest darrer fou l'orsista més destacat de Catalunya uns anys enrere. Tots dos, per tant, saben perfectament de què parlen. El primer, segurament per fer-lo quedar bé davant d'un especialista en la matèria, presenta el jove amb els següents termes: «Vet aquí una de les primeres espases dels noucentistes del segle XXI». L'altre, que no el coneix, se'l mira de reüll i sentència: «Noucentista, dius? A mi em sembla més aviat *modernista*». La conversa segueix amb tota normalitat sense que cap dels dos demani ni un sol aclariment sobre l'afirmació de l'altre. S'han entès: el primer volia dir que actualment hi ha una sèrie de joves molt preparats intel·lectualment

⁷⁵ LVC (28/6/1906).

⁷⁶ Cf. LVC (14/3/1906); Ors (1907).

⁷⁷ Crònica del IV Congrés de Psicologia Celebrat a Ginebra, publicada a LVC (19/8/1909).

que d'una banda mostren un interès excepcional pels viaranys —tota hora canviant— que emprèn la cultura i, de l'altra, militen en la importància d'aprofundir en el coneixement i la divulgació dels clàssics grecs i llatins. L'altre li respon que, en tot cas, avui no s'ha afaitat. I, tanmateix, s'han entès, o els ho sembla.

Per tant, com que en el present treball no ens interessa atribuir vagues filiacions estètiques —i molt menys fer crítica de preferències d'èpítets capil·lars—, evitarem el terme *noucentisme* tant com podrem, ja que correm el perill de caure en equívocs greus. D'altra banda, quan s'escaigui de fer-ho, cal ser precís a l'hora de fer servir la paraula i indicar si es tracta de la noció comuna i vaga que compartim o del sentit concret que Ors li vol donar en aquell moment concret. Fins i tot si s'admet la imatge d'Ors verbalitzador del noucentisme no com a creador d'una realitat sinó com a fixador d'un lèxic adequat per referir-s'hi, cal admetre igualment no només allò que cristal·litza el seu verb, sinó també que aquesta cristal·lització és fruit d'un procés de tempteig que ara reïx i ara fracassa, ja que originalment el mot *noucentisme* no serveix per designar les coses que són, sinó molt especialment a allò que passa, que s'està fent.⁷⁸

Tenint en compte això, passa sovint, parlant d'Ors, que ens veiem obligats a aplicar conceptes extrets de l'obra orsiana per explicar alguns aspectes d'Ors. Amb la diferència que els conceptes orsians són essencialment dinàmics mentre que els dels seus intèrprets es troben ja fixats. Així, Ferrater Mora, en jutjar la catalanitat de l'Ors al *Llibre del sentit*, ho fa en la mesura que li pot atribuir conceptes com ironia, seny, tradició, etc., extrets inequívocament, per bé que possiblement involuntàriament, del *Glosari* de Xènius.⁷⁹ També Garriga sovint ha de recórrer a les vagues assumpcions filosòfiques del *Glosari* per explicar textos filosòfics orsians que no acaben de quadrar amb la idea prèvia que s'ha fet del seu pensament.⁸⁰ És a dir, es pretén assajar un acostament crític a Ors a partir d'una concepció immòbil i parcial del personatge. El cap per la cabota. Avancem ja des d'ara per als amants dels *Leitwörter* que el mot *noucentisme* és un mot rar en els textos que presentem.

Establertes aquestes consideracions prèvies, comencem a enfil·lar la qüestió de quan, de quina

⁷⁸ Murgades (1987 i 2006: 11); Castellanos (1981: 73-79).

⁷⁹ Ferrater (1955: 195-209).

⁸⁰ Garriga (1981).

manera i, sobretot, en quin sentit, afirmem que la incorporació d'Eugeni d'Ors a *La Veu de Catalunya* constitueix el vehicle per a l'acompliment de la missió per a la qual ha estat cridat.

Ja ha estat dit que Ors no troba a la primera, i tot d'una, el seu vehicle ideal en *LVC*, sinó després de moltes oscil·lacions i de certs moviments estratègics. La paraula clau en aquest moment, tant a nivell doctrinal com biogràfic, és *inquietud*: serà la seva dèria tant literària —en farà l'elogi en vers i en prosa— com biogràfica.⁸¹ En aquests moments Eugeni Ors apareixerà com el cul del Jaumet anant de la redacció d'una publicació a una altra; si es fa un seguiment de l'obra publicada per l'Ors durant aquest període es fa evident l'interès del nostre home per publicar un o altre article en el primer número de qualsevol revista.⁸² La hipòtesi que seguirem i que ens sembla més raonable és que Ors es mourà sistemàticament allà on vegi la millor oportunitat d'intervenir en la renovació cultural de Catalunya i, molt en concret, en el moviment de reforma universitària.

És força significatiu que els primers articles publicats per Ors posteriors al Congrés Universitari Català siguin a *LVC* i amb la voluntat de continuar propagant i desenvolupant l'esperit del Congrés: «Sobre la futura escola naval de comerç» i «La llegenda d'en Robert».⁸³ En la seva ubicació actual, la vinculació d'aquests textos amb la missió orsiana pot semblar remota, però visitats en el seu context original la connexió és clara: l'elogi «sobre la futura escola naval de comerç», que aparentment no passa de ser una evocació lírica de les glòries catalanes pretèrites i a venir, més suggeridora que propositiva, segurament és el discurs celebradíssim que segons la nota de la Federació Escolar Catalana va pronunciar Ors en la presentació d'aquesta insòlita proposta del senyor Joan Güell i López,⁸⁴ consistent bàsicament a embarcar un centenar dels joves més emprenedors i brillants del país en un veler durant cinc anys, a fi i efecte de tornar completament formats en qüestions de comerç i gestió administrativa —només la lentitud de la navegació a vela garanteix la reflexió i assimilació dels paratges visitats—;⁸⁵ amb el risc —no expressat, però evident— de fer naufragar, sencera, una promoció d'empresaris del país —no metafòricament, sinó literalment—. Aquesta

⁸¹ En vers escriurà «Dels cants de la inquietud» (Ors 1903b, avui dins *PaG*: 15-16), i en prosa «Fragments de la Metafísica de la Inquietud» (Ors 1904, avui —i des d'ara— dins *PaG*: 269-275).

⁸² Per aquest seguiment, vegeu García-Navarro (1994).

⁸³ *LVC* (11/02/1903; 16/04/1903), avui *PaG*: 252-258.

⁸⁴ *LVC* (8/02/1903).

⁸⁵ *ICUC* (1903: 229-223).

proposta, que finalment no va arribar a bon port —de fet, i per sort, no va arribar ni a les drassanes—, va ser acollida com una de les fites del Congrés i recollida a les actes com a tal, junt amb la creació de les càtedres de literatura, història i dret catalans.⁸⁶ Cal llegir la intervenció dins el clima d'eufòria que va suscitar la celebració del Congrés. *LVC* durant aquella setmana recull manta informació relativa a banquets de celebració,⁸⁷ reflexions sobre els mètodes de l'ensenyança universitària a l'estranger⁸⁸ i reflexions conclusives sobre el desenvolupament i èxit, dubtós, del Congrés.⁸⁹

Pel que fa a «La llegenda d'en Robert», tot i que sens dubte no és el tema central del text, també cap llegir-la en el mateix ànim de difondre i promoure l'ambient entusiasta que acabem d'al·ludir; no podem deixar d'evocar que una de les darreres intervencions del Dr. Robert al Congrés dels Diputats va ser en defensa de l'autonomia universitària, de la qual es fa ressò el discurs inaugural del Congrés Universitari i per la qual se li hauria ofert la presidència honorífica:

Dr. Robert predicant-hi [en el debat al congrés] les excel·lències del règim autonòmic aplicat a les universitats... Qui li havia de dir que aquestes originarien nostre Congrés per a discutir en ell unes bases que ens aclareixin el concepte d'autonomia universitària! Ab quin goig no l'elevaríem avui a la Presidència Honorària!⁹⁰

Dues de les tres aportacions posteriors al Congrés Universitari Català de l'Ors a *LVC* tenen relació, molt estreta l'una, i laxa l'altra, amb l'esdeveniment. Pel que fa a la tercera, «el futur Congrés de Berna», no n'hem sabut deduir les causes que la motiven ni, per tant, cap possible vinculació amb el Congrés Universitari.⁹¹ En tot cas, sí que el seu to continua essent entusiasta i l'estratègia la mateixa: encoratjar el lector a fer «tot lo ideal possible la renaixença de Catalunya».⁹² Advoca per l'organització d'un Congrés de nacions sense estat, amb la finalitat de crear una lliga entre elles. Ho considera, malgrat les traves dels poders centralistes, una necessitat imminent.

⁸⁶ *ICUC* (1903: 229); *LVC* (8/02/1903).

⁸⁷ *LVC* (9/02/1903).

⁸⁸ *LVC* (6/02/1903).

⁸⁹ *LVC* (10/11/1903).

⁹⁰ *ICUC* (1903: 34).

⁹¹ *LVC* (2/3/1903), avui *PaG*: 260-261.

⁹² *PaG*: 249.

El Congrés [de les nacionalitats] és necessari i el Congrés serà. Quan serà? No ho sabem encara, molts obstacles se li oposaran, molt enemics voldran deturar-lo. Mes un jorn, a la capital de la vella pàtria de l'autonomia, tots els pobles oprimits de la terra se diran germans.⁹³

És a dir, també en aquesta ocasió, si bé deixa de banda el tema central de la reforma universitària en concret, el contingut s'integra perfectament dins el seu programa de renovació nacional en un sentit ampli, ja que continua essent un clam per l'autonomia nacional i l'ingrés de Catalunya a Europa com a membre de ple dret.

Després de l'article que acabem de comentar, la signatura d'Eugeni Ors desapareix de *LVC* i es fa present a la revista *Universitat Catalana*, reapareguda dos anys després de la primera etapa, ara amb la missió de fer de caixa de ressonància del moviment estudiantil autonomista i dels cursos dels EUC.⁹⁴ El nostre home formarà part de l'equip de redacció. Les aportacions d'Ors en aquesta publicació es limiten als tres primers números: la publicació d'uns «Fragments de la Metafísica de la Inquietud» i la traducció d'uns passatges de Goethe.⁹⁵ A nosaltres ens interessa en aquest punt cridar l'atenció sobre l'abstrús però interessant text «Fragments de la Metafísica de la Inquietud» aparegut en el primer número el gener de 1904.⁹⁶ D'una banda el contingut és reiteratiu: exposa l'enorme contrast entre catalans antics aguerrits, valents i emprenedors amb els moderns aburgesats, mesells i acomodaticis. Aquesta contraposició del caràcter sanguini dels catalans medievals amb el flegmàtic dels contemporanis és una constant dels textos que hem examinat fins ara.⁹⁷ Palau i Fabre ho formularà així: «ens hem desvetllat, és cert, però falta saber si ens hem desvetllat essent els mateixos».⁹⁸ Ors veu en *El criterio* de Balmes el referendament intel·lectual d'aquesta actitud poruga, asmàtica i curta de mires. Davant d'això propugna una nova actitud versada en l'acció, la curiositat i l'esforç; l'escola naval de comerç que integra l'estudi i l'aventura n'és el símbol. Doctrinalment no hi ha res de nou.

La forma i l'estil, tanmateix, semblen contravenir totes les prescripcions que hauria d'observar tota

⁹³ *PaG*: 261.

⁹⁴ Balcells (2011: 22).

⁹⁵ Avui dins *PaG*: 455-462.

⁹⁶ *PaG*: 270.

⁹⁷ Cf. *PaG*: 238; *PaG*: 257; *PaG*: 269.

⁹⁸ Palau (2005: 510).

publicació universitària. Es tracta d'un text intencionadament críptic, escrit amb la intenció de no ésser comprès a la primera... ni a la tercera; hi ha molts exemples que mostren aquesta finalitat: des de l'estrabòtica introducció, que ens adverteix que es tracta de la traducció d'un text cèltic redactat en alfabet rúnic i escrit al pol austral,⁹⁹ fins a la perversió d'uns versos maragallians amb l'única finalitat de velar el personatge que els protagonitza: escriu «ell se'n va a mirar el mar» per «don Jaume se'n va a mirar el mar».¹⁰⁰ Sembla evident que es proposa dificultar la comprensió del text. De fet, la necessitat d'itinerar constantment la lectura per comprendre-la serà un dels temes del text.

Intentar dilucidar els motius pels quals Ors decideix adoptar aquesta mena d'*art clus* en una publicació acadèmica ens duria a fer una digressió massa extensa i ens apartaria de la finalitat que ens hem proposat, que no és altra que mostrar la relació d'aquest text amb el seu projecte de reforma de la cultura i la universitat catalanes. En tot cas, sí que ens sembla oportú deixar consignada aquesta tendència de l'Ors a encriptar els missatges dirigits a l'opinió pública, ja que més endavant tornarà a sortir el tema.

No coneixem els motius pels quals l'Ors deixa de publicar a *Universitat Catalana*; després de la seva darrera aportació encara apareixeran sis números més. És possible que l'estil críptic i, més que literari, literaturitzat dels seus escrits en siguin una raó, ja sigui perquè se l'exhortés a abandonar la redacció o perquè ell mateix veïés que des d'una columna periòdica podria servir millor a la causa. La qüestió és que l'inici de la seva col·laboració a *El Poble Català* implica la suspensió de la seva col·laboració a la revista al·ludida.

És important no passar per alt el fet que la col·laboració d'Eugeni d'Ors al setmanari *EPC* —des del seu primer número el novembre de 1904 i en cadascuna de les entregues— és tota una declaració d'intencions. El naixement d'aquest setmanari ofereix una oportunitat immillorable al temperament i a les ambicions del nostre autor.

Els motius de l'escissió del que després serà el Centre Nacionalista Republicà dins la Lliga Regionalista Catalanista són més aviat estranys. Les discrepàncies de caràcter i d'ideologia dins la Lliga ja s'havien posat de manifest força abans que el 6 d'abril de 1904 Francesc Cambó decidís, passant per alt l'acord de partit d'abstenir-se, fer-se present al rei i dirigir-li un discurs, per bé que

⁹⁹ PaG: 269.

¹⁰⁰ Cf. PaG: 270; Maragall (1929: 78).

reivindicatiu, complaent amb la monarquia.¹⁰¹ De fet, Rovira i Virgili conta que Prat de la Riba va ser el primer de covar la idea de la necessitat de fundar un partit d'esquerres i nacionalista que s'obrís pas entre els votants lerrouxistes. En tot cas, va ser aquest el detonant de l'escissió i no cap altre. L'estrany de l'afer és que, en aquest cas, van ser els trànsfugues els que es van quedar en els òrgans de decisió del partit, mentre que els que havien restat fidels als acords presos van ser els sediciosos. La qual cosa posa de manifest el caràcter autoritari (fins i tot dictatorial, diu Rovira) de Prat de la Riba. En la secció següent tractarem les habilitats polítiques pratianes amb més deteniment.

Fora de la Lliga, als escindits capitanejats per Jaume Carner, Sunyol i Lluhí els quedava una tasca àrdua però essencial: elaborar i definir el seu perfil polític. Fins al moment tenien clar, per l'evidència dels fets, que es tractava d'una agrupació republicana i democràtica. També, per desavinences anteriors amb Prat, amb tendències d'esquerres. Els en restava la convicció nacionalista. Però mancava acabar de perfilar el seu programa polític. És interessant fer notar que la creació del setmanari *EPC*, el 12 de novembre de 1904, s'avança més de dos anys a la fundació del partit C.N.R., el 26 de gener de 1907 amb un discurs de Jaume Carner, del qual havia de ser l'expressió pública.¹⁰² Exposades aquestes circumstàncies, queda clar que el projecte oferia nombroses perspectives a l'ambició orsiana. De cop i volta, se li ofería l'oportunitat de participar en l'elaboració de tot un projecte polític i cultural *ex nihilo*. De l'altra part, també implicava un posicionament polític clar i, amb això, la possibilitat d'enfrontament amb el partit nacionalista hegemònic; cal tenir present que així com la costella estreta d'Adam per crear Eva és la que defineix la masculinitat d'aquell i no al revés, les successives escissions en el si de la Lliga són les que determinen i afaiçonen la seva condició de partit conservador i de dretes.¹⁰³

Atenent a les informacions susdites, cal considerar les col·laboracions d'Eugeni d'Ors a *El Poble*

¹⁰¹ Per un resum sobre el C.N.R., vegeu Rovira i Virgili (1927: 1-8). *LVC* (7/04/1903) reproduïx íntegrament tant el discurs de Cambó com la lacònica resposta del monarca: «ME ALEGRO MUCHO DE HABER OÍDO LAS MANIFESTACIONES DE VUESTRO COMPAÑERO, PUES UNO DE MIS MAYORES DESEOS ES CONOCER LAS ASPIRACIONES DE MIS SÚBDITOS. SI DE MI DEPENDIERA, CONCEDERÍA AHORA MISMO, CON MUCHO GUSTO, TODO ESTO; PERO, EN VIRTUD DE LO QUE DISPONE LA CONSTITUCIÓN, ES EL GOBIERNO EL QUE HA DE RESOLVERLO. Cedo, pues, la palabra al ministro de la Guerra». Les versallesques les posa servilment *LVC*.

¹⁰² Izquierdo/Rubí (2009: 311-316).

¹⁰³ Castellanos (1981: 73).

Català, especialment la capçalera «el reportatge de Xènius», com el primer intent seriós de pensar, redactar i publicar un programa sistemàtic de renovació cultural de Catalunya.¹⁰⁴ Ja s'hi troben embastats molts dels temes que, més endavant, desenvoluparà el *Glosari*.¹⁰⁵ Per tant, al nostre entendre, no és pas la capçalera ni l'estil allò que canviaria si haguéssim de parlar del pas d'un Ors a un altre, sinó la plataforma.

No és un fet d'importància menor registrar aquí que qui signa les col·laboracions de tipus més compromès i programàtiques d'Eugeni d'Ors a *EPC* ja és Xènius. Ja s'ha remarcat en més d'un lloc la importància de tenir en compte la signatura dels textos d'autoria orsiana. No és aquest el lloc d'exposar l'exegesi de l'heteronímia orsiana.¹⁰⁶ En aquest punt, únicament volem posar de manifest una evidència que la concepció «glosocèntrica» de l'obra orsiana ha tendit a fer invisible: Xènius ja és Xènius en les seves col·laboracions a *EPC*. Per bé que coneguda i àmpliament comentada l'anterioritat del pseudònim Xènius respecte del *Glosari*, normalment ha estat interpretada com la presentació, potser no d'una nova veu dins el *Glosari*, ja que la «glosa» que el presenta informa que, de fet, Xènius ja n'era l'autor *in pectore* des del començament, però sí com una explicació de la natura del narrador del *Glosari*, que es pot llegir en clau interna.¹⁰⁷ Des d'aquest punt de vista, s'entendria que el mateix *Glosari* és suficient per entendre la incorporació del nou pseudònim. Aquesta visió es limitaria a interpretar el cessament de la col·laboració d'Ors a *EPC* com l'oportunitat de fer migrar el pseudònim d'una publicació a una altra que li fóra més escaient. Això equivaldria a dir que Xènius, per bé que present en altres publicacions, neix, com a tal, és a dir, com a personalitat definida, en el *Glosari*. Aquesta interpretació no nega, però tampoc no té en compte, la implicació que comporta, en termes de recepció, el fet que no es tracti d'una mera presentació, sinó de la migració d'un narrador ja conegut d'una publicació connotada políticament a una altra de caient contrari. Quan Ors-Xènius tipifica el 9 de maig de 1906 la personalitat etèria, el do de la ubiqüitat i l'agilitat que ha de tenir el glosador per copsar les palpitations del temps i aclareix que, per tant, aquest ofici escau

¹⁰⁴ Entenem per «reportatges de Xènius» tots els articles publicats a *El Poble Català* signats amb aquest pseudònim i recollits a *PaG*: 103-230, encara que siguin anteriors a la secció formalment encapçalada sota aquest epígraf inaugurat el 6 de maig de 1905 (*EPC* 6/5/1905).

¹⁰⁵ Jardí (1990: 56).

¹⁰⁶ Vegeu, entre altres, Jardí (1990: 30); X. Pla (2005: 27); Mora (2005: 113).

¹⁰⁷ Vegeu algunes d'aquestes interpretacions a Rovira i Virgili (1927: 1-8); Jardí (1990: 30); Albertí (1996: 110-11, n. 1).

millor al caràcter angèlic de Xènius que no pas al nom oblidable de l'usurpador Ors,¹⁰⁸ el lector fa tot just una quinzena de dies que ha llegit el darrer «reportatge de Xènius» a *EPC* tractant de coses molt semblants a allò que normalment es diu en el *Glosari*. Al nostre entendre, això té una càrrega intencional innegable.

(Entre parèntesis, volem subratllar —per les implicacions que això té en el desenvolupament del tercer apartat del present treball— el fet que, tal com fa notar Jordi Albertí,¹⁰⁹ la incorporació de Xènius a *La Veu de Catalunya* es faci una vegada Ors ja es troba a París: el 7 de maig Ors tramet una carta a Casellas des de París anunciant-li la tramesa de la primera crònica.¹¹⁰ Aquesta crònica no apareixerà fins al 5 de juny i vindrà signada E d'O. Noti's, per tant, com la carta de presentació de Xènius com una personalitat real però no existent és alhora la tipificació de la signatura «Eugeni d'Ors» (o E d'O...) com a «persona de carn i ossos», és a dir, mundana i subjecta a «aficions, preferències, parcialitats i exclusivismes», que ben aviat subscriurà les «Cròniques de París». Per la carta acabada de mencionar, sabem que aquesta és, ja de bon començament, la intenció d'Ors. La qual cosa accentua i posa de manifest —davant del lector habitual de *LVC*— el mode polifònic de les col·laboracions orsianes dins el diari, que a partir d'ara presentarà simultàniament l'una signatura i l'altra per fer-se responsable de textos de caràcter diferent.)

Des de l'inici, fins i tot abans de la seva col·laboració a *EPC*,¹¹¹ Ors és molt conscient del joc d'heterònims que planteja: la «gasetta d'art» i els temes més artístics i mundanals són reservats, de bon començament, a Octavi de Romeu; Xènius apareixerà, potser com una necessitat de coherència interna, per signar els reportatges de contingut més programàtic en l'àmbit cultural a partir del 12 de novembre de 1904.

A poc a poc, els reportatges que Xènius va entregant a *EPC* van esbossant i definint un programa d'acció cultural que, d'una banda, recull i elabora el que ja va presentar al Congrés Universitari Català i en algunes de les primeres col·laboracions orsianes de tipus teòric; de l'altra banda, formula i avança algunes qüestions que prendran cos dins el *Glosari*. A la insabuda, tot i que l'habilitat d'Ors

¹⁰⁸ *GI* (9/5/1906).

¹⁰⁹ Albertí (1996: 110-111, n. 1).

¹¹⁰ Ors (1981: 82).

¹¹¹ Ors (1902a i 1902b).

per amotllar el seu pensament a les exigències ideològiques de la publicació on col·labora ajuda i pot donar pistes, resulta difícil discernir, en cada text concret, si es tracta d'una «glosa» o bé d'un «reportatge». No és pas que s'identifiquin, car la direcció d'ambdós periòdics —sobretot *LVC*— vetllarà perquè no es transgredeixin les directrius marcades des dels òrgans de govern de sengles partits mentors, les quals Ors intentarà no violentar sempre que no sigui imprescindible.¹¹² Els temes i la preocupació de fons, però, seran els mateixos en totes dues publicacions. El *Xènius* de *LVC*, tot i que evolucionarà, no es reinventa; és una importació directa de *EPC*, amb les conseqüències socials que pugui comportar el transvasament d'un actiu polític d'una banda a l'altra.

En aquest punt, no podem deixar d'il·lustrar amb alguns exemples la intenció programàtica dels «reportatges de *Xènius*» a *EPC*:

A «El nostre Carnegie»¹¹³ esbossa, en un to marcadament irònic —ara ja més adient a la publicació on es fa present— tot el pla de reforma cultural catalana: museus, escoles, universitats... Fa el dibuix, una vegada més, de la seva intervenció de dos anys abans en el Congrés Universitari, incloent-hi la menció de la Facultat de Teologia. Tanmateix, qui ho ha de sufragar —afirma— viu en un manicomi. En el to d'acudit i les proclames hiperbòliques sobre Catalunya d'Ors en aquest i altres reportatges, no podem deixar de veure un cert paral·lelisme amb les profecies pujolsianes.¹¹⁴ També valdria la pena dir algun mot sobre «Noruega imperialista», on exposa el temperament heroic que ha de mostrar un poble (o un individu). Segons Jardí, es tracta d'un resum o un complement a la tesi doctoral de dret que hauria estat presentada per l'autor un any abans a Madrid.¹¹⁵ També l'emparenta amb l'article sobre el Dr. Robert, que ja hem comentat.¹¹⁶ Nosaltres ens inclinem a pensar que aquesta tesi doctoral no existeix.¹¹⁷ Però, per damunt de tot, cal posar de relleu l'article «El *Jo acuso*»,

¹¹² Per un exemple sobre l'habilitat orsiana de negociar l'encaix del seu pensament amb el dels periòdics on treballa, vegeu Ors (1981).

¹¹³ *EPC* (11/3/1905), avui dins *PaG*: 124-125.

¹¹⁴ Pujols (1918: 395-398).

¹¹⁵ Jardí (1990: 57).

¹¹⁶ Jardí (1990: 47).

¹¹⁷ Sobre l'existència d'aquesta obra, García-Navarro (1994) diu: «se trata del trabajo preparado por Eugenio d'Ors como tesis doctoral en la Facultad de Derecho (1904). Aunque anunciado «en preparación» en diversos lugares, y frecuentemente citado con datos editoriales muy precisos —“Henrich Impresor, Barcelona, 1905”—, es casi seguro que nunca fue editado, e incluso es dudoso que llegara a ser defendido como tesis doctoral; por el contrario, parece

on celebrant el vuitè aniversari del «J'acuse» de Zola arriba a afirmar:

la seva ànima [de Zola] s'havia estès imperialment sobre l'ànima dels altres; per sentir com a propi, l'estrany dolor. Perquè la viva brasa de la set d'acció era ardenta en ses entranyes, i li calgué obrir la boca i llançar a tot vent un clam [...] «Jo acuso!»[...] Heus aquí que l'home de lletres no és ja un home de lletres, sinó un ciutadà [...] ja no pot haver-hi homes de lletres; que els homes de lletres se transformen en homes de vida, [...] l'aniversari ha tingut un caràcter quasi exclusivament literari. Mal fet. No pot essencialment tenir-lo... I, entre nosaltres, amics meus de Catalunya, menos que enlloc.¹¹⁸

L'afer Dreyfus i, sens dubte, la carta de Zola al president de la República francesa són un element central en la concepció orsiana tant del periodisme com de tota l'activitat pròpia de l'intel·lectual. En farà un seguiment exhaustiu.¹¹⁹ La tasca de l'home de lletres ha de tenir el seu efecte en la plaça pública, no només a la rebotiga d'una llibreria.¹²⁰ La tendència al desdoblament i a l'emmirallament d'Ors ha propiciat el seu estudi a base de parangons; ara amb Goethe,¹²¹ ara amb Erasme,¹²² Sòcrates, etc.¹²³ El parangó amb Zola no ha estat el més explotat de tots, però, segurament aquest fóra el que millor ens podria furnir la concepció més acurada d'allò que entén l'Ors per ofici de periodista. Una literatura, o una filosofia, que es limiti a autoconsumir-se és estèril. És clar que ha de tenir un espai per al seu desenvolupament intern. De fet, aquest treball consisteix justament a presentar aquest espai intern de gestació, creació i desenvolupament de productes intel·lectuals, però sense ressò o aplicació pública la literatura, ras i curt, no existeix.

Fins aquí hem afirmat que les capçaleres que Ors manté a *EPC* presenten, en germen, totes les característiques que, més endavant, trobarem al *Glosari*: voluntat d'intervenció, compromís amb el

casi seguro que fue redactado y presentado a Azcárate, su director de tesis (en diversas ocasiones se refiere Eugenio d'Ors a esta tesis doctoral, expresando su propósito de revisar este trabajo antes de su publicación). No se tiene noticia de la existencia de ningún ejemplar de esta obra, ni manuscrito, ni mecanografiado, ni impreso. La historia editorial de esta obra puede, tal vez, relacionarla con la historia de *La Nacionalitat Catalana* (1906), de Enric Prat de la Riba». D'altra banda, Eugeni d'Ors no aporta, en els diferents concursos de mèrits, la titulació de doctor en dret, ni afirma tenir-la.

¹¹⁸ *EPC* (20/1/1906), avui —i des d'ara— dins *PaG*: 218.

¹¹⁹ *LVC* (1/8/1906).

¹²⁰ *LVC* (4/8/1905), avui —i des d'ara— dins *PaG*: 392-396.

¹²¹ Quintana (2000: 64-68).

¹²² Jardí (1990: 32); Ors (1907: 25).

¹²³ Vogel (1913); Jardí (1990: 34-35).

renaixement nacional, avidesa per a la renovació cultural... fins i tot la veu de Xènius com a narrador. I, paradoxalment, sostenim que aquestes anades i vingudes d'una publicació a una altra no són encara el vehicle que escau a la seva missió. No és que la línia editorial de *El Poble Català* no escaigui millor al seu temperament que *LVC*; fins i tot podia sentir-s'hi lliure en els casos en què allò que publicava no anava de la mà de l'ideari mal establert pels fundadors —aquests es queixaven de l'excessiva permissivitat davant dels seus col·laboradors i lamentaven que les idees que hi dominaven no eren pas les dels seus promotors—. ¹²⁴ Amb tot, i potser justament per aquesta manca de direcció política i per causa del producte amorf que en resultava, Ors no reïx a solidificar el seu projecte i a proclamar el seu programa en el marc de *EPC*. Sembla que la cosa es tornà especialment climatèrica en el moment en què es va decidir que el periòdic havia de passar de setmanari a diari. ¹²⁵ Ors aprofita l'oportunitat per postular-se com a director. No és l'únic; Rodon també ho fa. Els capitostos polítics, malfiats com ja hem vist, prefereixen la docilitat del menys brillant dels candidats a la genialitat, sempre imprevisible, de l'intel·lectual autèntic. Rovira —moralitzador com sempre— addueix algunes maniobres «lletges» per part de l'Ors —sense especificar quines, ni donar-ne cap referència— que haurien acabat de decantar la balança i, a més, haurien perjudicat l'estabilitat de la seva columna. Això hauria precipitat el pas d'un Ors despitat cap a *LVC*. ¹²⁶

Amb motiu d'aquestes suposades maniobres «lletges» i el sentiment de despit que apareixen com a pretesos desllorigadors de la situació, convé aquí fer un breu excurs sobre el caràcter histriònic del nostre personatge i la conveniència, o no, d'explicar sistemàticament les seves reaccions a partir de les emocions. Que Eugeni d'Ors tenia un temperament volàtil i, en molts casos, era incapaç de controlar les emocions inclús a l'hora d'observar les més mínimes convencions socials fins a extrems vergonyants és cosa que poc es pot negar; la majoria de testimonis directes en donen fe, Pla, ¹²⁷ Bladé, ¹²⁸ i tants d'altres. Això ha donat peu a interpretar les decisions de l'Ors a partir d'aquesta fogositat desbordada. Amb tot, en moltes ocasions, és possible que això en sigui el símptoma i no la causa i que, per tant, sovint deixem al tinter raons d'actuació poderoses i enraonades, atenent

¹²⁴ Castellanos (1981: 74).

¹²⁵ Rovira (1927: 1-8).

¹²⁶ Jardí (1990: 62).

¹²⁷ Pla (1969: 277).

¹²⁸ Bladé (2010: 268).

únicament a la malhumorada de torn. En el cas que ens ocupa, per exemple, és evident que la decisió de Carner, Lluhí, Sunyol i companyia de col·locar el Sr. Rodon a la direcció del diari en perjudici seu havia d'enfollonir el nostre home i el subseqüent segrest emocional l'havia de conduir fatalment a decidir trencar relacions i contractes amb l'empresa. Això és clar. Però ara suposem que Ors hagués estat un home posseïdor de la virtut de la temperança i, en conseqüència, hagués sabut mantenir-se impertorbable davant del despropòsit i la vexació que suposava no considerar la seva candidatura a la direcció. En aquest cas, hauria estat diferent la seva decisió? Al nostre entendre, la resposta és clara: no. Segons ho veiem nosaltres, el més greu d'aquesta situació és el fet que això implica l'amputació d'un projecte; l'evidència que res del que escrigui passarà de ser literatura —recordeu «*El jo acuso!*»—, i no la qualificació més o menys ofensiva que es faci de la persona.¹²⁹ El compromís personal amb la vida intel·lectual (n'hem dit vocació) i el projecte professional de bastir una cultura (missió) són molt més robustos i expliquen millor les decisions del personatge que el caràcter intemperant i les reaccions desproporcionades. Des d'aquest punt de vista, *EPC* no pot ser el vehicle propici per a la realització de la seva missió, no a causa dels darrers esdeveniments, sinó perquè aquests posen de manifest que, de fet, no ho ha estat mai. Per llunyana ideològicament que pugui ser la Lliga, per limitadora que en sigui la censura, la incorporació de ple a *LVC* s'imposa com una necessitat. Castellanos afirma:

La Lliga apareixia com a única possibilitat de poder públic i, amb la seva sola existència, generava, en la intel·lectualitat del país, la doble línia d'atracció i de repulsió que tot poder genera. I com que l'estament intel·lectual no és un nucli marginat de la lluita de classes, quan les tensions socials, polítiques o culturals van delimitar els camps ideològics i van obligar a prendre posicions partidistes, els sectors afins ideològicament van confluïr cap a uns mateixos punts. No és pas casualitat que la incorporació progressiva d'intel·lectuals a la Lliga Regionalista es vagi produint paral·lelament al procés de dretanització d'aquesta, procés que s'inicia el 1902 i s'accentua el 1904.¹³⁰

Davant l'evidència de les poques expectatives de futur que veu en *EPC*, no només atenent a la seva pròpia carrera professional com a escriptor i intel·lectual programàtic d'esquerres, sinó als interessos de la mateixa publicació com a plataforma política, deixarà de banda proclames que ara li semblaran

¹²⁹ *PaG*: 218.

¹³⁰ Castellanos (1981: 73).

il·luses com «visquen les oposicions» —títol d'un reportatge on defensa la necessitat d'abstenir-se del govern perquè la revolució sigui possible— per atendre la possibilitat de reformar la cultura amb accions i no només amb idees.¹³¹ *EPC* és un mitjà per propagar idees que pot ser més o menys efectiu, però no té la capacitat d'executar projectes.

El pas d'un periòdic a l'altre no és, tanmateix, cap sorpresa. De fet, és el destí de la majoria dels joves brillants de la generació d'Ors. Tampoc comporta cap complicació; des del juliol de 1905 Ors publicava una sèrie de cròniques al diari de la Lliga. El projecte comú de la Solidaritat, que agrupava tots els partits catalanistes, permetia aquesta duplicitat.¹³²

Cal considerar l'activitat cronista d'Ors de manera separada i paral·lela a la de glosador. Una vegada més, el glosocentrisme ens impedeix veure amb suficient perspectiva aquesta dimensió de l'obra orsiana. Quan Jardí afirma que, ben aviat, Ors afegirà a la seva tasca de glosador la de cronista a Algesires,¹³³ passa per alt que, cronològicament parlant, és tot el contrari: la columna del *Glosari* s'afegeix a les tasques de corresponsal que ja fa mesos que porta a terme el nostre home. Atenent a això, seria de gran utilitat recollir en volum les cròniques orsianes publicades a *LVC* —recuperant fins i tot les publicades dins *PaG*—, per tal com això mostraria una obra unitària i presentaria, com ja hem dit, una nova veu en l'obra d'Ors.

Com a cronista, el nostre home devia fer les delícies del lector de *LVC* i alhora satisfer l'ideari polític de la publicació; les corresponsalies que decideix mantenir un periòdic tenen —durant les primeres dècades del segle XX indubtablement— un sentit estratègic i una intenció simbòlica innegable. No es tracta tant de difondre i propagar notícies puntuals com de traçar contorns i oferir el paisatge general d'un lloc concret. El corresponsal esbossa a grans traços, a partir d'una sèrie d'esdeveniments puntuals viscuts des d'una perspectiva concreta, a mode de pintor impressionista, una imatge que només s'acabarà de completar en la retina del lector. El Madrid d'Eugeni d'Ors és xafogós, flegmàtic, un pèl murri i decididament pintoresc: «Madrid és tan lluny dels pobles moderns com qualsevulla de les tribus oceàniques que, als seus ulls, en les Exposicions, ballen i feinegen».¹³⁴

¹³¹ *EPC* (24/03/1906, avui dins *PaG*: 223).

¹³² Castellanos (1981: 76).

¹³³ Jardí (1990: 72).

¹³⁴ *LVC* (13/8/1905), avui dins *PaG*: 398.

Una visió molt del gust de la Lliga Regionalista. L'interès del cronista consisteix a resseguir la vida cultural madrilenya; en concret, vol ressenyar i amplificar la inexistència d'aquesta i la manca d'inquietud per fer-la aparèixer. El repàs de l'agenda cultural es limita a fer escarni d'algun sainet de balneari d'un tal Ramos Carrión i a comentar l'aparició d'una novel·leta d'apassionaments hiperbòlics i adulteris consumats per dones que «mengen postres i devoren la novel·la d'Anatole France, o viceversa», una novel·leta que erròniament, i potser maliciosa, atribueix a una marquesa decadent i lletraferida. La preparació de les festes fa que se li envoli, per dins, «un invisible ocell fatídic: LA POR».¹³⁵ El compromís amb la cosa pública dels intel·lectuals de la vila i cort es limita, quan no es dediquen a profanar l'*Ateneo* amb sessions maratonianes d'acudits dolents,¹³⁶ a conxorxes intel·lectuals de rebotiga inexorablement avortades per la canícula, sense perjudici d'acceptar, una vegada sotmesos a disciplina, un escó a les Corts.¹³⁷ Sembla que la intenció de servir de contra-exemple d'allò que es vol fer de Barcelona i Catalunya és del tot conscient. El Madrid que va apareixent a cop de crònica a *LVC* de la mà d'Ors és grotesc. Segurament una caricatura. En tot cas, és clar que Ors es mostra molt proactiu i servicial respecte de les directrius del diari. Quan tindrà la intenció de cobrir un esdeveniment amb una significació científica i cultural important, canviarà d'emplaçament, tindrà cura que res d'extraordinari —fora de les picabaralles parlamentàries anti-catalanistes— tingui lloc a Madrid.¹³⁸

En una carta a Casellas s'avança a la notícia i proposa un canvi de localització:

Com l'actualitat és ara a Madrid tan minça y en cambi hi ha aconteximents, quals complicacions d'actualitat presenten gran interès, l'eclipsi, m'he trasladat a Porta-Coeli, des de ont penso, si li ve bé, fer una informació sobre l'eclipsi i, més que res, sobre aquets yankees aquí establerts i sa màquina fotogràfica, etc., que penso pot resultar de gran interès.¹³⁹

A més, s'ofereix emfàtic per il·lustrar, ell mateix i un fotògraf nord-americà, la columna amb croquis i caricatures. El diari no recollirà, en aquest cas, la proposta. És interessant notar el canvi de to i d'estil

¹³⁵ *LVC* (24/10/1905), avui dins *PaG*: 406-408.

¹³⁶ *LVC* (9/11/1905), avui dins *PaG*: 420-423.

¹³⁷ *PaG*: 396-401.

¹³⁸ *LVC* (24/11/1905), avui dins *PaG*: 428- 430.

¹³⁹ Ors (1981: 80).

que representen les «cròniques de l'eclipsi» respecte de les immediatament anteriors: del to foteta i sovint mordaç del cronista madrileny, passem a un reporter entusiasta que serva una actitud gairebé religiosa i mostra una tafaeria desbordant, a vegades, fins i tot, un enjogassament pueril; el contacte amb la ciència moderna l'excita i ho exhibeix impúdic. Ors planteja la cobertura de l'observació astronòmica de l'eclipsi com un afer marcial. D'una banda la ciència, de l'altra els astres indòmits: «l'eclipsi ve a representar quelcom així com un moment de debilitat en la naturalesa, algun moment que pot vendre a l'home algun de sos secrets més pregon». ¹⁴⁰ Aquesta imatge de la natura encarada a l'home com a hostil fatalitat ja no l'abandonarà més. Fa servir una prosopopeia de ressonàncies homèriques i un imaginari mitològic per referir-se als científics que volen registrar el fenomen: «Fills de Prometeu, l'inventor i deslliurador, continuant la seva heroica gesta, els savis intenten robar, en aital moment, altra volta encara, una espurna del foc sagrat»; ¹⁴¹ s'involucra en els fets: «s'abracen, m'abracen». ¹⁴² Les cròniques (de guerra) les signa una ànima en transport. No és estrany que Ors mantingui el topònim originari llatí de Porta-Coeli; segurament no es refereix a un indret geogràfic des d'on escriu, sinó a un estat d'ànim. El contrast amb les «cròniques de Madrid» no pot ser més accentuat. Amb tot, el tema de fons és el mateix i el mostra per activa i per passiva: la necessitat d'acomplir tot el que és civil i ajuda a bastir una cultura i d'abstenir-se del que és pintoresc i empeny a perpetrar la barbàrie. La resistència a prendre part com a actor en l'ambient madrileny es correspon amb l'entusiasme enèrgic del cronista tafaer a Porta-Coeli. La intenció de les «cròniques de l'eclipsi» —i més encara contrastades amb la lassitud de l'ambient de Madrid, enmig de la descripció del qual són inserides— és fer un retrat, no d'un fenomen astronòmic extraordinari, sinó del viure científic en general, que és allò que, com anem veient, s'ha proposat de promoure des del començament de la seva carrera: exposa la seva missió. I, alhora, tant els dicteris contra la ineficiència centralista com l'exaltació del nou viure científic responen de ple al programa d'autonomia regionalista i de renovació cultural dissenyat per la Lliga.

Per a la direcció de *LVC*, aquestes dues sèries de cròniques són una prova de foc: Ors és un actiu vàlid per al projecte reformador de la Lliga que s'expressa a *LVC*. En aquests moments, és l'únic partit

¹⁴⁰ *LVC* (22/8/1905), avui —i des d'ara— dins *PaG*: 435-436.

¹⁴¹ *PaG*: 436.

¹⁴² *LVC* (2/9/1905), avui dins *PaG*: 452.

catalanista que exerceix cert poder i l'eficiència esdevé un imperatiu: convé al projecte alimentar-se, no d'afinitats ideològiques, sinó de complicitats executives. Ors, al seu torn, troba en *LVC* el vehicle d'expressió perfecte. Si bé sovint la censura interna del diari l'amonestarà per certes opinions o excessos verbals,¹⁴³ aquesta no afectarà mai la línia essencial del seu projecte. L'elecció està feta. A partir d'aquí, si ens atenem a les dates, els esdeveniments es precipiten: col·laboració diària a *LVC* a partir de l'1 de gener de 1906; quinze dies més tard comença una nova sèrie de cròniques, ara des d'Algesires, una ocasió en què el cronista resulta ser un aventurer inquiet i intrèpid que transgredeix la llei per cobrir la informació i així refermar el compromís contret amb el lector de *LVC*;¹⁴⁴ darrera col·laboració a *EPC* el 21 d'abril de 1906; migració de Xènius tres setmanes més tard; primera «crònica de París» el 5 de juny de 1906, just una setmana més tard de l'enigmàtica i orgullosa professió de vassallatge a Prat de la Riba el 28 de maig: «Mestre: perquè la doctrina vostra també és la nostra doctrina, li jurem fidelitat a la doctrina vostra».¹⁴⁵ Ors s'investeix a si mateix cavaller de Prat, però ho fa d'una manera ambigua, talment Aquil·les respecte d'Agamèmnon.

1.3. Eugeni d'Ors i la corresponsalia a París

En aquesta primera part fem el seguiment, sense ànim d'exhaustivitat, de certs esdeveniments anteriors al present estrictes de la redacció dels textos que ens ocupen, amb la finalitat que ens ajudin a comprendre el desenvolupament ulterior. En aquest sentit hem tractat, primerament, la primera intervenció pública documentada d'Ors: la defensa de la seva ponència en el ICUC. Hem vist com, d'aquesta intervenció, en treu més i millors rèdits personals que no pas èxit en l'objectiu de defensar les conclusions formulades per ell.¹⁴⁶ En tot cas, això el situa en la primera línia de la intel·lectualitat catalana. A partir d'aquest moment es converteix en un dels potencials més forts de la cultura

¹⁴³ Castellanos (1981).

¹⁴⁴ *LVC* (22/1-21/2/1906).

¹⁴⁵ *GI* (28/5/1906).

¹⁴⁶ *ICUC* (1905: 37).

catalana: un home jove i de talent, inquiet i ambiciós amb la vocació d'inocular intel·ligència a la plaça pública. Aquesta vocació, però, el podria haver convertit en un Diògenes; podria acabar «personalment exasperat, com una força que no s'ha sabut, o no hem sabut aprofitar encara dintre del nostre moviment, i actua tota sola, sense engranatge, sense fre; i va arbolada», tal com afirma Maragall per aquestes dates referint-se a Diego Ruiz,¹⁴⁷ un altre filòsof molt semblant a ell, pensador agut, escriptor prolífic i especulador brillant, però de temperament obcecat, ideòleg poc pragmàtic i, sobretot, pèssim gestor de la pròpia empresa literària.¹⁴⁸ El destí d'Eugeni d'Ors hauria pogut ser aquest, però el seu instint el va conduir per altres viarany, i aquests viarany són el que ens ha ocupat en la segona secció. Hem vist com les possibilitats de dur a terme la missió de transformació cultural que s'havia proposat des d'un primer moment passaven per sacrificar certes afinitats ideològiques (no pas les directrius) expressades en *EPC* i sotmetre's a la disciplina de *LVC* induïda per les directrius conservadores de la Lliga, la qual començava a flairar cert poder legislatiu. Aquí no es tracta de l'«o caixa, o faixa» de Prim, ni de l'«ándeme yo caliente...» de Quevedo, sinó d'optimitzar recursos: la Lliga necessita incorporar actius intel·lectuals, vinguin d'on vinguin i fent els retocs que calgui; a Ors li cal convertir-se en una força aprofitada per alguna funció orgànica, incorporar-se en algun moviment, entrar en un engranatge i, segurament també, una mica de fre. Des d'aquest punt de vista, els aforismes de l'*Almanach dels noucentistes* són d'una claredat nítida:¹⁴⁹ «Les lleis són normes, però també són armes»(gener);¹⁵⁰ sobretot ho són per a qui es decideix a promulgar-les; o aquest altre encara més gràfic: «Fa molts anys que acaricio aquesta idea —Sí, però, ja seria temps que comencessis a pensar en violar-la» (febrer).¹⁵¹ L'abril ho rebla: «Sempre, al cap i l'últim, ve a resultar que l'home amaga més seny que no pas mostra».¹⁵² Siguem clars, Ors, fill d'un metge que, a banda d'una formació excel·lent, li podia llegar escasses heretats, sempre que s'involucra en activitats periodístiques i culturals és *pro panem lucrando*. Amb tot, aquesta professionalització no el converteix en un mercenari, sinó més aviat en tot el contrari; la mateixa necessitat l'obliga a

¹⁴⁷ Maragall (1908: 11-12).

¹⁴⁸ Per una introducció exhaustiva al personatge, vegeu Jubert (2007: 15-119).

¹⁴⁹ Almanac (1911).

¹⁵⁰ Almanac (1911: ix), divisa encunyada a *Gl* (21/11/1908) per primera vegada.

¹⁵¹ Almanac (1911: xiii).

¹⁵² Almanac (1911: xxi).

comprometre's sincerament amb aquells projectes de millor pronòstic a llarg termini.

En el present apartat, atesos els primers requisits periodístics del qui (vocació), el què (missió), el com (vehicle), ens ocuparem del circumstancial de lloc: París. Ens hem d'afanyar a dir que en aquest punt únicament ens interessa la designació d'Eugeni d'Ors com a corresponal de *LVC* a París, a partir de la primavera del 1906, i l'oportunitat que representa aquesta designació per a la seva formació intel·lectual, la maduresa periodística i l'acompliment general de la seva missió.

Per tant, l'objectiu que ara ens proposem és traçar la idoneïtat del nostre home a l'hora de prendre el relleu de Pere Coll i Rataflutis com a cronista de la ciutat de les llums. No caldrà, aquí, repetir la tasca de reporter corresponal que, primer a Madrid, després a Porta-Coeli i finalment a Algesires, l'avalua, ja que esperem haver exposat prou clarament que els mèrits d'Eugeni d'Ors cronista són notables i anteriors als del glosador. Un fet que ens crida l'atenció i del qual ens volem ocupar és el de la continuïtat que vol donar —almenys al principi— a una secció que hereta de Pere Coll. També ens interessa fer el seguiment dels domicilis parisencs d'Eugeni d'Ors per constatar una obvietat: Ors ja es troba a París quan la Diputació de Barcelona li ordena que abandoni Barcelona per establir-s'hi; les bases de la beca no especifiquen en cap cas el destí dels pensionats. El fet que hagi d'anar (tornar) a París respon, si no a un pla traçat amb anterioritat i premeditació, almenys a una terriblement feliç coincidència.

Pel que fa a aquest primer trasllat, sabem que Pere Coll mor el 9 d'abril de 1906; tindrem l'oportunitat de constatar que de Pere Coll en sabem més de la mort que no pas de la vida.¹⁵³ Si sabem que Eugeni d'Ors en pren el relleu és perquè tenim l'evidència que serà ell qui signarà la crònica següent sobre la vida i la societat parisencs,¹⁵⁴ però no el coneixement de cap document que sigui testimoni del seu nomenament i, per tant, desconeixem les condicions i els motius de la seva acceptació; Torregrosa especula que hi poden haver motius econòmics i que, alhora, aquesta oportunitat acomplia un somni d'infantesa.¹⁵⁵ Fins ara, no sabem res del cert sobre els assumptes crematístics adduïts; Ors més aviat es queixarà de que cobrava poc. Respecte al segon motiu sabem,

¹⁵³ L'edició del vespre de *LVC* (9/4/1906) reporta puntualment el traspàs. La notícia afirma que a la del matí ja s'havia informat del seu estat de salut greu, però no l'hem sabut trobar.

¹⁵⁴ *LVC* (5/6/1906).

¹⁵⁵ Torregrosa (2003: 65).

si més no, que el 1907 —fingint que és el 1906— escriu: «Jo me'n vaig a París. —Parteixo, ab tota l'alegria—. Me'n vaig a veure coses! Me'n vaig a *veure* coses!». ¹⁵⁶ La nostra sensació és que París ja era una extensió d'Ors abans de visitar la ciutat per primera vegada, la seva destinació natural: si Madrid es presenta com la capital accidental del que és pintoresc, París és el casal essencial de la civilitat; ara especulem nosaltres. D'altra banda, no és necessari adduir motivacions i imaginar dubtes a l'hora d'acceptar la feina; només es tractava de desplaçar un corresponsal solvent i en nòmina d'un destí circumstancial com era Algesires a un altre de fix i més atractiu; feia poc més d'un mes de la seva darrera crònica des d'Algesires. ¹⁵⁷ En tot cas, sí que ens sembla que, si no anem desencaminats en la nostra interpretació sobre el fet que la vinculació d'Ors amb la Lliga excedia l'àmbit merament periodístic, la vacant parisenca —no essent premeditada— sí que presentava una oportunitat estratègica a l'hora de dur a terme la missió d'intervenció i renovació cultural que hem anat definint.

Pel que fa al domicili parisenc, Jardí assegura que s'instal·la a París a final d'abril o principi de maig, que hi ha una carta destinada a Casellas amb data del 7 de maig on li anuncia la tramesa de la primera crònica. ¹⁵⁸ Castellanos n'aporta el document: una carta signada entre el 6 i el 7 de maig de 1906. Descartem que arribés a final d'abril, ja que assegura:

¡Ja sóc a París! —noti's, per reblar el comentari anterior sobre les motivacions a l'hora d'acceptar la feina, que els signes d'exclamació acompanyen indefectiblement el topònim «París»—. Però miri si sóc bon minyó que tot just arribat ja li envio feina. ¹⁵⁹

Afirmar el 7 de maig que *ja* ha fet feina tot just arribar seria massa barrut per part seva, si ja hagués estat a París a l'abril.

El primer domicili d'Eugeni d'Ors a París és el precari i lamentable «Hotel St Louis, 43. Boulevard St Michel». ¹⁶⁰ Jardí assegura que aviat es degué mudar a «Rue Jasmin 11 bis», però no cita cap document. Potser es tracta d'un error que comenta que hi havia a la primera adreça que Ors va

¹⁵⁶ Cf. Ors (1907: 329) i *LVC* (5/6/1906).

¹⁵⁷ *LVC* (1/3/1906).

¹⁵⁸ Jardí (1990: 74).

¹⁵⁹ Ors (1981: 82).

¹⁶⁰ *La Vanguardia* (22/11/1951), Ors (1981: 82).

comunicar a Casellas.¹⁶¹ Cap a la tardor del mateix any, per necessitats domèstiques, ja que s'havia casat, es traslladà al número 27 del mateix carrer Jasmin;¹⁶² Casellas rep una carta datada de l'11 d'octubre des d'aquesta adreça.¹⁶³ Gaziell en fa una descripció: piset moblat en un carrer amb nom de poeta occità.¹⁶⁴ Aquí devia romandre la resta del seu sojorn parisenc, ja que l'adreça coincideix amb la que facilita el 1908 a la Diputació de Barcelona.¹⁶⁵ Per tant, malgrat que en el registre de candidatura del 8 d'abril de 1908 al concurs per a l'obtenció de la pensió Eugeni d'Ors declara viure a la Ronda de Sant Antoni 57, 3r 1a i assegura,¹⁶⁶ en una carta signada l'11 de maig, que s'ha instal·lat recentment a París 27 Rue Jasmin (XVIIe) i que, per tant, sigui pagat l'estipendi del primer trimestre al seu pare o a D. Francesc d'Assís Arnau i Ors, a fi de fer front a les despeses de viatge, instal·lació i subsistència dels primers mesos, tal com disposen les bases de la beca,¹⁶⁷ malgrat tot això, diem, ens sembla evident que aquesta informació és merament formal i té una finalitat estrictament burocràtica, ja que Ors es trobaria instal·lat a l'adreça susdita des de la tardor de 1906.¹⁶⁸

Petit detall, el de donar un domicili barceloní mentre viu a París, que no ens sembla irrellevant (Alfred Elias, un altre sol·licitant presenta una adreça als EUA), per tal com denota certa previsió de tipus pràctic a l'hora d'alleugerir tràmits burocràtics i gaudir dels beneficis econòmics que comporten el trasllat, instal·lació i subsistència que observen les bases. Habilitat de murri, o amb major seguretat, pactada amb qui podria atorgar-li la beca, el qual, de fet, ja li envia mensualment la nòmina al domicili parisenc.

Hem dit que sabíem que el 9 d'abril mor don Pere Coll i Rataflutis, cronista a París per *LVC*. Però, en rigor, sembla que no sabem gaire res més d'aquest escriptor. El Catàleg Col·lectiu d'Universitats Catalanes no en sap res: ni autor, ni títol, ni matèria. L'omniscient Google només ens sap donar algunes notícies marginals, la majoria relacionades amb la seva mort i amb el fet de ser el

¹⁶¹ Jardí (1990: 73).

¹⁶² Torregrosa (2003: 66).

¹⁶³ Ors (1981: 84).

¹⁶⁴ Gaziell (1958: 22).

¹⁶⁵ *AHDPB* 2282: 99.

¹⁶⁶ *AHDPB* 2282: 6.

¹⁶⁷ *AHDPB* 2282: 99.

¹⁶⁸ Jardí (1990: 81).

predecessor d'Eugeni d'Ors a París. Només tenim dues notícies de la vida d'aquest caçador de vides, de les quals, per a més inri, no és el protagonista. En la primera, Pla, que li atorga el títol de «Primer corresponsal dels diaris catalans a París» —nissaga de la qual ell també formarà part—,¹⁶⁹ li atribueix una anècdota referent al fracàs d'un projecte de mural sobre la grandesa de Barcelona que Iu Bosch —Coll n'era el secretari— havia d'encarregar a Rusiñol. Tot plegat es va saldar amb un retrat del tal Coll. En resta, per tant, una imatge.¹⁷⁰ La segona: Puig i Cadafalch l'esmenta com una les seves lectures quotidianes sense sentir la necessitat d'adjectivar-ne l'experiència.¹⁷¹

La resta dels testimonis són necrològics: la majoria repeteixen a tort i a dret que va morir el 9 d'abril (en algun lloc el 8) i que el seu successor seria Eugeni d'Ors;¹⁷² Marta Torregrosa ni tan sols n'esmenta el nom.¹⁷³ Boronat i Trill exposa una altra anècdota extravagant també relacionada amb la seva mort, però no amb Ors: el curiós llegat a la Junta de Museus de dos quadres de sants pintats al segle XVII.¹⁷⁴ Ningú no en diu gaire res; si algú ho fa, és com una crossa per anar a parar a una altra banda. Les notícies que en tenim són totes indirectes: mor a París abans del desembarcament de Xènius, és esmentat per la seva relació amb alguns artistes i pel fet de ser objecte dels seus retrats (Casas, Rusiñol, en una escultura també); segurament també a conseqüència de la seva tasca com a periodista crític d'art, apareix com a posseïdor de valuoses obres d'art malgrat que va morir plomat. El periodisme no és la seva principal activitat; les seves cròniques semblen gairebé un favor a *LVC*.

Jardí ens diu que les seves cròniques tenien un cert èxit i que Eugeni d'Ors «continuà la seva labor —suposo que amb plena consciència— dins el to frívol que tenien les cròniques de Coll».¹⁷⁵ Qui sí que es recorda i parla de l'escriptura de Coll i Rataflutis, i això ens interessa enormement, és el mateix Eugeni d'Ors. En concret, ens interessen dos fets: la valoració que fa de la seva literatura i els motius que pugui tenir per donar un aire de continuïtat a la secció. De la seva literatura, Ors ens en parla en

¹⁶⁹ Pla (1981: 112).

¹⁷⁰ Arxiu Rusiñol II, Foli 21.

¹⁷¹ Puig (2003: 75).

¹⁷² Jardí (1990: 7); McCully (1988: 230); Ràfols (1949: 40).

¹⁷³ Torregrosa (2003: 64).

¹⁷⁴ Boronat (1999: 254).

¹⁷⁵ Jardí (1990: 72-74).

dues gloses que introdueix al *Glosari 1906*.¹⁷⁶ Si abans hem afirmat enigmàticament, referint-nos a aquest mateix text, que Ors escriu el 1907 fingint que és el 1906, és perquè els textos que ens ocupen apareixen com a part del recull de cròniques de París que en el volum reben el nom de «gloses del viure a París», però que no hem vist publicades anteriorment a *LVC* ni en les «cròniques» ni en el *Glosari*. Assumint el risc que l'hemeroteca ens contradigui, tot i que el judici essencial ja es troba subratllat a la primera crònica,¹⁷⁷ sembla que es tracta d'un afegitó a mode de pròleg amb motiu de la seva publicació en volum. Si consignem aquest fet és perquè ens sembla important fer notar que no es tracta d'un text de lloança necrològica circumstancial, sinó del pòrtic d'una secció escrit a *posteriori* per a donar unitat al contingut i un caire de filiació respecte de la secció que la precedeix en el diari.

Ors sentència:

Ha estat, dins la nostra literatura, un àgil tipus dins la professió del periodisme. Així, malgrat la poca atenció artística portada a son treball, ha pogut complir, envers la llengua que li era pròpia, serveis utilíssims de renovació. Ell, per haver sigut el primer en nomenar en català moltes coses, modernes, *urbanes*, ha sigut dels que més a contribuït a *desamortitzar-lo*.¹⁷⁸

Ors, doncs, en valora positivament l'agilitat periodística, la voluntat de modernitat i el coratge lèxic. Atent a les modernitats de les quals era testimoni i sobre les quals havia d'informar, va saber donar a la llengua, malgrat el poc reconeixement, un estil amb el qual Ors no voldrà trencar sinó a poc a poc. Ors també valorarà positivament el to frívol i mundà de la crònica de Coll. És oportú recordar en aquest punt que la signatura Eugeni d'Ors (o E d'O) ve connotada, per oposició a Xènius, com la d'un cronista del tot humà, de carn i ossos i sotmès a preferències i frivolitats.¹⁷⁹ De fet, com ja hem dit, el pseudònim migra de *EPC* a *LVC* no només per subratllar la cancel·lació de la seva col·laboració amb el setmanari susdit i, per extensió, amb el projecte polític del C.N.R sinó també per les exigències formals de la crítica parisenca:

Penso firmar-les [les cròniques] amb el meu nom o ab les inicials del meu nom, com les d'Algeciras. I,

¹⁷⁶ Ors (1907: 329-330).

¹⁷⁷ Cf. *LVC* (5/6/1906) i Ors (1907: 329-330).

¹⁷⁸ Ors (1907: 329).

¹⁷⁹ *GI* (9/05/1906).

per a què no es repeteixi en un sol dia la mateixa firma, he pensat en firmar des d'avui el Glosari d'una manera distinta. Firmaré *Xènius*, pseudònim que ara ha de ser exclusiu de *La Veü*. I, per a justificar el canvi, he escrit el Glosari d'avui.¹⁸⁰

Ors vol deixar clar des d'un començament que els narradors de les dues capçaleres que manté simultàniament al diari no s'identifiquen. *Xènius* s'ocuparà de copsar les palpitations del temps. E d'O d'informar sobre les curiositats i novetats parisenques. No seria estrany sostenir que en aquesta carta, més que en cap altre document anterior, es fa palpable en Ors la consciència de la necessitat de mantenir una duplictat de narradors i, des d'aquest punt de vista, afirmar que és a partir d'aquest moment, i no abans, que el *Glosari* troba la seva veu i, per tant, la seva missió. Fins i tot el terme *noucentisme* és encunyat a París i per aquestes dates.¹⁸¹

Per altra banda, l'agilitat i la frivolitat que Ors atribueix a Coll les reclamarà com a pròpies; les primeres cròniques orsianes mostren la voluntat de continuació respecte de l'obra de Coll: apareixen concursos canins, capells de dames, lligues civils contra aquests darrers, carreres de cavalls, festes, banquets automobilístics. Així doncs, Ors recollirà no només la plaça de Coll, sinó també l'ofici i començarà per estrafer-ne la veu.

Ens interessa així mateix deduir-ne el motiu. Queda clar que Ors no tindria cap necessitat d'elogiar el seu predecessor: ell ja és un col·laborador més conegut i prestigiós dins el diari que no pas el periodista a qui es disposa a succeir. És curiós que, no sentint la necessitat d'escriure una necrològica després de la seva mort, sí que tingui l'impuls de fer-ne la lloança abans de publicar les pròpies cròniques. Segons es dedueix de les seves paraules, l'estil de Coll, d'impacte gairebé nul en la crítica literària, era enormement efectiu a l'hora de congraciar-se amb un públic fidel. Ors és un home d'acció. Sap que, com hem vist,¹⁸² el mèrit literari sol no té efectes polítics més enllà de la crítica. Cal l'eficàcia periodística. D'una banda el *Glosari* va bé, fa el seu fet i té els seus lectors. «Les cròniques de París» de Coll també, tot i que no necessàriament els mateixos. Es tracta de conservar-los, de donar-los allò que esperen de la seva secció; al cap i a la fi, fa més temps que pertany al lector que al cronista. En el llenguatge pedagògic actual aquest espai s'anomena zona de desenvolupament

¹⁸⁰ Ors (1981).

¹⁸¹ *GI* (27/06/1906).

¹⁸² *PaG*: 292.

proper i consisteix a treballar dins l'àmbit d'interès de l'educand per conduir-lo, des d'aquí, vers l'assoliment dels objectius finals. El reconeixement de la tasca i de les eines periodístiques de Coll per part d'Ors ens sembla professionalment sincer, pedagògicament necessari i, sobretot, estratègicament molt intel·ligent.

Per desgràcia, hi ha tasques molt més urgents en la cultura catalana que la revisió i la recuperació de l'obra de Pere Coll. Tanmateix, prendre-la un xic en consideració ens pot donar alguna lliçó periodística important.

Certament l'estil àgil, taxatiu i frívol de Coll havia de resultar molt amè. París apareix als ulls del lector de *LVC* com la capital mundial de l'educació del bon gust. Només cal veure com comença qualsevol crònica per constatar que totes les observacions d'Eugeni d'Ors es compleixen:

Ser a París, viure a la gran capital, ser amant de les arts i no anar al vernissatge el dematí del 30 d'abril, al Gran Palau, és no tenir gust o no voler tenir-ne. No és aquell dia quan se veuen quadros. Allí i en aquella hora s'hi veuen les elegàncies del gran món i la gent del demi-monde més *choisi*.¹⁸³

La peripècia de la crònica és interessant: l'art ha d'esperar, la convocatòria afecta, sobretot, l'alta societat i les senyores que desfilen; als pintors i amants de la pintura ja els vagarà d'anar-hi l'endemà. Tot seguit ve la descripció minuciosa —si més no, força més escrupolosa que la que farà de les obres d'art— dels vestits de les duquesses, les princeses i les comtesses que hi fan cap. La descripció de les obres d'art apareixerà en la crònica com el rebot dels interessos de la comtessa de Lambartie, «que atreia l'atenció de tots»: «admirava ab sos impertinents els quadros que s'anaven presentant a la vista»; si hagués menjat canapès, el cronista hauria descrit el servei de càtering. Per a sort de l'amant d'art barceloní, «el retrat del Papa per en Tony Robert-Fleury la té desorientada». Aquesta posició central de la feminitat és un tret que recollirà Ors; París esdevé el centre d'irradiació de la visibilitat de la dona i, per extensió, de la feminitat moderna. Per més que es vulgui confondre amb frivolitats, aquesta qüestió, des d'un punt de vista demogràfic o d'estudis culturals, no és un tema menyspreable; ocupar-se de l'activitat femenina a París durant les primeries del segle XX és posar de manifest un fenomen principal del moment: la formació de l'agència social femenina contemporània. Per la resta, l'estil és extremament taxatiu, tant per a bé: «El conjunt atrau fins als que no admeten que la pintura

¹⁸³ *LVC* (7/5/1904).

no és art si no poden repassar les pinzellades ab vidre multiplicador», com per a mal: «L'escultura no és com la dels millors anys, i els temes són d'una banalitat desastrosa. En conjunt l'art hi està desterrat i sols hi queda l'artista comerciant, el fabricant de panteons i altars majors per a cases de senyors acomodats»;¹⁸⁴ Coll acabarà reblant: «tot regular, res superior». Així, la crònica avança nerviosa i a cop de comentari sarcàstic, però més simpàtic que displicent: «estatuetes destinades a les taules dels ricatxos»; «un panteó molt ben calculat per tenir com a sostre el llençol blau de l'infinit i que va destinat a Mr. Paz», etc. Noti's que, seguint estrictament la crònica, els objectes d'art són tractats com a accessoris dels complements de l'abillament femení; complements de complements de complements (de complements) dels «ricatxos». No cal dir que tot això ens sembla molt del gust d'Eugeni d'Ors i, sens dubte, ho podríem dir també de les seves cròniques. Deixant de banda les aptituds literàries de l'un i de l'altre, ens sembla clar que el model de Coll és, pel que fa a la capacitat d'impacte, una lliçó. Només que l'Ors, a pleret, anirà introduint algun comentari profund entre aquestes superficialitats i subratllarà alguna característica mundana i frívola d'algunes solemnitats, com ara la imposició de la medalla d'honor de la Legió a Dreyfus, les classes de Mme. Curie, l'assistència femenina a un seminari d'història, la primera lliçó de Le Dantec o la disciplina científica d'Albarran.¹⁸⁵ Cada vegada més, les cròniques orsianes de París tendiran a fer-se ressò dels esdeveniments més significatius de les institucions d'alta cultura. Però això passarà de manera imperceptible als ulls del lector. Com en la crònica de Coll, que comentant els vestits de les dames feia, encara que tosca, crítica d'art, els lectors de les noves cròniques de París, encuriosits per la mida dels barrets de les senyores i considerant la possibilitat de la seva prohibició, es trobaran matriculats a la Sorbona. El cronista tendirà a identificar-se, cada vegada més, amb el pensionat per la Diputació de Barcelona per a l'estudi dels mètodes de l'ensenyança superior. Però d'això ens n'haurem d'ocupar en una altre apartat.

Per ara, en tenim prou d'haver establert que la corresponsalia ofereix a Ors, en primer lloc, estabilitat econòmica i domèstica: les dues capçaleres estables garantien una major entrada de capital; d'altra banda, cal recordar que el domicili de París no significa cap mudança trasbalsadora

¹⁸⁴ *LVC* (12/5/1904).

¹⁸⁵ Vegeu algunes de les cròniques a *LVC* (29/6/1906; 1/8/1906; 12/11/1907; 19/11/1907; 23/11/1907), algunes també dins Ors (1907: 330-370; 489-515).

sinó, més aviat, deixar de fer maletes de Barcelona cap a Madrid, cap a València, de tornada cap a Barcelona, cap a Algesires... per establir-se en un domicili relativament fix. En segon lloc, aquesta estabilitat comporta un creixement professional molt important en el camp estrictament periodístic: les dues capçaleres simultànies —permanents— l'obligaran a reflexionar sobre les característiques i la singularitat de cadascuna d'elles; la duplicitat de signatures l'ajudarà a esclarir conceptes, què és crònica del moment i què palpitació del temps. Finalment, situa el nostre home en el que ell devia considerar l'epicentre de l'Univers; quan li sigui atorgada la beca, ell podrà aportar, ja en la memòria de concurs, documentació que avalarà que ell ja ha estat recollint informació del tipus que es requerirà al pensionat dos anys abans que es faci la convocatòria.¹⁸⁶

A la vocació i a la missió, hi hem afegit el vehicle i el circuit de propagació. Manca, tanmateix, l'oportunitat. Fins ara, hem vist com —deixant de banda les capritxositats del destí, les flaqueses temperamentals i certes errades en les decisions estratègiques respecte a la gestió de la pròpia empresa, tostamps imponderables i sempre molt més poderoses que qualsevol intent de reduir el vital a discurs—, hem vist, dèiem, com la carrera d'Ors respon a un pla prèviament traçat, i gairebé diríem que pactat amb certes institucions polítiques, per esdevenir un intel·lectual de referència del moviment de reforma cultural de la nació catalana. Tot plegat, d'altra banda, no passa de mostrar un estat merament latent. Els canals d'execució del programa dels nacionalistes catalans són, fins al moment, ínfims: propulsió de moviments socials per exercir pressió al govern central organitzant esdeveniments seriosos i alhora multitudinaris com el ICUC; creació d'opinió pública a través de mitjans de comunicació privats com *LVC* i *EPC*; fundació d'entitats d'ensenyament superior de tipus catalanista, paral·leles a la Universitat oficial, majoritàriament sufragades per entitats no governamentals i persones privades, com els EUC;¹⁸⁷ difusió de l'activitat científica mitjançant publicacions especialitzades en català com els *Arxius dels Estudis Universitaris Catalans* o l'evocació del viure científic en països considerats civilitzats a mode de mirall. Ors va aprofitar totes i cadascuna d'aquestes talaies. Amb tot, l'abast real d'aquestes mesures és extremament limitat. Calen institucions públiques.

Fins a l'abril de 1907, el catalanisme, vívid al carrer i hegemònic en els cercles intel·lectuals, és del

¹⁸⁶ Cf. *LVC* (12/11/1907; 19/11/1907; 23/11/1907) i *Mscmcc*.

¹⁸⁷ Balcells (2011: 18-25).

tot residual en l'administració pública.¹⁸⁸ L'articulació política del pensament catalanista va ser un procés costós; a banda de la dificultat que comportava la cristallització d'elements ideològicament tan disperss, la vocació de govern i d'acció —abans de l'aparició de Prat de la Riba— s'esvania en la vèrbola flamígera i estèril.¹⁸⁹ (D'altra banda —sigui dit entre parèntesis— és molt possible que la dificultat de vertebració del moviment nacionalista a Catalunya sigui fruit, justament, de la naturalitat i immediatesa amb què els catalans vivim i acceptem la realitat nacional del nostre entorn, cosa que facilita el fet que abracem valors d'eix social amb més celeritat que no pas els identitaris nacionals, als quals no renunciem). L'èxit de la Lliga Regionalista es deu a una convergència de factors: el regeneracionisme i el regionalisme.¹⁹⁰ Aquest regeneracionisme advoca, des del 1897, per una reforma de la hisenda que propugna la instauració d'un concert econòmic per a les províncies, el qual és vist amb bons ulls per la Diputació de Barcelona, que veu en aquesta posició una oportunitat per al desenvolupament de les seves polítiques econòmiques. El desastre de 1898 posa encara més de manifest la necessitat d'una agència tributària pròpia. Tanmateix, la resposta del govern central és la contrària; consisteix en un enduriment fiscal per a la burgesia catalana.¹⁹¹ Una vegada més, les decisions polítiques madrilenyes transformen peticions de millores de tipus tècnic en una fervorosa exaltació del sentiment nacional:

El moviment en favor del concert econòmic que (...) no era originàriament un corrent d'inspiració regionalista sinó tan sols de tipus reformista s'anà transformant en un sentit catalanista (...) En Prat es posà, i posà el que el catalanisme tenia de més brillant, al servei dels fabricants; a la llarga, la campanya del concert iniciada en una tendència predominantment econòmica, es converteix en un pretext de creació de catalanisme.¹⁹²

Al «tancament de caixes» entre el setembre i el novembre de 1899 liderat pel Dr. Robert segueix la necessitat del nacionalisme burgès català d'organitzar-se políticament, no mitjançant la vociferació de proclames identitàries més o menys incendiàries, sinó amb un programa polític de govern i

¹⁸⁸ Per una exposició extensa de la situació del catalanisme en l'administració en general i l'ensenyança en concret, vegeu Alberdi (1988).

¹⁸⁹ Pla (1969: 27-32).

¹⁹⁰ Alberdi (1980: 45).

¹⁹¹ Jardí (1969: 54 i ss.).

¹⁹² Jardí (1969: 56).

intervenció realista, asserenat i executable.¹⁹³ El 1901 es funda la Lliga Regionalista Catalana, poques setmanes abans d'obtenir un inesperat èxit electoral (6 escons) a la Diputació Provincial de Barcelona.

L'aparició de la Lliga representa l'inici de «la gran tasca de mobilització política de tot el poble català».¹⁹⁴ Ja hem comentat abans com l'aparició de la Lliga, malgrat estar capitanejada pels elements més conservadors i fins i tot monàrquics, constitueix, almenys en un primer moment, la unificació de tot el moviment catalanista en pes.¹⁹⁵ Les naturals escissions ideològiques, com la del C.N.R., són les que cisellen el programa conservador del partit matriu, però, lluny d'afeblir el moviment catalanista en general, el solidifiquen i li donen contorn,¹⁹⁶ sobretot tenint en compte la coalició electoral de la Solidaritat el 1906. A l'èxit de 1901 segueixen un parell de derrotes davant Lerroux. Fins a l'abril de 1907 el catalanisme no obtindrà cap lloc important de gestió pública. El dia 24 Enric Prat de la Riba serà investit President de la Diputació Provincial de Barcelona. Per al nostre home, aquest fet implicarà passar de la latència a l'activitat realitzadora. Escriu:

Oh dolçura d'aquest dia de primavera, que segueix al de la victòria! —Sobre el llit del repòs, a on la llum d'avui ens ha despertat a esperança, tot l'Eixam magnífic de les Possibilitats ha abatut son vol... —Ara, tot és possible. Ara tot lo bo del món pot venir a nosaltres. Ara podem emprendre tots els camins, i a l'extrem de tots els camins trobarem totes les corones. Ara res no sabia fer-nos por.¹⁹⁷

Ara, per tant, és el moment del nostre home. Ara, i no pas el dia de la publicació del primer «Glosari». Ara, i no la intervenció en el primer Congrés Universitari Català, o el dia del guat trasllat parisenc. Tot el que s'ha fet fins ara ha estat gestionar i negociar, a nivell social, la capacitat d'actuació dins un sistema. Allò que en teoria de la literatura s'anomena *agència*. A partir d'ara, això es tradueix en la possibilitat d'intervenció pública: en poder. «En aquesta empresa marxarem serenament, perquè hem guanyat l'invulnerable força de trepitjar». Ara res exterior sabia fer-li por. «Res, sinó nosaltres mateixos».¹⁹⁸

¹⁹³ Pla (1969: 11-59).

¹⁹⁴ Solé-Tura (1967: 23).

¹⁹⁵ Castellanos (1981).

¹⁹⁶ Pla (1969: 48).

¹⁹⁷ *GI* (22/4/1907).

¹⁹⁸ *GI* (22/4/1907).

2. «COM SI EN DEPENDÍS LA SALVACIÓ DE LA MEVA ÀNIMA O LA SORT DE LA CIUTAT»: l'obra teòrica relacionada amb la Pensió d'Estudis de la Diputació

Fins aquí l'exposició del nostre treball ha estat aquella certa anticipació que consideràvem indispensable per entendre qualsevol esdeveniment de la vida social i cultural. En definitiva, ens hem limitat a dibuixar —en esbós i no en detall— les possibilitats d'agència d'Eugeni d'Ors dins el marc cultural català. Això és, la capacitat d'actuació dins una estructura concreta. Per tant, sense sortir de la literatura (existeix res més?), en aquesta exposició no ens hem ocupat especialment del caràcter filològic de l'obra orsiana, sinó de la seva dimensió pragmàtica o performativa. Hem intentat definir l'ús i la negociació del seu capital cultural dins un marc cultural concret.

Ara, en aquest segon apartat del nostre estudi introductori, atès que —seguint el símil dramàtic— la funció teatral ja hauria començat i, per tant, l'actuació del nostre protagonista ja estaria en curs, a nosaltres —convertits, en conseqüència, en espectadors— no ens tocaria altra cosa que emmudir.

2.1. El Procés de creació i adjudicació de la Pensió

Per tant, a continuació ens limitarem a aportar i resumir alguns documents inèdits que emmarquin l'estructura concreta a la qual fèiem referència i posin de manifest els ritmes i processos de la maquinària de Diputació pratiana, dins la qual Eugeni d'Ors durà a terme l'agència susdita.

2.1.1. La Comissió de Nous Serveis

Com que una part força central de l'obra que ens ocupa tracta del compliment d'un requisit

burocràtic —sotmès a certes restriccions formals i destinat a un hipotètic ús administratiu—, aquesta secció es proposa donar raó dels processos concursals i burocràtics que emmarquen les condicions sota les quals s'haurà d'efectuar el retorn de la beca, i que seran motiu de l'inici de la producció teòrica d'Eugeni d'Ors.¹⁹⁹

En primer lloc, cal tenir present la creació i la breu existència de la pintoresca Comissió de Nous Serveis, un organisme creat immediatament després de guanyar les eleccions amb la finalitat d'agilitzar la renovació de les qüestions més peremptòries, i potser delicades,²⁰⁰ sense la necessitat de passar per les comissions permanents ordinàries. És clar que, d'una banda, es tracta d'una manera d'agilitzar els temes candents sense la feixuguesa burocràtica de consuetud i, de l'altra, d'un procediment que farà tenir, a l'oposició, la mosca permanentment sota el nas. En aquest sentit és interessant destacar l'astúcia pratiana, perquè la natural invectiva del ple de la Diputació, que va acabar derogant la comissió,²⁰¹ no va impedir que impulsés les principals accions per a què va ser creada, entre les quals les beques que ens ocupen.

Transcrivim la proposta de creació, que defineix prou bé l'ànim d'urgència executiva que inspirava Prat de la Riba:

Proposición:

Toda innovación, toda reforma, todo proyecto que signifique novedad, en el funcionalismo de una corporación, choca siempre con grandes obstáculos: los obstáculos de la rutina, del precedente, de la

¹⁹⁹ Fem referència a *Mes:MP; Mscmcc i McllIs*.

²⁰⁰ Proposada i aprovada el 21 de maig de 1907 i constituïda el 28 de maig (dividida en cinc ponències: 1. ferrocarrils secundaris, 2. transformació de les escoles provincials en sentit autònom, 3. creació de nous establiments, 4. fundació i foment d'institucions relatives a la llengua, la història i altres elements de la cultura catalana i 5. foment de les institucions d'economia social (CENSP4: 1). La pensions d'estudis formaran part de la ponència 4.

²⁰¹ Joan Pelfort proposa la seva derogació el 7 de juliol de 1907, perquè cada ponència s'incorpori a la comissió permanent que li pertoca. En la sessió pública de la Diputació provincial del 9 de març de 1909 «El Departamento Central retiró el dictamen que antecede», certifica el secretari Parés. Fa referència a un dictamen en contra de la proposta de Pelfort del 20 de febrer de 1909, atès que subsisteixen alguns dels problemes que van justificar la seva creació, com la manca de temps material. De tota manera, rebla el document, que la DPB faci allò que millor li escaigui. Allò que millor escaigui a la Diputació fou fer cas omís de la retirada del dictamen. Amb tot, deixant passar els mesos, s'acaba admetent a tràmit, després de la insistència de Pelfort, l'1 d'agost de 1909. I amb la mateixa estratègia de qui dia passa any empeny, no va quedar derogada fins a l'any 1910 (CENSP4: 1).

costumbre, esto es, los obstáculos que lo viejo opone siempre a lo nuevo.

A esta causa de carácter general vienen a sumarse en las corporaciones importantes otras especiales, secundarias pero que contribuyen extraordinariamente a cerrar la puerta a la nuevas orientaciones, tales son de un lado la circunstancia de quedar absorbido el despacho de las comisiones por la simplicidad de asuntos ordinarios y no guardar ni siquiera tiempo material para plantear y resolver los problemas complejos que toda nueva empresa encierra o plantea; y de otra parte la circunstancia de involucrar casi siempre estos problemas cuestiones complejas que afectan a distintas comisiones permanentes y no pueden, por tanto, ser resueltas por una de ellas sin detrimento de los derechos y prerrogativas de las demás.

De ahí que en algunas corporaciones se haya seguido con éxito el procedimiento de confiar a una comisión especial el estudio de los asuntos de esta clase cuando se ha querido responder rápidamente a las exigencias de la opinión pública respecto de importantes problemas.

La opinión pública espera de esta corporación provincial un periodo de intensa actividad y debemos corresponder a su mandato. La opinión pública espera que daremos vigoroso impulso al problema de los ferrocarriles secundarios y que abordaremos resueltamente el problema de la cultura catalana y de la transformación de las escuelas provinciales, en lo que de la Diputación dependa. Deber nuestro es dar inmediata satisfacción a semejantes aspiraciones.

Fundados en estas consideraciones los Diputados que suscriben tienen el honor de proponer al Cuerpo provincial la adopción de los siguientes acuerdos.

Primero. Se constituye una Comisión especial encargada de proponer a la Diputación los acuerdos que estime procedentes en orden a ferrocarriles secundarios, a la transformación de las escuelas provinciales en sentido autonómico, a la creación de nuevos establecimientos y a la fundación o al fomento de instituciones relativas a la lengua, la historia y demás elementos de la cultura catalana.

Segundo. Formarán esta comisión el Presidente de Cuerpo provincial y ocho Sres. Diputados.

Tercero. Esta Comisión podrá distribuirse en ponencias, abrir informaciones y asesorarse en personas técnicas y especialistas.

Palacio de la Diputación, 21 de mayo de 1907.²⁰²

Signen: Ramón Albó, Luís Argemí, Jaime Brutau, Jaime Cruells, Santiago Gubern, Buenaventura Mª Plaja, Francisco Pi y Suñer i Joaquín Sostres Rey i el president Prat de la Riba.

²⁰² CENSP4: 3-4.

2.1.2. Contribució orsiana a l'esperit de la redacció de les beques de la Diputació

Respecte de la decisió de la quarta ponència de la Comissió de Nous Serveis de convocar un concurs amb la finalitat de concedir tres beques per estudiar els mètodes d'ensenyança (tècnica, secundària i superior) a l'estranger,²⁰³ Jardí afirma:

tot fa pensar que el President de la Corporació provincial tingué un especial interès a afavorir econòmicament el corresponsal (no gaire ben retribuint, per cert) del diari *LVC*, del qual ningú ignorava la seva funció d'inspirador.²⁰⁴

Pel que fa a l'afavoriment econòmic, sabem que la concessió d'aquesta beca vindria gairebé a doblar la retribució d'Eugeni d'Ors,²⁰⁵ el qual, des de la corresponsalia de *LVC*, ja anava fent no només mèrits per a l'obtenció de la beca, sinó contribucions a la redacció del seu contingut.

En concret, atenent a la seva funció d'inspirador, cal destacar dues sèries d'articles: quatre «gloses» sobre la conveniència de formar alguns estudiants en els mètodes d'ensenyament superior a l'estranger, i tres «cròniques» que descriuen el viure científic a París, les quals apareixeran reciclades en la memòria que presentarà a la Diputació en compliment dels requisits.

2.1.2.1. «Gloses» sobre la importància del mètode en els estudis universitaris

Aquesta sèrie de gloses, anterior en tres mesos al concurs de la beca,²⁰⁶ proven que Eugeni d'Ors va contribuir poderosament a definir el model de pensió que es volia atorgar i a establir alguns dels

²⁰³ Cf. *AHDPB* 2282: 3-4.

²⁰⁴ Jardí (1990: 84).

²⁰⁵ Cf. Castellanos (1981: 78), que diu que cobra 150 pessetes mensuals, i *AHDPB* 2282: 2n acord, on s'afirma que en guanyarà 1.750 l'any.

²⁰⁶ *GI* (29/10/1907; 30/10/1907; 9/11/1907; 11/11/1907).

critèris de ponderació de la pensió a l'estranger. En concret, apareix la necessitat d'enviar pensionats a l'estranger durant llargs terminis de temps i la demanda d'instituir un seminari propedèutic per a futurs pensionats, tot plegat per a l'optimització de recursos i per a la constitució científica de Catalunya.²⁰⁷

Ors exposa el cas d'un estudiant que es disposa a fer una estada de vuit mesos a Berlín per dur a terme els seus estudis. El glosador assegura que amb vuit mesos només hi ha temps per començar a obrir els ulls, i aleshores haurà de tornar, bo i fingint que ha adquirit uns mètodes i uns coneixements que, en realitat, només ha ensumat de lluny. Creurà que la capacitat intel·lectual i els coneixements científics dels condeixebles són molt superiors als seus. Per contra, Xènius assegura que només li cal una aptitud fàcilment adquirible: «la preparació moral i sentimental al viure científic, la prèvia possessió dels instruments de la ciència, dels mètodes»,²⁰⁸ coses que no s'han proporcionat mai en la universitat espanyola.²⁰⁹ Uns dies més tard, en la glosa intitulada «en què es parla de quelcom tan imprescindible per a llegir en llatí Plini el jove com per a fer experiments de fisiologia»,²¹⁰ dóna a un corresponsal anomenat Vidal Tarragó, neguitejat per la glosa anterior, alguns consells per treure profit de la seva estada a Berlín. En primer lloc, insisteix en l'expressió «beneït l'intent»,²¹¹ que ja va fer servir en la glosa sobre l'*Hipòcrita santificat* de Beerbohm.²¹² En segon lloc, insisteix en la conveniència de la màxima dilatació en el temps de la pensió d'estudis, a fi que de bon començament l'estudiant es pugui aclimatar, sense patir per un retorn imminent. I així pugui deixar de banda la vana intenció d'assolir la ciència a cops de geni, a força d'intuïció.²¹³ Segons Xènius, l'estètica de la «Paraula viva» ens han fet creure que al mot s'hi arriba per intuïció, però sense aprendre a declinar no es pot llegir Plini... És a dir, cal mètode i disciplina.²¹⁴ Finalment,

²⁰⁷ *Mes:MP*: 42.

²⁰⁸ *GI* (29/10/1907).

²⁰⁹ *GI* (30/10/1907)

²¹⁰ *GI* (9/11/1907).

²¹¹ *GI* (8/9/1906).

²¹² Beerbohm (1897).

²¹³ Cf. *Mes:MP*: [1-4], on tracta de la necessitat d'eines sistemàtiques que, pel fet de trobar-se sempre a l'abast, és innecessari referenciar, com ara el diccionari Baldwin (1901).

²¹⁴ *GI* (9/11/1907).

demana la institució d'un seminari propedèutic al viure científic que pugui facilitar, ja en origen,²¹⁵ els mètodes científics de l'ensenyança superior arreu d'Europa, amb el propòsit d'optimitzar la integració dels joves catalans que, cada vegada més, opten per completar la formació a l'estranger.²¹⁶ Tot plegat molt en sintonia i, sobretot, en sincronia amb la redacció de la quarta ponència de la Comissió de Serveis.

2.1.2.2. Tres «cròniques» científiques sobre el viure científic a París a *La Veu de Catalunya*

En la primera part d'aquest estudi ja hem vist com Eugeni d'Ors heretava la columna parisenca de Pere Coll adoptant, en un primer moment, també la temàtica i l'estil, per, des d'aquí, conduir el lector de manera gairebé imperceptible del «viure a París» al «viure "Científic" a París». Les cròniques,²¹⁷ que publica en el lapse de temps que va de la instauració de la quarta ponència de la Comissió de Nous Serveis a la publicació de les bases del concurs públic per atorgar les beques, en són un exemple.²¹⁸ Segons Jardí:

aquests tres reportatges han de ser interpretats més enllà de l'anècdota que contenen, en el sentit de traduir la intenció del seu autor d'oferir al lector de casa nostra una visió de la vida científica de París que pogués contribuir a formar l'ambient necessari per al rigor i l'exigència que calia atorgar a la labor que havia de realitzar, en el futur, el flamant Institut d'Estudis Catalans.²¹⁹

Certament, aquestes tres cròniques destil·len fervor, no tant per la ciència, sinó pels usos i costums quotidians de la societat científica. No és el rigor i l'exigència de la ciència allò que destaca en aquests reportatges, sinó una certa aurèola mística i un respecte sagrat per tota la faramalla que l'envolta:

²¹⁵ Cf. *Mes:MP*: 5-45.

²¹⁶ *GI* (11/11/1907).

²¹⁷ *LVC* (12/11/1907; 19/11/1907 i 23/11/1907).

²¹⁸ Cf. *AHDPB* 2282: 3-4 i *BODPB* 29 de febrer de 1908, núm. 52, p. 2, columna dreta.

²¹⁹ Jardí (1990: 82).

No he sabut entrar a la càtedra de Mme. Curie sense que em visités l'ànima una sorda sensació de terror. Figureu-vos que, tot i sent aquelles, hores de migdiada, el gran amfiteatre de Física estava il·luminat artificialment. Unes vastes, espesses i rígides cortines negres cobrien tota l'extensió dels finestrals, decorant així, funeràriament, els murs de l'aula. La llum elèctrica descendia de sota d'unes pantalles de metall, negres també. Al fons, poblada de reflexes estranys, la lluenta negror de tres encerats immensos. Tot això, es bevia claror, ajudat encara pels ombrívols vestits d'una multitud —una vera multitud— amb un cert aire de públic de meetings, endevinada més que vista en la semitenebra de la graderia llarga. Abaix, lluny, la taula doctoral, ornada amb quatre aparells científics, pobres, estrictes, esquelètics, sense un cristall, sense un daurat, sense un reflexe. Entre ells, un magre espectre en dol abatia la lividor d'un visatge a l'apagat aplaudiment amb que el saludava la multitud confosa. Aquest espectre era Mme. Curie.²²⁰

No és debades que farà entrar totes tres cròniques en la seva *Mscmcc*, la tercera en apèndix —i amb calçador— sota el títol: «Sobre la disciplina personal en el viure científic». Ors hi descriu la successió a la càtedra d'urologia del Dr. Guyon en favor del Dr. Joaquín Albarran com si es tractés de la investidura d'un abat; compara la comunitat científica amb la benedictina:

El Mestre nou, en tota aquesta força introdueix l'ordre. Com ell amb sos propis treballs il·lustra el nom de Guyon, son mestre, els actuals joves uròlegs il·lustraran amb ses investigacions pròpies el nom d'Albarran. Com ell, sacrificà temps i energies en treballs col·lectius, els interns, els estagiaris de l'hospital Necker examinaran avui malalts, analisaran substàncies, formaran estadístiques, en benedictina obra anònima, per major glòria de l'escola francesa. Tothom, en aquesta harmonia disciplinada, té son lloc, i el coneix. Tothom està inscrit en un grau de jerarquia i sap quins treballs li són obligats, quins permesos i quins inabordables.²²¹

Tot seguit, descriu l'extracció quirúrgica d'un ronyó, amb la religiositat fervorosa amb què ho faria un devot en trànsit davant la fastuositat de la litúrgia eucarística montserratina:

[...] Aquest dematí l'he vista la legió sagrada, en el blanc i polit amfiteatre de Necker... Entorn de l'Albarran s'agrupaven ajudants, interns, estagiaris, alumnes; i Motz hi era també... Ha estat disposat damunt la taula d'operacions el cos d'una dona jove, gemegant sota l'estupefacció del cloroforme. Els ajudants l'han rentat, aquest cos, i l'han col·locat talment aixís com sobre domassos dels llits pintava Tiziano ses Venus blondes. Després aquest cos ha desaparegut sota draps blancs. Un quadre sol n'ha

²²⁰ *LVC* (12/11/1908), també dins Ors (1915: 370).

²²¹ *LVC* (19/11/1907), citat segons Ors (1915: 368).

quedat a l'aire, un quadre del flanc... Allí ha tallat el mestre. Ses mans i ses eines s'han enfonsat allí... Era un cas difícil. Ens alçàvem dels bancs per millor veure. Regnava en tot l'amfiteatre un gran silenci. Tres, quatre paraules del mestre l'interrompien, de tant en tant. L'operació ha durat set minuts. A la fi, mentre els ajudants s'enduien l'operada, el mestre ha avançat fins a la barana nostra, amb una despulla sagnant a la mà. Era un ronyó monstruosament desfigurat per la malaltia. I ell ha dit amb deixos de sa pronunciació espanyola —resumint en una sola simple frase, vint anys d'estudi sobre el funcionalisme renal—: com que aquest ronyó no servia “*plous*”, no he vacil·lat en sacrificar-lo.²²²

Durant aquest període de temps, el paral·lelisme entre la vida devota i el viure científic és evident;²²³ l'encunyament de l'expressió «viure científic» és precedida de molt poc temps per una sèrie de «gloses» comentant la *Introducció a la vida devota* de Francesc de Sales.²²⁴ Més endavant publicarà, primer al *Glosari* i tot seguit en un volum en castellà, el *Flos Sophorum*, que esdevindrà el llibre més reeditat en vida de l'autor.²²⁵

Potser encara és més interessant, però, fer notar que, una vegada obtinguda la pensió, el cronista collarà encara una mica més el lector i el conduirà del «viure “Científic” a París» al «viure Científic» ras i curt; extingirà gairebé immediatament les cròniques de París i es limitarà a reportar, molt de tant en tant, en primera persona, inicialment cròniques, al final directament debats, dels congressos científics internacionals.²²⁶

2.1.3. El procés de concurs

Tot seguit, presentem el dictamen que proposa la creació de les tres pensions; això ens permetrà traçar alguns punts comuns respecte de l'obra analitzada suara, els quals posen de manifest la

²²² LVC (19/11/1907); també dins *Mscmcc*; citat segons Ors (1915: 369).

²²³ Sobre el misticisme i la religiositat subjacent en el pensament orsià vegeu Rius (2010: 337-338).

²²⁴ Cf. LVC (12/11/1907; 19/11/1907 i 23/11/1907) i GI (7/03/1908; 13/03/1908; 20/03/1908; 27/03/1908; 3/04/1908; 10/04/1908; 17/04/1908).

²²⁵ GI (12/8-7/10/1912). La primera edició en castellà apareix l'any 1914 (Ors 1914).

²²⁶ Després d'obtinguda la beca només publicarà un parell de cròniques de la vida parisenca (LVC 19/5/1908; 30/5/1908). Les següents cròniques signades per Eugeni d'Ors ja seran les de «El III Congrés de Filosofia» (LVC 8/9/1908; 9/9/1908; 10/9/1908; 14/9/1908; 16/9/1908 i 18/9/1908) i les de «El VI Congrés de psicologia» (LVC 19/08/1909; 24/08/1909; 31/08/1909; 2/09/1909). No deixa de ser curiós que les poques cròniques que publicarà entre els dos congressos (LVC 30/10/1908; 11/11/1908 i 17/11/1908) les signi Octavi de Romeu.

implicació orsiana, no executiva, però sí intel·lectual en el disseny de les beques.

Dictamen

Las iniciativas adoptadas por esta Diputación en orden a la Cultura pública si han de producir el efecto apetecido de una elevación de la Cultura en general y no sólo resultado de un ligero aumento en el número de nuestros estudiosos, precisa que obedezca a una ordenación sistemática de esfuerzos organizados con tendencia no tanto a proporcionar una lucida enseñanza a unos cuantos jóvenes, como a instaurar para siempre en nosotros la vida científica que llena y mueve hoy el alma de los pueblos adelantados y que encuentra en estos órganos e instrumentos de que estamos completamente desprovistos nosotros y sin los cuales toda energía y aún todo heroísmo aplicados al estudio, se ven reducidos a atomística individualización y a una ineficacia absoluta en la vida general del pueblo. Dada la complejidad y especialización progresiva del humano saber, la Ciencia constituye hoy una obra social, para la cual no basta contar con un número determinado de personas ilustradas que poco pueden hacer con sus personales esfuerzos, sino que es preciso todo un organismo de coordinación, colaboración y disciplina.²²⁷

Medio apropiado para ello son los métodos científicos, poderosos instrumentos intelectuales, absolutamente indispensables a toda investigación propia, a cualquier intento de invención o descubrimiento, pues constituyen la base misma de la vida científica.²²⁸

En nuestros establecimientos de enseñanza se da hoy la ciencia como algo ya hecho y cuyas doctrinas se repiten constantemente; nadie muestra a los alumnos como la ciencia se hace ni les adiestra en hacerla, que es lo que constituye precisamente en los países más cultos el principal objeto de las enseñanzas media y superior, ya que para el conocimiento de los resultados científicos ya obtenidos, bastan generalmente los libros y las revistas.²²⁹

Aún en los años de la primera enseñanza, procura la Pedagogía moderna despertar y desenvolver en los niños la tendencia a la investigación personal y trata de sustituir, en todo lo posible, el ejercicio mecánico de la memoria por una actividad dirigida a la conservación y a la experimentación del mundo físico y del mundo moral. Pero esto que entre nosotros empieza ya a aplicarse, desaparece en la enseñanza secundaria en que todo se reduce a una repetición memorística y al llegar a la Universidad, nuestro instrumental pedagógico habitual se reduce, casi exclusivamente, a unos cuantos libros de texto, y no obstante es este grado de preparación aquel que en los pueblos contemporáneos han dado mayor

²²⁷ Cf. *Mes:MP*: [1-9]; *LVC* (19/11/1907).

²²⁸ Cf. *GI* (19/5/1908).

²²⁹ *PaG*: 238-249.

importancia a la personal energía de investigación, a la teoría y a la práctica de los métodos.

Es pues conveniente y urgente empezar por establecer la base de la vida científica, estudiando la organización de la enseñanza en el extranjero y los métodos de investigación, y toda vez que parece que el Ayuntamiento de esta Ciudad tiene ya en estudio la satisfacción de una parte de esta necesidad enviando a una Capital europea un núcleo de jóvenes maestros primarios que estudien los procedimientos pedagógicos modernos en este primer grado de enseñanza, precisa que la Diputación haga lo propio en lo referente a las enseñanzas secundaria, superior e industrial, tan huérfanas hasta hoy, de esta educación metodológica. Estos pensionados, además de educarse y disciplinarse en los métodos científicos modernos, habrán de constituir como una Comisión informativa situada cerca de las Autoridades académicas y Centros de información del extranjero, que nos proporcione las noticias y facilidades necesarias para la elaboración de un plan en que nuestro propósito de expansión cultural se desenvuelva de la manera más favorable a su distintivo objeto.²³⁰

Por todo ello esta Ponencia tiene el honor de proponer a la Comisión especial de Nuevos servicios para que esta, a su vez, se sirva hacerlo a la Diputación provincial la adopción de los siguientes acuerdos:

Primero: Se crean tres pensiones a favor de las personas que determine un jurado calificado, para que los elegidos pasen al punto del extranjero que se les indique, a estudiar la organización, procedimientos y métodos de la enseñanza técnica, secundaria y superior.

Segundo: Dichas pensiones serán por dos años, o sea, cuatro semestres, fijándose, desde luego, el importe de la pensión en 3.500 pesetas.

Tercero: Vdrán obligados los pensionados a hacer, semestralmente, una Memoria, reseñando todo cuanto hayan podido recoger sobre el objeto de su estudio con las consideraciones que éste les sugiera.

Cuarto: Para optar a estas pensiones, se anunciará un público Certamen en el cual los aspirantes se sujetaran a los ejercicios que determine el jurado calificador que consistirán, principalmente, en demostrar conocimientos del idioma del país a donde sean destinados y además conocimientos generales de la materia objeto de su estudio.

Quinto: Constituirán el Jurado la Ponencia de fundación y fomento de instituciones de Cultura catalana asociándose las personas que estime convenientes y

Sexto: Para sufragar estos gastos, se consignará en el próximo presupuesto extraordinario, la cantidad de quince mil pesetas.

²³⁰ *GI*(11/11/1907).

Barcelona 3 de febrero de 1908.²³¹

Aquest dictamen —que recull totes i cadascuna de les dèries orsianes sobre el viure científic i els mètodes de l'ensenyança— fou aprovat per la Comissió el 3 de febrer de 1908 (signa: José Parés), ratificat per la Diputació el 4 de febrer (signa: José Parés) i pel Governador Civil (signa: Blanquer) el 7 de febrer, el qual n'autoritza la publicació al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* (29 de febrer de 1908):

Esta Diputación en sesión pública ordinaria celebrada el día 4 del corriente, acordó abrir público certamen para designar las personas que han de disfrutar de las tres pensiones de 3.500 pesetas... para... con arreglo a las siguientes

BASES

1a. Hasta el día 31 de marzo próximo venidero se recibirán en la Secretaría de la Diputación las instancias de los que pretendan tomar parte en los ejercicios.

2a. Dichas instancias deberán expresar el nombre, apellidos y domicilio de los interesados y estar extendidas en papel sellado de la clase undécima.

3a. No se admitirá título ni documento alguno que se produzca con dichas instancias si no va acompañado de una copia para cada uno de ellos, extendida en papel sellado correspondiente, cuyas copias, después de compulsadas y autorizadas por el Secretario de este Cuerpo Provincial, se unirán al expediente, devolviéndose los originales al interesado.

4a. Los aspirantes mayores de 20 años y menores de 40 deberán acreditar, a tenor de lo dispuesto en las disposiciones vigentes, hallarse libres del servicio militar o estarlo prestando en la situación correspondiente, mediante la presentación del certificado expedido por el secretario de la Comisión mixta de reclutamiento respectiva, o con los documentos librados por las Autoridades militares que corresponda, según los casos.

Acreditarán, además, hallarse en posesión de los grados de Licenciado en Derecho o Filosofía y Letras los que aspiren a las pensiones de enseñanzas secundaria y superior, y del de Licenciado en Ciencias, Arquitecto o Ingeniero, los que pretendan obtener la pensión para la técnica.

5a. Constituirán el Jurado calificador.²³²

²³¹ AHDPB 2282: 1-3.

²³² Vegeu AHDPB 2282: 3.

6a. Los aspirantes deberán presentar una memoria sobre un tema de organización o de método científico del grado de estudios respectivo y demostrar saber hablar y escribir correctamente uno de los idiomas francés, inglés o alemán y poseer nociones elementales de cualquiera de los otros dos.

7a. Las referidas pensiones serán por dos años o sea cuatro semestres, quedando facultada la Diputación para dejarlas sin efecto total o individualmente cuando lo crea oportuno, viniendo obligados los pensionados a redactar semestralmente una Memoria estudiando con preferencia la renovación de los métodos científicos en el grado de enseñanza objeto de su misión.

8a. Los que resulten agraciados con las pensiones expresadas, deberán salir inmediatamente para el punto del extranjero que les corresponda.

Barcelona 7 de febrero de 1908. [signen] El presidente E. Prat de la Riba. - El Secretario, José Parés.²³³

De tota manera, encara que la inspiració orsiana sobre l'establiment d'aquestes beques resta fora de tot dubte, és important —per no moure suspicàcies— posar de manifest que Eugeni d'Ors presenta tots els requisits i supera amb excel·lència totes les proves de l'examen: dels dotze aspirants que concorren a la convocatòria Eugeni d'Ors és qui millor compleix els requisits formals establerts en el punt quatre.²³⁴ Cosa que no té massa mèrit si es té en compte el fet admès que la convocatòria pretenia afavorir-lo a ell. Però, a més, pel que fa a la satisfacció del sisè punt, deixant de banda el fet que és l'únic aspirant a la pensió per a l'estudi d'estudis superiors,²³⁵ n'hi ha prou de donar un cop d'ull ràpid a la resta de treballs per adonar-se que el seu és el d'expressió més clara, original, polida i, de tros, està força més ben informat que els altres. Passa el mateix pel que fa a les llengües: el 15 d'abril es convoca els aspirants i el jurat a fer les proves de llengües. Ors fa una prova d'anglès que,

²³³ BODPB 29 de febrer, núm. 52, p. 2, columna dreta.

²³⁴ AHDPB 2282: 47-52.

²³⁵ AHDPB 2282:6; 7-76. Vet aquí una relació dels aspirants —Eugeni d'Ors és el setè— i el títol de llurs memòries: 1. Alfredo Elias i Pujol (que viu a Nova York i només presenta un certificat de baptisme); 2. Emilio Vallés Vidal – Pge Domingo 5, 2n 2a (no es presenta; si més no, no hi ha registre ni de la memòria ni de l'examen de llengües); 3. Juan Matabosch Basols – Bric 33 4t 4a; 4. Antonio Llorens Clariana, Balmes 61, 3r, 1a (memòria en català: *Notes sobre l'organització de l'ensenyansa*); 5. Guillermo Busquets Vastravers – Rda. Universitat 29, 2a; 6. Enrique Jardí Miguel – Clarís 35, 1r (memòria en català: *La qüestió de l'ensenyança secundària – Problemas generals – Tipo de segona ensenyança convenient a Catalunya*); 7. Eugenio Ors Rovira – Rda. St. Antoni 57, 3r 1a (memòria: *La crítica i els mètodes de la Ciència contemporània*); 8. Cebrián Montoliu Togores – Carril 141 (St. Gervasi); 9. Juan de Dalmau Domingo – Professor auxiliar d'arts...; 10. Juan Vidal Martí – Corts 596 – 4t.

d'entrada, no sembla una traducció excel·lent, però és l'únic candidat que fa la seva traducció al català. A més, també és l'únic que presenta, alhora, una versió literal i una de literària.²³⁶ Segons el perit Kroener l'Ors fa «una media falta y tres cuartos de falta en su traducción al francés y un cuarto de falta en la del Inglés».²³⁷ Segons aquest informe tècnic, és qui té el nombre més baix de faltes i, per tant, cal entendre que la millor nota. La candidatura d'Ors és, doncs, impecable. No es pot afirmar el mateix pel que fa a altres candidats que van acabar essent pensionats: per exemple, Enric Jardí —pare del biògraf homònim sovint referenciat— no hauria aprovat l'examen de llengua francesa i,²³⁸ tanmateix, li fou concedida la beca per als estudis de secundària.

Finalment, el 21 d'abril es pren la decisió pel que fa a les pensions relatives a l'ensenyança secundària i superior:

Después de un minucioso examen de los méritos y aptitudes de los interesados previo asesoramiento de las personas nombradas al efecto por dicho jurado, el mismo acuerda por unanimidad, designar a D. Eugenio Ors Rovira, para el disfrute de la pensión relativa a la enseñanza superior, y a don Enrique Jardí Miquel, para la de secundaria; dejando en suspenso la resolución de la técnica, hasta saberse el informe de los tres peritos.²³⁹

Cal destacar la unanimitat de la designació, la qual cosa no es repetirà en la designació de la beca restant. La tercera beca no es resol fins el 19 de juny. El tribunal format per Prat, Plaja i Corominas —Gubern excusa la seva absència— atorga la pensió per als estudis tècnics a Antoni Llorens.²⁴⁰ El procés pel qual s'atorga la pensió d'estudis tècnics mostra certa manca d'entesa dins el jurat: Prat i Plaja (després també Corominas), per una banda, i Gubern per l'altra.

Sigui com sigui, l'ordre de partida per ocupar sengles destinacions és immediata; en la mateixa pàgina de la resolució hi ha una circular on només calia omplir el nom i la destinació:

Sr. D. Eugenio Ors Rovira (París)

Sr. D Enrique Jardí Miquel (Bruselas)

[...]

²³⁶ *AHDPB* 2282: 90.

²³⁷ *AHDPB* 2282: 95-96.

²³⁸ *AHDPB* 2282: 96.

²³⁹ *AHDPB* 2282: 97.

²⁴⁰ *AHDPB* 2282: 104 i 98.

El Jurado calificador, que me honro en presidir, en sesión de 21 del corriente acordó designar a V. Para el disfrute de la pensión relativa a la Enseñanza (superior-secundaria)

[...] y a fin de que de conformidad con lo preceptuado en la base 8a del mencionado concurso, se sirva cuanto antes salir para (París – Bruselas) punto del extranjero que se ha designado, para que practique los estudios de referencia, e indicar la fecha en que lo verifique [...] ²⁴¹

L'11 de maig Ors indica a Prat de la Riba (en castellà) que ja s'ha instal·lat a París, 27 Rue Jasmin (XVIe) i que sisplau sigui pagat l'estipendi del primer trimestre al seu pare o a D. Francesc d'Assis Arnau i Ors, per tal de fer front a les despeses de viatge, instal·lació i subsistència dels primers mesos. El 21 de maig, Prat aprova la bestreta de 865 pessetes que demana Ors.²⁴² Sembla que, en general, els pagaments es fan puntualment i amb fluïdesa. Només cap el final de la beca, l'abril de 1911, trobant-se a Florència, Ors nota un retard en el pagament,²⁴³ però és a causa de la *poste restante*.²⁴⁴

Per tant, malgrat les petites arbitrarietats en la concessió de la beca a Jardí i Llorens —o precisament perquè el dossier de disposició pública registra aquestes anomalies— podem afirmar que el concurs públic i el desenvolupament de les beques es fa, des del punt de vista administratiu, d'una manera prou transparent.

2.1.4. El *curriculum vitae* d'Eugeni d'Ors presentat a la Diputació

Igualment destacable és l'escrupolositat que mostra Ors a l'hora de satisfer les exigències burocràtiques al llarg de tot el període cobert per la pensió. En aquest sentit, la carta que dirigirà a Prat de la Riba, a mode d'instància, amb la finalitat d'obtenir una pròrroga de sis mesos, constituirà un document cabdal per a la vertebració del corpus teòric orsià que pretenem emmarcar. D'una banda —des d'un punt de vista bibliogràfic— aquest document ens oferirà una exposició molt

²⁴¹ AHDPB 2282: 98.

²⁴² AHDPB 2282: 100.

²⁴³ Ors (1997: 240).

²⁴⁴ Ors (1997: 245).

detallada de tots els mèrits, de totes les tasques, investigacions, publicacions i activitats de tota mena que el pensionat ha dut a terme durant l'acompliment d'aquesta beca; es tracta d'un autèntic *curriculum vitae*. De l'altra banda, la redacció del document també és important des d'un punt de vista biogràfic: tant la formalitat extrema com l'exhaustivitat en l'enumeració dels mèrits propis mostren trets fonamentals de la personalitat del nostre autor. També tindrem oportunitat de mostrar l'habilitat de rendibilitzar els mèrits, cosa imprescindible a l'hora de redactar un currículum:

L'infraescrit, encarregat per la Exma. Diputació provincial de Barcelona, en virtut del concurs públic, celebrat el mes d'abril de 1908, de la missió d'estudiar a l'extranger els mètodes de l'ensenyança superior, a V. E. Acut respectuosament avui en solitud de que li sia prorrogada, fins al 31 de desembre d'aquest any, la pensió d'estudis que, dintre dels límits de l'acord —convocatòria de l'esmentat concurs—, ha de terminar-se el pròxim maig de 1910.

Durant el temps en què ha vingut despenyant aquesta missió, i en compliment de sos fins, l'infraescrit ha visitat les Universitats de París i Toulouse, a França, les de Bruxelles (lliure i nova), les de Gant i Louvain, a Bèlgica; la de Heidelberg, a Alemanya; la de Gèneve i la de Lausanne (vella i nova) a Suïssa; havent-se informat detingudament en totes de sa organització i procediments docents. A la Universitat de París ha acomplit l'infraescrit assidues estades d'estudis, aixís com als demés centres d'ensenyança superior de la capital de la França, consagrant-se especialment a la lògica i als mètodes de les ciències filosòfiques, biològiques i psicològiques. Ha seguit atentament els cursos de la Sorbona i del Colegi de França dedicats a l'epistemologia, a la metodologia i a la biologia. En abdos establiments, i ademés a l'Institut Catòlic de París i als laboratoris de l'Assil de Sainte Anne i de l'Assil de Villejuif agregat a l'Ecole d'Arts, ha treballat en la psicologia i especialment en la psicologia experimental. Ha seguit, per altra banda, ademés, com a assistent extranger, a les sessions, i alguna volta a les tasques de la «Société de Philosophie», de la «Société de Biologie», i del «Institut général psychologique» de París.

Mentres realisava aquests treballs, l'infraescrit, considerant el deute que té contret envers sos conpatricis, i no volent atardar la comunicació a son país d'alguns dels coneixements que sos viatges li hagin pogut valer, ni dels resultats d'algunes investigacions personals per ell empreses, ha donat —dintre dels estrets límits de temps possibles— alguns cursos públics a Barcelona. Nomenat, en agost de 1908, professor de «Lògica i Metodologia de les Ciències» a l'Institut d'Estudis Universitaris Catalans, ha inaugurat sa ensenyança, en abril de 1909, ab quatre conferències d'introducció, en què exposa la teoria i els mètodes de la lògica biològica; i ha continuat aquella en desembre de 1909 ab quatre conferències més, sobre la psicologia de l'atenció, prefaci d'altres conferències a venir sobre la lògica de l'atenció. Ademés, i tenint present el caràcter pràctic que, dins la pedagogia universitària estrangera

solen revestir aquestes ensenyances, i per avessar sos alumnes a l'empleo dels mètodes experimentals, ha organitzat, l'infraescrit, ab la cooperació d'un nucli d'amadors i d'algun facultatiu meritíssim, un annexe a son curs dels Estudis Universitaris Catalans, un «Seminari de Lògica Biològica», que porta fets fins ara tres treballs d'ordre experimental: una enquesta psicològica sobre la vocació dels infants a Catalunya, que ja ha reunit més de 500 documents, i els ha classificat i ordenat; una prova, segons el mètode americà dels *tests* sobre l'atenció, prenent per subjecte alguns correctors d'impremta; i una sessió de laboratori, verificada al de fisiologia d'aquesta Facultat de Medicina, per a l'estudi de la influència dels processos mentals en els moviments respiratoris. Els programes i documents sobre aquests cursos i treballs han estat o seran publicats a la *Revista dels Estudis Universitaris Catalans*. Un resum de les conferències introductòries ha aparegut ademés als *Archives de Neurologie* de París.

Complint una de les condicions de la missió que li va ser confiada, l'infraescrit ha remès periòdicament, a l'Exma Diputació de Barcelona, memòries referentes als objectes de sos estudis. La memòria de concurs, aon se resumeixen les idees dels moderns autors sobre l'Epistemologia fou depositada als arxius de la Diputació pel març de 1908, i an ella n'han seguit d'altres, corresponents als tres trimestres vençuts: l'una, detallant la organització i programa d'un curs-tipo de caràcter propedèutic general, que servís per introduir als alumnes de l'ensenyança universitària els estudis de les especialitats científiques; una segona memòria, contenint dos treballs, presents al Congrés de Filosofia de Heidelberg; i una tercera, sobre lògica biològica.

Ha assistit per altra banda, l'infraescrit, portant representació de Catalunya, a dos congressos científics: al III de Filosofia (Heidelberg—1908) i al VI de Psicologia (Géneve—1909). [Al Congrés de Heidelberg presentà dues comunicacions, en l'una, —«El residu de la mesura en la ciència per l'acció»— fa la crítica del pragmatisme contemporani. Aquesta comunicació ha estat publicada en fascicle apart per l'editor Karl Winter de Heidelberg, i ha aparegut traduïda al butlletí dels Estudis Universitaris Catalans de Barcelona i al *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* de Madrid; l'ha resumida la *Revue de Metaphysique et de Morale*, de París, i l'han senyalada altres revistes. La segona comunicació al Congrés de Filosofia —«Religio est libertas»— senyala, dintre el camp exclusivament epistemològic, els límits forçosos del determinisme científic, s'hi pretén estudiar la Religió com a fenomen psicològic. Aquesta segona comunicació fou discutida al Congrés pels senyors Waldapfel, professor de l'Institut de Budapest i M. Norero de París. L'ha insertada, traduïda pel Prof. Giovanni Vidari, la *Rivista filosofica* italiana (març – abril 1909); l'ha publicada en fascicle l'editor Formiggini, de Mòdena; l'han resumida la *Revue de Métaphysique et de Morale* de París i els *Annales de Philosophie chrétienne*, també de París, i l'han discutida i senyalada altres revistes.]²⁴⁵

²⁴⁵ [...] Indica un fragment parafrasejat a *McllIIs*.

Al Congr s de Psicologia, l'infraescrit presentà un resum de ses investigacions sobre fets lògics considerats com a fenomen d'immunitat. Aquesta comunicació fou discutida al Congr s pel Prof. Mad y, de la Universitat de Ginebra, i Anthropol de Par s. Ha estat publicada pels *Archives de Neurologie* de Par s, i està reimprimint-se en fascicle, pels editors Blond i Bougault. Figurar  adem s, aixís com les dues del Congr s de Filosofia, a els respectius volums de *Comptes-rendus*.

A part d'aquests treballs escrits, s'atreveix l'infraescrit a senyalar alguns treballs de Laboratori, acomplits per ell al de la secció d'homes de l'assil de Villejuif, sobre la lògica en les malalties mentals, la lògica en el somni, la lògica i el llenguatge articulat, aixís com la seva col laboració en articles i notes bibliogràfiques a vàries revistes d'Espanya i de l'estranger; una vers  castellana de l'obra filos fica de Blas Pascal, actualment en curs d'impressió per l'editor Garnier, de Par s, i un assaig psicològic en franc s, sobre les relacions entre l'activitat lògica i l'articulació fonètica, que ha de formar part de la «Biblioteque de Psychologie experimentale et de Metapsychie» de l'editor Blond, de Par s.

L'infraescrit sotmet la relació d'aquests treballs a la il·lustrada consideració de V. E., en espera de que se li voldrà acordar la sollicitada pròrroga, que pensa esmerçar, si li  s concedida, en una estada d'estudis a Alemanya, en la visita a algunes universitats alemanyes, en la continuació de sos treballs sobre lògica i biologia, i en la preparació d'una digna representació nacional al pròxim Congr s de Filosofia de Bologna.

Mercè per la qual l'infraescrit restarà altament reconegut.

D u guardi a V. E. molts anys.

Par s, 1[...] de febrer de 1910.

Eugeni d'Ors

27, rue Jasmin

Par s – XVIe

Excm. Sr. President de la Diputació provincial de Barcelona.²⁴⁶

El 23 de març Prat accepta la petició d'Ors i decideix prorrogar la pensió mig any amb un estipendi de 1.500 pessetes que, segons els registres provincials, es deduiran d'una partida de 6.000 pessetes per a un professor d'alemany que no es va gastar sencera.²⁴⁷

²⁴⁶ AHDPB 2282: 142-145.

²⁴⁷ AHDPB 2282: 146-148.

Sense tenir parangó, podríem considerar que l'exhaustivitat curricular i el to distant i higiènic de la missiva d'Eugeni d'Ors correspon a les exigències del tracte burocràtic que escau a l'administració, però sembla que —en ares, suposem, d'una major eficiència i celeritat executiva— els despatxos a la corporació provincial s'agilitzen cada vegada més, fins i tot a risc de perdre les formes: sabem que el 15 de març, E. Jardí —que es troba a Londres amb una mà davant i l'altra darrera— decideix escriure una carta, molt breu i en un to molt personal, a Prat;²⁴⁸ també demana —si no ben bé una pròrroga— qualsevol mena de consell, suport o auxili al president de la Corporació. De fet, sembla que es tracta d'una carta de caràcter personal —adreçada a un amic confident, més que a la Presidència de l'Exma. Diputació— en què li relata una situació extremament precària i demana consell sobre què pot fer... No demana explícitament una pròrroga de la beca. Tanmateix, Prat admet la carta —insistim, desesperada— oficialment a tràmit, com si es tractés d'una instància oficial a l'administració i, a data del 23 de març de 1910, accepta —de fet, concedeix sense petició formal— la pròrroga, a pagar de la mateixa partida que l'anterior. En aquest cas, però, la pròrroga només serà de tres mesos.²⁴⁹

Amb això volem dir que l'escrupolositat i minuciositat de la sol·licitud orsiana responen a una exigència personal de l'autor, i no a un requisit exterior imposat per l'administració. Cosa que, al nostre entendre, prova la importància que Ors donava a la tasca associada a la pensió i suggereix un gran esmerç en l'acompliment dels resultats. Per tant, pensem que hem de prendre els treballs citats en el document precedent com a importants.

Hi ha un testimoni sobre l'esforç i dedicació amb què emprèn la redacció de les memòries. Ors escriurà a Maragall, en una carta datada l'1 de març de 1909:

He estat fins fa poc escrivint a tota màquina la primera de les Memòries semestrals a què m'obliga la meva Pensió de la Diputació, i que ja venia retardada d'ençà de l'any nou. Feina trista, aquesta, perquè hom coloca —malgrat totes les precaucions!— esforç, esperit i amor en una cosa que no ha de llegir ningú... I no hi ha remei. Jo he provat de fer-ho d'altra manera: he provat d'omplir d'esma un centenar de pàgines que ha de podrir-se en els arxius provincials, i no he pogut. Un extrany imperatiu d'escrupol m'obliga a tot instant a fer les coses més odioses, ab tant conte com si d'elles dependís la salvació de la

²⁴⁸ *AHDPB* 2282: 149.

²⁴⁹ *AHDPB* 2282: 150-151.

meva ànima o la sort de la Ciutat.²⁵⁰

Per tant, no descartem —encara que ens sembli exagerat— que, bo i exhumant aquests documents —mig bords— dels arxius de la Diputació, salvem, de retruc, l'ànima del seu autor —que prou li convindria—, i propiciem millors auguris a la sort de la Ciutat —no per menys invisibles, menys necessaris.

2.2. El Corpus teòric que genera la Pensió

Com tot bon candidat que es postula per a la promoció, Eugeni d'Ors sap inflar el currículum, traient el màxim profit dels mèrits sense, alhora, mancar a la veritat. D'aquesta manera, per exemple, allò que en un escriptor merament ocasional de *curricula* podria expressar-se senzillament com: «participació en el III Congrés de Filosofia de Heidelberg l'agost de 1908», a les mans d'un professional del gènere de l'autopromoció com l'Ors arriba a xifrar-se de totes aquestes maneres: «l'infraescrit ha visitat [en el sentit de fer com qui inspecciona] la Universitat de Heidelberg, a Alemanya»; «ha escrit [més aviat, retallat i enganxat] una Memòria, contenint dos treballs, presents al Congrés de Filosofia de Heidelberg»; «Ha assistit l'infraescrit, portant representació de Catalunya [...] al III de Filosofia (Heidelberg—1908)»; «ha estat publicada en fascicle apart “El residu de la mesura en la ciència per l'acció” per l'editor Karl Winter de Heidelberg»; «traduïda al Butlletí dels Estudis Universitaris Catalans de Barcelona»; «[també] al *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* de Madrid»; «resumida a la *Revue de Métaphysique et de Morale*, de París»; «La segona comunicació al Congrés de Filosofia “Religio est libertas”, discutida al Congrés pel senyor Waldapfel»; «l'ha publicada la “*Rivista filosófica*” (març—abril 1909), traduïda pel Prof. Giovanni Vidari»; «publicada en fascicle per l'editor Formiggini, de Mòdena»; «resumida a la *Revue de Métaphysique et de Morale* de París»; «i [també] als *Annales de Philosophie chrétienne*, també de París».

Ras i curt, una participació en un Congrés, una dotzena d'ítems per a un currículum. Sens dubte,

²⁵⁰ Ors (1997: 187).

és rendible. Fem notar també, que, tot i el delit evident per treure el màxim rendiment de la seva activitat intel·lectual, Eugeni d'Ors resisteix perfectament tota temptació de vincular a la lletania de mèrits qualsevol producció periodística, tot i que, com hem vist, sovint era un material complementari.

Deixant de banda les duplicacions, aquí ens interessa donar compte dels treballs esmentats per l'autor i, sobretot, rastrejar la documentació avui accessible, per tal com això enquadra el corpus que ens ocupa. Primer del material que van generar els cursos esmentats, tot seguit, de les memòries i, finalment, de les publicacions i altres activitats esmentades.

2.2.1. Sobre els cursos

Ors esmenta tres cursos: el primer, «quatre conferències d'introducció, en què exposa la teoria i els mètodes de la Lògica biològica», fa referència al curs de la càtedra de Lògica i Metodologia de les Ciències professat en el marc dels Estudis Universitaris Catalans els dies 20, 23, 26 i 27 d'abril de 1909;²⁵¹ respecte del segon diu: «ha continuat aquella [sa ensenyança] en desembre de 1909 ab quatre conferències més, sobre la psicologia de l'atenció», i fa referència al curset sobre els fenòmens de l'atenció, fet en el mateix marc que l'anterior els dies 3, 7, 11, 16 i 23 de desembre de 1909. Del tercer, en canvi, que consistiria en «altres conferències a venir sobre la Lògica de l'atenció», no tenim notícia que hagi existit mai, encara que la intenció és clara: a banda d'afirmar-ho en aquesta carta i en més d'una vegada a *Csfa*, en la memòria del curs 1911-1912 dels EUC hi apareix un program molt optimista:

Professor: D. E. d'Ors.

I. *Cursets Monogràfics.*

1. Introducció a la Lògica biològica.
2. La lògica de l'Atenció (segona part de la «Psicologia de l'Atenció», estudiada en els cursets de primavera de

²⁵¹ EUC III: 179-180; LVC (19/4/1909; 21/4/1909; 24/4/1909; 27/4/1909; 28/4/1909; 29/4/1909).

1910).²⁵²

3. La psicologia de la Invenció. (I part d'Heurologia).
4. Els arguments de Zenon d'Elea contra l'existència del moviment i la noció moderna d'espai-temps.

II. Seminari de Lògica biològica.

Treballs colectius sobre l'Atenció, l'Invenció, etc.

Aquests cursets i pràctiques de Seminari se donaran en la data i el lloc que s'anunciaran prèviament per medi de premsa.²⁵³

En tot cas, no hem sabut treure cap evidència —ni indirecta, ni documental, ni en l'hemeroteca— de la seva realització.²⁵⁴ No ens n'ocuparem; creiem que no va existir, res greu atesa la seva condició de futurible.

2.2.1.1. Curs sobre la Lògica com a fenomen disastàsic.

Tot i que de les conferències originals només n'hem recuperat uns brevíssims fragments,²⁵⁵ coneixem prou bé tant el contingut com el marc on es va desenvolupar gràcies al resum «Note sur la Formule biologique de la Logique» publicat als *Archives de Neurologie*,²⁵⁶ al resum del temari publicat als *Estudis Universitaris Catalans*,²⁵⁷ i sobretot a les cròniques aparegudes puntualment a *LVC* i que ara transcrivim:

²⁵² Va ser un curset d'hivern de 1909. Vegeu *LVC* (3/12/1909; 24/12/1910).

²⁵³ *EUC* (1911: 12).

²⁵⁴ Tot i que Balcells (2011: 50) diu que en el programa dels EUC del curs 1911-1912 (*EUC* 1911) hi apareixen dos cursos d'Eugeni d'Ors —sobre lògica i metodologia de la ciència l'un, sobre l'atenció l'altre—, com que no els descriu ens inclinem a pensar que es tracta d'una confusió respecte dels cursos de 1909, ja que més endavant (Balcells 2011: 183) assegurarà que només va professar assignatures durant el curs 1911-1912.

²⁵⁵ ANC (255 C 31 1930). Es tracta, bàsicament, d'un parell de temptatives de redacció per a la *captatio benevolentiae* tant de la primera com de la tercera conferència. En les seves intervencions orals, Eugeni d'Ors tendia a redactar moltes vegades els primers paràgrafs del discurs, mentre que la resta presenta una redacció força fluida.

²⁵⁶ Ors (1910).

²⁵⁷ *EUC* III: 179-180.

El dia 19 d'abril, apareix la notícia sobre el contingut de la sessió del curs per aquell mateix dia (anteriorment ja havien aparegut anuncis de l'esdeveniment):

«*La lògica com a fenomen diastàsic*» és el tema de les tres lliçons.

En aquesta conferència el senyor d'Ors se referirà a la comunicació presentada al Congrés de Filosofia de Heidelberg comentada ab laudatori judici a la *Revue de Metaphysique et de Morale* on s'afirmà que el treball del nostre company marcava una nova etapa en la història del Pragmatisme.

Hora: 2/4 de 10.²⁵⁸

En realitat, la ressenya de la comunicació «Religio est Libertas» no és pas en un to laudatori; entre altres coses afirma:

dans une communication assez difficile à résumer et intitulé «Religio est Libertas» combat la tendance contemporaine à épuiser la notion de la religion dans celle de faits ou de phénomènes religieux [...] Tout ces méthodes [psychologiques, dogmatiques, historiques, ...] altèrent le fait qu'elles veulent atteindre. Quelle est donc la méthode a employer? M. d'Ors ne semble pas s'être préoccupé de développer sur ce point sa pensée. Dans la courte discussion qui s'engagea M. Norero, soutenu par M. Waldapfel (de Budapest), montra que cette formule Religio est Libertas, même si au fond légitime, avait en tout cas une apparence singulièrement paradoxale et qu'il ne suffisait pas d'affirmer telle ou telle solution, mais qu'il fallait la démontrer par la considération minutieuse de la psychologie et de l'histoire.²⁵⁹

Pel que fa a l'altra comunicació,²⁶⁰ es limita a fer-nos-en un resum força asèptic.²⁶¹ No sembla, per tant, un comentari gaire entusiasta, ni procliu a considerar Ors el reformador del pragmatisme.

Puntualment, el dia 21, apareix una crònica de la conferència de la vetllada anterior, força lacònica per comparació al grau de detall de les següents:

Estudis Universitaris Catalans: Curs de don Eugeni d'Ors.

La primera de les lliçons tingué lloc ahir, a tres quarts de deu de la vetlla.

La sala d'actes del local dels Estudis era completament plena, la concurrència omplí també els

²⁵⁸ LVC (19/4/1909).

²⁵⁹ Leon (1908: 1038-1039).

²⁶⁰ ERMCA

²⁶¹ Leon (1908: 957-958).

passadissos i sales laterals.

A la lliçó hi assistiren les personalitats més prestigioses de la mentalitat barcelonina. L'èxit de la primera conferència correspongué a l'expectació ab què era desitjada.

L'Eugeni d'Ors, se'ns mostrà a un nivell científic que realment justifica tots els elogis ab què l'han honorat les més importants revistes filosòfiques de l'extranger.

Desenrotllà el programa (que ja vàrem publicar) de la primera lliçó ab un ordenament clar, elegant i sobri, ple tot ell d'una gran profunditat i solidesa meravelloses.

Nostre amic fou molt felicitat. En la vinenta edició donarem una informació més extensa.²⁶²

La crònica del dia 24, força més exhaustiva, explica detalladament tant el contingut de la conferència com la quantitat i qualitat dels assistents:

És un hermós espectacle veure l'entusiasme ab què són acollides les lliçons de l'Ors i l'avidesa ab què nostra gent espiritual s'hi abandona i la fervorosa exaltació ab que són aprofitades.

A la d'ans d'ahir —segona de les tres enunciades per aqueix curs preparatori— hi assistí més nombrosa concurrència que a la primera. Realment el local resultava massa reduït per al nombre crescutíssim de gent que s'hi aplegava.

Entre els estudiosos i els encuriosits hi vegerem confosos en una interessant, rara i viva agrupació, distingides personalitats de l'espiritualitat catalana. Recordem als doctors Turró, Suñé i Molist, Claramunt, Diego Ruiz, Martí i Julià, senyors Miró, Utrillo, Hermen Anglada, Pijoan, Torrendell, Carner, Rucabado, Llongueras, López Picó, Ómar, Ferran Mayoral, Bofill i Matas, Albert Reventós, Prat Caballí, Maseras, Josep Lleonart, etc., etc.

Eugeni d'Ors a petició que se li havia feta per varis dels assistents, comença llegint una de les seves comunicacions al Congrés del Heidelberg titulada «El residu en la mesura de la Ciència per l'Acció», en el què es fa la crítica de les teories d'epistemologia econòmica segons Mach i el Pragmatisme, demostrant que al costat del factor necessitat se troba un factor de «luxé» en les creacions científiques.

Entrant de ple en la continuació del seu curs preparatori al de Metodologia de les ciències, el senyor d'Ors desenrotllà el tema de la seva segona lliçó.

Començà demostrant, ab exemples dels grans descobridors, la necessitat d'idees preconcebudes per començar les seves recerques experimentals del criteri de valoració dels fets biològics i lògics.

²⁶² LVC (21/4/09).

Posició clàssica i romàntica. —aludí al precedent «de meravellosa lucidesa» que representa l'ortodòxia catòlica que, en un ordre paral·lel de problemes, no nega els fets de lo subliminal, sinó que els considera, en gran part, com a pecat i caiguda, no formulant un judici d'existència, sinó un judici de valors. Referint-se després a la «Física de valors» parlà dels «vers exercicis deshonestos de prestidigitació» que havia calgut a Haeckel per dissimular en les seves obres de vulgarització científica la llei de Cournot-Clausius [sic.], que destorba el vulgar concepte monista de la «conservació de l'energia».

Per últim, i referint les seves recerques experimentals sobre l'alienació mental i sobre el sistema lògic del «sentit comú», demostra que sempre el fet de la lògica en l'home representa una «defensa», una immunitat contra la «deshumanització» que li duria el pes del misteri biològic.

Acabat son parlament, nostre amic Eugeni d'Ors fou molt fortament felicitat.

Entre els concurrents a la lliçó hi havia veritable entusiasme, febre d'entusiasme, lírica exaltació, digna de l'esforç del conferenciant i del valor científic de la seva lliçó.

La tercera i última lliçó d'aqueix curs preliminar tindrà lloc el dilluns, dia 26, al mateix local dels Estudis.

Continuació: c) La lògica en el llenguatge – d) la lògica en les creacions científiques conscients. – Resultats – Conclusió.²⁶³

Encara que el dia 27 apareix una crònica del dia 24,²⁶⁴ resulta força incompleta i transcrivim només la del dia 28,²⁶⁵ ja que els tres primers paràgrafs reproduïxen íntegrament aquella.²⁶⁶ No sabem per quin motiu apareix una esmena a la crònica. Més que més quan no se'n justifica el canvi:

Omplia la sala d'actes dels Estudis el públic habitual d'aquestes lliçons de l'Ors, augmentat pel bon nombre de fervorosos que desitjaven escoltar l'autoritzada paraula de nostre amic en punt tan important com el de la lògica del llenguatge i la lògica de les creacions científiques conscients.

Entre els concurrents —i a l'igual que en vetlles anteriors— hi havia alguns sacerdots, professors del seminari i distingides personalitats artístiques i literàries de Barcelona i de fora de Barcelona.

Donada la magna transcendència i extensió dels temes escollits, l'Ors tingué que cenyir-se al primer

²⁶³ LVC (24/04/1909).

²⁶⁴ LVC (27/04/1909).

²⁶⁵ LVC (28/04/1909).

²⁶⁶ A partir d'aquest punt, la del dia 24 reproduïx el programa del curs facilitat per Eugeni d'Ors (EUC III: 179-180).

d'aqueixos punts. No cal que remarquem la «sòbria abundància» científica ab què el senyor Eugeni d'Ors explicà la seva lliçó; ben reconeguda és la seva competència en aqueixos estudis i l'acurament literari ab què sap vestir-los d'interès i fer-los profitosos.

El senyor Ors començà la seva explicació fent un resum de les anteriors lliçons. Seguint l'ordre anunciat en les seves recerques personals, entrà en l'estudi de la lògica del llenguatge d'aqueix ordre de fenòmens. Se fixà detingudament en el concepte de la lògica IN VITRO i desenrotllant la concepció i revolució de la ciència del llenguatge, se mostrà contrari a la sequetat i fredor de les doctrines positivistes, admetent per damunt d'aqueixes, les solucions que donen les doctrines idealistes.

Donà compte de les teories d'Osthoff, G. Gröber i singularment de Karl Vossler, explicant la revolució que ab sos moderníssims procediments havia introduït a la ciència del llenguatge i, d'una manera especial, en la sintaxis i l'estilística.

El senyor d'Ors explicà molt àmpliament els principis de la ciència estilística i la seva aplicació a la crítica.

Ab exemples (que escrigué a la pissarra), feu remarcar la diferència entre les formes lògiques i les biològiques en què pot dividir-se el llenguatge i les reduccions que poden fer-se de les formes biològiques a lògiques.

Explicà com, segons aqueixos procediments, el major o menor conjunt artístic d'una obra literària pot avalorar-se, mensurar-se, pel contingut de formes de llenguatge noves, creadores, «peculiaris seves» que l'artista hi hagi incloses. Aixís el mèrit artístic d'una obra pot reduir-se, per la nova crítica, a una fórmula matemàtica, segons demostrà també pràcticament l'Eugeni d'Ors.

Cal, però —afegí— tenir en compte, per a l'aplicació d'aqueixos mètodes, dues causes fonamentals d'erro en l'apreciació de [...] en una obra literària. Elles són la plagiació i la conveniència capritxosa; además en les poesies les exigències de la rima són causes constants d'erro que cal tenir molt en compte, i l'apreciació de les quals (lo mateix que els altres casos) és nula si no la realisa un ver artista. Tinguis ben present que, en general, no són formes afectives noves els arcaïsmes i neologismes, no les correccions fredes que dels seus treballs fan els literats.

Per deixar ben fixada aqueixa matèria, l'Ors contà els procediments seguits pel professor Vossler a l'escriure la seva tesis doctrinal sobre el valor artístic de Benvenuto Cellini.

Al arribar aquí se suspengué la conferència quedant per avui, a dos quarts de deu de la vetlla en el mateix local.

L'entusiasme de tothom fou extraordinari i la clausura d'aquest curs preparatori de l'Ors, promet ser un veritable aconeteixement intel·lectual.²⁶⁷

L'última crònica —la més extensa i en un to més laudatori, si cap, vers el conferenciant— apareix a *LVC* el 29 d'abril, dos dies més tard respecte dels fets que narra:

A l'última lliçó assistí l'acostumada concurrència que ha vingut preocupant-se aquests dies i seguint el curs d'una argumentació tan viva, sòlida i nova per a nosaltres. Entre les personalitats de nostre món espiritual, que han seguit el curs de les explicacions, hi veurem ahir, assistint a la lliçó de l'Ors, al president de l'I. d'E. C., doctor Rubió i Lluc.

Continuant l'exposició de les recerques lingüístiques, expressà el senyor d'Ors, segons les demostracions del professor Vossler, les reduccions possibles dels elements verbals lògics a elements verbals biològics, fins en les mateixes paraules isolades, en la sola producció de les quals —digué el conferenciant— intervé ja el factor «estil»... Però, de seguida, demostrà que aquest origen biològic no toca el caràcter lògic a les llengües. «Tota llengua articulada, és una llengua culta —digué— no hi ha llengües vulgars».

El sol fet d'articular ja presenta un acte de cultura. No hi ha «dialectes», en el sentit despectiu de la paraula. Perquè el sol fet de l'articulació ja és un esforç lògic, i la paraula lògica, biològica, la «paraula viva» seria ja l'interjecció pura, «l'udol».

Aquestes formes verbals, els lingüístics i el mateix Vossler les consideren com a un fenomen d'expressió; però el conferenciant demostrà que es tracta, no d'una expressió, sinó d'una reacció, d'una defensa de l'element lògic humà contra la torbació que li produeixen les tendències interjeccionals expressives; i traient les últimes conseqüències de les observacions filològic-fonètiques d'Otto Bremen, el conferenciant demostrà que a dos distints impulsos, a dues distintes torbacions vitals, pot correspondre un sol sistema de signes verbals; com passa ab els místics, els quals, se valen molt sovint del llenguatge dels eròtics, sense que per això deguin ser considerats tals, com ho poden mostrar els més fàcils anàlisis fisiològics.

Després d'això, presentà el resultat de noves recerques sobre un quart ordre de fets, els referents a la lògica de les creacions científiques conscientes.

Demostrant que sempre la lògica és un sistema defensiu i també que sempre procedeix del fons biològic de l'home, el conferenciant, després de mostrar com en biologia s'havia passat d'una noció de substància, la diastasa, a una noció de relació, els fenòmens diastàtics, demostrà que entre aquests se podia incloure el fenomen de defensa vital que representa l'activitat lògica de l'home. Comparà aquest

²⁶⁷ *LVC* (28/4/1909).

fenomen, per son procés, al de la «fagocitosis», descobert i descrit per l'ilustre Metchuinkoft; però sobre aquesta comparació passà depressa, dient que les comparacions eren sempre perilloses en ciència, i que més s'estimava no sortir del terreny de l'expressió directa, acontentant-se ab dir que la lògica era un fenomen diastàsic.

Ab això, s'havia tancat el còrcol de la demostració: «He pledejat —digué l'Ors— la causa de la inclusió de la lògica dins els límits i mètodes de la biologia, a vosaltres la sotmeto; però no cal que dicteu tot seguit sentència, ni veredictes; no he d'aspirar tant a convence-us de seguida com a agitar en vosaltres certes qüestions i a provocar per a elles cert interès, en el qual haig de trobar forces de col·laboració precioses. Si en aquesta setmana que ha durat la sèrie de conferències he aconseguit despertar certes energies de pensament, remoure problemes i qüestions, me declararé satisfet».

El moment era solemne. Una declaració de gràcies clogué la lliçó. Primer digué als conferenciants als que aquí, a Catalunya, s'ocupen ja d'aquestes qüestions o d'altres que hi toquen: ha passat ja el temps en que aquí, els que es dedicaven a una mateixa especialitat o afició, se consideraven com a naturals enemics.

«Avui la ciutat és prou vasta —digué— i en ella hi cabem tots. Jo, el darrer arribat, reconec mon deute ab els que m'han precedit i m'acompanyen».

Remercià després al públic de Barcelona, i als nostres organismes de cultura a la Diputació Provincial i als Estudis Universitaris Catalans, que havien patrocinat sos treballs i estudis. També tingué un record per a sos professors estrangers.

Però un que per ningú termina —per al mestre de tots nosaltres, per al precedent més alt i més gloriós de tot lo que nosaltres fem, per a «l'home de nostra raça», per a Ramon Llull.

Finida la lliçó i ab ella la sèrie de conferències d'aqueix curs preparatori de nostre amic Eugeni d'Ors, tots els concurrents testimoniaren al professor dels Estudis la seva adhesió i el seu reconeixement.

Hem de felicitar-nos de que l'Ors hagi vingut a moure el nostre interès i la nostra devoció per uns estudis de tanta transcendència i tant ignorats entre nosaltres.

Creiem que aqueix curs haurà sigut d'un profit extraordinari, i felicitem als seus organitzadors pel concurs que ha aportat a la general elaboració cultural de Catalunya.²⁶⁸

A banda d'aquestes cròniques, apareix un resum de l'activitat de la càtedra de Lògica i Mètodes de la

²⁶⁸ LVC (29/4/1909).

Ciència als arxius dels *EUC*.²⁶⁹ Eugeni d'Ors reproduirà el mateix programa —retallat i enganxat— com a apèndix a «Note sur la Formule Biologique de la Logique», ara reciclada com a memòria redactada després del segon trimestre del 1909, en compliment de la beca:²⁷⁰

LÒGICA I METODOLOGIA DE LA CIÈNCIA

Don Eugeni d'Ors donà en el mes d'Abril tres lliçons sobre la «Lògica com a Fenomen diastàtic » segons el següent Sílabus:

Dia 20: Justificació del Programa.

Lògica i Biologia – Com s'ha intentat reduir tota lògica a biologia – Fins a quin punt s'hi arriba – El camí recorregut: història dels treballs anteriors – Les relacions entre la consciència i l'activitat psíquica – Evolució de la teoria del subconscient – El «subliminal self» de Myers – Les relacions entre la Lògica i la realitat – Evolució de la teoria de lo vital il·lògic – El mecani[cis]me cartesià. (L'energètica, el neo-vitalisme, el fracàs escandalós de les localisacions cerebrals, voluntarisme, pragmatisme, arbitrarisme, etc.) La filosofia d'H. Bergson – Esforços per a una lògica integral biològica: Avenarius, Ernest Mach – Crítica de l'«economia» d'Ernest Mach feta al Congrés de Heidelberg.

Dia 23: Indicacions metodològiques. Necessitat de les idees preconcebudes en les investigacions experimentals. Palissy, observador sense prejudicis. Pasteur, observador fort en prejudicis. Misterlich i Pasteur – Judicis d'existència i judicis de valor. «La filosofia dels valors». (Guyau, Nietzsche, James, Windelband, Eucken, etc.) – Possibilitat de passar dels judicis de valor als d'existència. (Pragmatisme. «Física dels valors». «La degradació de l'energia». Llei de Carnot-Claussius, Lord Kelvin, Bernard Brunhes, Meyerson, etc.) Judici de valor aplicat a les relacions entre lògica i biologia. Judici «clàssic» i judici «romàntic». Demostració biològica del judici clàssic – Resultat de les investigacions: a) en les malalties mentals. La compensació d'una torbació biològica – Compensacions motrius. Alucinacions compensatrius. Lògica compensatriu. L'activitat lògica del malalt és una DEFENSA contra la torbació biològica profunda – b) en el «sentit comú». Psicologia dels psiquiatres. El «sentit comú» és una compensació. El «sentit comú» és una DEFENSA col·lectiva contra el torbador misteri de la vida.

Dies 26 i 27: Continuació de les recerques: c) la lògica en el llenguatge. Ventatge metodològica d'aquest ordre de fenòmens. La lògica «in vitro» – Positivisme i idealisme en la ciència del llenguatge. Hermann Osthoff, G. Gröber, Karl Vossler i la seva revolució lingüística, sintaxis i estilística. Principis de ciència estilística – Formes lògiques i formes biològiques – L'estil, la crítica literària com a ciència, reducció feta

²⁶⁹ *EUC* III: 179-180.

²⁷⁰ Vegeu *McllIls*.

pel professor Vossler de les formes llingüístiques biològiques a les lògiques. «Expressió» o «reacció»? El determinisme en llingüística: Wechsler. La petita observació d'Otto Bremer. Conseqüències. Un erro en la ciència del llenguatge és lo que ha pogut fer prendre els tipus místics per tipus eròtics – El llenguatge articulat és una DEFENSA contra la torbació lògica de l'impressió-expressió – d) la lògica en les creacions científiques conscientes. Un exemple: dues raons: 1a) la ciència és una llengua «ben feta». 2a) la ciència és un sentit comú «més fi» – La Lògica és un fenomen diastàsic – Comparació ab la fagocitosis – Procés – Exemples – Conclusió.²⁷¹

Resumint —i sense que, per ara, sigui la nostra intenció entrar en detall—, ens podem fer una idea força clara tant de la doctrina com de l'ambient que va provocar aquest curs gràcies als testimonis suara transcrits i l'article «Note sur la Formule Biologique de la Logique».²⁷²

2.2.1.2. *Curs sobre els fenòmens de l'atenció*

Tot i que d'aquest curs en resten molts més testimonis que de l'anterior, resulta molt més desconegut: a banda de la memòria de càtedra publicada als *EUC* i les cròniques periòdiques que apareixen després de cadascuna de les sessions —tant l'una com les altres són molt més extenses i detallades que les del curs anterior—,²⁷³ hi ha un manuscrit amb la redacció, gairebé completa, del curs. L'edició d'aquest document serà la part central d'aquest treball. Ara ens limitem a transcriure el material complementari que ajudi comprendre'n el context. En primer lloc, les cròniques amb la capçalera «Curs als Estudis Universitaris Catalans»:

El 3 de desembre surt la primera crònica. Fa referència a la conferència del dia anterior:

La represa de les lliçons iniciades la primavera propassada, ha confirmat l'interès que desvetllà aleshores i el fruit que, mercès a l'acurada i sàvia sollicitud del nostre amic Eugeni d'Ors, comencen a donar les noves activitats científiques just encaminades suara.

Tots els llaminers de coses espirituals —molts d'ells àvids ja d'una tècnica científica especialisada—

²⁷¹ *EUC* III: 179-180.

²⁷² Ors (1910a).

²⁷³ *EUC* III: 555-559; *LVC* (3/12/1909; 10/12/1909; 13/12/1909; 19/12/1909; 24/12/1909).

ompliren el saló de conferències dels E.U.C.

La importància de la primera lliçó respongué a l'interès ab què era esperada. [Començà don Eugeni d'Ors mostrant com el tema d'aquesta nova sèrie de conferències del curs de Lògica i Metodologia de les Ciències està unit ab el de les lliçons donades en la passada primavera.²⁷⁴

Aquestes serviren d'introducció general, demostrant com la lògica pot ésser considerada com a una ciència biològica i estudiada segons els principis i mètodes des de la biologia i, per consegüent, com pot proporcionar-li documents; una mena d'«Història natural dels productes de pensament».²⁷⁵

Per a contribució a aquesta, el Professor de Filosofia dels Estudis Universitaris Catalans se proposa analisar els processos de la creació científica a Pasteur i Bernard Palissy.²⁷⁶

Abans d'estudiar el primer moment d'aquest procés, l'«atenció», en aquestes dues figures de la història de la ciència, el conferenciant esposà la teoria general de l'atenció, considerada psicològicament, però tant sols en quant interessa a la Lògica.²⁷⁷

Entrant de ple en l'estudi de l'atenció, s'abstingué de donar-ne una definició al començar, preferint pendre com a fonament d'anàlisi el concepte vulgar de l'atenció, tal com se troba en la consciència de tothom.

Passà després a l'estudi dels processos musculars que acompanyen l'atenció. Aquests processos tenen tendència a ser representatius, simbòlics «dramàtics». Tot home se sent inclinat a realisar immediatament en l'acció allò que pensa. Si no ho realisa, això és degut a un procés d'inhibició.

En una digressió molt curiosa i interessant mostrà com en els casos d'endevinació de pensament, troballa d'objectes amagats, etc., són els petits moviments involuntaris de l'espectador els que guien freqüentment a l'endevinador. I això quasi sempre sense que l'un ni els altres se'n donguin compte, i creient, molts cops ab tota sinceritat l'endevinador, que lo que li permet trobar l'objecte és un estat emotiu especial. Anàloga cosa pot dir-se sovint de les taules parlants, giratòries, etc., empeses quasi sempre per petites accions musculars involuntàries dels experimentadors, que tenen l'atenció fixada en l'objecte de son desig.

Per això, afegeix el conferenciant «no és davant d'un public hostil, però apassionat, aon aquests efectes deixen de produir-se; sinó davant d'un public indiferent i avorrit. Aleshores sí que l'experimentador no

²⁷⁴ *Csfa* conf. I: [1-2].

²⁷⁵ *Csfa* conf. I: [2-3].

²⁷⁶ *Csfa* conf. I: [3-4].

²⁷⁷ *Csfa* conf. I: [4-5] Fins aquí la introducció general del curs. .

pot fer res que valgui la pena».²⁷⁸

Passà després a l'examen dels problemes sobre si l'atenció constitueix un estat absolut o relatiu, és a dir, si dóna més acuitat a l'esperit en una determinada direcció, o, més bé, rebaixa l'acuitat de l'esperit en totes les direccions que no són aquesta. Examinà les diverses hipòtesis sobre aquesta qüestió, referint els treballs de Wundt, Stumpf, Jastrow i Pillsbury.

Després d'una crítica detinguda, adoptà la segona hipòtesis, la de que l'atenció és, per essència, un acte de inhibició, per a lligar millor amb les idees generals a la psicologia moderna, que considera l'esperit, no com a una suma d'activitats independents, sinó com a «una plenitud constantment i integralment activa que només s'especialisa en l'acció».²⁷⁹ I en aqueix punt clogué el professor la seva lliçó, finida la qual se feren les inscripcions per als treballs de seminaris que començaran després de la segona lectura.²⁸⁰

La següent sessió, la del dia 7, no va ser anunciada degudament —tot i que desconeixem com havia de ser l'anunci «regular», sí que hem notat que no es va anunciar a *LVC*, molt probablement l'òrgan de convocatòria— i el professor, que no va avançar matèria en atenció als desinformatos, va aprofitar la sessió per presentar les sessions del Seminari de Lògica Biològica, del qual caldrà que parlem més endavant. Transcrivim la crònica del dia 10:

Per un erro en la distribució de les convocatòries fou irregularment anunciada la conferència de don Eugeni d'Ors. La concurrència que omplia les sales dels E.U. era, però, nombrosa i escollida. Mes, faltant-hi alguns dels habituals alumnes, fou aplaçada, en obsequi als absents, la segona lectura sobre l'Atenció, per demà, dissabte i substituïda per una introducció als treballs de Seminari que s'han de fer en aquest curs.

²⁷⁸ «No és en un públic hostil però apassionat aon les meravelloses troballes deixen de produir-se; sinó en un públic indiferent i avorrit. En un públic indiferent i avorrit, sí que no hi ha medi, per a l'actor, d'obtenir res que valgui la pena.» (*Csfa* Conf. I: [10]).

²⁷⁹ Aquesta citació directa s'ha perdut en el Ms de la primera conferència, però es parafrasejada en la introducció de la segona: «Me permetré insistir en que contribueix fortament a la adopció per part nostra d'aquesta darrera hipòtesis —ademés de les objeccions que fèiem a la hipòtesis contrària— la reflexió de què la primera enllaçava completament ab la tendència, general en la psicologia contemporània —i que mil fets abonen, i que permet l'explicació de mil altres, abans inexplicats— a pendre l'esperit no com una suma, ni tan sols per una organització de potències i activitats especials, segons abans se feia, sinó com una plenitud indivisible i constantment activa en tota sa totalitat —i que només s'especialisa quan se tradueix en efectes orgànics, quan transcendeix a l'acció—.» (*Csfa* Conf. II: [2]).

²⁸⁰ *LVC* (3/12/1909).

Molts dels concurrents a la sessió s'ofereixen a col·laborar-hi. El doctor Estrany i els senyors mestres de les escoles del districte VI van oferir al senyor Ors treballar en aquest sentit. Al col·legi Mont d'Or començaran també els treballs.²⁸¹

La propera crònica, la que resumeix la segona lliçó del curs —tercera sessió— apareix el dia 13 de desembre:

És una cosa certament encoratjadora veure l'interès ab què tots els alumnes en general, segueixen les explicacions d'Eugeni d'Ors. No és pas una curiositat o un pur diletantisme lo que els junta entorn del mestre. És un anhel de formació i de (con)solidació científiques com ho confirmen plenament els fets de que varis alumnes prenguin nota de les explicacions i, finida la lliçó, sollicitin del professor, comentaris i punts no prou entesos encara; i siguin molts els inscrits als treballs de Seminari que ha de dirigir el professor mateix.

[Aquesta lectura començà ab un record i resum de la lliçó anterior. Insistí després, el professor, sobre el punt de que l'esperit és una constant síntesis i que les facultats, potències, etc., només estan dividides i especialisades per l'acció.²⁸²

Entrant en una semblança, va dir com en les relacions psico-fisiològiques l'esperit és semblant al foc, en un incendi; total i complet des de la més petita espurna fins a la més alta flama i sols distint en la diversitat que li ofereix el combustible. De la seva afirmació, ne deduí el professor conseqüències pedagògiques i de crítica literària aplicada a l'error d'observació en l'escola naturalista.²⁸³

I, avançant en el seu tema, el Professor plantejà la següent qüestió: donat que hi ha en l'atenció un procés inhibitori central i fenòmens motrius perifèrics, se tracta sols de fets concomitants? Hi ha algun d'ells, i quin, que sia efecte de l'altre?²⁸⁴

Per resoldre aquest punt entrà en l'estudi de les teories central i perifèrica de l'atenció. Examinà les tesis de Buzaringues,²⁸⁵ de James-Lange,²⁸⁶ de Ribot,²⁸⁷ de Marillier,²⁸⁸ del doctor Kreibig i de Rageot.²⁸⁹

²⁸¹ *LVC* (10/12/1909).

²⁸² *Csfa* conf. II: [1-2].

²⁸³ *Csfa* conf. II: [3-5].

²⁸⁴ *Csfa* conf. II: [5-22].

²⁸⁵ *Csfa*: Conf II: [10-11].

²⁸⁶ *Csfa*: Conf. II [10 bis-11].

²⁸⁷ *Csfa*: Conf. II [11 bis-12].

²⁸⁸ *Csfa*: Conf. II [14-16].

²⁸⁹ *Csfa*: Conf. II [16-20].

Aquest darrer afirma la intervenció de la memòria: l'«atenció» és, per tant, un fenomen central.²⁹⁰ El fet de la intervenció de la memòria és amplemment examinat per Pillsbury.]²⁹¹

«Seminari de Lògica-biològica» — Els treballs prossegueixen activament. El passat dissabte foren entregats al professor, per sos col·laboradors, moltíssims documents recollits en varis colegis d'aquesta ciutat per a l'enquesta sobre la vocació dels infants. A les escoles del Districte VI, és termenada, l'ha dirigida el doctor Estrany. El pròxim divendres tindrà lloc al col·legi Mont d'Or dirigint-la el professor ajudat pels senyors Lleonart i Maragall i Palau Vera.

El sr. Vila de la Fundació horaciana ha repetit l'enquesta feta fa uns mesos a la seva institució. Se tractava ara, d'annotar els canvis possibles de vocació. Ha pogut comprovar-se en un tant per cent crescut la persistència en el propòsit.

Ahir se reuniren el professor i els alumnes que han de realitzar una nova Enquesta sobre l'Atenció, en la que s'ha triat per subjecte correctors de proves d'impremta. Ajudaran principalment al senyor Ors, en els treballs d'aquesta enquesta, els senyors Estrany, Canals, Galí i Rucabado. La sessió d'ahir fou consagrada als treballs preparatoris.²⁹²

La crònica referent a la tercera sessió del curs, no apareix fins tres dies més tard, el dia 19 de desembre:

Davant l'habitual concurrència donà don Eugeni d'Ors ahir la tercera lliçó del seu curs. [Començà la conferència ab un record del camí recorregut en les dues lliçons anteriors i situant-se en el moment en què s'inicia en les teories sobre l'atenció la intervenció de la «Memòria», factor central en els estudis de Rageot (1903) i se desenrotlla plenament en l'obra de Pillsbury *Attention* (1908).

Situat ja el professor, recordà una frase d'H. Bergson, en una conversa particular: «tot intel·lectualisme s'enruna davant la idea de "duració"; tot materialisme s'enruna davant del fet de la memòria».²⁹³

I, seguidament, explicà les experiències de Wundt,²⁹⁴ els fets citats per Pillsbury i les experiències

²⁹⁰ Restituïm la transcripció correcta dels antropònims a partir de (*Csfa* conf. II: [10].); el cronista devia prendre notes al vol; només encerta l'ortografia de Rageot, cosa que demostra que el cronista no era el mateix Ors.

²⁹¹ *Csfa* conf. II: [21-22].

²⁹² *LVC* (13/12/1909).

²⁹³ «Tot intel·lectualisme s'enruna, de seguida que compareix la duració... Tot materialisme s'enruna de seguida que compareix la memòria...» (*Csfa*: Conf III: [3]).

²⁹⁴ *Csfa*: Conf. III [9-10].

«inverses» fetes pel senyor Ors mateix a l'assil de Villejuif,²⁹⁵ vora París, per demostrar la intervenció de la memòria. Moltes experiències posteriors confirmen aquesta tesis. En altre ordre d'idees, la percepció mateixa —digué el Professor— és també un acte de memòria. La demostració d'això la dona ab exemples del reconeixement dels objectes exteriors, ab les experiències de Thuey sobre la lectura i de Miss Hempstead sobre la percepció de figures geomètriques ab llum feble.²⁹⁶

Sempre en aqueixes esperiències s'arriba a la conclusió de que «l'interès que es deia que era la condició de l'atenció, és un fruit de la memòria, del saber anterior; la percepció també és, en gran part, producte de l'associació i, per consegüent, de la memòria».²⁹⁷

Com deia Pillsbury, l'atenció és, doncs, un efecte del saber anterior sobre l'objecte de les esperiències adquirides: de la ciència, en una paraula.

Ara cal preguntar: de quina ciència? El professor creu que la ciència massa completa i tranquila es una condició desfavorable per l'atenció, tant com la ignorància. La millor condició seria, segons ell (i espera que les esperiències que es faran ab els correctors d'impremta confirmaran aquesta hipòtesis) «l'inquiet saber...»]²⁹⁸

«Seminari de Lògica-biològica» —Ahir foren entregades als senyors que han d'intervenir especialment en els treballs pràctics sobre l'Atenció, les proves d'impremta aon han d'introduir-se, segons clau, les errades que esmenaran els correctors. La sessió experimental a què concorreran aquests tindrà lloc diumenge proper, a les onze del matí, al local dels Estudis.

L'Enquesta sobre la vocació dels nois acabà ahir al Mont d'Or. Avui comença a l'Escola de Mestres. La realisaran els senyors Lleonart i Galí.

La comissió organitzadora del proper Congrés de Primera ensenyança s'ha dirigit al senyor Ors, expresant-li el desig de rebre una comunicació notícia dels treballs que es realisen al Seminari i que poden interessar a la Pedagogia. Ahir fou designat per sos companys de Seminari, per a redactar

²⁹⁵ *Csfa*: Conf. III [10].

²⁹⁶ *Csfa*: Conf. III [12-14].

²⁹⁷ La citació directa més semblant a l'anterior que hem trobat al Ms és: «L'interès és una preparança a lligar lo nou ab lo ja sabut; la percepció és la unió de lo nou ab lo ja sabut. Lo ja sabut determina l'interès i la percepció. La memòria és lo que provoca la creixença espiritual relativa en què consisteix l'atenció.» (*Csfa*: Conf.III: [18]).

²⁹⁸ Tot i que la tercera conferència sembla completa en el Ms, no s'hi troba la informació corresponent a aquest paràgraf. Amb tot, sí que la recupera en la darrera conferència.

aquesta comunicació i presentar-la al Congrés, el senyor Ferran i Mayoral.²⁹⁹

Si hem de creure la memòria de càtedra dels arxius dels *EUC*, finalment va ser Alexandre Galí, i no Ferran i Mayoral, qui va presentar les conclusions al Congrés.³⁰⁰ L'emotiva crònica de la sessió de clausura apareix l'endemà mateix de la lliçó, vetlla de Nadal:

Curs de D. Eugeni d'Ors, *EUC*.

En el local de consuetud i davant del públic selecte i devot d'aquestes conferències —potser més nombrós que altres dies—, don Eugeni d'Ors explicà la última lliçó de l'Estudi psicològic de l'Atenció, inclosa en el plan general dels seu curs sobre Lògica i Metodologia de les Ciències.

Hi havia en tots l'emoció de l'acabament. Millor encara, l'emoció d'una cosa que s'ha de deixar quan ja se'n coneixia el sabor i se'n tenia l'amor.

S'ha fet ab una gran comunitat espiritual tan íntima aquest curs de don Eugeni d'Ors, ab una força d'agermanament en el treball tan gran entre els diversos elements que hi han concorregut (metges, pedagogs, estudiants, intellectuals...) que certament tots plegats sentien ab dolor el moment de la dispersió, encara que sigui temporal.

És per això que la última lectura d'aquest curs públic fou més fervorosa.

[Començà el professor dient que, per primera vegada, voldria anomenar lliçó a aquesta lectura, perquè es tractava en ella de donar una lliçó; una lliçó que el conferenciant va dir haver rebuda de la realitat experimental.

Aquesta lliçó, essencial per a la nostra introducció en el viure científic, és la de la Humilitat, del impersonalisme, de la submissió desinteressada a la veritat. Per xò el professor se creu en el dever de declarar que les seves previsions de que els esperiments fets al «Seminari» sobre els correctors de proves modificarien la teoria del psicòleg americà Pillsbury no han resultat confirmades pels fets, els quals semblen, seguint els resultats recollits fins ahir, confirmar encara la teoria pillsburyana.

Acabà de donar valor a les seves paraules sostenint que devia cessar el vici molt estès de convertir les investigacions científiques en afers de personalitat, reveladors encara d'un «provincianisme» en la nostra vida intel·lectual. La Ciència —va afegir— és una obra de rectificació contínua i no la comprèn qui no l'accepta aixís, subjectant-se ell mateix, en primer lloc, a tals rectificacions.³⁰¹

²⁹⁹ *LVC* (19/12/1909).

³⁰⁰ *EUC* III: 558.

³⁰¹ *Csfa*: Conf IV: [1-3]

Va seguir explicant el Professor que, segons aquest resultat, era la teoria de Pillsbury (que resumí una vegada més) la que devia acceptar-se com a última paraula de la ciència en l'estudi de l'Atenció.³⁰² ¿Vol dir això que considera aquella com a definitiva? Això mai, i des del moment en què aquella no ens satisfà devem treballar per rectificar-la, però no podem prescindir d'ella fins que no puguem substituir-la per una de nova... És aquesta la fórmula de sa normalitat, la que té un exemple viu en la conducta de Napoleon Bonaparte, qui se someté fins al punt en que pogué construir i manar. Aixís també en tot ordre de ciència i de vida, no es deu desobeir una llei i negar una definició sinó quan se poden substituir per una llei i per una definició noves.³⁰³

Insistí en que en la mena mateixa de la ciència s'ha de preveure la contradicció futura. Recordà el desenrotlló filosòfic que ell va donar a aquest punt al Congrés de Heidelberg i acabà fent veure la doble moralitat de la seva lliçó. D'una banda —va dir— ens invita a la humilitat i a la abnegació científiques; d'altra, ens invita al treball. Dos manaments té la veritat: l'un és que la respectem; l'altre, que la fem.³⁰⁴

Després se despedí dels alumnes i auditors regraciant-los la normal assistència i prometent-los per aviat una nova sèrie de conferències dintre el mateix tema general del curs.]

A dos quarts de deu de la vetlla en el mateix local dels Estudis se terminà l'enquesta sobre l'Atenció en els correctors de proves.³⁰⁵ Els alumnes del Seminari tindran encara una sessió, a la qual se convocarà especialment per mitjà de la premsa i tindrà lloc al laboratori de Fisiologia de la Facultat de Medicina, galantment ofert pel doctor Coll i Pujol per a l'estudi dels fenòmens respiratoris que acompanyen els processos mentals.

Finida aquesta sèrie de conferències en el curs de Filosofia dels EUC, la nostra impressió general és que el professor pot quedar-se ben satisfet.

Ademés del públic flotant de diletants i de curiosos s'ha revelat un nucli de joves vivament interessats pels estudis filosòfics. Lèxit dels treballs del Seminari realitzats per don Eugeni d'Ors n'és bona prova.

Com també són prova l'assiduitat en assistir a les lliçons, la cura de pendre notes i demanar aclaracions,

³⁰² *Csfà*: Conf IV: [4-9].

³⁰³ *Csfà*: Conf IV: [10-11].

³⁰⁴ *Csfà*: Conf IV: [11-14].

³⁰⁵ Segons això, els resultats de l'experiment amb els correctors d'impremta es van completar després d'exposar el seu fracàs.

l'àvid desig d'informar-se que han demostrat tots els alumnes del curs de filosofia.

Tots nosaltres hem d'estar agraïts a don Eugeni d'Ors que ha sabut desvetllar aquestes activitats. Hem de pregar-li ara que vulgui encaminar-les i refermar-les, que entre nosaltres accepti el lloc de Mestre a què l'han dut els seus treballs i que ab ferventa admiració l'ofereixen tots els que fins avui han assistit a les seves lliçons.³⁰⁶

Només un breu comentari de contextualització sobre les cròniques transcrites. El text pronunciat en el curs, que editarem més endavant, corrobora la proximitat d'aquestes notes amb el contingut que s'hi va exposar. Per tant, creiem que podem fer un acte de confiança, també, respecte del text perdut del curs sobre «La Lògica com a fenomen diastàsic ». D'altra banda, sí que volem cridar l'atenció sobre el caràcter d'esdeveniment social de primera magnitud que significa la celebració d'aquests cursos sobre lògica el 1909, la qual cosa es dedueix tant de l'entusiasme i el to que s'hi empra, com de la quantitat d'espai físic que s'hi esmerça; tingui's en compte que *LVC* és un periòdic d'entre 4 i 8 pàgines, la meitat de les quals són esqueles i propaganda: la quantitat de tinta destinada a relatar, fil per randa, cursos de filosofia no és gens menyspreable. Aquesta darrera crònica, a més, acaba per investir Mestre don Eugeni d'Ors, un títol amb què bona part del seu entorn se li dirigirà a partir d'ara i que ell acceptarà amb tota naturalitat.³⁰⁷

2.2.1.3. El Seminari de Lògica Biològica

Cal tenir en compte que, el *Curs sobre els fenòmens de l'atenció*, tal com indiquen les cròniques, inclou alguns experiments pràctics. Malgrat ésser reiteradament esmentats en el manuscrit, ni en el curs, ni en les cròniques s'hi descriu el seu desenvolupament concret.

En la carta citada més amunt es fa referència a tres experiments, que concorden amb les descripcions de les cròniques:

³⁰⁶ *LVC* (24/12/1909).

³⁰⁷ Pla (2012 [1966]: 393-396) fa befa dels joves que anomenen ras i curs «Mestre» Eugeni d'Ors sense la necessitat de posar el seu cognom en aposició; Tusquets (1980) encara fa el mateix gairebé trenta anys després del seu traspàs.

[1] una enquesta psicològica sobre la vocació dels infants a Catalunya, que ja ha reunit més de 500 documents, i els ha classificat i ordenat; [2] una prova, segons el mètode americà dels «tests» sobre l'atenció, prenent per subjecte alguns correctors d'impremta; i [3] una sessió de laboratori, verificada al de Fisiologia d'aquesta Facultat de medicina, per a l'estudi de la influència dels processos mentals en els moviments respiratoris.³⁰⁸

Eugeni d'Ors parla d'aquest Seminari de Lògica Biològica com si es tractés d'una institució vigent i activa, però nosaltres només coneixem els tres experiments paral·lels al curs i sembla poc probable que haguessin tingut cap mena de continuïtat més enllà d'aquest. D'altra banda, l'objectiu d'aquests experiments sembla més didàctic que no pas de recerca; cadascun d'ells apareix com un exemple de les diferents metodologies científiques aplicades contemporàniament en l'estudi de la psicologia: enquestes, tests i experiments sobre respostes fisiològiques associades a la conducta. De tota manera, per efímer que fos el —bombàsticament anunciat— Seminari de Lògica Biològica —i encara que no passés de ser un petit contuberni dedicat, durant quatre nits hivernals, amb més devoció que expertesa, a fer tres experiments rudimentaris sobre imprecisos mètodes de mesura aplicats a fenòmens, fins aleshores, tan intangibles com la memòria, l'atenció i la voluntat— cal considerar-lo com el moment fundacional de la psicologia experimental a Catalunya; Sáiz Roca, que considera Ramon Turró el pare de la psicologia experimental a Catalunya, admet que aquest, malgrat interessar-se enormement per la psicologia, va limitar els estudis experimentals al camp de de la fisiologia.³⁰⁹ Segons la mateixa autora:

Los primeros indicios escritos que hallamos en Cataluña sobre la necesidad del uso de la medición psicológica aparecen en 1911 y vienen de la mano del célebre filósofo, escritor y pedagogo Eugeni d'Ors, quien en la sección de Psicología Experimental de la *Revista de Educación*, editada en Barcelona, escribe sobre la «Medida convencional de la inteligencia para la determinación y clasificación de los atrasados», aconsejando para tal determinación y clasificación la Escala de Binet-Simon, presentándola y describiendo las diferentes pruebas para cada edad, así como la función del nivel adquirido.³¹⁰

És a dir, atribueix a Eugeni d'Ors la necessitat d'adoptar criteris experimentals en la psicologia però no la seva aplicació, ja que segons ella: «las primeras mediciones realizada de las que se tiene

³⁰⁸ *AHDPB* 2282: 142-145.

³⁰⁹ Sáiz (2002: 49-50); Sáiz/Sáiz (1993: 66).

³¹⁰ Sáiz (2002: 87).

constància apareixen descrites en 1912 por Estrany, director de las Escuelas del Distrito VI». ³¹¹ L'existència del seminari de lògica biològica mostra que cal avançar aquesta data tres anys enrere i que els experiments, per pedestres que semblessin, van ser conduïts —Dr. Estrany present— per Eugeni d'Ors. Sobre això, volem destacar que el desenvolupament dels experiments *in situ* devia resultar prou convincent, ja que molts dels assistents —Galí, Estrany, Rucabado, Palau i Vera, etc.— seran reconeguts, més endavant, com a protagonistes del desenvolupament de la pedagogia i la psicologia a Catalunya durant el segle XX. Si no pel que fa a la ciència, almenys a l'estètica, alguna part se li pot atribuir a Eugeni d'Ors, que no devia sentir tant odi per la psicologia, segons afirma Miquel Siguan. ³¹²

2.2.1.3.1. Experiment 1. Enquesta: «Els petits noucentistes»

El primer experiment, l'enquesta, és aquell sobre el qual disposem de més informació.

Com en el cas del *Curs sobre la lògica com a fenomen diastàsic*, i tal com convenientment indica Ors a la carta adreçada a Prat de la Riba, en el cas del *Curs sobre els fenòmens de l'atenció* també apareix un resum de l'activitat de la càtedra de Lògica i Metodologia de les Ciències. Aquesta vegada, però, consisteix en la reproducció dels fragments de les cròniques que contenen el resum de la lliçó —en claudàtors en la nostra transcripció—, deixant de banda el reportatge social i els esments de les sessions al Seminari de Lògica Biològica. A continuació, reproduïm només les parts que no es repeteixen, les quals fan referència a les sessions del Seminari de Lògica Biològica i, molt concretament a l'enquesta als infants:

MEMÒRIA DE LA CÀTEDRA

LÒGICA I METODOLOGIA DE LES CIÈNCIES

El professor D. Eugeni d'Ors continuà el curs en el mes de desembre ab una sèrie de conferències públiques del seu estudi sobre l'atenció, establint ademés, adjunt a la Càtedra, un Seminari per treballar

³¹¹ Sáiz (2002: 83).

³¹² Siguan (1981: 167-171).

en col·laboració Professor i alumnes.

Primera lliçó: Dia 2 [...]

Segona lliçó: Dia 11 [...]

Tercera lliçó: Dia 16 [...]

Quarta lliçó: Dia 23 [...]

Entre la primera i la segona lliçó el professor d'Ors donà, el dia 7, una conferència d'introducció als treballs ja fets. El professor havia organitzat ja, al efecte, algunes «enquestes psicològiques», segons els mètodes popularitzats a Amèrica.³¹³

En aquesta conferència disertà sobre dit mètode, donant notícia de sos detalls i de ses aplicacions, importantíssimes avui, sobretot des del punt de vista de l'aplicació pedagògica. Un dels temes de semblants enquestes ha consistit en tractar de veure quin era l'ideal vital i professional dels nois, preguntant-los sobre sa vocació i sobre son desig de professió o manera de viure futur. Els col·laboradors dels *Archives de Psychologie* a Ginebra, Mrs. Flournoy i Claparède i M. Schuyten, director del Laboratori de Psicologia Pedagògica a Anvers, havien organitzat i realitzat algunes enquestes en aquest sentit.³¹⁴ El professor dels E.U.C. ha represa la feina en gran escala, proposant-se salvar l'inconvenient de les ja realitzades, que era el poc nombre de documents aportats, lo que impedia treure'n seriosament conseqüències científiques. Al proposar-se realitzar-la a Catalunya, no ha volgut que manquessin en l'enquesta dades tretes de les escoles del camp i urbanes, dels col·legis privats i oficials, religiosos i laics, de nois i noies, etc. Per això ha organitzat i dirigit el treball entre sos col·laboradors senyors Rucabado, Alexandre Galí, Estrany, Lleonart, Palau, Carles Rahola, Farran i Mayoral, Vila i Canals.

L'aplicació de l'enquesta i l'anàlisi de la mateixa, segons el professor d'Ors, foren després esposats pel Sr. Galí en una comunicació,³¹⁵ llegida en el Congrés de Primera ensenyança que tingué lloc a últims de Desembre en aquesta Ciutat,³¹⁶ de la qual copiem lo que segueix:

³¹³ A *LVC* (13/12/1909; cf. supra) es diu que el Mestre Vila ja havia fet, anteriorment al curs, l'enquesta a la Fundació Horaciana i que ara el repetia per contrastar-ne l'evolució.

³¹⁴ Les taules de matèries d'aquesta publicació fins a l'any 1909 reporten alguns articles i experiments d'aquests autors aplicats a escolars, però cap que es pugui contrastar amb l'exposat per Ors: Claparède-Fournoy (1901-1909).

³¹⁵ Segons la crònica de la tercera sessió, s'acorda que el ponent seria Ferran i Mayoral, no Alexandre Galí (*LVC* 19/12/1909).

³¹⁶ A *LVC* apareixen cròniques del doble Congrés de primera ensenyança —hi va haver una escissió el primer dia— entre els dies 27 de desembre i 2 de gener de 1910 (*Gl* 2/12/1910), però no hem trobat transcrita la ponència de Galí (o Ferran i Mayoral).

«Al començar l'enquesta sobre els ideals vitals i professionals dels nois de Catalunya, hem tingut en compte aquests dos punts principalíssims: el nombre de les fitxes i la varietat de les escoles d'on se treuen.

»La tasca se redueix a fer als alumnes dues preguntes que ells deuen contestar per escrit: Què vols ser? Perquè? No limitant-se precisament a l'expressió d'oficis o aspiracions, sinó més aviat deixant el cap ben obert a la imaginació o a les necessitats del viure. No és estrany trobar-se ab infants que volen ser bèsties, o coses de la natura com vent, arbre...

»Lo essencial és que les respostes siguin espontànnees, viscudes, sens cap coacció. Això vol tacte i finor del qui fa l'esperiment; jo diria, un sapiguer-se moure sens remor per sobtar el secret vital a flor d'esperit.

»No cal fer constar que els mestres mateixos, en aquest cas concret, són mals esperimentadors, i encara creiem necessari pendre els nois sense cap preparació anterior.

»L'inquisidor els explica ab brevetat l'assumpte, remarcant-los que deuen escriure precisament lo que vulguin ser per sempre, és a dir, aquella manera de ser que el goig del seu cor els demana. Si es vol recalcar la idea, se pot posar, ab vaguetat, algun exemple passant-hi encara ben depressa per evitar suggestions que molts d'ells, indecisos, agafen immediatament. No obstant, això pot escaure's desvetllar en l'esperit del noi alguna ànsia comprenent en què potser no hauria atinat.

»Se'ls dóna 15 minuts de temps: 5 per pensar i 10 per escriure i, durant l'operació, se procura allunyar ab compte tota intervenció estranya, lo mateix que tota intervenció entre ells. Al final, se posen alguns detalls i observacions que ells mateixos o els mestres proporcionen.

»Els resultats immediats de l'enquesta són plens de sorpreses i emocions. Jo, per la meua part, puc dir que mai he llegit cap de les respostes acabades d'escriure, sense batements de cor. Se m'afigura un donar a llum; quelcom càlid, palpitant, anima les lletres mal traçades; entre l'espai de les dos preguntes, la vida hi circula: la família, l'escola, el carrer, tot se veu anar i venir a través de l'ànima fluidíssima de l'infant.

»I no hem sigut nosaltres sols que hem rebut aquelles emocions: els mateixos professors s'han interessat per les respostes i han restat sorpresos davant de revelacions d'ideals plens d'energia i vitalitat en alumnes que ells tenien per nulitats, a l'estrem que, moltes voltes, els que ells ens havien posat per incapaços de sometre's a l'esperiment, han donat respostes més plenes d'interès, han revelat més ànsies vitals, imaginació més viva i bellíssima disposició sota la timidesa en què els enfonsa el menyspreu dels companys sorollosos i l'ambient de l'escola d'ara, contrari gairebé sempre a aquests isolats.³¹⁷

³¹⁷ Cf. *Csfa* conf. II: [6].

»Pels resultats finals de l'enquesta, no tenim encara un nombre suficient de fitxes i cal obtenir-ne moltes més. No obstant, les que posseïm actualment manifesten ja algunes tendències ben interessants que comencem a apuntar mentres esperem els resultats definitius. Quatre són les que hem observat.

»1. Absència absoluta d'ideal burocràtic.

»2. Preponderància d'imaginació i altruisme a les escoles on estan en vigor els mètodes Pestalozzians.

»3. Influència de la professió dels pares que s'exerceix de tres maneres:

»a) per imitació (el que vol ser burot perquè el pare ho és).

»b) Per refinament (el fill de manobre que vol ser paleta o mestre d'obres).

»c) Per reacció (els que volen ofici descansat contra el treball feixuc del pare, o al revés).

»Pels resultats de les enquestes fetes a Ginebra i a Brusselles, s'ha vingut a dir que la influència paterna prepondera durant la primera infantesa fins als nou o deu anys en que, degut a l'esperit de crítica que el noi adquireix, decau enterament, i no reapareix fins els 14 o 15 anys quan s'imposa l'elecció d'una carrera o altra. Els esperiments esmentats no autorisen gaire aquestes conclusions. No obstant, en les nostres fitxes s'hi dibuixa una orientació per l'estil.

»4. Nulitat de la influència literària»

Els demés treballs de Seminari d'aquest curs se referiren a l'estudi de l'Atenció. La última reunió de Seminari tingué lloc el dia 31 de Desembre al Laboratori de Fisiologia de la Facultat de Medicina estudiant experimentalment les alteracions respiratòries que acompanyen els processos mentals».³¹⁸

El resum de la càtedra, per tant, fa una àmplia explicació tant dels procediments com dels resultats de l'enquesta. Segons afirma el resum, aquest reporta fidelment les paraules textuais que pronuncià Alexandre Galí —delegat *ad hoc* pel seminari dirigit per Eugeni d'Ors— al I Congrés de Primera ensenyança de Barcelona.

Doncs bé, els lectors de *LVC* assistents al Congrés no devien quedar gaire entusiasmats amb la intervenció del pedagog, ja que —paral·lelament al curs i també al Congrés— Xènius anava publicant al «Glosari» —de manera frívola, i convertits en literatura— exactament els mateixos arguments que Galí s'esforçava a explicar de manera ponderada i científica.

³¹⁸ *EUC* III: 558-559.

La participació d'Alexandre Galí, d'altra banda, sembla, si més no pel comentari que farà anys més tard, que va ser més aviat distant:

Pel mes de desembre d'aquell mateix any 1909 i corresponent per tant al curs 1909-1910 va donar un segon curset de tipus experimental dins els EUC, que va girar entorn del problema de l'atenció. Nosaltres, com hem dit en una altre lloc, vàrem col·laborar també a la tasca experimental, però no hem sabut veure que el professor tragués cap resultat.³¹⁹

Sigui com sigui, entre el 16 i el 30 de desembre apareix la sèrie de gloses intitulada «Els petits noucentistes. Una enquesta sobre l'ideal vital i professional dels infants a Catalunya», comentant els resultats i algunes anècdotes de l'experiment, que resumim a continuació.³²⁰

Aquest és l'únic registre, signat per l'autor, que coneixem del retorn dels treballs del Seminari de psicologia. Com és costum en el *Glosari*, Xènius fa ús de la peripècia literària per introduir-hi un tema «científic» i deixar clar que, sense artifici, no és el seu lloc natural: sobre la qüestió de si és escaient publicar algunes de les enquestes fetes a nens pel Seminari de Psicologia, dirà que el caràcter científic del tema ho desaconsellaria, però, d'altra banda, el valor literari d'algunes de les obres dels nens fan oportuna la inclusió. A més, el fet de poder fer un favor d'orientació als Reis Mags —que sap que són lectors fervorosos del *Glosari*— acaba de decidir la pertinença de la seva publicació. El *Glosari* s'imposa, gairebé sempre, una justificació funcional.³²¹ Un cop justificada la necessitat periodística, és a dir, convertit l'experiment científic en artifici literari, el glosador estableix el marc i el mètode de l'enquesta: segons ell, és la més ambiciosa que s'ha fet fins aleshores d'aquesta mena. Afirmar que diferents investigadors han aplicat el mateix procediment en àmbits socials diversos.³²² Dues preguntes: «Què vols ser?», i «per què?». Resposta per escrit (10 minuts), signada amb el nom i l'edat (mesos també), professió dels pares i un informe del mestre. S'han pres algunes precaucions perquè la resposta no sigui fruit d'una suggestió del moment: Xènius afirma que en algunes escoles s'ha itinerat l'enquesta de mig any en mig any, podent calcular la desviació de les respostes; nosaltres

³¹⁹ Galí (2004: 35).

³²⁰ *GI* (16/12/1909; 17/12/1909; 18/12/1909; 20/12/1909; 21/12/1909; 22/12/1909; 23/12/1909; 27/12/1909; 28/12/1909; 29/12/1909; 30/12/1909).

³²¹ *GI* (16/12/1909).

³²² Claparède-Flournoy (1901-1909).

desconeixem amb quin motiu i en quina ocasió es va dur a terme aquesta intervenció prèvia al curs.³²³ A més, l'enquestador explica l'exercici als nens intentant ser gasiu en exemples per tal de no travar l'espontaneïtat del nen: cal que el nen evoqui un projecte vital, no únicament la meta professional. Amb tot, alguna breu suggestió pot ser beneficiosa per despertar *l'esprit de finesse* pascalià en el nen, tan convenient en aquest estudi.³²⁴

A partir de la quarta glosa³²⁵ comencen allò que en la conferència de Galí serien les conclusions, però que, a la mà de Xènius, es converteix en una fantàstica antologia de textos de literatura infantil (feta per infants). La vocació vital expressada com a imitació de les vides de grans personatges no és freqüent —conclusió segona de Galí—; només és reiterada en els alumnes d'una sola escola on s'ha fet la lliçó de biografies de grans homes. Ors exposa exemples de nens que volen ser com els grans personatges: un nen de nou anys fill d'un viatjant de comerç vol ser ric i valent com Cèsar; un altre, Stanley; un tercer, orfe de pare, Leonardo, i encara un altre, Maragall. Un fill de farmacèutic, Hipòcrates. Si bé la imitació dels personatges històrics és escassa, la imitació del pare (ja s'intuïa) és hegemònica —conclusió tercera de Galí—. Encara que no concloent, s'observa un patró d'imitació paterna que dibuixa una corba ascendent fins als nou o onze anys, que baixa dràsticament fins els catorze i torna a remuntar a partir d'aquesta edat —nota a la conclusió tercera de Galí—. El glosador apunta una interpretació sobre la versemblança d'aquesta corba: el nen imita fins que es forma una opinió crítica pura (ideal, la decisió final és sentida llunyana) i remunta quan el jove veu l'emancipació propera i es fa pragmàtic. Exemples d'imitació ideal (com el pare) —conclusió 3a de Galí—; pragmàtica (ja té negoci en marxa i amb nom); o de creixença social (el pare és paleta, jo seré mestre d'obres) —conclusió 3b de Galí—. ³²⁶ Al costat dels casos d'imitació i refinament hi ha també, segons el glosador, casos de reacció —conclusió 3c de Galí—: un fill de manobre vol ser notari perquè no s'hi pot prendre mal; per contra, el fill d'un carreter vol ser escriptor perquè ho troba descansat; el fill d'un fogoner vol descansar fent de sabater i el d'un sabater vol córrer amb trens. Xènius nota que amb aquestes respostes es dedueixen quins són els oficis més insatisfactoris, i

³²³ GI (17/12/1909).

³²⁴ GI (18/12/1909).

³²⁵ GI (20/12/1909).

³²⁶ GI (21/12/1909).

fins i tot, les imposicions manifestes: vull ser escriptor perquè el pare ho diu.³²⁷ Sovint es registren respostes d'imitació animal o vegetal; Xènius refusa interpretar-les com a antagòniques a les que volen imitar grans homes; els considera amb la mateixa capacitat «poètica» i creativa —conclusió segona de Galí—: un nen internat vol ser un cavall per no haver de menjar puntual; molts volen ser ocells.³²⁸

Canviant radicalment de to,³²⁹ aprofita la vetlla del dia dels innocents per donar una nota entranyable a l'aplec: publica les més ingènues. En respecta l'ortografia i en resulten relats hilarants: «Yo bull ser burot perquè guañan veinte duros tota la vida»; «Jo voldria ser un cunsajal de la Colició de las esquerras. Parque el meu retratu surtiria a tots als diaris», fins arribar al darrer on es fa palès un cas de maltractament silenciats: «Què voldria ser? A na ales culonias. Parque nos tic gaira bona y a lla am curarian istaria mes cuntenta i par que a llà si astà mes be. Yo a la mama y al papà ja els y escriuria cartas par que a las culonias astan mes ben cuidadas».

Galí es limita a dir en prosa acadèmica eixuta allò que el lector de *LVC* fa dies que va llegint al *Glosari*; a més, mentre la columna orsiana dona a l'experiment la capacitat de detectar casos concrets d'intervenció pedagògica urgent, l'exposició de Galí es queda en la mera estadística. No gaires assistents al Congrés de Primera Ensenyança devien notar que Eugeni d'Ors mostrava la conclusió, potser, més poderosa i, en canvi, el seu deixeble, no.

La influència de la literatura brilla per la seva absència —conclusió quarta de Galí—; si els nens no parlen de literatura és que la societat no s'interessa per la literatura. Només reporta un únic cas d'un nen que vol ser detectiu. És evident que a mesura que avança la sèrie agafa un caràcter més lúdic i menys científic.³³⁰ Després d'haver mostrat un bon elenc als patges dels reis, el glosador dona per acabada la sèrie. Reconeix, també en acabar, que l'objectiu, més que científic, era fer estimar els nostres nens.³³¹

Encara tenim una notícia més recent sobre els avatars d'aquest experiment. Tusquets reporta una actualització de l'estudi:

³²⁷ *GI* (22/12/1909).

³²⁸ *GI* (23/12/1909).

³²⁹ *GI* (27-28/12/1909)

³³⁰ *GI* (29/12/1909).

³³¹ *GI* (30/12/1909).

Per la seva tesi de llicenciatura en pedagogia, el 1951, Carme Carreras, després doctora, repetí l'enquesta, exactament en els termes adoptats pel «glossador» i amb una mostra d'anàleg nivell social. Llavors minvà accentuadament el percentatge de presumptes continuadors de la professió paterna i sobresortí, en els nois, el desig d'emular els «asos» de la pilota i en les noies el de brillar en el cinema.

D'una enquesta més recent de la mateixa pedagoga, sobresurt una dada sorprenent: un 40 per cent dels nois trien professions —la de veterinari, sobretot— relacionades amb el món animal o, minoritàriament, amb el vegetal; mentre que les noies es decanten per tenir cura de la infància, per la jardineria o, minoritàriament, pels animals. És prou clar quin ha estat el factor determinant: la televisió.³³²

Desconeixem el document que consigna els resultats de l'enquesta susdita; no apareix en el resum de la tesi de la Dra. Carreras.³³³

2.2.1.3.2 Experiment 2: La prova, segons el mètode americà dels «tests» sobre l'atenció, prenent per subjecte alguns correctors d'impremta

D'aquest experiment no n'hem sabut treure l'aigua clara. En força llocs, l'autor dóna molta més importància al fet que els resultats no fossin satisfactoris que a descriure'l i a definir-lo. De fet, dedica la quarta i darrera conferència del curs sobre l'atenció a la lliçó d'humilitat que s'extreu del fracàs d'aquest experiment. En el manuscrit sobre l'atenció, en els fulls que corresponen a la quarta conferència, hi ha algunes indicacions (metodologia, resultats, suport teòric, etc.) i senyals (a vegades ratlles ocupant tota una pàgina) que suggereixen que durant aquella sessió el ponent va explicar en detall el desenvolupament i els resultats de l'experiència, però no els va posar per escrit.³³⁴ Igualment a «Vindicación de la memoria», Ors torna a posar de relleu el fracàs de l'experiment sense explicar en què va consistir. Escriu:

Quien esto escribe tuvo ocasión de dar, en el invierno de 1909-1910, un cursillo sobre la *Atención*, con

³³² Tusquets (1989).

³³³ Carreras (1983).

³³⁴ *Csfa* conf. IV: [6-8bis].

el complemento de unos trabajos experimentales, realizados por una compañía de jóvenes de mérito, a cuyo lado no faltó algún veterano de las lides científicas y en que sirvieron de sujeto algunos correctores de imprenta. Cursillo y experiencias no llegaron a darnos tal vez todo lo que buscábamos;³³⁵ pero me parece que dejaron más clara que la luz una tesis que ya comienza a ser general en la psicología modernísima: que la *atención* hacia una cosa exige, como previa condición, poseer ya un *cierto conocimiento* de la misma [...] El psicólogo americano Pillsbury ha realizado de esta tesis un estudio amplio y luminoso. Acaso sus conclusiones sean más radicales de lo que debieran, en el sentido de unir demasiado estrechamente y, sobre todo, demasiado proporcionalmente la atención con el conocimiento anterior.³³⁶

I en nota al peu explica l'ànim de l'experiment que ens ocupa:

Precisamente el objeto del cursillo y trabajos *experimentales* a que acabamos de referirnos era el de intentar una rectificación a Pillsbury, en el sentido de mostrar que un conocimiento anterior demasiado completo, lejos de favorecer, perjudica la atención, y que, por consiguiente, las condiciones óptimas para la atención se encuentran no en la ausencia del conocimiento, ni en su demasiada seguridad, sino en lo que denominamos *saber inquieto*. Las condiciones en que la tentativa se realizó, durante un viaje a Barcelona, entre dos semestres de estudio en el extranjero, impidieron que se llegase a conclusiones definitivas; y las que por el momento se obtuvieron parecían confirmar la opinión de Pillsbury.³³⁷ Pero los que intervenimos en el ensayo no nos damos por vencidos y pensamos continuarlo próximamente.³³⁸

No tenim constància d'aquesta repetició. Més aviat al contrari, Galí afirma que va esperar tota la vida la publicació dels resultats.³³⁹ En tot cas, sabem que es tracta d'un experiment que fa servir alguna tècnica de test; que els subjectes a qui s'aplica són tipògrafs, en un nombre força reduït; que tenia alguna cosa a veure amb la composició tipogràfica de *El Tenorio* de Zorrilla;³⁴⁰ que la finalitat era desmentir la hipòtesi de W. B. Pillsbury que un cert coneixement previ de l'objecte és necessari perquè sigui possible que rebí la nostra atenció, en favor d'un concepte no definit que l'autor

³³⁵ Al fracàs d'aquests resultats dedicarà *Csfa* conf. IV.

³³⁶ Ors (1911: 524).

³³⁷ El final abrupte de *Csfa* conf. III suggereix que aquest havia de ser el contingut de la peroració. De tota manera, recupera la informació en l'exordi de *Csfa* conf. IV.

³³⁸ Ors (1911: 524 n.).

³³⁹ Galí (2004: 35).

³⁴⁰ *Csfa* conf. IV: [8 bis].

defineix com a *saber inquiet*, que ell contraposa —sense que sapiguem de quina manera i per què— al concepte, pretesament de Pillsbury, de *un cert coneixement previ*; com sigui, també sabem que la seva hipòtesi va fracassar, que en els paràmetres en què es va dur a terme l'experiment quedava referendada la vaga hipòtesi del «cert coneixement previ» per damunt de la del vaporós «saber inquiet».

Tal com ho planteja Eugeni d'Ors, sembla despendre's que Pillsbury afirmaria que només podem arribar a conèixer per mitjà de l'atenció, i que només podem atendre a allò que ja coneixem. En canvi, Eugeni d'Ors afirmaria, per contra, que estem atents a aquells objectes, processos o esdeveniments que, presentant-se en un entorn conegut i desxifrabable, presenten encara algun enigma, mentre que no ho estem a aquells altres que no ens ofereixen motiu de dubte. Deixant de banda el fet que Pillsbury no fa enlloc aquella afirmació,³⁴¹ la seva hipòtesi conduiria necessàriament a la negació de la possibilitat de tot aprenentatge. Per tant, descrit així, es fa molt difícil imaginar en què devia consistir aquest experiment si, a més, havia de fracassar en els seus resultats, ja que la hipòtesi orsiana es demostraria amb testos tan poc refinats com la famosa qüestió sobre el color del cavall blanc de Sant Jordi.

D'altra banda, tenim notícia d'un experiment inèdit de W. B. Pillsbury del qual Eugeni d'Ors hauria pogut tenir notícia de la mà d'un jove professor de Lògica i Metodologia de la Ciència —que no hem pogut identificar—, company de Pillsbury a la Universitat de Michigan, algú —segons conta Ors mateix— que li va explicar moltes coses referents al personatge.³⁴² Pocs temps abans, Pillsbury tenia un manuscrit pendent de publicació que explicava l'experiment següent:

Other attempts made to determine if there might be a correlation between the attention waves and the amount of work done were made at later times. The first was lost through an unfortunate circumstance. I was revising a translation of Kulpe's *Introduction to Philosophy* that I had made with Titchener while still at Cornell. In the revision, I used typewriting the translation as material for mental work. I wrote straight ahead and indicated the time on the manuscript each quarter-hour. Between times, at intervals, interruptions were made to take records of attention waves. The intention was to see what the output amounted to for different periods of work, when doing work under the normal incentives. Professor Titchener was to revise it and that would furnish a measure of the accuracy as well as of the rate.

³⁴¹ Pillsbury (1908).

³⁴² *Csfa* conf. III: [3].

Unfortunately, the manuscript was sent to the English publisher just before it went bankrupt, and by the time the firm had been reorganized twice, the manuscript was lost and the check was impossible. Ten years later I repeated the experiment by writing a book that did not require much collection of new data and keeping a record of the time as I wrote. In this instance the typewriter was provided with an electric contact that would record the end of each line and respiration was recorded during the period of actual writing. At the beginning and at the end, a record was made of blood pressure and of the attention waves. Other tests of steadiness were made that there might be as complete a picture as possible of the mental and physical changes during two hours of continuous hard work. The preliminary results were published in a preliminary form in the *Proceedings of the Eighth International Congress* at Groningen. The final results have not yet been published.³⁴³

Malauradament per a Pillsbury —i per a nosaltres— tampoc, en la publicació de les actes, va sortir cap resum dels experiments fets per Pillsbury.³⁴⁴ Aquest experiment —els infortunis del qual podien recórrer fàcilment les interioritats de la Universitat de Michigan i, per tant, arribar a Ors de la mà d'aquell enigmàtic col·lega de Pillsbury— conté molts dels elements de l'experiment que volem refer: es tracta d'un test aplicat a un tipògraf (el 1909 la màquina d'escriure a Catalunya era una autèntica desconeguda, no en disposaven ni la universitat, ni l'ajuntament, ni la Diputació) que ha de prendre atenció a la transcripció d'un original molt conegut, per mesurar la dinàmica de l'atenció enmig de l'acte tediós de copiar. És cert que pot semblar contradictori fer servir un calc d'un experiment de Pillsbury per contradir les opinions de Pillsbury, però això no seria un impediment per a Ors.³⁴⁵ L'únic que ens fa dubtar que fos el mateix és que els resultats no sortissin com es desitjava. Potser compondre *El Tenorio* amb els tipus mòbils d'una impremta no és ben bé el mateix que teclejar uns apunts en una màquina d'escriure.

2.2.1.3.3. Experiment 3. Una sessió de laboratori

D'aquesta sessió encara en tenim menys notícies que de l'anterior: segons *LVC* hauria tingut lloc el

³⁴³ Pillsbury (1930).

³⁴⁴ Heymans (1927).

³⁴⁵ *Csfa* conf. II: [11].

dia 30 de desembre i no pas el 31 com diu el resum dels *EUC*, i hauria tingut l'objectiu de verificar la influència dels processos mentals en els moviments respiratoris. Encara que aquest esdeveniment ens serviria per saber com es funda la psico-fisiometria a Catalunya, no ens neguiteja tant el seu contingut. Podria tractar-se de la reproducció de qualsevol experiment clàssic de tall wundtià.³⁴⁶ Res en el material de què disposem no ens dóna cap mena de pista de quin va ser el seu desenvolupament concret. Però, d'altra banda, l'autor no reivindica cap mena d'originalitat.

2.2.2. Sobre les memòries

Tot i que en aquest treball ens limitarem a descriure molt sumàriament les memòries que Eugeni d'Ors va enviar a la Diputació provincial en compliment de les exigències derivades de la beca, és important consignar que aquests treballs —entesos com un sol document— constitueixen l'obra més important del *corpus* teòric que ens ocupa. Avui dipositades a *AHDPB* sota el lligall 2282, aquestes memòries apleguen la base teòrica, la bibliografia bàsica, la programació del seu desplegament didàctic i els primers desenvolupaments originals del pensament filosòfic de l'autor.

2.2.2.1. La memòria de concurs

La primera de les memòries, «La de concurs, a on se resumeixen les idees dels moderns autors sobre l'epistemologia fou depositada als arxius de la Diputació pel març de 1908» amb el títol *Memòria: sobre la crítica i els mètodes de la ciència contemporània*; consisteix en la redacció d'un estat de la qüestió de l'epistemologia i una descripció dels mètodes emprats per cadascuna de les ciències. En concret, exposa el debat sobre l'assoliment, o no, d'un estatut científic per part de les diferents

³⁴⁶ Cf. *Csfa* conf. I [16]; *Csfa* conf. III [9-10].

disciplines, facilita una llista detallada dels centres on s'imparteixen i elabora bibliografia sumària per a cadascuna.

Transcrivim, únicament —a tall d'exemple i per contextualitzar el text que editarem— el fragment referent a la psicologia:

EL MÈTODE DE L'ENSENYANÇA DE LA PSICOLOGIA

NOTA SOBRE UNES CONFERÈNCIES CELEBRADES A BARCELONA RECENTMENT

Un professor francès ha dut recentment a Barcelona inquietuds de viure científic. Ningú ha oblidat les conferències que, parlant de les «temptatives de la psicologia contemporània» donà el P. Peilhambe a la càtedra del nostre Ateneu.

Belles —i, per a nosaltres, de gran utilitat— foren aquelles lliçons. Una perspectiva amplíssima del treball realitzat per la ciència en aquest ordre de coneixements va ser presentada als nostres ulls pel savi disertant. La gran força dialèctica i la copiosa i selectivíssima documentació científica del P. Peilhambe imposaren generalment a l'auditori les seves conclusions.

Un petit punt, una asserció incidental trobaria únicament l'autor de la present memòria a fer sobre aquest punt. És duta aquí per l'alta importància que té la solució que es dongui a l'assumpte per a l'orientació metodològica general del treball de la psicologia. El tema en qüestió està íntimament relacionat a la tendència total d'aquesta memòria; si lo que sobre ell va dir el P. Peilhambe fos rigorosament cert, tots els esforços de què aquí venim parlant, i que venim alabant, que tendeixen a la unificació del mètode, remeterien inútils.

Parlant el nostre conferenciant de l'activitat múltiple i especialisada que ens [se'ns] mostra avui en el treball psicològic, va referir-se a les investigacions de la psicofísica, que —començant en les famoses temptatives de Fechner, i continuada ab entusiasme per algun temps, estava avui, segons va dir el P. Peilhambe, en una decadència llindant a l'oblit.

La raó d'això —segons aquest professor— se xifra [en el fet que] la psico-física partia d'una base falsa: la de la mesurabilitat de la sensació, que és, segons la renomada llei de Fechner: «geomètricament proporcional a l'excitació»... «Ara bé —deia el P. Peilhambe— si és cert que l'excitació pot amidar-se, no ho és que pugui amidar-se la sensació en ella mateixa. Perquè la sensació és una cosa espiritual, *que no ocupa lloc en l'espai*. I només les coses extenses que ocupen un lloc en l'espai són susceptibles de mida»... Encara ens sembla veure el moviment de les mans del P. Peilhambe descobrint posicions successives en l'espai, al pronunciar aquestes paraules...

L'autor d'aquesta memòria no es permet dubtar de que els treballs de psico-física estiguin avui en decadència —sobretot si s'entén exclusivament per psicofísica— les doctrines, les lleis, els mètodes, l'esperit general de Fechner. Tampoc entra ara en qüestions de si la sensació és una cosa experimental, ni tampoc, en la de si les coses espirituals poden amidar-se. Només vol oposar una objecció científica a l'afirmació de que només puguin mesurar-se *les coses extenses que ocupin un lloc en l'espai*.

Nosaltres creiem, al contrari, que la noció de la mesurabilitat res té que veure ab la d'espai. Per a què una mida es produeixi calen únicament dugues coses: una unitat constant, dins un determinat ordre de fenòmens; una varietat, homogènia en ordre, que càpiga comparar ab aquella. Mentres càpiga, en un ordre de fenòmens, qualsevulla que sigui la categoria en què s'inscriguin, trobar primer una constant, i comparar de seguida les quantitats a aquesta constant, naixerà d'aquesta comparació una mida... Tant hi ha mides de l'espai, com del temps (mides primàries, també aquestes, que res tenen a veure ab l'espai). I també es mideix la temperatura, primàriament també, perquè ja hem demostrat en el Cap. II d'aquesta memòria,³⁴⁷ que la submissió del procedint inscriptiu (de la columna del termòmetre) a la noció de longitud, cap parentiu intrínsec suposa entre aquesta noció i la de temperatura.

No és, doncs, cap obstacle a la mesurabilitat de les sensacions, el fet de que [no] puguin inscriure's en l'espai... Admeteixi's que no afirmem ab això que les sensacions són mesurables: ho seran, o no ho seran. Solament volem encara dir, per acabament d'aquesta nota, que només el dia en què es puguin aplicar, directa o indirectament, als elements psicològics, fenòmens o formes, el *mètode únic* de la mesuració podrà ser considerada la psicologia com a vera ciència. Les *descripcions* fruit únic, per avui, tan de la psicologia ante-wundtiana, o del sentit íntim, com de la post-wundtiana, o de laboratori, no satisfà les exigències supremes de l'epistemologia. Perquè, segons trobem declarat en la lliçó reportada en l'anterior capítol: «*acumuleu totes les observacions que vulgueu sobre un determinat objecte; no tindreu una ciència. Però, de seguida que, com a resultat d'aquestes observacions, formuleu una mesura, la ciència naixerà*»... I, segons predicava Lord Kelvin: «*si no podeu mesurar el vostre objecte ab un número, els vostres coneixements són de ben pobre mena*».³⁴⁸

Valgui aquest tast per confirmar la posició orsiana davant la psicologia: d'una banda, afirma rigorosament que només es pot considerar científic allò que s'estableix sota un criteri convencional de mesura. Però, al costat d'això, afirma que la mesurabilitat no esgota la possibilitat de discurs de la disciplina.

³⁴⁷ El capítol II de *Mes:MP* està dedicat íntegrament a la «mesurabilitat» i també és íntegrament plagiat de L. Poincaré (1909).

³⁴⁸ *Mscmcc*: [167-173].

2.2.2.2. Memòria del primer semestre

La segona memòria, «detallant la organització i programa d'un curs-tipo de caràcter propedèutic general, que servís per introduir als alumnes de l'ensenyança universitària els estudis de les especialitats científiques», dipositada el març de 1909 amb el títol *Els mètodes de l'ensenyança superior: Missió a París*, és un exercici de programació didàctica del contingut de la primera. El curs sobre l'atenció que editem seria una part ínfima del seu desplegament:

L'autor de la present Memòria intentarà presentar un exemple de lo que pot ser aquest treball, en un curs breu que, per encàrrec dels benemèrits *ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS* ha de donar aviat a Barcelona. La matèria d'aquest treball serà una mena de Lògica del succés i de l'insuccés científic, deduït segons el viu exemple de dues figures històriques típiques de l'un i de l'altre cas: les de Pasteur i Bernard Palissy.³⁴⁹ —Més endavant, dintre aquesta mateixa memòria pot trobar-se el plan d'un cicle d'estudis anàleg, corresponent a tota una sèrie de tipus distints i contraposats de lògica i de mètodes... Però, ni unes quantes conferències als «*Estudis*», ni aquest mateix plan, en son esquemàtic laconisme, donen una idea de lo que podria ser aquest treball realitzat vivament, lliurement, per professors i alumnes, en un fecundíssim treball de col·laboració, perllongat per tot un curs i enllaçat ab el de cursos anteriors i posteriors. Tenim ferma confiança en els *resultats*, quasi immediats, de semblant mètode.³⁵⁰

Amb tot, potser el més destacable és la insistència en la necessitat d'implementació social que, segons l'autor, ha de derivar-se d'aquest curs; el darrer objectiu és:

C) Educació general en el sentit de la Iniciació a la Vida Científica.

Ho hem dit més amunt: aquí el camp és il·limitat; i els procediments millors, els més improvisats, i, algun cop, els més espontanis.

Indicarem, solament, a títol d'exemple, alguns dels mètodes i procediments aplicables a aquesta plena, vital educació, que, penetrant fins a les capes més profundes del sentiment i de l'amistat, tendeix a produir hàbits i passions de vida científica.

³⁴⁹ *Csfa* conf. I: [2-4].

³⁵⁰ *Mes:MP*: [37-38].

- Les *biografies* de savis, conegudes, comentades, exalçades. Lectures fetes en comú de vides de savis.
- La mateixa possessió de *retrats de savis* no deixa de produir una influència en la imaginació.
- Les *obres* dels savis. — Utilitat de la lectura directa — lectures en comú (no encara *crítiques i antitètiques*, com en els exercicis del grupo anterior, sinó més aviat *entusiàstiques*).
- Proximitat i relació ab centres universitaris, Biblioteques, Museus, Laboratoris, Col·leccions, — Fraternalitat ab el personal de mestres i d'estudiants en aquests centres, — visites.
- Id[èntic] respecte a centres de cultura moderna, Ateneus.
- Periòdics. — Revistes. — *Informació activa i continua sobre la vida científica universal*.
- *Comunitat* o aproximacions de comunitat en el viure del *professors* i *alumnes* — i alumnes entre ells — Foment cuidadós de la *^...bilitat^* fins a les seves formes menys *acadèmiques*.
- Excursions — viatges.
- *Relació* ab homes de ciència eminents — visita a aquests homes i a sos *laboratoris*, etc. *Visites* d'aquests homes al curs de Propedèutica Científica — *Savis estrangers de pas* — Invitació a savis estrangers.
- Pensions.
- Canvi ab alumnes d'Universitats estrangeres. — Correspondència ab aquests o grupos d'aquests.
- Assistència a Congressos científics — Informació, almenys, entorn d'ells.
- Una atmosfera col·lectiva, calda, estètica, ab tendències aristocràtiques.³⁵¹

El qual conclou, amb innegociables versaletes:

NO OBLIDAR MAI, EN AQUESTA OBRA D'INICIACIÓ I DE CULTURA, QUE LO ERÒTIC I LO CIENTÍFIC PROCEDEIXEN DE FONTS PSICOLÒGIQUES ANÀLEGUES, I QUE, EN UNA JOVENESA HARMÒNICA, AQUEST POT LLARGAMENT REEMPLAÇAR AQUELL, A CONDICIÓ DE QUE NO MANQUI A AQUEST EL CARÀCTER PASSIONAL.

³⁵¹ Mes:MP: [42-44]

I encara:

NOMÉS POT INICIAR-SE LA VIDA CIENTÍFICA EN UN PAÍS, QUAN S'EDUCA A LA JOVENTUT DE TAL MANERA, QUE, CONSTANTMENT, SE TROBA UN DETERMINAT NÚMERO D'HOMES DE VINT ANYS QUE, MALGRAT SENTIR-SE AB GRANS ENERGIES, S'ACONTENTEN PER ENDAVANT, DE NO ARRIBAR MAI A ÉSSER RICS.³⁵²

2.2.2.3. Memòria dels semestres segon i tercer

Les dues darreres memòries —que, en realitat, només és una— «contenint dos treballs, presents al Congrés de Filosofia de Heidelberg: “El residu de la mesura en la ciència per l'acció” i “Religio est Libertas”, i una tercera, en realitat enviada junt amb la segona, sobre Lògica biològica», entregada a primers de març de 1910 —segurament conjuntament amb la carta que hem anat comentant, ja que hi ha fragments copiats entre l'una i l'altra—, intitulada³⁵³ *Memòries corresponentes als II i III semestres de la missió d'estudis concedida per l'Exma. Diputació de Barcelona*, consisteix en l'aplec de tots els treballs acadèmics publicats fins aleshores per l'autor: la versió catalana de «Le Résidu dans la mesure de la science par l'action»; una traducció italiana de «Religio est Libertas» i el resum del *Curs sobre lògica com a fenomen diastàsic* publicat a *Archives de Neurologie*, «Note sur la formule biologique de la logique». Aquests treballs apareixen presentats com si fossin capítols harmònicament despleats d'una mateixa obra sistemàtica. Per tant, mentre que els articles que se'ns ofereixen en la darrera memòria aporten el pensament original de l'autor —cosa de la qual les altres estan mancades—, els afegitons manuscrits que connecten cada comunicació amb les altres els donen una unitat orgànica que les fa més permeables entre si; d'altra banda, les dues memòries anteriors forneixen el marc teòric i conceptual —fins ara no disponible— sobre el qual estan bastides aquelles comunicacions.

Un altre testimoni advoca a favor de la importància d'aquests documents: el 1913, segurament amb vista a presentar mèrits per a les oposicions a la nova càtedra de psicologia de la Universitat de

³⁵² *Mes:MP*: [44]

³⁵³ Cf. *McllIs*: [1]; *AHDPB* 2282: 142-145.

Barcelona, Eugeni d'Ors es torna a dirigir a la Diputació per tal que li sigui reconeguda l'autoria d'aquestes memòries. A data del 16 de maig de 1913, D. Juan Homs de l'Il·lustre Col·legi de Barcelona i secretari de la Diputació Provincial de Barcelona dóna fe que Eugenio de Ors [sic] ha lliurat tres memòries:

A favor de lo prescrito en las Bases de la creación de dicha pensión ha presentado tres memorias, escrita la primera en 1908 en París, la segunda en 1909, en Ginebra y la tercera en 1910, en París.

Y para que conste libro la presente v... para el Exmo. Sr. Presidente a diez y seis de mayo de mil novecientos trece

Juan Homs Homs — VB — El Presidente —E. Prat de la Riba.³⁵⁴

La publicació d'aquestes memòries equivaldria, per tant, a donar una eina bàsica per conèixer el pensament de l'autor.

Una vegada justificada la importància d'aquestes memòries, caldrà, almenys, que excusem el fet de no incorporar-les en aquest treball. A banda que no són tan desconegudes com el manuscrit que presentem,³⁵⁵ ho desaconsellen —per ara i fins que no disposem de les habilitats que calen— les enormes complexitats d'edició que apareixen per totes bandes: des del punt de vista tipogràfic, cal prendre tota mena de decisions extravagants; en l'original hi ha: dues tintes, *marginalia*, notes al peu de l'autor incompatibles amb les de l'editor, quadres sinòptics, colofons, bibliografies formalment diferents les unes de les altres, usos extravagants de les majúscules, les versaletes i les cursives. D'altra banda, cal editar textos en català o italià l'original dels quals és en francès, mentre l'únic que hi ha en francès depèn d'escolis fragmentaris en català; l'originalitat de la redacció no sempre està garantida i cal contrastar-la amb literatura remota per descartar el plagi; la bibliografia no sempre està citada amb prou cura per garantir la recuperació de la referència; sovint en els noms citats s'equipara en mèrit personatges de primera fila amb autèntics desconeguts; el manuscrit no sempre és entenedor i ofereix lliçons dubtoses sobre una diversitat de temes tan gran que depassa, de molt, la nostra preparació; sobretot és aquesta diversitat de temes, la profunditat amb què pretén parlar-ne l'autor,

³⁵⁴ *AHDPB* 2282: s/n.

³⁵⁵ D'aquestes memòries en trobem informacions més o menys detallades almenys a Jardí (1990: 83-85); Roura (1983); Torregrosa (2003: 68-76) i González (2010: 30-31).

combinades amb la nostra limitació i la desconfiança que ens genera tanta erudició, allò que —per ara— ens fa desdir de l'empresa. Després de la lectura d'aquestes memòries, ens sembla poder dir alguna cosa respecte de la naturalesa d'aquesta erudició aparentment universal i infinita. La digressió que segueix és una reflexió al respecte.

Per al lector actual, és evident que l'obra d'Eugeni d'Ors abraça massa camps i té la pretensió de donar informació original i especialitzada en massa disciplines per poder considerar-la una obra de contingut fiable. Avui ens sembla —perquè en bona mesura ho és— pura vèrbola incontinent i pedant sobre temes dels quals s'ha sentit parlar però que en realitat no es dominen. No és així, però —creiem nosaltres—, com cal aproximar-s'hi. I no és així almenys per dos motius: el primer és que a començaments del segle XX encara són possibles les ínfules enciclopèdiques de la comunitat científica. El debat de fons és encara epistemològic i no disciplinari; els avenços en molts camps de la ciència es fan més per demostrar la fiabilitat dels resultats obtinguts a partir de tal o tal altre paradigma postulat, que no pas pel valor pràctic que puguin tenir aitals resultats, els quals seran posats de manifest per a major glòria de la teoria del coneixement que els avala. L'afirmació que només existeix la realitat reduïda a unitat de mesura de Lord Kelvin és encara una proclama filosòfica provocadora; les demostracions «científiques» de Bergson sobre la incommensurabilitat de la «duració» són debatudes, i tingudes en compte, en cercles científics. Als nostres ulls, Eugeni d'Ors parla —i desbarra— sobre moltes coses, però ell només pretén parlar d'una cosa: l'epistemologia. Fins i tot quan, més endavant, parlarà d'estètica i teoria de l'art la seva preocupació serà sobre la realitat i la possibilitat de coneixement: si hom llegeix, per exemple, *Tres horas en el Museo del Prado* tenint en compte l'estructura narrativa s'adonarà que les diferents categories estètiques sobre les quals basteix una útil classificació de les obres d'art no són altra cosa que conceptes arbitraris per fer-se camí i entendre una realitat que en la seva evidència (*Las Meninas*) es fa necessàriament intangible.³⁵⁶ És a dir, epistemologia, no estètica.

El segon motiu, potser menys interessant però més important pel que ens ocupa, és que justament és la introducció d'un argot científic i la seducció per mitjà dels procediments propis de la ciència —real o fingida— allò que li encarrega que faci la Diputació. Eugeni d'Ors ha de donar compte dels

³⁵⁶ Encara que l'origen dels textos que componen aquesta obra és periodístic, per a la lectura que proposem val qualsevol edició. La nostra ha estat Ors (1989).

mètodes emprats en l'ensenyança superior a l'estranger, sigui quina sigui la disciplina. A diferència del que passa en l'ensenyament primari i, en molt bona mesura, en el secundari, en què el docent fa ús més o menys de les mateixes tècniques pedagògiques —de disciplina, dinàmiques de grup o avaluació, entre altres— independentment de la matèria que es vol ensenyar (el seu coneixement sovint pot ser rudimentari), en l'ensenyança superior la metodologia d'ensenyament i les tècniques que cal aprendre i aplicar tendeixen a ser idèntiques o —si més no— a semblar-ho. És a dir, per explicar com s'ensenyava la física arreu del món a aquells que aspiren a ser físics, cal conèixer —o si més no fer veure de manera convincent que es coneix— el debat actual sobre l'estatut científic de la física; el mateix succeeix en la biologia, la psicologia o la sociologia. La Diputació de Barcelona va trobar en Eugeni d'Ors un actor molt eficient per dur a terme aquesta tasca. En aquest sentit, titllar Eugeni d'Ors de diletant pedant és retreure-li la feina ben feta.

2.2.3 Altres treballs esmentats

En la carta, Eugeni d'Ors esmenta altres treballs, experiments i publicacions que, pel fet d'ésser esmentats barrejats i com de passada, podríem considerar menors, tot i que podria ser important trobar-ne alguns.

Eugeni d'Ors fa referència en més d'un lloc a la seva participació en qualitat d'alumne assistent en alguns experiments de tall psicològic duts a terme no només a l'asil de Villejuif —dels quals no en coneixem cap que es correspongui amb els temes descrits: la lògica en les malalties mentals, en el somni i en el llenguatge articulat— sinó també a la «Clínica de Santa Agna» de París, on —diu— va observar un cas de malaltia mental per contagi:

En l'esfera més reduïda podem citar l'exemple de dues germanes, estudiades per nosaltres mateixos a la Clínica de l'Asil de Santa Agna, a París. Aquestes germanes, nascudes en un poblet dels Pirineus, presentaven totes dues símptomes de mania persecutòria encara que a una fase distinta del desenrotllament de la malaltia: en període delirant, la una d'elles, i en període depressiu, l'altra. Era l'internament en què les trobarem, el segon per elles sofert en manicomí. L'internament anterior,

separant les dues germanes, havia produït el següent efecte: la una d'elles havia curat en pocs dies, l'altra tingué de romandre reclosa bastant de temps. Mentre aquest temps transcorria, la primera, en llibertat, no presentà el menor símptoma de desequilibri. Ses facultats no eren, en veritat, molt brillants, ni les seves llums, molt vastes; mes, lluny de la influència de sa germana, sabia encara restar fidel al bon sentit comú. Però més tard sortí aquesta del manicomi, en una fase de curació aparent; va recaure a poc, i aleshores l'altra la seguí dòcilment en el nou desvari, com l'havia seguit el primer cop. La reclusió segona, que és aquella en què nosaltres poguérem recollir l'observació, començava a produir els bons efectes que la primera. La germana dominant, la que jugava en la parella el paper de contagiadora, era més petita d'edat; mes, tant en lo intel·lectual com en lo físic, se revelava com la individualitat més forta; bella, gairebé, i amb bona salut física, la seva superioritat i domini sobre l'altra germana, petita magristona, tímida i malaltissa, se veien tot seguit. Així, als nostres interrogatoris, la germana gran jamai gosava respondre pel seu compte: començava per mirar-se la petita, la qual s'apressurava a contestar per ella, i ella es limitava a repetir la resposta com un eco. Així anava seguint-la en els més grans absurdes, detallant la persecució de què era víctima, declarant-se embarassada per obra nocturna de sos enemics, perquè l'altra havia declarat lo mateix, enumerant les maquinacions d'aquests, etc... Quan, després, lluny de la influència contaminadora, tornàrem a examinar la contaminada, aquesta no tingué inconvenient en confessar-nos que aitals invencions, que li anàrem recordant, eren poc versemblants.³⁵⁷

El fragment precedent pertany a una conferència pronunciada per Eugeni d'Ors a l'Institut de Ciències de l'IEC el 1912 i publicat a *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* 'any 1913. Per tant, fora de l'abast dels límits que ens hem imposat; però és l'única publicació que hem trobat on es tracten els temes suggerits. Els que descriu a Villejuif corresponen a experiments per establir la participació creativa de la memòria en la percepció.³⁵⁸

D'altra banda, és cert que l'any 1910 apareix una traducció orsiana al castellà de *Les Pensées* de Pascal a l'editorial Garnier, la qual ha estat reiteradament reimpresa.³⁵⁹ Per aquest motiu, i per què es tracta d'una traducció al castellà, no ens interessa en el present treball.

Sí que ens inquieta l'esmentat «assaig psicològic en francès, sobre les relacions entre l'activitat lògica i l'articulació fonètica, que ha de formar part de la “Biblioteque de Psychologie experimentale et de Metapsychie” de l'editor Blond, de París». Però no hem trobat res amb aquesta referència i les

³⁵⁷ Ors (1913).

³⁵⁸ *Csfa* conf. III.

³⁵⁹ Pascal (1910) reeditada els anys 1955, 1962, 1976, 1983 i 2003.

cerques sobre una possible participació d'Eugeni d'Ors en el Congrés de Psicologia Experimental a París el novembre de 1910, amb la consegüent presència d'aquest treball en les actes, també han estat infructuoses. Amb tot, el fet que en la carta es descriu aquest assaig com encara pendent de publicació, d'una banda, i el fet que no hi faci referència en el futur, ens fa desconfiar de la seva existència.

2.2.4 Sobre la pròrroga d'estudis a Munic

Eugeni d'Ors justifica la sol·licitud d'una pròrroga de la beca adduint la conveniència de continuar els seus treballs —fins ara massa centrats a França i la seva capital París— fent-los extensius a les universitats alemanyes i la necessitat de preparar una participació nacional digna al Congrés Internacional de Bolonya. Per tant, tancarem l'estudi introductori amb algunes consideracions referents a l'estada a Munic amb vista a estudiar els mètodes d'ensenyança de la Universitat alemanya, sufragada encara per la Diputació, i a la dignitat de la participació catalana en el IV Congrés Internacional de Filosofia de Bolonya.

Ors no escriurà cròniques d'aquest congrés, ni assistirà, almenys en molt de temps, a cap altre. Les notícies que en tenim provenen de l'epistolari privat que durant aquells dies Ors va mantenir amb la seva esposa³⁶⁰ i de la precipitada «Note sur la curiosité» —inicialment publicada als *Acti del IV Congreso Internazionale di Filosofia*, immediatament reproduïda als *Arxius de l'Institut*,³⁶¹ i avui reeditada dins *La curiositat*.³⁶²

La participació esmentada va tenir lloc el dia 10 d'abril: «por el cambio de sección, he tenido que cambiar el día de mi lectura, y como éste es mañana...», va haver de limitar-se a fer una aportació precipitada, ja que —segueix la missiva— «[...] como no tengo terminado el trabajillo, hoy hay algo que hacer».³⁶³ Segons l'autor, la participació fou força desangelada: «he leído esta mañana mi *Note*

³⁶⁰ Ors (1997: 224-234).

³⁶¹ *AIECI*: 138-140.

³⁶² Ors (2009).

³⁶³ Carta dirigida a la seva esposa, avui dins Ors (1997: 228). Encara que la carta està signada el dia 7 i Ors hi afirma que

sur la curiosité con gran ensopiment [...] No ha habido discusión de nota, por otra parte, es una cosa de tres cuartillas».³⁶⁴ El Congrés, segons Ors, va resultar igualment desangelat:

El Congreso ya ha terminado, y ya era hora, porque creo que nos ha llegado a aburrir a todos ha sido el Congreso de los piques, de los rozamientos, de las antipatías. Si llega a durar una semana más, creo que nos pegamos todos.³⁶⁵

Aquella passió infantívola amb què relatava els fets del Congrés de Heidelberg dos anys abans ha esdevingut un desengany manifest.

Pel que fa a l'estada muniquesa d'Eugeni d'Ors, ens ocuparà, en concret, el tema de si existeix, o no, una memòria d'aquesta estada. La resposta és no, oficialment no va dipositar cap memòria. No consta enlloc l'existència d'aquest requisit. Tanmateix, tindrem en compte l'esmentada capacitat de l'Ors per rendibilitzar els recursos i considerarem que certes sèries de gloses publicades paral·lelament i reciclades convenientment podrien haver estat el retorn en forma de memòria de la pròrroga, en el cas que aital requisit hagués estat exigít.

Bona part del *Glosari* entre el 28 de juliol i el 23 de novembre de 1910 podria ser considerat com la memòria de retorn del darrer semestre. El to i els interessos de les gloses diàries — convenientment adaptades a les exigències, autoimposades per l'autor, del gènere «glosa»— sovint responen als requeriments tècnics de la beca.

Abans de començar, però, no sabem deixar de fer esment de les sis gloses autobiogràfiques anteriors,³⁶⁶ les quals fan l'elogi de l'estudiant humil que supera tota temptació, al qual, profèticament, diu que només una cosa el pot aturar, la impersonalitat d'un jurat (la multitud). Aquesta:

si arribo un dia a haver de presentar-me davant d'un jurat, en el cas i tot de més innocència, ja seré condemnat de segur. Seré condemnat sense culpa [...] perquè sóc jo, perquè sóc antipàtic, perquè tinc aquests ulls, perquè camino d'aquesta manera pel món... Seré condemnat.³⁶⁷

I ho va ser més d'una vegada.

llegirà la seva comunicació l'endemà, en una altra signada el dia 10 diu que ho ha fet aquell matí.

³⁶⁴ Ors (1997: 229). Carta a Maria Pérez-Peix signada el 10 d'abril.

³⁶⁵ Ors (1997: 231). Carta a Maria Pérez-Peix datada el dia 12 d'abril.

³⁶⁶ *GI* (16-25/7/1910).

³⁶⁷ *GI* (23/7/1910).

Tindrem en compte només les «gloses» que descriuen directament institucions o mètodes vinculats amb l'ensenyança superior, encara que ens sembla que totes les «Gloses» signades a Munic tenen una intenció exemplar pel que fa a l'adopció d'un viure científic, ja que Eugeni d'Ors farà servir Alemanya de contraexemple de Catalunya: una nació essencialment bàrbara que a través d'una implementació estricta i rigorosa de quatre rudiments de ciència, i de cultura, és capaç de passar, en una sola generació, del més pur ruralisme a formar part de les nacions més cultes i compromeses amb la ciència del món. Aquesta mena de mirall alemany ja apareix en la seva intervenció al ICUC. Eugeni d'Ors no deixarà escapar cap oportunitat per mostrar el tarannà essencialment rupestre de la nació germànica amb «gloses» que descriuen l'ambient popular i la visió que en té el glosador. Per exemple: dirà que, en tota ciutat —abans de la que proposi qualsevol guia turística— cal fer una visita al mercat; en el mercat s'hi troba l'explicació de l'estètica, l'ètica i la política d'un país. El mercat de Munic, simètricament organitzat amb paradetes vagament gòtiques i assenyalat amb lletres gòtiques, fa fortor i presenta un tall bàrbar de la carn. Aquí la tècnica del carnisser es redueix a fer el preàmbul del salsitxer, és a dir, la tècnica uniformadora s'imposa a la cultura essencialment bàrbara dels alemanys. La naturalesa híbrida del mercat —ahora equipament oficial i manifestació de les necessitats bàsiques del poble— ho fa evident. Xènius intercalarà aquesta mena d'articles amb altres que descriuen i exposen les principals institucions científiques de Munic.³⁶⁸ A continuació nosaltres ens limitarem a fer un resum succint de les segones, que són les que, eventualment, servirien de memòria de retorn, i deixarem de banda les descripcions de caràcter popular. Cal tenir en compte, però, que, en l'original, existeix aquest contrast.³⁶⁹

A «Calma»,³⁷⁰ Ors ja fa uns dies que trepitja sòl germànic i que ens descriu el seu tarannà: Alemanya és una tècnica. Aquesta glosa servirà de preludi per a l'estudi de la Universitat; es preguntarà: i la inquietud? Tot sembla anar amb certa lentitud, però vet aquí que amb aquesta parsimònia apareixen en els estudiants calmosos de les universitats alemanyes, que no tenen pressa per guanyar-se la vida, algunes troballes que per ventura els faran tan rics que podran retirar-se abans de començar a treballar. Amb aquest pròleg a l'anàlisi de l'estructura universitària, exposa

³⁶⁸ Vegeu alguns exemples a *GI* (3/8/1910; 4/8/1910; 10/8/1910, etc.).

³⁶⁹ Per un examen detallat de la visió orsiana d'Alemanya, vegeu Hina (1991).

³⁷⁰ *GI* (10/8/1910).

implícitament una concepció del quefer universitari com quelcom valuós en si mateix, no com l'entrenament previ a una activitat professional.

Amb «Universitat I» el glosador comença definitivament la sèrie sobre els mètodes de l'ensenyança superior pròpiament dita. La Universitat de Munic —dirà—, a diferència d'altres Universitats franceses i alemanyes, no fa por. Amb una guia per a estudiants i una entrevista amb un professor, hom se'n pot fer una idea cabal en un vespre. Ajorna el judici sobre l'organització del personal però aborda el tema de la separació entre universitat i *Hochschule* (Escoles Superiors Tècniques). Celebra que una mateixa facultat englobi els que a la universitat espanyola es divideix entre Ciències i Filosofia i Lletres respectivament (en lamenta una recent divisió interna); veu perjudicial la separació. La divisió interna de la gran Facultat de Filosofia hauria de ser entre Ciències i Història. S'atura una vegada més, per una pretesa por d'entrar en temes massa tècnics: «Però el desenrotlllo d'aquest tema delicat no té lloc propici en una glosa papallonera».³⁷¹

La següent, «Reformes», encara que no tracti explícitament de la universitat, cal entendre-la com un comentari de contextualització de l'anterior i les subsegüents. Es tracta d'un reflexió sobre la recent puixança del poble alemany en menys de cent anys. Han passat de ser uns bàrbars a «passar-se» de civils. «Doneu-me una palanca —és a dir, un home o un grupet d'homes capaços de sacrificis— i un punt d'apoi —és a dir, un sentiment de nacionalitat nova, d'imperi a bastir o de religiositat fresca— i jo us faré un Poble». Una vegada més, posa al mateix calaix el viure científic i la devoció religiosa.³⁷²

Tot seguit, com seguint una estratègia d'entrar lentament a la institució, a «Universitat II», fa una descripció arquitectònica de la Universitat. En pondera la premeditació, el fet que —contra la tradició pietosament observada a la Sorbona— els passadissos facin cap a l'exterior, mentre que les aules ho facin al claustre i als jardins posteriors. En aquest cas, irònicament, la imposició tècnica s'imposa graciosament a la tradició.³⁷³

L'endemà, a «Universitat III», ja dins l'edifici de la Universitat, fa una vastíssima i intimidadora enumeració de les ensenyances que s'imparteixen a les quatre Facultats que s'hi apleguen: Teologia,

³⁷¹ *GI*(13/8/1910).

³⁷² *GI*(15/8/1910).

³⁷³ *GI*(17/8/1910).

Jurisprudència, Administració i Filosofia. El glosador no deixa passar l'oportunitat de fer notar que l'any 1903 ell ja advocava per una Facultat Civil de Teologia.³⁷⁴ Amb tota la intenció, Xènius afirma que es tracta d'un resum, però sens dubte es tracta d'una de les gloses més llargues de l'any... i, potser, de l'*Glosari*. Darrere l'evident exuberància de l'enumeració l'autor hi veu una mena de llei d'economia.³⁷⁵

A «Universitat IV» reprenen una enumeració inacabable del *curriculum* acadèmic de totes les ensenyances de la Universitat de Munic —pocs autors, a part d'Ors, saben convertir una llista de catàleg en literatura—, i insisteix a dir que no és l'exhaustivitat el seu valor, sinó la sobrietat; davant de l'aparent prodigalitat de les matèries de la Facultat de Filosofia, afirma que la ciència d'avui ho requereix; només el nostre analfabetisme científic ho pot dubtar. Per mostra, posa l'exemple de les altres Facultats que refusen donar massa extensió a aquells coneixements que no són directament aplicables a Baviera.³⁷⁶ Entenem que, si pot anomenar «sobri» un llistat de cursos tan ampli, és perquè això fa referència a la facilitat d'optimitzar i fer més eficient la lliure configuració del currículum; perquè l'estudiant pugui formar-se, només, en allò que li resulti profitós, cal que la universitat ofereixi molts cursos especialitzats.

A «Universitat V» tractarà el tema de la qualitat docent. Després de —una vegada més— enumerar un bon enfilall de savis catedràtics, Xènius exposa el cas exemplar del Dr. Ginecòleg Doederlain, que, després d'amenaçar d'acceptar una càtedra a Berlín, obté una reforma completa de la clínica ginecològica que, segons aquest, havia quedat obsoleta. La qüestió de la qualitat de l'ensenyança superior a Munic és irrenunciable.³⁷⁷

En la darrera «glosa» que dedicarà a la institució universitària de Munic, «Universitat VI», farà l'estremidora descripció d'una estudiant jueva que dissectiona el cadàver d'un infant, amb plena consciència d'un deure social i aliena a tota maternitat futura. Posant de manifest, una vegada més, l'adopció poc natural, però eficaç, que fa la nació alemanya del «viure científic».³⁷⁸

Una vegada glosada la Universitat, Xènius abordarà altres institucions d'ensenyament. Comença

³⁷⁴ PaG: 238-249.

³⁷⁵ GI(18/8/1910).

³⁷⁶ GI(19/8/1910).

³⁷⁷ GI(20/8/2010).

³⁷⁸ GI(22/8/1910).

pels estudis de medicina.

A «Frauenklinik» aprofita la visita a l'hospital ginecològic, dirigit per un català (Víctor Conill), per tornar a posar de manifest l'estat mig decadent en què es troba, denunciat dues «gloses» enrere, però sobretot les mesures que es prenen per a la pròxima recuperació. El motiu és posar de relleu aquests claroscurs que en les nacions deganes són més exemplars que les grandeses; en mostren l'energia, més que no pas l'acompliment.³⁷⁹

La propera visita és a la «Psychiatrische Klinik». Una nova institució. El glosador descriu el caràcter romàntic germànic a partir de la brusquedat amb què es tracten els malalts; res de condescendència amb la malaltia, tot el respecte a la persona. Amb tot, hi veu menys consol. Una vegada més, l'eficiència s'imposa a la humanitat. Tot seguit, descriu les instal·lacions i els instruments de mesura que s'hi troben. La darrera adquisició: un aparell que mesura la profunditat del son llançant boles de metall al terra i observant quan es desperta el pacient. L'autor compara les seves gloses a les boles de metall. Diagnòstic: Catalunya dorm profundament.³⁸⁰

Una vegada descrita la universitat i els hospitals universitaris, farà inventari a la biblioteca. Aprofitarà l'expedient de la biblioteca muniquesa per dir-hi la seva en el debat candent a Catalunya sobre la necessitat de fundar una biblioteca científica o, per contra, una xarxa de biblioteques populars. Eugeni d'Ors, convençut que l'èxit de la segona opció pot obtenir-se en qualsevol moment, advocarà per la creació d'una biblioteca científica: la Biblioteca Nacional de Catalunya. A «Biblioteca I», l'oportunitat d'adquirir un fons bibliogràfic científic i filosòfic molt important donarà peu a exposar la necessitat peremptòria de fundar una biblioteca científica per davant d'una xarxa de biblioteques populars a Barcelona. Més endavant propugnarà i liderarà la creació d'aquesta mena de biblioteques fora de Barcelona. Ara, però, farà una sèrie de gloses exposant les noves adquisicions sobre temàtiques molt concretes de la biblioteca bavaresa, per donar a entendre i mostrar la mena d'instrument que vol per a Barcelona. Es conforma amb una mostra: *ex ungue leonem*.³⁸¹ És a dir, les «gloses» següents tornaran a ser un extensíssim elenc.

A «Biblioteca II» s'estableixen els criteris del catàleg: 1. revistes de filosofia de subscripció vigent;

³⁷⁹ *GI* (23/8/1910).

³⁸⁰ *GI* (25/8/1910).

³⁸¹ *GI* (17/9/1910).

2) llibres del filosofia registrats l'any 1909; 3) llibres registrats enguany; 4) i, per acabar-ho de reblar, volums d'història d'Espanya registrats entre 1895-1909. Comenta que Munic no és una excepció, sinó que l'arsenal que es disposa a fer públic pot trobar-se a les biblioteques de qualsevol ciutat de cultura.³⁸² Al següent article, «Biblioteca III» una vegada més, el glosador ajorna per a l'endemà la tasca promesa; aprofita l'avinentesa per introduir un to narratiu a la presentació institucional: explica el detall d'un bibliotecari atent que, davant la possibilitat que Xènius faci un escampall de tinta considerable intentant recarregar l'estilogràfica, li cedeix un llapis i improvisa un giny per a deixar un llapis a l'abast de tots aquells que vulguin consultar el catàleg. Mostra, de nou, que a Germània tot és una tècnica.³⁸³

Ara sí, a «Biblioteca IV» aborda el primer punt de la lletania: les revistes de filosofia. A Espanya no se'n publica cap. A Barcelona se'n rep una (potser dues) a l'Ateneu. «Ojats!»: a Munic, 73; 25 de filosofia general, 21 de psicologia, 3 de pedagogia, 1 de psicologia de la religió, 11 d'ètica. S'exclouen les d'estètica, de teologia, filosofia del dret, etc.³⁸⁴ «Biblioteca V»: és el torn de les obres de filosofia registrades el 1909. Aquesta limitació és purament arbitrària, ni l'any té res d'especial, ni la biblioteca mostra predilecció per la filosofia —al volum de l'Obra Catalana Completa, l'enumeració ocupa 3 pàgines: 288-290—. ¿Quants d'aquests llibres es troben a Barcelona?, es pregunta.³⁸⁵ A «Biblioteca VI», toca el torn als llibres sobre història d'Espanya; anteposa aquesta llista a la de les novetats d'enguany perquè aquesta és massa extensa i hi haurà de dedicar fins a tres gloses i encara l'haurà d'interrompre molt abans de la meitat. Si el catàleg d'obres sobre història d'Espanya no és tan nodrit com el de filosofia, ho és més que la mateixa secció a Espanya, on les obres d'història d'Alemanya brillen per la seva absència.³⁸⁶ «Biblioteca VII»: llibres; «Biblioteca VIII»: llibres i més llibres; «Biblioteca IX»: llibres, llibres i més llibres.³⁸⁷ Per tenir una idea de l'impacte que tenia el *Glosari* en el moment de la seva producció, cal tenir en compte, per exemple, que durant una setmana Xènius ha fet llegir al lector de la capçalera literària més prestigiosa de Catalunya —i sembla que amb èxit—

³⁸² *GI* (19/9/1910).

³⁸³ *GI* (20/9/1910).

³⁸⁴ *GI* (21/09/1910).

³⁸⁵ *GI* (22/09/1910).

³⁸⁶ *GI* (23/09/1910).

³⁸⁷ *GI* (24, 26 i 27/10/1910).

una crua i eixuta bibliografia —la majoria dels títols en alemany, òbviament.

Permeteu encara una digressió a propòsit d'això. Exposem-ho així: sovint, en la redacció d'aquest treball, el doctorand té la sensació d'abusar de la paciència del seu lector quan es veu obligat a enumerar certs detalls de l'obra orsiana que, fora d'aquest context, tindrien una transcendència ínfima. Tot i que el lector concret a qui va dirigit és —per antonomàsia— savi, expert en el tema i, per si fos poc, professional —de la lectura en general i d'aquesta en particular—, el doctorand se sotmet a un cert imperatiu d'estil per fer més passadores les arideses de l'acadèmia i pateix quan l'aspror de l'inventari mecànic i rutinari amenaça amb el tedi. A l'altre extrem, imaginem: un periodista que copia; un director de diari que rep i valida; un impressor que tipografia; un quiosquer que ven; un lector diletant que llegeix i, finalment, una penya d'entusiastes que comenta i critica una bibliografia freda, escrita en una llengua incomprendible, del catàleg d'una ciutat remota. I això, no un dia, ni dos, sinó durant més d'una setmana. Si no es té en compte que el glosador es pot permetre aquestes excentricitats, que el glosòfil les hi accepta amb complicitat i que la redacció del diari en celebra la rendibilitat, no es pot acabar d'entendre la força literària del *Glosari*. Fer-se càrrec d'aquest fet, d'altra banda, obliga a posar en qüestió certes posicions preses sobre què entendre per literatura. Aquestes «gloses» posen en evidència que allò que escriu l'autor i allò que fa són coses completament diferents i que el que compta és allò que fa i no el que escriu —tingui's en compte, entre altres coses, que es tracta d'un text en alemany dirigit a un lector català—. D'aquesta peça literària en concret, per tant, no s'exigeix la plena comprensió del text; de fet, a partir de la segona «glosa», ni tan sols és necessària una lectura completa del text; és més, com menys alemany (o anglès, o francès, que hi ha de tot) se sap, millor es comprèn el missatge: «Mireu si ens cal una biblioteca científica, que ni tan sols s'entén de què es tracta». El que cal, per damunt de tot, és entendre la intenció de l'autor: la fal·làcia intencional va per terra. A les mans de Xènius, l'inventari es converteix en un gènere literari o, almenys, en una figura retòrica potentíssima.

Tanmateix, i per fi, a «Biblioteca X» s'acaba l'enumeració i comença l'estudi pràctic. Descriu el funcionament de la sala de lectura: horaris generosos, bibliotecaris experts i atents que guien la cerca, préstec de llibres, préstec interbibliotecari exprés, etc.³⁸⁸ A partir d'aquest punt, la sèrie agafa

³⁸⁸ El sistema de Préstec Universitari Consorciat (PUC) entre les biblioteques universitàries catalanes s'ha implantat tot just el curs 2011-2012.

un to explícitament local: I a Barcelona? Com s'ho fan? Com s'ho farà ell mateix quan torni, sense una biblioteca científica?³⁸⁹ A «Biblioteca XI, Epíleg», exhortarà Giner de los Rios, professor i diputat provincial, a encapçalar la tasca de la biblioteca científica després d'haver fet una donació de llibres. La «glosa» acaba donant la raó a un article de Cosme Vidal que critica que l'accés a la biblioteca sigui restringit; no ho ha de ser pas, ha de restar oberta a tothom, només que ha de ser de divulgació restringida per l'especialitat. No es vol posar els promotors de les biblioteques populars en contra.³⁹⁰ La que sembla ser la darrera «glosa» de la sèrie, «Biblioteca XII, apèndix», vol ser un principi d'expiació: rep la *Memòria* de l'IEC i es commou en veure l'índex de les revistes rebudes a canvi de les pròpies. Ara bé, es lamenta encara que el retorn de correspondència encara no es faci amb publicacions de Ciència pròpiament dita.³⁹¹ La «glosa» següent, com en la cançó de l'enfadosa intitulada «Biblioteca XIII, un altre apèndix», és, contra tot pronòstic, la darrera dedicada al tema, insisteix en el to optimista i recull les principals aportacions de Catalunya al viure científic: articles publicats a l'estranger, participacions en congressos internacionals, influències en universitats europees.³⁹² Sembla que reverdeix alguna cosa; amb tot, no s'ha de tenir per res més que per un començament.³⁹³

Fins aquí, Ors analitza i tracta les principals institucions relacionades amb l'ensenyança superior. Un mes més tard hi afegirà l'interessant «Deutsches Museum», Museu de la Ciència i la Tecnologia, on es registra la història dels instruments tècnics; tant l'encert, com l'error. No avança més la ciència —afirmarà— en els seus encerts que en les seves equivocacions, si aquestes són fruit de l'activitat científica i no del desdeny. Per Ors, cal venerar l'encert no pas més que el fracàs si l'acompanya l'insigne esforç. En sintonia amb la darrera conferència del curs sobre l'atenció, considerarà que la ciència no és el compendi de les seves utilitats, sinó el palpít vital que la genera.³⁹⁴

A part de les «gloses» consagrades als centres d'ensenyança superior i a altres infraestructures relacionades, el glosador incorporarà en les seves «gloses» bavareses el debat sobre els mètodes

³⁸⁹ *GI* (29/9/1910).

³⁹⁰ *GI* (30/9/1910).

³⁹¹ *GI* (1/10/1910).

³⁹² Punts, tots ells, tractats en la memòria del primer trimestre (*Mes:MP*).

³⁹³ *GI* (3/10/1910).

³⁹⁴ *GI* (1/11/1910).

pedagògics emprats en diversos llocs d'Alemanya.

A l'article «Exàmens», el glosador examina i contraposa el procés d'avaluació dels escolars bavaresos amb el dels prussians. S'esmenta que, a Prússia, s'han abolit els períodes d'exàmens i, sobretot, els tribunals, per confiar la promoció dels deixebles als seus mestres, que els poden avaluar de forma continuada. Un professor —defensor del sistema prussià— assegura que els abusos que puguin fer els mestres individualment sempre seran preferibles als establerts pel sistema. Com sigui —anota Xènius—, a Baviera, el rendiment escolar és força inferior al d'altres llocs de l'imperi, on la confiança en els criteris individuals del professor s'imposa a la intervenció curricular estatal.³⁹⁵ Eugeni d'Ors defensa a *Mes:MP* la llibertat de càtedra i l'autoritat moral que ha de poder exercir el professor.

A «Pedagogia»,³⁹⁶ farà una curiosa observació sobre la metodologia pedagògica: Les escoles primàries a Alemanya són massa perfectes. Ho preveuen tot: objectius, continguts, metodologia, competències... tot. Donen tanta importància a l'individu i a l'espontaneïtat que la tipifiquen i la regulen fins al mínim detall. Els temaris ho contempen tot: no hi ha espai per al dubte respectuós de la mitja veritat que caracteritza el savi, l'home de ciència, sinó que tot és —segons el glosador— l'aplom i l'afirmació temerària de l'home primari. L'excessiva programació actua a favor d'un anivellament mental que exclou tota capacitat creadora —la qual es vol incentivar avaluant-la en rúbrica—; si el sistema contempla i avalua fins i tot la creativitat, aquesta esdevé mètode i sistema rutinari, és a dir, gregarisme. Si no s'hi posa remei —acaba Xènius—, la perfecció pedagògica ha de posar fi a la tradició científica del país.

En la següent, «Ciència i Pedagogia» —i a la llum de la «glosa» anterior—,³⁹⁷ Xènius afirma que la ciència i la pedagogia, mirades de prop, són rivals. En la seva essència hi ha una franca oposició. La universitat s'ha empeltat del furor de servei a l'alumnat, ha donat per bona la metodologia pedagògica anivelladora de l'ensenyança primària; fins i tot la universitat pública adopta i fa seu el «privat-docentisme». S'hi ensenya ciència, sí, però ciència fàcil, útil, d'aplicació tècnica immediata i acrítica. L'actitud religiosa que caracteritzava la ciència davant el saber viu, que es forma i es presenta

³⁹⁵ *GI* (20/10/1910).

³⁹⁶ *GI* (26/10/1910).

³⁹⁷ *GI* (29/10/1910).

en ebullició constant, ha cedit el lloc a l'exigència utilitària de les taules, les síntesis, els quadres sinòptics i les fórmules universals i infal·libles aparegudes, sense història, del no-res. La universitat refusa trobar-hi remei i s'aboca a la mera pedagogia, al servilisme vers l'estudiant. El kàiser haurà de fundar nous instituts científics, que ell considerarà assemblees de savis, completament independents de les universitats per reprendre l'èxit de la tradició científica alemanya.

Sobta, en els textos anteriors, l'atac contra certs procediments pedagògics que encara avui es presenten com a moderns i trencadors. La pedagogia orsiana pugnarà sempre contra la facilitat educativa propugnada per la pedagogia rousseauiana. Particularment, ens sembla molt lúcida la visió antagònica que estableix entre pedagogia i ciència; en un sistema educatiu on la servitud a l'educand sembla axiomàtica —no és debades el nom de pedagog en referència a l'educador—, és interessant posar de relleu, de tant en tant, que possiblement allò que es sacrifica en les ares del culte a la infància sigui el coneixement.

D'acord amb el que acabem de dir i a risc de tornar a sortir de la mera presentació del material orsià, creiem necessari —encara que sigui a mode d'epíleg— exposar l'argument implícit en aquesta visió pedagògica d'Eugeni d'Ors. Ens prendrem la llicència poètica de presentar com si fos un experiment seriós el que en realitat ha estat un cop d'ull papalloner en una biblioteca.

En escrivint això —època d'exàmens a la Facultat d'Humanitats de la UPF—, el doctorand torna de fer un cafè a la biblioteca del Dipòsit de les Aigües. En el passeig ha pres nota del material d'estudi emprat pels investigadors universitaris que s'ha trobat al pas —encara que sense ànim d'exhaustivitat, ho ha fet amb prou esmerç per haver estat titllat d'indiscret un parell de vegades—. Parlem d'una mostra aproximada d'un parell de centenars d'observacions. Tots, amb l'excepció del doctorand i dos viatgers cibernetics, feien ús d'apunts de classe (aproximadament 98,5%): la versió dossier facultatiu guanyava per un marge estret (una proporció aproximada de 55% contra 45%) els apunts i resums manuscrits —ja siguin propis (65%) o en format fotocòpia (35%)—. La proporció d'usuaris que feia servir aquesta mena de material didàctic de manera exclusiva era abassegadora (aproximadament un 80% de les mostres). La resta, un escàs 20%, feia servir opcions mixtes: apunts i bibliografia relligada (12%); apunts i suport informàtic (8%). Dos casos, ja ho hem dit, de suport informàtic exclusiu (1%) —en èpoques en què no hi ha exàmens arriba fins al 70%, amb el CRAI molt més despoblat, això sí— i un únic cas, el doctorand, de recursos mixtes sense apunts: bibliografia relligada i suport

informàtic.

Atenguem ara als espècimens que fan ús del suport informàtic (un 13,5% de la mostra): desconeixem els usos que es feien d'aproximadament la meitat dels ordinadors (ara ens adonem que els recursos mòbils han escapat a l'inventari), ja que la pantalla estava en *stand-by* o amb el salvapantalles activat; la resta dels dispositius —amb l'excepció única del doctorand, que usa una eina ofimàtica per escriure aquest paper— eren emprats (ho hem comptat com un sol ítem): en aplicacions de gestió de correu electrònic; d'interacció social en xarxa; de reproducció de material sonor digitalitzat (no hem registrat cap visionat); o de lectura, una vegada més, de dossiers facultatius. No hem registrat —no en el moment fugaç del passeig— cap programari capaç de fer càlculs o procediments científics i/o acadèmics complicats; cap processador de textos, cap full de càlcul o base de dades destinats a la producció acadèmica; cap pàgina de recerca científica; cap visita a revistes d'impacte; cap consulta en un cercador especialitzat, ni general; cap confirmació d'informació, encara que fos viquipèdica; cap. O —per ser exactes, i emprant un llenguatge tècnic— el 0,5%.

Pel que fa al material bibliogràfic —amb l'excepció feta del doctorand, que ha consultat Descartes (1967) i Cacho (1997) però que també té un manual de psicologia a l'abast—, la resta dels volums observats s'inclouen tots en la categoria de «consulta general»: diccionaris, codis civils, vademècum, manuals de dret, de literatura, d'economia, etc. No hem observat —no en el moment fugaç del passeig— cap obra científica de referència, cap revista especialitzada, cap clàssic de la literatura, cap obra teòrica de referència, cap! Descartes, Ors i prou! Repetim, no hem estat exhaustius, tot i que hem escollit el camí que ens semblava que podia ser més fecund en ciència, si bé és evident que passar per un itinerari obliga a deixar de banda l'altre. A més, resten taules darrere nostre que no hem explorat i no ho farem; suposarem que totes elles aprofundeixen en Schelling, Maragall o Carnot.

Davant del paisatge desolador i excessivament confirmador de la hipòtesi orsiana que el valor didàctic del manual anul·la i fa innecessària la consulta de les obres clàssiques que el suporten i el fan possible, hem estat temptats —per fer més versemblant l'exposició dels resultats, cosa que hauria estat comprensible atès el nul rigor formal de l'experiment— de donar un percentatge més elevat a les obres clàssiques o de referència en el seu camp consultades. Però això sí que hauria estat fer, només,

literatura.

Davant la sensació de desert, dues objeccions ens han vingut a l'encontre: la primera, que el doctorand —com la majoria dels investigadors que coneix— només treballa en els CRAI excepcionalment i normalment du a terme la seva recerca en un despatx privat; per tant, no s'ha de considerar aquest espai com el seu àmbit natural. La segona, que la mateixa experiència feta a la BC (altres experimentadors afirmen que a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès també) reporta uns resultats directament contraris: el percentatge d'usuaris directament involucrats en la consulta d'una obra de referència i/o en una o altra activitat de producció científica i/o acadèmica s'acosta molt al 100%. Curiosament, la mateixa experiència feta a l'ANC reporta els mateixos resultats que als CRAI, amb la diferència anecdòtica que la limitació de places d'estudi fa que l'única excepció del doctorand representi un percentatge més elevat. D'altra banda, aquestes objeccions l'únic que fan és demostrar que l'experiment no és útil per fer el cens o, si més no, per calcular la prevalença d'investigadors i/o productors de continguts científics i/o acadèmics dins de la població estudiant en general. Però aquesta és una desviació de l'objectiu principal, que era mostrar si eren certes les afirmacions d'Eugeni d'Ors:

Una pluja subtil de *Handbücher* i de *Lehrbücher* ha succeït als antics i nobles *Sistemes* i *Summas*. Els «mètodes Berlitz», les «arts de tocar la guitarra sense solfa», no han florit tan sols en l'ensenyament de les llengües vives i de la música popular... És clar, els Professors ordinaris que veien buides les seves aules d'un auditori arrabassat pels Privat-docents han volgut també convertir-se, d'esquerps investigadors, en dúctils ensenyadors. S'han abandonat a la corrent, l'han seguida. A son torn han firmat Manuals i llibres de text. A son torn han volgut «servir» als estudiants...³⁹⁸

El nostre petit experiment sembla confirmar les dues afirmacions aquí contingudes: el material didàctic destinat a una assimilació fàcil, immediata i acrítica dels continguts curriculars ha desplaçat, almenys en els estudis universitaris de grau, la consulta directa d'aquelles obres de caràcter científic sobre les quals s'ha —o s'hauria d'haver— bastit aquell material. La segona afirmació —la universitat com institució té com a objectiu oferir el millor servei als estudiants— també sembla confirmar-se. La formulació d'aquesta segona afirmació no sembla gaire terrible, ja que es podria suposar que l'objectiu de l'estudiant és l'obtenció de coneixement i, en aquest sentit, la universitat mantindria, si

³⁹⁸ *GI* (29/10/1910).

no *in recto*, almenys *in obliquo*, la seva vocació i finalitat científiques. Però —si seguim l'argumentari d'Eugeni d'Ors— no és així si es contrasta aquesta afirmació amb la lògica interna dels manuals, la qual es podria exposar així: Plató és un geni; això equival a dir que és difícil entendre'l bé sense una introducció prèvia, que en prepari la digestió; cal, doncs, una intervenció pedagògica que faciliti la comprensió de Plató; des d'un punt de vista pedagògic és completament factible resumir els punts forts de Plató, obviar els insubstancials, posar de manifest els febles i advertir del perill dels principals malentesos; fins i tot, és possible posar en debat les idees platòniques amb concepcions filosòfiques que ell no va conèixer i denunciar alguna contradicció en què va incórrer inconscientment; en conseqüència, un bon manual conté molta més informació eficient sobre Plató que la lectura directa de Plató; i, per tant, des d'un punt de vista pragmàtic, és molt més útil un manual sobre Plató que els *Diàlegs*; si l'estudiant, que és sobirà, ha escollit la carrera universitària en funció de les sortides que li ofereix (no de les entrades), és a dir, per criteris pragmàtics, és evident que el manual és millor, en tots els aspectes, que l'original sense el qual no podria existir. Per contradir aquest punt, cal atorgar a la universitat —tal com afirmava Eugeni d'Ors en la primera «glosa» analitzada d'aquest sèrie— una finalitat en si mateixa i no en la promesa de futurs rèdits mercantils.³⁹⁹ És imprescindible separar, com afirma —i celebra que així sigui a Alemanya— en la seva primera visita, la universitat de les escoles tècniques superiors; no pot ser una mera formació professional, sinó que ha de ser, sobretot, humana.⁴⁰⁰ En aquest sentit, el cas exposat pot resultar injust o exagerat aplicat a Plató, però ja no ho seria gens, si les doctrines del savi compendiades en un manual són les de Lord Kelvin o d'alguna altra fita en el camp de la física. En cap facultat de física és obligada la lectura de Newton; ni tan sols és suggerida: si els estudiants treballen amb material de segones, sense saber l'origen secundari de les seves fonts, perquè la universitat es deu a facilitar tan com pugui l'obtenció del coneixement als estudiants, de retruc els estudiants no es deuen al coneixement, sinó a les notes de l'expedient.

Eugeni d'Ors no es mostra refractari a l'ús i producció d'aquesta mena de material didàctic, més aviat al contrari; sovint es mostra entusiasmat per la troballa d'algun volum d'aquesta mena:

En una situació així se trobava un dia d'estiu, en una biblioteca pública parisenca, quan els seus ulls, que

³⁹⁹ *GI*(10/08/1910).

⁴⁰⁰ *GI*(13/08/1910).

ja cercaven, en el divagar, distracció a la fatiga, se toparen al fixar-se en un dels armaris que voltaven el lloc, ab els llocs grans de quatre gruixuts volums, a on unes clares lletres deien aixís: *Baldwin: Dictionary of Philosophy and Psychology...*⁴⁰¹ Demanar-los, obrir-los, tafanejar-los va ser per a l'estudiant àvid guarició d'un instant... Recordà, mentre aquest durava, que l'obra aquesta ja l'havia sentit anomenar alguna vegada, o vist citada, però tan vagament o circumstancialment sempre *que res havia atret sobre ella la seva atenció...* I la raó, aviat la va comprendre! L'obra era talment coneguda,⁴⁰² talment general, talment FÀCIL, talment d'ús freqüent que, *PER AIXÒ MATEIX, NO SE L'ANOMENAVA*.⁴⁰³

I fins i tot es vanta de fer-ne ús:

De fa una trentena d'anys que M. Trüben, va publicant a Strasbourg, ab el títol de «*MINERVA = JAHRBUCH DER GELEHRTEN WELT*»,⁴⁰⁴ un Índex anual que diu comprendre la indicació completa dels cursos, i en general, de les institucions acadèmiques del món.

D'aquest recull, i com a petita mostra de l'intens treball universal relatiu a l'ensenyança de la Física n'estreiem els següents datos, sobre algunes Universitats de França (París), Alemanya (Berlin, Bonn, Strassbourg, Gött, Leipzig), Anglaterra (Oxford, Cambridge), Itàlia (Roma, Nàpols), Estats Units (Worcester), Rússia (Moscou) i Suïssa (Ginebra). Tots aquests detalls se refereixen a l'actual curs. El volum consultat del *MINERVA* porta la data de 1908.⁴⁰⁵

Per tant, si en fa ús i elogia alguns d'aquests manuals, cal entendre que el que fa és advertir del perill que comportaria fer-ne abús i caure en la lògica interna viciosa que acabem d'exposar. És per aquest motiu que, sempre que li sigui possible, animarà a la lectura de biografies dels grans savis,⁴⁰⁶ o escriurà ell mateix la vida exemplar dels savis.⁴⁰⁷ Cal entendre, pel que s'ha exposat fins aquí, que la qualitat de rivals en franca oposició que postula respecte de la ciència i la pedagogia només és vàlida en la mesura que la pedagogia no es sotmeti als interessos de la ciència. Un tractat de pedagogia

⁴⁰¹ Baldwin (1901).

⁴⁰² En aquest punt l'autor remet a la següent nota a peu de pàgina: «S'entén, dins el medi científic en que allavors se trobava l'estudiant. Sobre la popularitat del Diccionari Baldwin a Espanya hi hauria, sens dubte, algunes restriccions a fer» (*Mes:MP*: [3n]).

⁴⁰³ *Mes:MP*: : [3-4]

⁴⁰⁴ Trüben (1908).

⁴⁰⁵ *Mscmcc*: [142]

⁴⁰⁶ *Mes:MP*: [37-44].

⁴⁰⁷ Sobre aquest aspecte ja ha estat citat Ors (1914), però també hi dedicà tot un any del *Glosari* (*Gl* 1918) amb la sèrie de gloses «La Vall de Josafat».

orsià hauria de dur per títol: *Pedagogia ancilla Scientiae*.

Queda, doncs, provat que les gloses signades a Munic entre el 28 de juliol i l'1 de novembre de 1910 contenen una descripció força detallada de les principals institucions d'ensenyança superior i una avaluació crítica dels mètodes d'ensenyança que s'hi apliquen. Aquest darrer punt, el de la crítica pedagògica, malgrat la seva brevetat, és tractat amb certa profunditat, com a element central i original. Eugeni d'Ors n'hauria tingut prou amb alguns retalls de diari i quatre ratlles manuscrites com a elements d'embasta per presentar la darrera memòria en compliment de les obligacions de la beca.

Fins aquí hem exposat, allò que escau a aquesta secció del treball; amb tot —així com al començament de la nostra exposició sobre la pròrroga a Munic hem volgut remarcar que les gloses aquí comentades eren permanentment contrastades amb altres de caràcter més popular que no formaven part del nostre objectiu, però sí del context on es presentaven els textos en consideració—, no podem deixar de fer esment de la importantíssima sèrie de gloses intitolada «Notes sobre la novíssima literatura alemanya», que segueix i completa, junt amb les de tipus popular i les exposades, la visió orsiana d'Alemanya.⁴⁰⁸ No és el nostre objectiu fer-ne un resum aquí, només consignar la seva existència i importància. Altres autors ja n'han parlat.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ *GI*(3-4-7-8-9-10-11-16/11/1910).

⁴⁰⁹ Vegeu un interessant resum i comentari crític a Horst (1991: 39-41); Quintana (2000: 65).

II

INTRODUCCIÓ

AL CURS SOBRE ELS FENÒMENS DE L'ATENCIÓ

1. Presentació

La present introducció al *Curs sobre els fenòmens de l'atenció* no té altra pretensió que contextualitzar adequadament el text que es presenta. Per aquest motiu, es vol tan neta de paratext com sigui possible. No així l'edició del text, del qual ens interessa més marcar la distància respecte del lector actual que no pas una pretesa sintonia. Així doncs, moltes de les coses que aquí s'afirmen de manera aparentment gratuïta són degudament justificades en les anotacions del text.

Aquest treball consisteix en la presentació del document que es troba custodiat a l'Arxiu Nacional de Catalunya en el fons Eugeni d'Ors 255 caps 39 unitat de catalogació 1931. La descripció que acompanya la carpeta diu: «tres conferències» i està datada el 1917-1918. Es tracta d'un document traspaperat. La datació i la descripció no són correctes. El motiu de la datació incorrecta és que en el primer full de la primera conferència hi ha una inscripció feta amb bolígraf de tinta blava que diu: «*1917-1918». Tant la tinta com la cal·ligrafia d'aquests dígitos evidencien que es tracta d'un afegitó molt posterior i no autògraf de l'autor; en altres documents hem trobat la mateixa cal·ligrafia afegida anotant dubtes del tipus: «preguntar a Jardí y a Molas si esto se ha publicado» (ANC 255 c. 31 u. c. 1994). Entenem que l'autor sabia si es tracta d'un text publicat o no i que, per tant, ha de tractar-se d'una marca dels seus hereus. El motiu pel qual el document és descrit com a tres conferències és que hi ha tres fulls, cadascun d'ells numerat amb el nombre 1 i encapçalat amb els títols «la conferència», «II conferència» i «tercera conferència» respectivament. Per tant, res a dir dels criteris de catalogació de l'ANC: està datat segons una informació explícita del text i descrit a partir dels únics encapçalaments visibles. Amb tot, el paper emprat i el tipus de tinta no acaben de casar amb el paper i la tinta que acostumava a fer servir Eugeni d'Ors cap al 1917 —quan ja era cap d'Instrucció Pública i disposava d'una secretària que mecanografiava els seus cursos en tres còpies ciclostilades—. Només amb la lectura de les dues primeres oracions n'hi ha prou per desmentir la data de la inscripció en tinta blava: «Ens retrobem avui, entre amics, darrera una interrupció de mig any. De sis en sis mesos se prossegueixen les lliçons d'aquest curs-fantasma»; el 1917 els cursos que impartia Eugeni d'Ors eren del tot regulars, sense interrupcions forçades i no tenien res de fantasmagòrics. En

una lectura completa, es fa evident que el document conté, no tres, sinó quatre conferències que pertanyen a un sol curs sobre un tema general i una conferència desvinculada d'aquell curs escrita en horitzontal i al dors de la tercera conferència, així com la quarta està escrita en horitzontal i sense títol en el dors de la primera. Es tracta, doncs, d'un document factici en què es troben físicament unides dues obres orsianes de naturalesa molt diferent, de les quals —malgrat que se sabia que les havia pronunciat— no es tenia notícia que es conservés un manuscrit original.

El tema general que tracten les conferències del curs és l'atenció, entesa des del punt de vista psicològic. Està perfectament documentat que Eugeni d'Ors va impartir un curs sobre aquest tema el desembre de 1909, nou mesos —no sis— després d'haver professat una primera part del curs, sobre lògica entesa des d'un punt de vista biològic. Aleshores, Eugeni d'Ors sojornava a París —d'aquí el lapse de temps transcorregut i la condició de fantasma del curs—. El discurs que conté el document fa referència a un cicle de conferències sobre l'Educació Civil i està igualment documentat que Eugeni d'Ors va pronunciar un discurs inaugural en el marc d'una sèrie de conferències sobre aquest tema en el saló d'actes del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria a les 10 de la nit del 21 de desembre de 1909 —just entre la tercera i la quarta conferència sobre l'atenció—. Aquesta conferència, a més, va sortir publicada dos anys més tard a la revista *Anyal*. Per aquest motiu no caldrà que aquí ens ocupem del discurs. El 1909 casa perfectament amb el paper, la tinta i les referències internes del contingut del document.

Com que presentar un document no és altra cosa que fer-lo accessible o comprensible a la comunitat cultural que l'ha de rebre, la cosa sembla fàcil, ja que, sens dubte, podem descriure el document com un tractat de psicologia sobre l'atenció escrit per Eugeni d'Ors l'any 1909.

Aparentment, amb aquesta descripció de la present situació comunicativa —el text que ens ocupa— n'hi hauria d'haver prou per posar-lo a les mans de l'hipotètic lector a qui podria interessar, ja que cadascun dels elements de la comunicació és prou conegut: coneixem prou bé l'emissor, el receptor, el codi, el canal. N'hi ha prou de saber que es tracta d'un tractat de psicologia sobre l'atenció per començar a desxifrar el missatge, i saber que cadascuna de les parts correspon a una conferència dita per l'emissor en el marc de la càtedra de Lògica i Metodologia de les Ciències dels Estudis Universitaris Catalans dóna prou eines per contextualitzar la situació.

Amb tot, considerem oportú dedicar a cadascun dels elements anteriors un breu apartat per fer

alguns advertiments sobre els malentesos que podria comportar interpretar aquells elements d'una manera massa recta.

1.1 L'emissor

En primer lloc, creiem que és oportú consignar que el lector corre el risc de reconèixer massa precipitadament l'autor del text que ens ocupa. Eugeni d'Ors —per superficial que sigui el coneixement que se'n tingui— és reconegut com un dels principals escriptors en prosa periodística i protagonista de la literatura catalana de les primeres dècades del segle XX. La seva secció «Glosari» al diari *La Veu de Catalunya* va ser la columna amb més impacte a Catalunya durant tot el període de la seva publicació (1906-1921). S'hi divulgaven, entre moltes altres coses, preceptes de moral civil i cultural per a l'home contemporani, alguns dels quals van arribar a tenir tant d'èxit que van passar a ésser considerats part de l'ADN de certa visió (hegemònica) del poble català, per damunt de qui n'encunyava la fórmula i evaporant-ne l'autoria. Esporàdicament, sobretot durant els mesos d'estiu, apareixien en la susdita columna fragments de narracions vagament novel·lesques que gaudien d'una unitat temàtica impecable i que —immediatament, o amb el temps— acabaven esdevenint, amb poquíssims retocs, volums autònoms i independents del format periodístic que els acollia en la primera edició. Aquests volums —separats del recull de gloses, al qual pertanyien en origen— presenten —de manera una mica il·lusòria— un autor d'una obra ingent i de format plural. En rigor, però, tant el que coneixem amb el nom de *Glosari* com les narracions independents (*La Ben Plantada*, *Oceanografia del tedi*, *Gualba*, *la de mil veus*, etc.) surten d'una única i mateixa font: el «Glosari» de *La Veu de Catalunya*. I estan signats per una sola veu: Xènius.

Fins ara, en les successives reedicions que s'han fet de l'obra orsiana, no s'ha cregut mai oportú imputar a la signatura pseudònima de Xènius —diferenciada de la d'Eugeni d'Ors— l'autoria del *Glosari* o de *La Ben Plantada* —com sí que va fer originalment el seu autor—. Tal decisió hauria resultat, tanmateix, bizantina, extravagant i no exempta de dificultats metodològiques.¹ I més encara

¹ Per exemple, caldria tenir en compte que els primers mesos del «Glosari» estan signats E d'O, o que la primera edició

quan l'obra catalana coneguda fins avui d'Eugeni d'Ors (a excepció de la majoria de textos aplegats avui a *PaG* i, potser, de *La curiositat*) s'identifica totalment amb la de Xènius. No és, per tant, que vulguem qüestionar criteris d'edició i substituir els actuals per uns altres de més obscurs i fàcilment substituïbles per una referència breu en una introducció, sinó només cridar l'atenció sobre el fet que fins avui el lector català, quan llegia un llibre d'Eugeni d'Ors, en realitat el que feia era llegir l'obra de Xènius o, —per no ficar-nos en camins d'atzavares— de l'Ors periodista, desconeixent que existeix una obra d'un Eugeni d'Ors (diguem-ne, *ele mesmo*) paral·lela i diferenciada de l'anterior. Fins i tot en els casos en què es volia presentar el pensament filosòfic, pedagògic o psicològic d'Eugeni d'Ors, aquest s'inferia —gairebé sempre— de la seva producció periodística espigolant per aquí i per allà gloses que parlessin, *in recto* o *in obliquo*, del tema que es volia cobrir.

El text que ens proposem introduir és, sense cap mena de dubte, obra d'Eugeni d'Ors i, en canvi, no és obra de Xènius. Aquest potser no és el primer cas que el lector català es troba en aquesta situació,² però sí que considerem avinent informar que és un cas rar: l'emissor és menys conegut del que es podria pensar per endavant. No estem davant del gasetiller divulgador de modernitats amb ínfules de gran literat, del metafísic d'estar per casa críptic i lacònic —unes vegades suggeridor a mitja veu, d'altres taxatiu i vociferant— que sotmet el discurs a les vel·leïtats de l'estil i als compassos que dicta l'estratègia de la Lliga Regionalista, segons com es bellugui la onada, sinó davant el professional de la psicologia, el flamant catedràtic de Lògica i Metodologia de les Ciències dels Estudis Universitaris Catalans. L'Acadèmic: vol ser alhora concís i exhaustiu, explícit i clar, enumeratiu i reiteratiu. La bellesa del discurs ha de sortir de la transparència amb què s'exposa el pensament, no d'artificis exteriors.³

Cal remarcar que aquesta distinció —que s'infereix de la simple lectura— és conscient i explícita per al propi autor; cada vegada que el *Glosari* vol introduir algun concepte filosòfic tècnic se'n disculpa i demana permís per introduir el lector en indrets obscurs. Alguns exemples: «Jo voldria poder dur aquí llarga informació sobre Kuno Fischer. L'índole d'aquest *Glosari* me'n priva. En ell fem

de *El Glosari 1906* està signada per Eugeni d'Ors.

² Vegeu *La curiositat*, dins Ors (2009).

³ *Cf*d

sovint *metafísica usual*. Mai metafísica pura»;⁴ «Me permetreu un petit parèntesi de filosofia teòrica, enmig d'una quotidiana “filosofia d'estar per casa”, oi?».⁵ Aquests només són uns exemples, però la menció de la impertinència que representa aportar temes de filosofia diguem-ne pura al *Glosari* és constant i sistemàtica. En canvi, en les obres de caràcter teòric —la majoria inèdites— expressarà la voluntat contrària; només començar el curs exposa: «considero que és mon dever, en mi particularment, evitar, en ocasions com aquesta, tot risc de literatura»;⁶ i més endavant:

Cal, al proposar o acceptar una comparació, guardar-se tossudament íntegra la llibertat i la ironia de l'esperit: sense això, es corre fatalment el risc de pendre per realitat les metàfores als pocs minuts d'haver-les proposat, i de no saber ja sortir de les comparances en les quals s'ha entrat imprudentment.⁷

Aquesta reticència a les formulacions excessivament retòriques del pensament —que, d'altra banda, són la raó de ser del *Glosari* de Xènius— és igualment sistemàtica quan l'emissor és el professor Eugeni d'Ors. En l'únic escoli que hem trobat del *Curs sobre la lògica com a fenomen diastàsic* —del qual el present és la continuació— ho fa encara més explícit:

En tot cas, i per lo que personalment me toca, me n'he malfiat sempre [de l'ornament literari i l'anècdota en els treballs científics]. I me n'he malfiat molt més, perquè justament els meus antecedents literaris, les meves aficions i ofici contribuïen a formar una temptació, que podria degenerar en un gran perill, per als treballs d'ordre científic. Penso haver-vos demostrat el divendres, per la comunicació sobre “El residu en la mesura de la ciència per l'acció” que la ciència és, i ha de ser, una cosa estètica, artística. Però cal que ho sigui en ella mateixa, en la seva construcció i ritme íntim; no, ornamentalment, tornant-se literària, i menys encara anecdòtica.⁸

Eugeni d'Ors, per tant, expressa la voluntat manifesta de diferir de Xènius en l'estil i els mètodes emprats. Els antecedents literaris són mencionats explícitament com a element pertorbador a l'hora d'entendre la naturalesa del curs. Mentre que el *Glosari* es rabeja de ser elitista i críptic, els escrits teòrics d'Eugeni d'Ors —potser perquè ja han passat pel sedàs iniciàtic— són exhaustius, i si algunes vegades no són prou clars no és per voluntat del seu autor. Volen ser (o semblar) didàctics i

⁴ *GI* (15/7/1907).

⁵ *GI* (20/12/1907).

⁶ *Csfa* conf. I: [1].

⁷ *Csfa* conf. II: [17].

⁸ *Cld*.

científicament rigorosos, encara que d'això en resulti certa aspror.

En aquest sentit és important tenir en compte la distància que l'autor posa entre la producció literària periodística i la científica docent. En tot cas, aconsellem al lector que entengui aquest text com a propedèutic respecte del *Glosari*, i no al revés. És a dir, el fet que aquest text d'Eugeni d'Ors — no de Xènius— que tenim entre mans sigui un curs dirigit a un nombre limitat d'oients i que no estigués destinat a la seva publicació ulterior convida a pensar que aquí el pensament de l'autor es troba expressat d'una manera més franca, directa i, sobretot, amb menys artifici que en la seva obra periodística —si més no, així ho afirma ell— i que, per tant —pel que fa a qüestions teòriques i quan escaigui—, és aconsellable explicar el *Glosari* a partir d'aquesta obra, per bé que gens coneguda, més que no pas abocar llocs comuns de l'obra orsiana per explicar el text present.

1.2 El receptor

El text que ens ocupa és, si més no en la seva aparença immediata, un curs sobre el fenomen de l'atenció estudiat des del punt de vista de la psicologia. Encara que en bona mesura és de caràcter divulgatiu, el tractat pretén ser original en el seu camp i aportar algunes tesis noves en l'estudi del fenomen. El seu receptor ideal sembla que hauria de ser la comunitat científica en general, i els estudiosos de la psicologia experimental en particular. No és el cas. A diferència del curs precedent sobre la lògica com a fenomen diastàsic que sí que va tenir una versió comprimida en *Note sur la Formule Biologique de la Logique* per a la lectura, consideració i debat científic, el curs present no va tenir cap correlat en forma d'article acadèmic més enllà de les sessions del curs (llevat que considerem *Note sur la curiosité* o «La vindicació de la memòria» com els desenvolupaments conclusius del curs; fins i tot en aquest cas cal tenir present que no reproduïen contingut del curs, sinó que l'elaborarien i el completarien). La divulgació del text, tal com el concep l'autor, acaba amb la pronunciació del darrer mot i no té una projecció real entre la comunitat científica a qui aparentment aniria dirigit. En canvi, sí que té un impacte social immediat: l'endemà, o l'altre, de cada sessió apareix sistemàticament una crònica detallada tant del contingut del curs com de l'entorn.

Per tant, ni els especialistes en els fenòmens mentals ni la comunitat científica poden ser considerats el receptor —ni immediat, ni final— del text que ens ocupa. Tampoc no ho és —almenys en un sentit immediat— el public en general, el lector de *La Veu*, com ho és en el cas del *Glosari*. El receptor del text sobre l'atenció és un public molt concret que el ponent defineix molt bé tot just començar:

els qui tenen consciència desvetllada i es preocupen aquí dels problemes de la cultura, o encara que no sia més que dels veritables interessos polítics, experimenten viva i personalment el dolor per aquesta absència nacional d'un viure científic.⁹

La crònica que segueix la primera conferència el descriu així: «Tots els llaminers de coses espirituals —molts d'ells àvids ja d'una tècnica científica especialitzada— ompliren el saló de conferències dels E.U.C.».¹⁰ De fet, en cadascuna de les cròniques que segueixen cadascuna de les sessions s'aporta alguna notícia sobre la quantitat i, sobretot, la qualitat dels assistents: «La concurrència que omplia les sales dels E.U. era, però, nombrosa i escollida»;¹¹ «davant del públic selecte i devot d'aquestes conferències —potser més nombrós que altres dies—...».¹² Les cròniques que acompanyen les sessions de la primera sèrie de conferències sobre lògica biològica fins i tot enumeren algunes de les personalitats assistents:

Entre els estudiosos i els encuriòsits hi vegerem confosos en una interessant, rara i viva agrupació, distingides personalitats de l'espiritualitat catalana. Recordem als doctors Turró, Suñé i Molist, Claramunt, Diego Ruiz, Martí i Julià, senyors Miró, Utrillo, Hermen Anglada, Pijoan Torrendell, Carner, Rucabado, Llongueras, López Picó, Ómar, Ferran Mayoral, Bofill i Matas, Albert Reventós, Prat Caballí, Maseras, Ferran Leonart, etc., etc.¹³

És a dir, gairebé podríem fer la llista dels assistents. Les característiques del receptor són les següents: nombrós, selecte, implicat en les qüestions de caràcter cultural i compromès amb el país. Encara n'hi ha una, però, més general i determinant: l'emissor es troba sempre i invariablement entre amics; les primeres paraules de cadascuna de les conferències són: «Senyors i amics meus».

⁹ *Csfa* conf. I [1].

¹⁰ *LVC* (4/12/09).

¹¹ *LVC* (10/12/09).

¹² *LVC* (24/12/09).

¹³ *LVC* (24/4/09).

La relació d'amistat entre l'emissor i el receptor es dona per suposada, com una condició imprescindible per a l'eficàcia comunicativa. Si hem de creure les cròniques de *La Veu* —cal notar que altres periòdics no fan cap esment d'aquest curs?— som davant d'un esdeveniment d'altíssima cultura que depassa, i de molt, l'àmbit estrictament acadèmic, fins a convertir-se en un esdeveniment social de primer ordre, al voltant del qual es congreguen amb devoció religiosa les personalitats més destacades de la cultura catalana o, almenys, les que en volen formar part. Aquest és l'autèntic receptor.

Entenem que no és un esclariment menor especificar que el curs sobre l'atenció no va dirigit —ni el rep en primera instància— una comunitat científica crítica i abstracta, ni un públic general llec i anònim, sinó un grup d'iniciats entusiastes (amb nom i cognoms) que, per nodrit que sigui, cap sencer en una sala i manifesta interessos molt concrets compartits amb l'emissor, més enllà —i més ençà— del tema de missatge. Aquest receptor de la situació comunicativa que ens ocupa té —a banda de les acabades d'esmentar— almenys dues característiques que el distingeixen dels anteriors: en primer lloc, les seves expectatives descansen sobretot en l'excel·lència performativa de l'emissor i no en la verificabilitat del missatge; la finalitat darrera no és aprendre, confrontar i criticar coneixements subtils sobre el tema de l'atenció, sinó constatar la possibilitat que a Catalunya sigui possible assistir a cursos d'alta cultura com els de París. Aquesta característica n'evidencia una segona: emissor i receptor es confonen en l'acte comunicatiu en una litúrgia compartida que els agermana de tal manera que tant l'un com l'altre es converteixen plegats en un nou emissor plural que —des del punt de vista performatiu— encripta un nou missatge: «nosaltres som la nova cultura catalana». És a dir, l'emissor interpel·la el receptor en tant que còmplice i padrí del seu missatge i no en tant que jutge. Aquesta funció apel·lativa del llenguatge aparentment enrevessada, Eugeni d'Ors la fa explícita en el fragment conservat del curs anterior:

He sentit que calia que aquesta petita veritat, que jo anomeno ma veritat, vosaltres la coneguéssiu abans que ningú. Per a què —si, més tard, es fa gran i corre món— el vostre padrinatge li sia una benedicció a començ de camí.¹⁴

Per acabar d'entendre l'efecte que poden tenir aquestes paraules sobre el receptor original, cal fer algunes puntualitzacions sobre el canal.

¹⁴ *Cfd.*

1.3 El canal

Considerem important —com en el cas de l'anàlisi sobre l'emissor i el receptor, i a fi d'evitar automatismes interpretatius— fer algunes consideracions sobre les implicacions que es deriven de la transformació del canal de comunicació que comporta l'edició tipografiada del text que es presenta. A diferència de la major part de l'obra d'Eugeni d'Ors publicada fins avui (deixant de banda les edicions d'alguns discursos —gairebé contemporànies a l'acte de parla— i un discurs publicat a *PaG*), en què s'han pogut modificar més o menys els criteris editorials respecte de l'original però en cap cas s'ha alterat el canal comunicatiu, és a dir, el mitjà escrit, el text que ens proposem presentar, negre sobre blanc, traeix —en fer-ho— la seva condició de discurs oral. El text que presentem no és l'actualització ortotipogràfica d'un original imprès i donat a llegir —o amb la intenció que aquest sigui el cas— sinó la transcripció d'unes notacions orientatives destinades a la locució oral. Aquesta transmutació del mitjà de comunicació implica certs aspectes que cal considerar.

Potser el més immediat és que aquesta constatació fa evident que es tracta d'un text fragmentari, no només per la contingència accidental que en la unitat de catalogació 255-39-1931 s'hi trobin a faltar un parell de fulls, sinó pel fet essencial que es tracta d'una lliçó oral. La pèrdua d'informació respecte de l'acte comunicatiu original del text que reportem es fa palesa, almenys, de tres maneres diferents: en primer lloc, en els signes, marques, espais (fins i tot pàgines) en blanc i punts suspensius que salpebren tot l'original i les repeses, diguem-ne, *in medias res* que les segueixen. Fem notar que la mera absència d'aquesta informació en l'esborrany-guió, denota certa seguretat magistral de l'orador respecte del tema elidit i, per consegüent, accentua la seva importància. El segon moment en què es fa evident la parcialitat del text que tenim entre les mans es troba en les referències succintes a certs treballs pràctics d'un seminari experimental que es desenvolupa de forma paral·lela al curs. Per tant —com qui no vol la cosa— l'original que presentem expressa amb claredat que deixa literalment al tinter les tres o quatre sessions del seminari: la meitat del curs. El tercer buit informatiu que es fa evident respecte del mateix missatge xifrat en el mitjà original és el

de les discussions que segueixen la presentació oral de la ponència, les quals sabem per les cròniques que van ser vívides i participatives:

És un anhel de formació i de consolidació científiques com ho confirmen plenament el fet de que varis alumnes prenguin nota de les explicacions i, finalada la lliçó, sollicitin del professor, comentaris i punts no prou entesos encara.¹⁵

Aquest dèficit d'informació és imputable al canvi de canal de comunicació, ja que és evident que formava part de la situació comunicativa original.

Indicar el fet que es tracta d'una transcripció fragmentària de l'acte de parla original potser és l'observació més immediata que cal fer, derivada de l'alteració del canal. Però no és l'única i, potser, ni tan sols la més interessant. Deixant de banda l'obvietat que la paraula dita se l'endú el vent i que, en conseqüència, el bon orador farà servir estratègies comunicatives distintes de les que escauen als treballs escrits, com per exemple encunyar i repetir expressions lapidàries que persisteixin en la memòria en comptes de registrar i referenciar escrupolosament les fonts d'informació —tendència notablement present i pertinentment anotada en el text que ens ocupa—, volem cridar l'atenció sobre un possible biaix interpretatiu que pot derivar de l'oblit, no de la fugacitat de la paraula dita, sinó de la necessitat de reunió interpersonal que comporta —si més no el 1909— tot acte oral de parla.

A diferència del mitjà escrit, el discurs oral exigeix la presència simultània i la participació activa tant de l'emissor com del receptor. Aquest fet —per informal que sigui— confereix a tot acte de parla una certa dimensió ritual-cerimonial. En el cas que ens ocupa, es tracta de tot un acte litúrgic i, això en més d'un sentit: d'una banda el capteniment de l'emissor i del receptor adopten respectivament les actituds que corresponen al sacerdot i al fidel; tota lectura pública en què un sol emissor dirigeix un missatge a un receptor plural té aquests dos components: el primer, oposat al públic en general, invoca una veritat objectiva i independent de la seva voluntat —almenys formalment— que ha de ser acceptada per l'auditori. Aquest, amb el seu silenci actiu, accepta —si més no provisionalment— aquesta veritat en ares d'una major i millor comprensió del món. En el cas del curs sobre l'atenció la situació pren aires religiosos: la finalitat de la reunió no descansa en els temes que s'hi tracten, sinó

¹⁵ *Cf. Id.*

en la conjura del que l'orador anomena el *viure científic*, el qual ha d'esdevenir real justament a través de la participació en aquest acte. D'altra banda, som davant d'una litúrgia, també en el seu sentit original, en què Eugeni d'Ors —ciutadà destacat en els seus rèdits culturals gràcies als favors obtinguts per la polis— es veu obligat a sufragar amb els seus coneixements personals part de l'equipament cultural públic. És a dir, en el curs Eugeni d'Ors exhibeix i fa el retorn d'aquells coneixements que gràcies als mèrits propis, però també, i sobretot, gràcies a una beca de la Diputació de Barcelona —això és, gràcies a l'esforç de la ciutat— ha obtingut a l'estranger. Per tant, al nostre entendre, a l'hora de llegir aquest text cal recuperar el fet que es tracta d'un discurs oral i intentar evocar l'acte de parla que el va actualitzar. És a dir, respirar un ambient.

1.4 El context

Potser, per entendre millor la dimensió ritual i religiosa infusa per les sessions del curs a la qual fem referència, convé reflexionar sobre la categoria de curs fantasma que li atorga l'autor. Això ajudaria a copsar l'estat emocional dels seus assistents. L'hivern de 1909, la celebració d'un curs sobre psicologia per part d'Eugeni d'Ors és una aparició espectral —*that struts and frets his hour upon the stage, and then is heard no more*—, no només pel fet circumstancial i anecdòtic que l'orador viu regularment a París, sinó sobretot perquè la ciutat està presa per la turba, els pistolers... i la por. Entre la primera part del curs —a l'abril— i la segona —represa al desembre—, fets terribles han sacsejat, i continuen agitant, la ciutat: la setmana tràgica del juliol, i la mort penal de Francesc Ferrer i Guàrdia el 13 d'octubre, són els moments culminants, acompanyats però d'atemptats, trets i bombardejos esparços sense interrupció: per exemple, per assistir al curs, en passar pel carrer de la Cucurulla, els oients han desquivar l'esvoranc produït per una bomba que va explotar només un mes abans i observar les cicatrius de la metralla. Tot són cantonades, colls alçats i gavardines. En aquesta situació, assistir a un curs d'alta cultura al vespre no respon únicament a la curiositat i al delit personal de coneixement, sinó que és, en si mateix, un acte d'afirmació civil i nacional.

Paral·lelament als fets convulsos del moment, el projecte de reforma cultural de Prat de la Riba viu un moment d'alta efervescència. No feia gaire de la fundació del flamant IEC, s'acaba de fundar el Museu Social, les campanyes arqueològiques d'Empúries fa no res han desenterrat unes escultures gregues magnífiques que permetran donar cos i carta d'identitat als himnes noucentistes més entusiastes. Mentre Maragall s'ocupa de vociferar dicteris contra el quietisme de la burgesia catalana titllant-la de cosa morta, una part d'aquesta intenta activar-se i respondre a la pulsio vital del terrorisme impotent i atemorit de les classes treballadores¹⁶ amb un impuls vivificador de la cultura. És per aquest motiu que la paraula *vida* i el seus derivats són centrals en aquests discursos. La burgesia catalana cerca expiació.

Malgrat que durant els fets de juliol Eugeni d'Ors es troba entre París i Ginebra, on pren part en el VI Congrés Internacional de Psicologia, això no li impedeix de seguir de prop la situació ni de donar la seva opinió sobre el que ha succeït.¹⁷ En la primera de les quatre cròniques que dedica al Congrés, Ors expressa els seus neguits i la vergonya que sent per la caiguda en la barbàrie que això representa:

Un altre cop! Un altre cop —perquè cal. Perquè algú havia de començar, de nosaltres!— duent a una assemblea científica la vergonya i el pes d'apertanyer a un país sense ciència!... I preveient aquesta vegada per les noves que venien d'allí baix, la càrrega seria encara més llorda [...] Jo temia que em preguntarien enguany a Ginebra, [...] «I doncs, què passa a Barcelona?»... I que quan jo els voldria parlar de la lògica com a diastasa, ells me parlarien de l'alçament de riells...¹⁸

En el text anterior, doncs, Eugeni d'Ors —que ja havia tingut un èxit abassegador amb la primera part del curs— aprofita per presentar-se com aquell que comença, aquell que pren la responsabilitat de servir de pont entre la barbàrie i la ciència. Dos pols molt presents en l'ànim dels lectors de *LVC*. I si a l'agost pren la càrrega de dur una mica de ciència nostra al món, ara, al desembre, farà les tornes del món cap a Catalunya. En tot cas, cal tenir molt present l'estat de barbàrie latent que es respira pertot i, sobretot, l'oportunitat que això ofereix a Ors d'exercir funcions evangèliques. En aquesta situació, sabrà presentar-se com l'home del moment, el portador de la bona nova, la conversió al viure científic.

¹⁶ Moreta (2010).

¹⁷ *GI* (20/7/1909).

¹⁸ *LVC* (18/8/1909).

Eugeni d'Ors —malgrat viure-la de París estant, o potser justament per la lucidesa que dona veure els fets des de la distància— llegeix molt bé l'atmosfera que es respira a Barcelona i en sap treure rèdits. En el discurs d'introducció al cicle de conferències sobre Educació Civil del CADCI descriu —i manipula convenientment— la situació de manera magistral. Aquest discurs no només és estrictament contemporani del curs que presentem, sinó que, com ja hem dit, forma part del mateix document factici. Abans de donar-lo per bo, assaja fins a cinc vegades aquest més que emotiu, lacrimogen, exordi:

El diumenge va fer vuit dies que, en una matinada lluminosa i sonora de vent, sortia jo del Museu arqueològic que tenim al parc de Barcelona, ab els ulls plens de llàgrimes i batent el cor... Mes, abans que dir-vos per quina cosa eren mullats mos ulls i mon cor, voldria que, per a que ben compenguéssiu aquesta emoció, dur-vos a la memòria un cert ordre de llegendes que perfumen la història catalana en els fulls consagrats als dies obscurs dels nostres orígens feudals: me refereixo a aquelles narracions, aon són explicades miraculoses invencions d'imatges i relíquies, a temps per augmentar la força o donar el triomf als bons cristians en fatiga i lluita.

L'orador es presenta a si mateix en transport místic, amb els ulls negats per l'emoció. Per entendre la raó del seu èxtasi evoca la dimensió mítica de la pròpia experiència i la compara, confonent-la, a les llegendes fundacionals del cristianisme europeu. En primer lloc, el destret, l'assetjament, l'amenaça de desaparició i l'únic consol d'una mort heroica:

És representada en aquestes llegendes la nostra gent, fugint de la invasió sarraïna, ja senyora de ciutats i planes, i refugiant-se als cims esquerps, als espadats inaccessibles. Dispersa, disseminada en grupets minsos, despullada, miserable, quasi perduda aquesta gent, just sí gosa a rompre, per petites temptatives sense fruit, en una reconqueridora hostilitat. El pes dels enemics l'aclapara, la mort i la fam la flagellen, el desalent definitiu la va a guanyar. Ja sols resta morir en les altívoles solituds, i morir sense consol de cel ni de terra...

De cop i volta, el miracle. Un ésser humil i pur —tal com escauria que es presentés un bon orador en la *captatio benevolentiae*— descobreix en un lloc remot la presència de la deïtat i fa a mans dels abraonats guerrers d'avantguarda la paraula divina:

Però heus aquí que un jorn, a punta d'alba, una veu comença a córrer entre els sentinelles avançats, rendits de lassitud, i s'escampa fins als dintres dels dintres dels boscos, aon els homes jeuen a la vora dels

focs ja extints. Un pelegrí o un pastor la porten, l'extraordinària veu i l'alè de lo sobrenatural toca tots els fronts al mateix temps que l'oreig suau de l'hora prima... Diu que d'un racó abandonat, d'una inexplorada cova o vora una fontana, una llum celestial venia a mitja nit, ensems que es sentien vagament veus dient cançons dolcíssimes com cors d'àngels. I això ho ha vist primer que ningú un bon ésser ingenu, nina extraviada o pastor piadós cercant el xai; i seguint la llum han gosat ells endinsar-se dins l'ombra... i allí, mentres flectien genolls, la imatge és apareguda, i allí ha estat dita la paraula celestial... després, tots i cada un, i el miracle se fa patent.

La troballa de la paraula divina obra, en pronunciar-se, un segon miracle més definitiu: la cohesió social. I, d'aquesta, la invulnerable força del trepitjar. El *mouere* que percaça tota filigrana retòrica:

D'ell encesos, aquells homes cobren en son pit i en sos braços una nova potència. La veu de lo alt ha ordenat qualsevulla bella obra colectiva, alçament d'un temple o fundació d'un monestir, i en aquesta obra se junten els esforços de tots i els dispersos ahir s'uneixen, i els qui eren febles se fortifiquen... Quan ve la nova onada invasora, no troba ja grupets minsos disseminats, sinó un burg, entorn d'un convent, i unes muralles, i gent armada de ferro i relligada en disciplina. A l'entorn d'una imatge apareguda, una pàtria s'ha format. I ja els bàrbars no hi poden res, i sa força es romp i ens fugen. I és allavors —perquè el desig dels homes s'ha omplert de religiositat— que la veritable Reconquesta és començada.

Fins aquí els recursos han estat subtils i indirectes. A partir d'aquest moment, el discurs es converteix en una arenga marcial en tota regla. Ja no parla de venerables avantpassats als qui devem la nostra terra, sinó de les urgències del present i de les amenaces de nous bàrbars; parla directament a la milícia. Les deflagracions del juliol i l'execució d'octubre ressonen de fons. Parla d'un destret, d'un assetjament i d'una solitud, no pas remota, sinó present:

Senyors, nosaltres, grupet minso d'homes civils, perduts, rendits i desposseïts per mil onades triomfantes de les multituds enemigues ens assemblem a aquells cristians reduïts als cims, dispersos i morts a mitges de lassitud. Cap moment com aquest, en què anàvem a començar les nostres conferències, ens havia donat encara, per un cop darrera l'altre cop de realitat hostil, la convicció amarga, la convicció desoladora de trobar-nos sols...

Evoca la necessitat d'un heroisme llegendari, a l'altura i per damunt dels antics avantpassats; no hi ha tropes auxiliars, els oïdors són el darrer bastió de la civilitat. Fets recents ho corroboren:

Per uns dies havíem cregut tenir entre nosaltres una ciutat, i apoiar-nos en ella, i viure en ella i per a

ella, però això no era sinó un falaciós somni enmig del repòs d'una nit, i quan ens havem desvetllat a l'ombra, una ombra feta de rojors de sang i de resplendors d'incendi, havem vist la veritat terrible de la nostra solitud, vora les fogueres extintes, al cor del bosc, als cimals ferests, als espadats inaccessibles...

I en el moment de major pressura, de la troballa d'uns industriosos i anònims obrers, refila una veu humil i pura —ara explícitament la de l'orador— que diu la nova paraula celestial i, en pronunciar-la, el miracle es fa patent:

Mes, ahora que venia el gran dolor, venia també la gran esperança... També a nosaltres ens arribava una meravellosa veu... Ens deia aquesta veu que també per a nosaltres les imatges apareixen, i els miracles eren acomplits... L'alè de lo sobrenatural ens ha tocat, i en l'hora tràgica, en lloc de l'aplanament definitiu, sentim uns entusiasmes nous, una nova religiositat ens inunda l'ànima... — Senyors, amics meus, per a sostenir-nos en ciutadania, que ja anàvem a sucumbir, enllà, a Empúries, uns obrers han trobat en un pou unes imatges meravelloses, un Esculapi, una Venus, uns déus clàssics nascuts del buf grec sobre la terra i sobre la carn de Catalunya.

Al nostre entendre, l'ambient descrit en aquest discurs, que de fet es troba físicament unit al material que presentem i també en el seu èxit performatiu, tal com descriu la crònica de *LVC*:

El treball d'Eugeni d'Ors fou un ver joell literari, una filigrana executada ab força artística tan gran que deixà en l'auditori la impressió d'una emoció indescriptible. Intentarem donar una síntesi de la matèria que el conferenciant escollí per brodar tan admirables pàgines.¹⁹

ha de servir per mostrar, d'una banda, que no exageràvem en la dimensió religiosa que Ors pretén donar a les seves intervencions públiques i, de l'altra, que aquest ambient de segrest emocional és més escaient per contextualitzar el nostre text que no pas la freda neutralitat científica.

1.5 El missatge

Pel que fa al missatge caldrà atendre, almenys, a dos nivells de lectura successius: la lectura immediata d'un assaig sobre l'atenció i, tot seguit, l'examen crític del treball acadèmic. És possible

¹⁹ *LVC* (22/12/1909).

que això no sigui suficient i ens calgui fer encara una tercera lectura.

De moment, però, abans de començar l'estudi orsià cal fer una aproximació propedèutica al concepte *atenció*. L'atenció és avui un dels conceptes estrella de la psicologia i la pedagogia. Això és així —avancem nosaltres— per què és un concepte que la filosofia ha posat a les mans de la psicologia sense fer-lo passar pel sedàs de la crítica. És a dir, és un concepte que se li ha escapat: l'ha fet servir com a argument explicatiu sense prendre's gaire molèsties a explicar-lo.

En un dels moments fundacionals de la filosofia moderna per antonomàsia, les *Meditationes de prima philosophia*, Descartes, en una resposta a la setena sèrie d'objeccions fetes pel P. Dinet, recorre a l'atenció per explicar el pas de l'aparença enganyosa de la *res extensa* amb què conclou la primera meditació a la condició d'evidència clara i distinta de la tercera meditació:

Tandis que nous sommes attentifs à quelque vérité que nous concevons fort clairement, nous n'en pouvons alors en aucune façon douter; mais lorsque nous n'y sommes pas ainsi attentifs et que nous ne songeons point aux raisons qui la prouvent, comme il arrive souvent pour lors, encore que nous nous ressouvenions d'en avoir ainsi clairement conçu plusieurs, il n'y en a toutefois aucune de laquelle nous ignorons que toutes les choses que nous concevons fort clairement et fort distinctement sont toutes vraies.²⁰

És a dir, l'atenció, que és un concepte que ha passat desapercbut en l'aplicació del dubte hiperbòlic, apareix aquí en un moment fonamental —potser el més fonamental— de l'epistemologia, i fins i tot l'ontologia, cartesiana. L'atenció —que no ha estat ni serà definida en cap altre lloc de les *Meditationes*— serà el procés —o moment, o facultat; Ors en dirà *estat*— per mitjà del qual la *res extensa* es farà adequada a la *res cogitans*. Amb aquesta afirmació Cartesius, a la insabuda, ofereix una versió alternativa de la glàndula pineal —molt més subtil, competitiva i de recorregut molt més llarg—. ²¹ En la mesura que la capacitat d'estar atent i la possibilitat de les coses de ser ateses s'ofereixen com una evidència, només cal enregistrar, mesurar, testar, etc., el procés mecànic de l'atenció —sigui el que sigui aquesta— per saber la posició que ocupa el jo en el món. Els registres obtinguts de l'aplicació d'instruments de mesura sobre l'atenció són les coordenades cartesianes que

²⁰ Descartes (1967: 958-959).

²¹ Per una explicació detallada de l'atenció com a concepte explicatiu, no explicat en la filosofia moderna (Berkeley, Locke), vegeu Mole (2013).

permeten posicionar l'esperit (el jo) respecte del món extens. D'aquesta manera, el concepte *atenció* es converteix en el millor regal que la filosofia pot oferir a les pretensions de científicitat de la psicologia. Fins i tot Eugeni d'Ors —que com hem vist no considera necessari que la ciència hagi de dir la darrera paraula en psicologia i que, en tot cas, està segur que la darrera l'ha de donar la lògica (per ell sinònim de filosofia)— considerarà imprescindible fer un estudi psicològic de l'atenció abans d'abordar-ne la fonamentació lògica,²² la qual ignorem que hagi rebut cap mena de concreció metòdica de la mà d'Ors. L'atenció ofereix un segell de legitimitat a la psicologia; la possibilitat de fer un diagnòstic de TDAH esdevé la pedra angular de la intervenció psicopedagògica a les escoles. Però, per justificar aquesta darrera afirmació, caldrà esperar una mica.

Abordem ara, sense més dilació, la lectura i celebrem, per endavant, l'existència d'un text en català sobre un tema tan central com ho és l'atenció en el debat epistemològic dels primers anys del segle XX. Amb aquest assaig sobre l'atenció, Eugeni d'Ors ofereix a la cultura catalana l'accés als mètodes científics utilitzats en psicologia just en el moment en què aquesta disciplina pugna per establir i justificar el seu estatut científic. L'exposició dels fenòmens de l'atenció que fa Eugeni d'Ors és, si més no en aparença, original i rigorosa. Per bastir la seva posició davant la psicologia de l'atenció, el professor desplegarà una amplíssima bateria de recursos científics i didàctics fins aleshores inèdits a Catalunya: enquestes, tests, mètodes de mesura psicofísica —a les sessions de seminari—; però també —en l'exposició oral— lectura directa de les obres originals més recents sobre el tema, exemples pràctics de corroboració directa per part de l'auditori, presa de posició personal, original, crítica i justificada en el debat intel·lectual sobre l'atenció enfront de les opinions dels principals experts en el tema, els quals sembla conèixer a la perfecció —en alguns casos personalment—. En una primera lectura del text —i encara molt més en una primera audició de la lliçó—, el domini que el professor demostra sobre el tema és evident i enlluernador.

La seva posició bàsica, d'altra banda, no és fàcil de sintetitzar: Eugeni d'Ors que —i com ha estat dit— renuncia de bon principi a fonamentar críticament el concepte d'*atenció*, declara que començarà a abordar la matèria apel·lant al concepte que tothom té espontàniament de l'atenció i deixant de banda, de moment, tota definició. (Afegim, entre parèntesis, el desconcert que ens causa el fet que tot just una pàgina abans hagi afirmat: «l'atenció [...] pot ser considerada com la disposició

²² Vegeu *Csfa*, conf. I: [2-4]; *EUC* 1909: 12; entre altres llocs.

especial del subjecte a percebre els fets exteriors»;²³ se'ns escapa el motiu pel qual aquesta asserció no ha de ser considerada una definició.) En tot cas —passant per alt el fet que hagi validat subreptíciament una definició de l'atenció—, el que fa és convidar l'auditori a representar-se un cas concret en què el procés d'atenció esdevé exemplar i a partir del qual es pot entendre la seva posició, independentment de tota la faramalla bibliogràfica i referencial. Aquest cas és la mort d'Arquimedes en la presa de Siracusa, del qual es diu que, absorbt en la creació de nous ginys per sostenir el setge, no es va adonar de la irrupció de la legió romana al taller, ni del glavi que el va travessar. D'aquest exemple, el professor n'evidencia la presència de dos fenòmens extrems, que presentarà com a contraris: en primer lloc, el fet que —per atendre aquesta situació— calgui estrafer, en certa mesura, la disposició física del savi. És a dir, que el sistema nerviós perifèric posi a punt el cos per donar presència a la cosa atesa. I, en segon lloc, que, en el cas concret, la intensa atenció posada en el discórrer mental li impedeix atendre un perill mortal imminent. És a dir, que el sistema nerviós central és capaç d'inhibir certes respostes motrius reflexes i, per tant, de dirigir el procés de l'atenció. La resta de conferències es limitaran a intentar traçar la relació de causa-efecte entre aquests dos moments. Cal exposar, amb cert detall, la importància d'aquest debat dins l'entramat conceptual orsià.

Ors advocarà, amb certs matisos, per la primacia del sistema nerviós central en el procés d'atenció per davant del perifèric. El debat de fons és la qüestió del paper de la raó i la sensació en l'epistemologia. Ors —que nega el paral·lelisme psicofísic— identifica les funcions del sistema nerviós central amb l'esperit, i les del sistema nerviós perifèric amb la matèria. Com que no hi ha una relació biunívoca entre les dues dimensions, cal establir una relació de dependència i subordinació.

Ors sempre intentarà justificar la màxima *mens agitat molem*. Posem-nos, una vegada més, en context: aquest curs —que pel seu format i contingut pot semblar que tingui com a únic objectiu entrar en el debat sobre la psicologia de l'atenció i, eventualment, resoldre'l— és, en realitat i de manera explícita, un desplegament ulterior del curs sobre la lògica entès com a diàstasi, en el qual l'autor afirma que el terme *diàstasi* aplicat a la lògica no és, en cap cas, metafòric. És a dir, que la lògica —això és, les manifestacions de l'esperit— està tan netament i íntimament imbricada en els

²³ *Csfa* conf. I: [4].

processos biològics humans que en resulta la seva principal funció vital. La lògica (l'esperit) organitza i adapta l'home a les seves necessitats vitals, però no ho fa segons esquemes innats, sinó a partir d'allò que li ofereix l'experiència (matèria), és a dir, la seva manifestació és sempre activa i involucrada en els processos biològics de l'ésser humà. Això, segons el professor, demostra la relació íntima i indestriable entre esperit i matèria, la submissió d'aquesta a aquella i, també, la possibilitat de tractar la lògica científicament. Tenint en compte això, i en aquest sentit, els arguments del curs sobre l'atenció s'exposen amb la finalitat de justificar aquesta tesi i no pas d'explicar fil per randa els fenòmens de l'atenció.

Per tant —entès dins aquesta versió actualitzada i subtil del racionalisme (o espiritualisme) científic— caldrà que el procés de l'atenció sigui, d'una banda, principalment dirigit pel sistema nerviós central, però, de l'altra, permeable i condicionat pel sistema nerviós perifèric. Entès aquest esquema, el desenvolupament de les sessions és clar: en la primera, mostra la concurrència dels dos moments (central i perifèric) en el procés de l'atenció; en la segona, s'exposa escrupolosament i en detall l'estat de la qüestió i es fa una lectura crítica de la literatura acadèmica en favor o en contra de la primacia del moment central, o del perifèric, per acabar demostrant la primacia d'aquell; en la tercera, admès el sistema nerviós central com a rector del procés de l'atenció, farà una anàlisi crítica de Pillsbury (1906;1908), l'obra principal que advoca d'una manera, en la seva opinió, massa unívoca en favor de la centralitat del procés. Ors, si bé s'hi mostra d'acord en les línies bàsiques, hi voldrà objectar el fet que menystingui la importància del concurs del moment perifèric, considerant-lo un procés gairebé exclusivament central i, a aquesta objecció, dedicarà la quarta conferència. Aquesta serà, si més no en aparença, un fracàs i li caldrà, amb dades empíriques a la mà, donar la raó a Pillsbury, l'autor a qui es volia fer una lleu refutació.

Fins aquí, hem exposat, encara que sumàriament, el contingut del tractat sobre l'atenció que ens ofereix Eugeni d'Ors. Hem deixat de banda, fins ara, l'aparat crític i les referències a la bibliografia acadèmica que utilitza Eugeni d'Ors per bastir els seus arguments i que convertirien el seu text en un document de referència acadèmica. Caldrà, doncs, que ens ocupem, encara que sigui breument, d'aquest text en la seva condició de treball acadèmic. Vist de prop —això és, consultant les referències bibliogràfiques i repetint els experiments més senzills que suposadament hauria fet servir l'investigador per bastir la seva base teòrica—, aquest assaig sobre el procés de l'atenció, que

d'entrada sembla prou plausible i interessant, és un enfilall inacabable de despropòsits formals i intel·lectuals. L'investigador reporta entrevistes inexistents amb savis, resultats d'experiments que no es poden deduir de la seva descripció, altres de descripció impracticable, bibliografia mai consultada, referències inexactes, arguments incorrectament atribuïts a un o altre autor, i —en el cas d'una part de la primera conferència i gairebé de la totalitat de la tercera— el plagi és manifest. Aquí no ens interessa fer inventari detallat de cadascuna d'aquestes inexactituds i impostures —que el lector trobarà registrades en les anotacions del text—, sinó exposar la seva existència i l'ús utilitari que en fa l'orador.

En el marc d'un curs dit en una institució amb el nom d'Estudis Universitaris Catalans, s'imposa l'observança de la terminologia i dels processos propis de l'acadèmia. Un curs universitari no és un assaig filosòfic i, en el cas que s'exposin pensaments originals, cal situar convenientment els arguments i conclusions (propis o aliens) en el debat científic sobre la qüestió i referir fidelment i adequada els recursos emprats. En aquest sentit, malgrat que —com ja hem dit, en una primera lectura, i més en una audició volàtil— el treball d'Eugeni d'Ors sembli molt exhaustiu i documentat d'una manera gairebé aclaparadora i, per tant, aparenti satisfer els requisits formals de la investigació científica, en realitat —i posat a examen— aquest treball resultaria, des del punt de vista acadèmic, no només insuficient, sinó, fins i tot, deshonest. L'investigador exposaria algunes idees pròpies —altres toscament manllevades de la mà d'una única obra de referència (Pillsbury 1906)—; les confrontaria —i encara interessadament— amb aquesta única font; exposaria els termes i els agents del debat científic sense crítica —o, pitjor, amb objeccions fictícies— tal com estan referits en aquesta font; reproduiria passatges sencers d'aquesta font —no només sense esmentar-ne la procedència, sinó dient expressament que l'autor plagiat és de l'opinió contrària—. Afanyem-nos a dir que el que hem exposat en aquest paràgraf és una exageració i que l'original orsià té, des del punt de vista estrictament acadèmic, algun mèrit més del que es dedueix de les paraules precedents: la segona conferència —sens dubte la millor, en rigor acadèmic— i la quarta —la millor pel que fa a la força retòrica— semblen ser íntegrament obra d'Ors.

Al doctorand, el temptaria enormement donar una importància especial al descobriment d'aquestes pràctiques, diguem-ne, poc curoses i fraudulentas per part d'Eugeni d'Ors i voldria considerar-ho no només un mèrit acadèmic irrefutable al seu favor, sinó àdhuc una faisó de venjança

personal vers el personatge que el fustiga. En fer-ho, però, té la sensació que faria un flac favor al lector i es deixaria al tinter alguna cosa important. Potser el més important; en la gestió *sui generis* i qüestionable que fa Ors del tractament de la informació, hi ha almenys un fet inquietant: Eugeni d'Ors no sempre aprofita tots els recursos disponibles en favor de la seva tesi. L'ús (fraudent, tangencial, fragmentari... o com es vulgui) que fa del material acadèmic no sembla respondre únicament, ni en primera instància, a la necessitat de llüiment personal, sinó que hom diria que serveix a un entramat literari que es proposa altres objectius.

Analitzem el cas de la quarta conferència: si hem de fer cas de les paraules de l'orador, aquesta darrera conferència hauria d'haver estat l'apoteosi de la seva tesi, però acaba essent l'exposició d'un fracàs estrepitos. Eugeni d'Ors es presenta a la sessió amb uns resultats experimentals a la mà desfavorables a la seva tesi; ho confessa abaltit. Sense que sapiguem exactament en què consistia l'objecció que volia rebatre experimentalment a Pillsbury, quins són els detalls del procés experimental, ni quins resultats concrets en va obtenir (diguem entre parèntesis que en el manuscrit l'apartat de resultats es presenta deixant en blanc l'espai on hi hauria d'haver el buidat dels resultats de l'experiment: com si l'hagués escrit amb anterioritat i encara els esperés), podem afirmar que Eugeni d'Ors no va poder demostrar mitjançant l'experiència que un saber inquiet —això és el neguit que provoca una cosa desconeguda en un context essencialment conegut— és tan o més necessari que la memòria a l'hora d'atendre alguna cosa. Tal com ho planteja ell, Pillsbury no acceptaria poder atendre res que no hagi estat prèviament registrat a la memòria, cosa que equivaldria a fer impossible l'aprenentatge —això Pillsbury no ho afirma en absolut i, per tant, no està especialment blindat contra demostracions contràries—. Doncs bé, Ors es confessa incapaç de rebatre les posicions que ell mateix ha atribuït *ex professo* a Pillsbury amb la finalitat de contradir-les. Tanmateix, una vegada superada la humiliació de la confessió pública del fracàs —recordem les característiques de la veu evangèlica que l'orador s'autoimposa en el discurs sobre educació civil escrit de manera paral·lela a la lliçó present—, el professor accepta humilment la lliçó però en cap cas la capitulació. Exposa a l'auditori la necessitat d'acceptar l'objectivitat dels resultats, però no la seva veritat si no ens satisfan, i l'obligació de persistir en l'intent de demostració en favor de la nostra hipòtesi sempre que els resultats no ens deixin tranquils. És a dir, mentre l'investigador Ors pretén exposar fredament els continguts asèptics de la ciència, l'orador Ors commou amb vèrbola inflamada el seu auditori,

convertit en milícia, en favor de la seva tesi: la inquietud. La ciència, fins aquí, ens diu que no hi ha atenció fora de la memòria, però la mera insatisfacció que produeix aquest resultat demostra —si no en un laboratori, en una exigència vital— el contrari: volem saber, volem saber més, sempre; volem aprendre coses noves! Vet aquí l'autèntica lliçó i l'èxit performatiu del discurs.

D'aquesta manera, amb la irrupció abrupta de l'orador situant-se funcionalment per damunt de l'assagista, el professor i l'investigador, es desemmascara la condició essencialment retòrica que té el *Curs sobre els fenòmens de l'atenció*. Si fins aquí podem afirmar que es tracta d'un assaig raonable, original i oportú sobre l'atenció, d'una banda; i, de l'altra, d'una impostura pretensiosa i pseudocientífica pel que fa al rigor acadèmic, ara haurem de considerar aquestes posicions de manera subordinada a la intencionalitat retòrica del text que ens ocupa.

Des d'un punt de vista d'estructuració del discurs són —en cadascuna de les quatre lliçons— més o menys identificables les quatre parts de l'oració clàssica: un breu *exordium*, on l'orador recorda el vincle d'amistat que l'uneix amb l'auditori i es disculpa per les mancances i limitacions del seu discurs, cosa que dóna lloc a la *narratio*, en la qual es fa un breu resum d'allò que ha estat dit i es presenten els principals elements que entraran al debat. Presentats aquests elements, comença l'*argumentatio*, en algunes ocasions confirmant la seva tesi, altres refutant els arguments contraris. La part menys identificable és la *peroratio* que culmina el discurs fent una apel·lació emotiva a l'auditori, excepte en la quarta lliçó que pot considerar-se, com hem vist, tota ella una peroració de tot el curs. Aquests elements, sense ser diàfans, són prou clars per veure que Ors els té en compte a l'hora d'organitzar cadascuna de les conferències. Potser més interessant és observar que aquesta estructura, present en cadascun dels discursos, es repeteix d'una manera encara més clara a l'hora de considerar el curs sencer com una unitat oratòria: la primera conferència consistiria en un llarg exordi i una breu *narratio*, en la qual, de fet, s'exposarien tots els elements que es tindran en compte —els elements central i perifèric interiors als fenòmens de l'atenció—. La segona conferència, que és una exposició de l'estat de la qüestió del debat de l'atenció en tant que fenomen central o perifèric, faria les funcions de *partitio*; en ella es dividirien les diferents posicions. A la tercera començaria l'*argumentatio*, on s'exposa àmpliament la teoria de Pillsbury a favor de la centralitat del fenomen, que és *mutatis mutandis* la seva; funcionaria de *confirmatio*, mentre que la quarta funcionaria alhora de peroració i refutació de les mateixes teories de Pillsbury, ara esdevingudes contràries. Aquest

darrer punt, el fet que la refutació s'identifiqui amb la peroració i tingui una funció conativa i no merament referencial, és el que, al nostre entendre, posa de manifest que tot el curs resta al servei de la retòrica i no pas de l'argumentació científica.

Per acabar de presentar la importància d'aquest fet, i completar la nostra exposició, atenguem ara a la concepció orsiana del curs en qüestió, d'una banda, i a un aspecte sistemàticament esquivat per Ors de la concepció pillsburyana de l'atenció, de l'altra.

Com ja hem dit, i repetit alguna vegada, les sessions d'aquest curset es donen en el marc més ampli d'un curs més ambiciós sobre lògica biològica, i aquest, al seu torn, en l'àmbit d'una càtedra de lògica i metodologia de les ciències instituïda expressament per donar un cert marc d'actuació a Eugeni d'Ors, tant a l'hora de participar en simposis internacionals com per poder buidar els aprenentatges obtinguts fora de Catalunya en l'àmbit català, com a encàrrec associat a la beca de la Diputació. La finalitat darrera és, per tant, una mena d'introducció als mètodes de l'ensenyança superior a l'estranger, als quals Ors sovint es referirà —amb una expressió gairebé paral·lela a la de lògica biològica— com el «viure científic». Des d'aquest punt de vista, els continguts referents a la lògica biològica s'han d'entendre com la base teòrica del seu correlat pràctic: la introducció al viure científic. La finalitat del curs no és, per tant, l'estudi de l'atenció, sinó la importació del viure científic a Catalunya —ho diu explícitament en la quarta conferència—. Per tant, no es tracta d'un curs sobre l'atenció, sinó sobre com seria un curs sobre l'atenció si a Catalunya hi hagués tradició científica. Així doncs, els continguts del curs no només han de ser entesos, sinó també assimilats des d'un punt de vista, fins i tot, orgànic. És a dir, la funció conativa del llenguatge és imprescindible, i la participació emotiva de l'auditori, una exigència doctrinal. Aquesta perspectiva ajuda a perdonar moltes de les inexactituds metodològiques del text i, alhora —i sobretot—, permet entendre la relació de la cultura catalana amb Eugeni d'Ors, que va ser primer de fascinació i obsessió i, més tard, de decepció i fàstic: Ors no ofería la darrera paraula en psicologia, ni l'última resposta filosòfica, sinó una carcassa en què la ciència es podia presentar de manera eficient i atractiva. La llàstima és que, en això, no hi havia frau; aquest era justament el producte que ofería:

És que, pragmatista de mi, he cregut, que, ni fent ciència pura, devíem (ni podríem encara que volguéssim), afanar-nos de la preocupació per obra de constitució nacional en què tots tenim posats cor i braços. I que, en aquest camí, la contraposició que faríem entre Pasteur i Pallissy, tindria potser tot

el valor d'una propaganda.

Finalment, només un mot exemplar sobre allò que diu Pillsbury i que Ors sistemàticament calla. Ors parla sempre de l'anàlisi que Pillsbury fa de l'interès com a antecedent de l'atenció, però no diu que aquesta anàlisi es fa sempre en contraposició al concepte d'esforç: l'un i l'altre serien estats que acompanyarien modes diferents de l'atenció. Ors només parla de l'interès:

Interest designates the pleasure that accompanies attention due to attitude, education, and the inherited characteristics of the individual. It mistakes the effects of attending for the cause, for the members of the class are more universally accompanied by pleasure, and this is obvious, while the antecedent conditions receive little notice.²⁴

És a dir, l'interès designa el plaer que acompanya l'atenció, és la part amable; mentre que l'esforç dependria de la pressió social:

Similarly, attention ascribed to effort or will is really determined by social pressure, which drives the man to do what society approves rather than to what pleases. Attention of this class is always accompanied by diffuse strain sensations.²⁵

Tot i que Pillsbury dirà que tant un estat com l'altre depenen d'antecedents mentals, són percebuts com a anteriors als fenòmens de l'atenció. És a dir, això és poc, més o menys, l'objecció que Ors vindria a fer-li. L'interessant del cas és que Ors silenciï sistemàticament l'aspecte de l'esforç, igualment central en Pillsbury, associat a l'atenció i definit com a pressió social —és a dir, com aquell contingut que la societat infon a la insabuda a l'individu i que és capaç de fer-lo estar atent—, i que paral·lelament es valgui subreptíciament d'aquesta pressió per infondre certs valors, bo i fent centrar l'atenció de l'auditori en aquests valors transmesos de manera subliminar. En aquest sentit, Eugeni d'Ors no dubtarà a condicionar el sistema de valors cívics del seu auditori fent servir arguments demagògics pseudocientífics; donarà per fet que cap dels seus oients assisteix a partits de futbol, als toros o al cabaret —si ho fes seria objecte de pública ignomínia—, o bé presentarà com un fet científic que els catalans som més hàbils en ortografia pel fet de diferenciar els sons *v* i *b*, cosa que, probablement, de tots els presents només feia ell. La impostura no és tan greu si es té en compte que

²⁴ Pillsbury (1969: 281).

²⁵ Pillsbury (1969: 282).

l'objectiu principal del curs no és explicar què és l'atenció, sinó centrar l'atenció en l'assimilació de certs valors socials i culturals.

És a dir, en els fenòmens de l'atenció, Eugeni d'Ors descobreix no només la glàndula pineal que faria adequada la matèria a l'esperit, sinó encara un subterfugi major, fent-la capaç de fer coincidir aquestes dues substàncies amb aquella altra quarta substància cartesiana, que també ha passat desapercbuda en el primer moment del mètode per obra i gràcia de la moral provisòria. Aquesta quarta substància seria la *Res Publica*.

III

CURS SOBRE ELS FENÒMENS DE L'ATENCIÓ.

EDICIÓ

EL TEXT

L'edició del text s'ha fet a partir de l'únic manuscrit que es conserva d'aquesta obra; a diferència d'altres cursos o manuscrits d'aquesta època, no hem trobat fragments publicats al *Glosari* o altres publicacions que ens ajudessin a decidir algunes lliçons dubtoses. En canvi, en alguns casos, ens ha ajudat a treure'n l'entrellat la versió francesa de l'obra *Attention* de Pillsbury (Pillsbury 1906), de la qual semblen dependre molt directament llargs fragments del manuscrit. De tota manera, no hem considerat oportú fer esment d'aquestes lectures en l'aparat crític, ja que, com a màxim, han servit per corroborar el sentit general d'algun fragment, però no per decidir lliçons concretes.

Seguint els criteris establerts per Xavier Pla en la seva edició de l'obra completa d'Eugeni d'Ors, s'ha optat per respectar les característiques sintàctiques, morfològiques i lèxiques de l'autor. S'ha normalitzat la llengua sense alterar, però, les característiques morfològiques del text. En general, s'han respectat les grafies que reflecteixen una pronúncia existent i probable de l'autor, cosa especialment important tractant-se d'un text originalment oral. Un parell d'excepcions: la primera, ha estat l'adaptació de l'adverbi *àdhuc*, que Ors escriu alternativament *adhuc* o *adhúc*. Encara que és perfectament imaginable que l'autor pronunciés «adhúc», el fet que no sempre aparegui com un mot agut i que l'autor permetés la correcció del mot en la publicació de textos tipografiats contemporàniament al curs ens fa prendre aquesta decisió. La segona excepció, i pels mateixos motius, ha estat la fixació de la forma de l'adjectiu *diastàsic* en favor de *diastàssic*, davant del dubte, hem optat per la forma menys incorrecta; la correcta hauria estat *diastàtic*, però no apareix mai al text. Per contra, hem decidit mantenir la grafia *football* —l'ús remarca explícitament l'anglicisme— i *pendre* en l'infinitiu del verb *prendre*. També hem unificat el títol de les conferències —la primera i la quarta no en tenen, en la segona apareix *II Conferència* i en la tercera *Tercera conferència*— hem optat per anteposar l'ordinal al substantiu «conferència».

Igualment, hem normalitzat l'ús de les majúscules. L'hem reduït al mínim indispensable, tot i que ens hauria agradat saber transmetre l'ús que fa l'autor d'un complex sistema del que es podrien anomenar majúscules emocionals: Eugeni d'Ors té una forta tendència a emfatitzar els grans mots: (lògica, ciència, atenció); a vegades els escriu en majúscula, d'altres en minúscula i encara unes altres

vegades amb uns grafismes impulsius a cavall entre la minúscula i la majúscula que farien les delícies dels grafòlegs. Hi hem renunciat. Així mateix, hem regularitzat l'ús de les cometes, signes d'admiració, interrogació i cursives.

ELS APARATS

Hem optat per separar les anotacions al text en dues sèries de notacions diferents. D'una banda l'aparat de notes de referència i contextualització del text que segueix un ordre numèric, de l'altra, un aparat crític de reforç a la transcripció del Ms, els caràcters de numeració del qual segueixen un ordre alfabètic. A continuació, fem una descripció del contingut:

Aparat de notes

L'aparat de notes recull les referències i explicacions que contextualitzen cadascuna de les conferències: referència bibliogràfica de les obres citades o utilitzades per l'autor, referències bibliogràfiques de l'autor que puguin acalçar el text o algun dels seus aspectes, relacions internes entre diferents llocs del text; quan ha estat possible, identificació dels personatges citats en el Ms, justificació d'alguns neologismes o de mots que se separen de l'ús habitual, documentació d'alguns fets reals paral·lels al desenvolupament de les sessions. Quan ens ha semblat oportú, hem introduït algunes notes de lectura comentant l'abast d'algunes de les afirmacions i/o actituds performatives de l'autor.

Aparat crític

En tractar-se d'un document manuscrit de còpia única, del qual no es tenia notícia, i sense que haguem identificat cap fragment particular que hagi estat publicat abans o després de la lectura del curs, l'aparat crític no pot recollir variants del text. Consisteix únicament en el registre d'anomalies gràfiques; penediments d'escriptura; lliçons perdudes, probables i/o il·legibles; fragments perduts o mutilats; etc. Aquest aparat acompanya la transcripció del Ms segons la codificació gràfica següent.

Signes gràfics

I. En l'aparat crític:

- [] Emmarquen un fragment que falta en el Ms.
- [...] Indica un fragment perdut del Ms.
- <> Emarquen un fragment afegit al Ms.
- // Delimiten un fragment de text ratllat en el Ms.
- /++/ Delimiten un fragment ratllat i intel·ligible del Ms.
- +++ Delimita un fragment inintel·ligible del Ms.
- ~ Delimita fragments coincidents amb el text editat.
- ↓ En l'AC, indica un salt de línia en Ms.
- prob.* Indica una lliçó probable d'un fragment de lectura difícil.
- { } Emmarca un fragment que sobra en el Ms.
- Ms Manuscrit
- (*sic*) Senyala un fragment literal de Ms que podria semblar un error de transcripció.

II. En el text:

- [] Emmarquen un fragment que falta en el manuscrit.
- [...] Indica un fragment perdut del manuscrit.
- [#] Indiquen foliació original del manuscrit.
- <> Emarquen un fragment afegit al Ms.
- // Delimiten un fragment de text ratllat en el manuscrit.
- +++ Delimita un fragment inintel·ligible del manuscrit.
- ⊕ Marca un buit assenyalat en el manuscrit

CURS SOBRE ELS FENÒMENS DE L'ATENCIÓ.

BARCELONA, DESEMBRE DE 1909

PRIMERA CONFERÈNCIA

[1] Senyors i amics meus:

Ens retrobem avui,^a entre amics, darrera una interrupció de^b mig any.¹ De sis en sis mesos, se prossegueixen les lliçons d'aquest curs-fantasma. Jo no sé com remerciar-vos <per la> bona voluntat que li porteu, i per la vostra constant generositat de no desamparar-lo de la vostra presència. No al valor de lo que us puga dir, dec atribuir-ho, sinó a la bella disposició del vostre esperit; és que vosaltres, com jo, com tots els qui tenen consciència desvetllada i es preocupen aquí dels problemes de la cultura, o encara que no sia més que dels veritables interessos polítics, experimenten viva i personalment el dolor per aquesta absència nacional d'un viure científic, de què tant patim.² I aixís volem, col·laborant tots <fins> a les tímides temptatives, intentar-hi, sinó remei, algun alivi. Que ens sia a tots tingut a compte l'intent.³ jo ho necessito més que ningú... —I no més sobre això—.

^a /+++++/

^b /sis mesos/

¹ Es tracta de la continuació del *Curs sobre la lògica com a fenomen diastàsic* impartit en els EUC els dies 20, 23, 26 i 27 d'abril de 1909 (*EUC* III: 179-180).

² Sobre la manca de «viure científic», cal tenir present que aquest curs s'ha d'entendre en el marc de la pensió d'estudis atorgada per la Diputació de Barcelona segons la qual: «precisa que obedezca a una ordenación sistemática de esfuerzos organizados con tendencia no tanto a proporcionar una lucida enseñanza a unos cuantos jóvenes, como a instaurar para siempre en nosotros la vida científica que llena y mueve hoy el alma de los pueblos adelantados y que encuentra en estos órganos e instrumentos de que estamos completamente desprovistos nosotros y sin los cuales toda energía y aún todo heroísmo aplicados al estudio, se ven reducidos a atomística individualización y a una ineficacia absoluta en la vida general del pueblo. Dada la complejidad y especialización progresiva del humano saber, la Ciencia constituye hoy una obra social, para la cual no basta contar con un número determinado de personas ilustradas que poco pueden hacer con sus personales esfuerzos, sino que es preciso todo un organismo de coordinación, colaboración y disciplina» (*AHDPB* 2282: 1).

³ «Val més un noble intent sense èxit, que un èxit ple sense intent. No és que l'èxit sigui va, però reconèixer la flaca, pensar en posar remei i aplicar el remei, és molt més que l'èxit que se'n pugui obtenir» (*GI* 15/9/1906).

Tenim molt que fer^c i és breu l'estona. Per altra,^d considero que és /mon dever/, en mi particularment, evitar, en ocasions com aquesta, tot risc de literatura.⁴

Un dels inconvenients que porta la intermitència ab què venim donant aquestes lectures és que, a primera vista, i per l'oblit del programa^e general anunciat, no pugui capir-se la relació orgànica qui uneix l'una ab l'altra sèrie, dins un curs únic. Estic segur de que més d'un, al veure que en aquesta segona tongada^f estudiariem els fenòmens de^g l'atenció, haurà cregut que abordàvem matèria nova,^h relativament a les nostres reunions de l'anterior primavera aon se tractà, en general, de la Lògica com a fenomen diastàsicⁱ... Però voldria que no se perdés de vista que l'objecte^j a

^c /i l'estona és breu/

^d /y/

⁴ En la professió dels cursos sobre qüestions científiques, Eugeni d'Ors insisteix constantment en els perills que comporta l'estil literari per a la didàctica: «En tot cas, i per lo que personalment me toca, me n'he malfiat sempre [de l'ornament literari i l'anècdota en els treballs científics]. I me n'he malfiat molt més, perquè justament els meus antecedents literaris, les meves aficions i ofici contribuïen a formar una temptació, que podria degenerar en un gran perill, per als treballs d'ordre científic. Penso haver-vos demostrat el divendres, per la comunicació sobre "El residu en la mesura de la ciència per l'acció" que la ciència és, i ha de ser, una cosa estètica, artística. Però cal que ho sigui en ella mateixa, en la seva construcció i ritme íntim; no, ornamentalment, tornant-se literària, i menys encara anecdòtica» (*Cifd*). Paral·lelament, Xènius s'excusa en el *Glosari* cada vegada que ha de reportar alguna notícia que exigeix l'ús de llenguatge massa tècnic: «Jo voldria poder dur aquí llarga informació sobre Kuno Fischer. L'indole d'aquest *Glosari* me'n priva. En ell fem sovint *metafísica usual*. Mai metafísica pura» (*Gl* 15/7/1907). «Me permetreu un petit parèntesi de filosofia teòrica, enmig d'una quotidiana "filosofia d'estar per casa", oi?» (*Gl* 20/12/1907).

^e /meu/

^f /Abordàvem l'estudi dels/

^g /la/

^h /en re+/

ⁱ /ss/

^j /+++ dels treballs, en aquestes +++ reunions és/

què conduïm tots els presents treballs consisteix en l'estudi analític dels procediments mentals que expliquen [2] genèticament^k la respectiva obra científica de Pasteur i de Bernard Pallissy.⁵ Naturalment, ens cal, abans d'endinsar-nos en aquest examen, fixar les nostres tesis generals, indicar els nostres mètodes. Per això, les quatre primeres lectures formaren^l <com una> introducció, aon fou exposada i, crec poder dir-ho, justificada^m científica i plenament, la consideració de la lògica com un cas particular de la biologia, i, per consegüent, la possibilitatⁿ i la utilitat de^o valer-se en aquella dels mètodes d'observació i d'experiment que han nodrit aquesta. Com la biologia, dèiem allavors, pren sos materials^p <d'estudi> de la història natural dels éssers vius, la lògica biològica els pot pendre dins la història natural dels productes del pensament. I aixís, nosaltres^q havem

^k /la labor <obra> cienti/

⁵ Louis Pasteur (1822-1895), metge, físic i químic francès. Pioner en el camp de la microbiologia. El descobriment d'una troballa contra la ràbia li va comportar la fama i el reconeixement mundial, ja en vida. Bernard Pallissy (1510-1589 o 1590), autodidacte francès, home renaixentista de gran talent, artista, escriptor i científic; sobretot és conegut per la perseverança a l'hora d'intentar imitar la ceràmica xinesa; hi va dedicar setze anys. Ja des de la redacció de les memòries de retorn de la pensió per a l'estudi dels mètodes d'ensenyança superior, Ors considera aquestes dues figures com a paradigmàtiques a l'hora d'exemplificar la necessitat de desenvolupar la tasca científica i intel·lectual dins una tradició ferma; el que ell anomena «viure científic». A banda de tenir una presència constant en el *Glosari*, posteriorment, l'autor dedica un article extens al savi renaixentista (Ors 1910b) i, a Pasteur, un curs sencer al Seminari de Filosofia de l'IEC el 1917-1918. Sobre aquest darrer, existeix un document mecanoscrit de 146 quartilles al qual no hem tingut accés.

^l /una ++/

^m /plenament la consideració de la logi plena/

ⁿ /de produir aquesta ab els met/

^o /' exempl/

^p /son material/

^q /esculliem dos/

escollit, per assegurar-nos en aquest mètode, dos cassos típics: el de Pasteur,^r culminant exemple d'èxit científic, degut a l'adaptació i col·laboració d'una intel·ligència activa ab l'ambient social; i el de Bernard Pallissy, exemple —admirable i emocionant— de fracàs científic, degut a una inadaptació i hostilitat entre una intel·ligència que, (per a que el cas^s <resulti> exemplaríssim, era una intel·ligència genial, <d'una extraordinària empenta>) i l'ambient social que l'envoltava.

I ja que, com en termes vulgars sol dir-se, he començat a ensenyar el meu joc, vull ensenyar-lo tot enter, d'una vegada. [Deixeu] que aludeixi al perquè de ma elecció,^t <per iniciar> els nostres treballs, d'aquestes dues figures^u i no d'altres, en la història de la ciència. És que, pragmatista de mi, he cregut, que, ni [3] fent ciència pura, devíem —ni podríem encara que volguéssim—^v afranquir-nos^w <de la preocupació> per obra de constitució nacional en què tots tenim posats cor i braços. I que, en aquest camí, la contraposició que faríem entre Pasteur i Pallissy, tindria potser tot el valor d'una propaganda.⁶ Ens mostraria com el millor do natiu, el geni més excels, està destinat a fracàs segur en l'obra científica, si la col·laboració social li manca; i com^x un home científic resta infecund si no està situat^y en

^r /+++/

^s /sia/

^t /al principi <comensar> dels/

^u /en la h/

^v /lliurarn/

^w /de la/

⁶ En aquesta proposició es fa explícit que l'objectiu del curs està al servei de la nació, més que no pas de la ciència.

^x /h++/

^y /en el mit/

el bell mig d'un col·lectiu científic... <La ciència és una obra essencialment social; i per> malaurança nostra,^z a Catalunya els Bernard Pallissy són possibles, perquè sempre ho^{aa} és a tot arreu^{ab} el privilegi espiritual que es rep per naixença. Però a Catalunya, i^{ac} <sense sortir> de l'ambient català, els Pasteurs no són possibles encara, perquè el viure col·lectiu científic no ha començat aquí... I la tragèdia^{ad} d'aquell^{ae} poder⁷ humil qui va ser tan gran artista, ha estat fins avui la tragèdia dels nostres amadors del saber. Punt per punt, detall per detall, en l'un i en els altres podríem veure-la repetida: el mateix^{af} assolament forçat i esquerp; les mateixes pretensions a endevinar-ho tot per dret de gràcia, com per il·luminació mística;^{ag} <la mateixa manca de medis de treball i l'haver> de recomençar les coses més^{ah} <simples> per l'*alfa*,^{ai} *beta*; el mateix diletantisme i manca d'esperit professional; el mateix desclassament social; la mateixa abandonada pobresa, en fi, i, com a últim resultat, l'esterilitat mateix, l'atroç fragmentarisme, una intuïció genial aquí, un besllum per^{aj} enllà, un pressentiment més lluny, cap aport clar, orgànic, indiscutible, al cabdal de

^z /per/

^{aa} /son/

^{ab} /un/

^{ac} /en/

^{ad} /de/

^{ae} /++/

⁷ Entenem que el substantiu «poter», en francès *potier*, fa referència a l'ofici de ceramista de Pallissy: fabricant d'atuell de ceràmica. D'altra banda, la lliçó no és gaire clara en el manuscrit.

^{af} /++/

^{ag} /el mateix haver/

^{ah} /elementals/

^{ai} /y/

^{aj} /++/

les coneixences humanes.

[4]Però^{ak} <altrament>, deixant ara l'exemplaritat que el nostre estudi pugui assolir, l'examen^{al} en plena activitat, en ple funcionament, <en plena creació> d'un esperit com el de Bernard Pallissy,^{am} d'un esperit com el de^{an} Pasteur pot ésser d'un interès científic considerable. Això és lo que ens proposem realisar, prenent successivament cada un dels moments^{ao} en què es desenrotlla el fet real de la creació científica. Naturalment, la tria de^{ap} l'un d'aquests moments per examinar-lo en primer lloc serà, i [ha] de ser, purament metodològica, no objectiva. En realitat, cada un d'aquests moments <ha> reemplaçat sempre a un altre d'anterior, i la qüestió de sapiguer quin va ser^{aq} històricament el primer és ben parella a aquella altra qüestió famosa en què es disputa la prioritat entre l'ou i la gallina. Però, des del punt de vista del mètode, m'ha semblat indiscutible que calia pendre, abans que tot altre moment psicològic,^{ar} aquell que és àdhuc anterior al de la percepció dels fets exteriors, és a dir l'atenció, la qual, en termes generals i corrents, que intentarem esclarir de seguida, pot ésser considerada com la disposició especial del subjecte a percebre els fets exteriors.⁸ El primer capítol del nostre examen lògic de les dues

^{ak} /, además de ++/

^{al} /d/

^{am} /com/

^{an} /++/ *prob.* /Voltaire/ en tot cas no coincideix amb el nom de pila de Pasteur 'Louis'.

^{ao} /qu'entren/

^{ap} /un/

^{aq} /el primer/

^{ar} /l'atenció, qu'és/

⁸ Aquesta proposició sembla una definició de l'atenció en tota regla, malgrat que més endavant començarà indicant la

individualitats citades, en funcions de^{as} <producció> científica, tractarà doncs de les particularitats de l'atenció en^{at} cada un d'ells. Però^{au} és necessari que prèviament puguem entendre'ns sobre lo que l'atenció sia, psicològicament i lògicament. L'estudi psicològic i lògic de l'atenció ha de constituir doncs, l'objecte particularment de^{av} la presenta sèrie de conferències. [5] Millor dit, volia jo que el constituís. Mes, per circumstàncies independents de la meua voluntat, no en podré donar tantes, pel moment, com la matèria exigia. I, per ara, deuré cenyir-me^{aw} a la part psicològica de la qüestió, deixant el capítol de la lògica per a més endavant.⁹ I encara cal advertir que, de la psicologia de l'atenció, només una part ens interessa a nosaltres; la que més tard pot servir a la consideració logística del problema; perquè és la lògica i no la psicologia,^{ax} allò que aquí tenim encàrrec de treballar.

II

A l'entrar en l'estudi de l'atenció, ¿començarem preguntant <-nos>, com se fa sovint^{ay} «¿Què és l'atenció?» i procurant definir-la?... De cap manera.

necessitat d'ajornar-ne la definició.

^{as} /creació/

^{at} /cadascú/

^{au} /abans/

^{av} /aquesta/

^{aw} /al estudi/

⁹ *EUC* (1911: 12).

^{ax} /lo/

^{ay} /¿qu/

En aquest punt un procediment viciós, propi del cientisme dogmàtic... El coneixement precientífic, el coneixement vulgar que es té de les^{az} coses, les paraules mateixes ab què <les coses> són correntment designades,^{ba} <constitueixen> també realitats i exigeixen l'ésser preses en compte, ab el mateix dret <que els fenòmens exteriors que es volen descriure>. L'un dels mèrits del pragmatisme consisteix en haver precisat que, per a que una noció científica sia vertadera, cal que correspongui, no solament al bocí de realitat que intenta definir, sinó a l'esperit qui ha de rebre i contenir la definició, i enllaçar-la ab el joc de nocions ja adquirides. Però com la posició d'aquest esperit està ja predeterminada per una noció^{bb} acientífica o semicientífica persistent,^{bc} <tota> construcció científica, curosa d'heure^{bd} un basament sòlid, no oblidarà aquest factor. Contra això, pecava el

^{az} /++/

^{ba} /son/

^{bb} /++/

^{bc} /una ciència/

^{bd} /solida/

mecanicisme atomista;¹⁰ i Rankine,¹¹ Mach,¹² Ostwald i,¹³ en [6] general, els energètics han pres peu d'això per rebutjar decididament aquella teoria. La noció d'una matèria única és inadequada a la nostra ment, perquè preté^{be} <exiliar-hi> d'una manera violenta el sentit de la diversitat que justament és la llei, no sols dels nostres sentits al percebre els objectes, sinó

¹⁰ L'autor tracta aquestes qüestions a *Mscmcc* [5-50]. Exposa sintèticament les concepcions sobre la realitat dels diferents protagonistes en el camp de la física (Thomson, Le Dantec, Rankine, Mach...) i relata (de la mà de Rey 1907) un procés migratori d'una concepció mecànica i materialista de la realitat a una altra d'energètica i formal.

¹¹ William John Mcquorn Rankine (1820-1872), enginyer i físic escocès. Fou un dels primers contribuïdors, junt amb Classius i Sir William Thomson, de l'establiment de la termodinàmica. En particular va treballar en la primera llei, sobre la conservació de l'energia. Ors s'interessa especialment per la dimensió epistemològica del savi escocès: «Lluny de trobar una antinòmia entre l'Energètica i la Mecànica racional, lluny de voler transformar la mecànica, l'ambició de Rankine és la de construir per a totes les ciències físiques una teoria *idèntica*, en la seva forma, a aquella per la qual la mecànica ens és exposada tradicionalment. La mecànica racional: vet aquí el model que es proposa. Vol, com el més pur mecanicisme antic, trobar un sistema que representi *la natura* lo més objectivament que sigui possible; i trobar, al mateix temps, la manera més simple, més fàcilment comunicable i més còmoda d'expressar-la. Però ell entén, de totes maneres, que és l'objectivitat lo que, en primer lloc, s'imposa a la investigació: l'objectivitat, és a dir: la representació intel·ligible de l'experiència» (*Mscmcc*: [18]).

¹² Ernst Waldfried Josef Wenzel Mach (1838-1916), físic, filòsof i epistemòleg austríac conegut per la formulació del càlcul de coeficient entre la velocitat d'un objecte i la velocitat del so anomenat, pel seu nom, nombre de Mach. Ors considera l'epistemologia conceptualista de Mach «un pas decisiu envers el formalisme, respecte de Rankine: Mach emplea l'expressió *mitologia mecànica*, aplicada a la concepció científica del s. XVIII. Aquesta mitologia mecànica és comparada a la mitologia animista de les antigues religions. *La ciència no és més que un fenomen biològic*. El pensament vulgar i el pensament científic són dos moments en l'evolució d'aquest fenomen, i l'últim no és, en definitiva, sinó un *cas límit*, ideal del procés [...]. Mach [l']anomena “un estat especial de la nostra intel·ligència” (i al dir això, vol dir un cas patològic, una il·lusió mòrbida), la creència d'una correspondència real entre la natura i els conceptes abstractes de la física: massa, força, àtom, etc...» (*Mscmcc*: [20-21]).

¹³ Friederich Wilhelm Ostwald (1853-1932), filòsof i químic alemany d'origen bàltic. Obtingué el premi Nobel l'any 1909 pels seus treballs sobre la catàlisi. Ors s'interessa per la seva concepció de la realitat com a modulacions de diferents formes d'energia que converteix la matèria en quelcom innecessari: «En l'Energètica d'Ostwald el concepte de la matèria s'esvaeix; no és altra cosa que un agrupament de diferents energies... Aquestes energies no són altra cosa que *la causa* de les nostres sensacions. Elles són el contingut veritable de les nostres experiències reals. “Totes les nostres sensacions —diu Ostwald— tenen un caràcter comú i únic: “*corresponen a una diferència d'energia*”

de la nostra intel·ligència, al percebre les calitats... Hi ha tota una ^{bf}posició científica, molt freqüent en l'epistemologia contemporània, i que s'anomena a ella mateixa «*escola de l'empirisme ingenu*» que es xifra precisament en això, en vindicar els furs del coneixement vulgar, enfront a les pretensions d'objectivitat d'un coneixement artificiosament científic...¹⁴ Sense fer nosaltres una teoria sobre aquest punt tenim la ferma creència de que^{bg} aquest ha de pendre aquell com un dels elements de la seva formació, si no vol arriscar-se a ser després antropomòrficament inadequat, i, per consegüent, fals.

Com preveient això, encara que tenint en compte idees molt distintes, algú ha dit que les definicions no haurien de ser la primera paraula de les ciències, sinó les últimes. Però^{bh} aquesta darrera part, tampoc sabríem nosaltres^{bi} <acceptar-la>. En rigor, per ésser fidels a la regla aixís formulada, no podríem definir mai, perquè, per fer-ho, caldria que

entre els òrgans dels sentits i el medi que els envolta". L'energia baix les seves diferents formes: vet aquí el ver contingut de l'experiència, l'objecte, i el sol objecte de coneixença. Però, si és aixís, ¿quina imatge fer-nos de la realitat? "Però si nosaltres —clama Ostwald— no tenim necessitat de cap imatge, de cap símbol!" Tota imatge deforma el fenomen que vol representar, perquè aquesta no és altra cosa que una variació d'energia. Cal veure els fenòmens, directament» (Mscmcc: [25-26]).

^{be} //lensarhi/

^{bf} /o~posició~/

¹⁴ No hem localitzat cap escola filosòfica anomenada *escola de l'empirisme ingenu*, però la descripció que en fa Ors correspon força adequadament al concepte d'*empirisme radical* encunyat per William James: «the same thought may be clad in different words; but if the different words suggest no different conduct, they are but outer accretions, and have no part in the thought's meaning. If, however, they determine conduct differently, they are essential elements of the significance» (James 1904: 673).

^{bg} /aquell/

^{bh} /aixó/

^{bi} /adoptarla/

esperéssim a que^{bj} <la corresponenta> ciència estés totalment constituïda, lo qual vol dir que ens cansariem d'esperar... Però l'home ha de viure, té pressa^{bk} <de> viure, i, per viure, necessita de definicions, més o menys precises. Tot nom ja és, essencialment, una definició. Cal, doncs, formular definicions —naturalment provisòries— no a l'acabament de la ciència, sinó a l'arribar al repòs de cada un de sos^{bl} successius [7] estadis. Una definició és simplement la fixació del moment en què s'atura l'activitat especulativa i en què entrega son resultat a l'activitat pràctica. Nosaltres, doncs, formularem una definició de l'atenció a l'assolir un^{bm} punt determinat del nostre present estudi. Però, al començar-lo, en lloc de posar límits ferris al nostre camp de reflexió, ens estimarem <més> pendre en sa complexitat plena, moventa, circulanta, fluida, les nocions que sobre l'atenció posseïm, provant tan sols d'atreure-[les]^{bn} al voltant d'un punt, que serà un exemple proposat.^{bo} Aixís, en lloc de donar-vos una idea tota feta de la cosa, vos invito —al contrari, m'invito a mi mateix— a^{bp} <iniciar l'empresa de fer-nos-en>, meditant un instant, després d'haver imposat silenci a tota veu de distracció sobre les suggestions que m'acudin entorn d'aquestes paraules: «Atenció», «Estar atent»... «Atendre»... «Atès»... «Desatenció»...

^{bj} /una/

^{bk} /pera/

^{bl} /estadis//

^{bm} /determi/

^{bn} ~atreure~ <'ls>

^{bo} /en lloch de donarvos donchs/

^{bp} /fernos'n/

Ara,^{bq} per unificar una mica les nostres meditacions personals, proposem-nos tots^{br} alhora un mateix exemple. Triem el cas d'Arquimedes posant tota l'atenció en el seu problema^{bs} geomètric, i no adonant-se'n dins sa cambra que els romans prenen la ciutat de Siracusa. Tots coneixem la història de la fi d'aquest savi qui —després d'haver permès [resistir] a la seva ciutat, mercès a repetides i subtils invencions— el dia en què per fi la ciutat fou pressa^{bt} —absort dins sa cambra en^{bu} sa meditació— no vegé res, no sentí res, no reparà que un soldat romà entrava en el lloc, no respongué a lo que ell li preguntava, i allà morí, atravesat [8] de l'home impacientat, però sense arribar a distreure's...¹⁵ Torno a invitar-vos que us representeu aquest cas. Que us el representeu vivament, d'una manera calenta, sentint-

^{bq} /++/

^{br} /un cas/

^{bs} /gen++/

^{bt} /no v/

^{bu} <un> /++/

¹⁵ Arquimedes de Siracusa (287 aC–212 aC), filòsof, matemàtic, enginyer i físic grec; el seu renom, ja en vida, va prendre dimensions gairebé llegendàries. La mort d'Arquimedes per manca d'atenció —o per excés d'aquesta— ha estat reportada per molts autors clàssics: Ciceró, *Verr.* IV 131; Livi XXV 31, 9, 10; Valeri Màxim VIII 7. Reproduïm la traducció que Carles Riba va fer de Plutarc, *Marcel* XIX 8-12 (publicada a la FBM): «El que més afligí Marcel fou el que succeí a Arquimedes: s'estava aquest tot sol reflexionant sobre una figura geomètrica, i talment dedicava la ment i la mirada a l'especulació, que no va tenir esment de la irrupció dels romans ni de la presa de la ciutat. De sobte, se li presentà un soldat que li manà que el seguís fins on era Marcel; Arquimedes no volia fer-ho fins a haver acabat el problema i haver-lo portat fins a la demostració; el soldat, ple d'ira, desembeinà l'espasa i el matà. Altres diuen que el romà se li presentà amb l'espasa ja nua per matar-lo, i que Arquimedes, en veure'l, li pregà i suplicà que s'esperés una mica, a fi de no deixar la seva recerca inacabada i intel·ligible; però el soldat, sense amoïnar-s'hi gens, el va occir. Hi ha una tercera versió: que Arquimedes portava a Marcel uns instruments matemàtics, quadrants solars, esferes i escaires, amb els quals adaptava a la vista la magnitud del Sol; casualment es trobà amb uns soldats que, creient que portava or dins la caixa, van matar-lo. Però certament tothom està d'acord que Marcel en patí». Malgrat les tres versions, la mort del matemàtic siracusà ha esdevingut llegendària, junt amb la caiguda al pou de Tales, com a paradigma del savi despistat.

lo, refent dins vosaltres aquella gran atenció —que era allora, naturalment, una gran^{bv} distracció—, veient —al tancar vosaltres els ulls— a Arquimedes ab la seva túnica, assegut dins la seva cambra, meditant, meditant ab l'ànima i ab el cos enter, meditant, meditant... Us el ben representeu, oi?... —I ara,^{bw} trencant sobtadament aquesta reflexió vostra, jo voldria que vosaltres me diguéssiu: ¿Què^{bx} ha ocorregut, en l'actitud del vostre cos, mentres en aquesta representació estàveu atents? ¿No és veritat que, obscurament, per una mena d'instint teatral, cada u de vosaltres ha sentit un lleuger impuls muscular a refer l'actitud d'Arquimedes, a representar, com qui diu, el paper d'Arquimedes?... Si aixís ha estat realment, retingueu aquesta observació, que és important i ha de servir-nos de seguida.¹⁶ Ella, altrament, concorda ab importantíssims resultats de l'experiència científica. Aquests resultats han demostrat que els processos psicològics de l'atenció s'acompanyen de certs moviments, de mena representativa o simbòlica, que consisteixen en canvis en la posició dels membres, en les postures generals del cos, i també en canvis en la contracció o en la relaxació dels músculs voluntaris en general. Ha sigut netament demostrat que cada acte de l'atenció és acompanyat d'un moviment, lo bastant distint de qualsevulla altre moviment, per donar caràcter a la forma especial d'atenció de què es tracti.¹⁷ Una demostració

^{bv} /abstracció/

^{bw} /digueume en aquest moment/

^{bx} /haveu/

¹⁶ Eugeni d'Ors condueix un exercici pràctic propi de les lliçons presencials. Amb aquest experiment ajuda a dramatitzar la situació del moment, s'encarrega de cridar l'atenció de l'audiència. És a dir, pren una cura extrema de la *mise en scène*.

¹⁷ Pillsbury (1908: 4)

vulgar d'aquest [9] principi ens és donada pels entreteniments^{by} <dels nens>, pels jocs de prendes o per la lectura. Per exemple, en el joc de la campaneta la ning-ning, quan el qui ha de descobrir l'objecte amagat realisa sa tasca d'investigació, els altres presents —enterats de l'amagatall— dirigeixen sense voler mirades^{bz} furtives i freqüentes dirigides vers el lloc de què es tracta. Aquests moviments, el silenci^{ca} absolut que sobrevé cada vegada que el buscador s'aproxima al bon racó, les exclamacions lleugeres que es produeixen quan pren una direcció contrària, basten generalment al perspicaç per permetre-li endevinar la^{cb} direcció a seguir.¹⁸ I passa sovint que la persona que s'aprofita d'aquests moviments reveladors n'és d'això tan inconscienta com la que les dóna. Si després, el psicòleg l'interroga —i ella contesta de bona fe i arriba a despendre's d'aquesta curiosa^{cc} vanitat que als pobres humans sol guanyar-nos quan obtenim bons èxits, fins quan

^{by} /de saló/

^{bz} /freqüentes/

^{ca} /f++/

^{cb} /bona/

¹⁸ Ors descriu una variant d'un joc infantil en què la campaneta circula a la vista de tots els participants, excepte de qui para —ell l'anomena «l'investigador»—, que té els ulls tapats, mentre el grup canta «la campaneta la ning-ning / jo l'amago, jo l'amago / la campaneta la ning-ning / jo l'amago i no la tinc». Una vegada acabada la cançó, el participant que la sosté en aquell moment l'oculta i «l'investigador» ha de trobar-la, només a partir de les reaccions involuntàries de la resta dels participants —sense pistes, paraules ni gestos—. Normalment, però, es tracta d'un exercici de sensibilització musical en diferents versions: qui para, batalla la campaneta per la part exterior del cercle format per la resta dels participants, que són qui tenen els ulls clucs i han de deduir —per mitjà del so, i no per interpretació de gestos— qui té l'objecte darrere seu; o bé, ha d'endevinar on es troba guiant-se pel volum de la cançó que la resta de participants augmenta o disminueix segons la proximitat. En la variant orsiana del joc, despullada d'estímulsonors conscients —molt poc coneguda pels docents—, només s'observen les capacitats endevinatòries descrites per l'autor en alguns casos, pocs, d'educació infantil: normalment s'ha entrevist l'objecte, escoltat —si és una campaneta—, un company ho diu en veu baixa, etc.

^{cc} /++/

menos mèrit ne tenim (i potser més, quan menos mèrit ne tenim), si la persona respon sincerament, dic, dirà, en la major part dels cassos, que ha estat guiada envers l'objecte per un sentiment^{cd} tot especial, no sabria dir perquè, però pressentint el bon resultat.¹⁹ Per lo corrent, el cercador estarà convençut de que cap auxili li ha vingut de les altres persones presents, tant com aquestes ho estaran de que elles no han proporcionat cap auxili al cercador. Però el fet és que, si aquest ha arribat a son objecte, ho haurà fet en virtut d'una multitud de petites observacions sobre els moviments dels altres, operacions que —encara que insignificantes en detall— resulten suficients un cop reunides.

[10] Això ens permet donar una explicació científica a un cert nombre de cassos d'entre lo que s'anomena^{ce} endevinació del pensament, lectura del pensament, etc. Quasi sempre,^{cf} en les representacions dels professionals, i quan l'artifici no és^{cg} més groller, els fenòmens de lectura del pensament, troballa d'objectes, etc., deuen interpretar-se com efectes de conclusions sagaçment^{ch} extretes per l'actor dels moviments^{ci} simbòlics o representatius dels^{cj} espectadors, de les tendències musculars produïdes pel fet de l'atenció intensa. I freqüentment ocorre que, quan més se tracta

^{cd} /per/

¹⁹ En fer esment de la necessitat de despendre's de la vanitat l'orador fa una observació moral, que aparentment desentona amb el contingut de la conferència.

^{ce} /lectura/

^{cf} /en els cassos quan l'artifici no és més barat, que/

^{cg} /ga+/

^{ch} /+++/

^{ci} /qui han acom/

^{cj} /les per/

d'evitar-lo, aquest efecte muscular, més <forta> [i] clarament se produeix. De vegades, els qui han amagat l'objecte, fan esforços per restar impassibles i no guiar ab sos petits gestes al cercador; però, si estan apassionats en la cosa, la mateixa atenció que posen en contenir-se, els fa traïció. No és en un públic hostil però apassionat aon les meravelloses troballes deixen de produir-se; sinó en un públic indiferent i avorrit. En un públic indiferent i avorrit, sí que no hi ha medi, per a l'actor^{ck}, d'obtenir res que valgui la pena. I és per això que cal, en aquesta mena de representacions, que la *mise en scène* especial sia tan cuidada, i impressioni i interessi prèviament a l'espectador.²⁰

Torno a repetir que, en moltíssims cassos, la persona que aprofita d'aquest simbolisme muscular de l'altre n'és tan inconscient del fet com la que el proporciona. Una certa mesura de bona fe no pot negar-se en molts endevinadors de pensament i cercadors d'objectes. [11] Ells tenen solament consciència de trobar-se en un estat emotiu especial que facilita la troballa, però no es donen compte de les causes reveladores que l'han provocat. Però, donant-se o no compte, gairebé tots solliciten o aprofiten en lo que poden el contacte muscular directe, per confegir la direcció del pensament, reunint la suma de petits signes que proporciona la translació de les impressions mecàniques. Quan^{cl} l'operador^{cm} realisa l'acte ab els ulls benats, és guiat per la mà de l'amagador, qui té entre les seves, i que va

^{ck} /de presentar/

²⁰ Vegeu nota a *Csfà*, conf. [8].

^{cl} /un/

^{cm} /, ab els ulls ben/

guiant-lo ab gran seguretat per petits moviments involuntaris. Quan, en certes reunions aon se rendeix a lo meravellós un^{cn} fervorós culte, giren o parlen les taules, en l'obscuritat o a la claror, són generalment empeses per petits moviments involuntaris,^{co} qui realisen (ab la tendència representativa, dramàtica, <de> què venim parlant), l'acte vers el qual les persones presents^{cp} adrecen i intensifiquen l'atenció. Aquestes persones, insistim-hi, ne són gairebé sempre d'això perfecta i completament inconscientes, tant més quan tota la seva atenció està en aquell moment concentrada en el resultat a obtenir. Però el fet no és menys cert per això.²¹

Les experiències científiques fetes per Sommer,²² pel professor Jastrow,²³ pel professor Pillsbury,²⁴ confirmen l'asserció de que hi ha un moviment de

^{cn} /un culte entusiastich/

^{co} /en les persones qui realisen/

^{cp} / I /

²¹ Sobre la impostura intel·lectual, vegeu Ors (1919).

²² Robert Sommer (1864-1937), psiquiatre alemany. Encunyà el terme *Psychohigiene* ('salut mental'). Fou fundador de la Societat Alemana per a la Salut Mental. Ors fa referència a Sommer (1898).

²³ Joseph Jastrow (1863-1944), psicòleg nord-americà, especialista en psicologia anòmala; pioner a demostrar la falsedat de tota mena d'òcultismes. Inventor d'alguns dels primers aparells per mesurar els moviments involuntaris. Ors fa referència a Jastrow (1900).

²⁴ Walter Bowers Pillsbury (1872-1960), psicòleg americà, traductor de Külpe i autor de l'obra *Attention* (1908). Sense arribar a ser un plagi, tant la present conferència com les subsegüents depenen molt més estretament d'aquesta obra del que l'autor confessa i suggereix. Ors fa servir una estranya manera d'òcultar o justificar el plagi: inclou l'autor de l'obra que tradueix literalment en l'enumeració d'autoritats que cita l'obra original, de tal manera que l'obra apareix vagament referenciada enmig d'altre material no consultat. En aquest cas, per exemple, diu: «Les experiències científiques fetes per Sommer, pel professor Jastrow, pel professor Pillsbury, confirmen [...]», mentre que l'original de Pillsbury afirma: «Scientific experiments made by Professors Sommer, W. Jastrow, and others [...]» (Pillsbury 1908: 19). No és la primera vegada que fa servir aquest procediment; ja a *Mscmcc* afirma: «M. Benoit, el savi director del "Buró Internacional del Pesos i Mesures" ha traçat de mà mestra i ab documents antics, la història dels treballs de la Ciència universal per a l'assoliment progressiu de la precisió. De son llibre i la síntesi feta per Lluçia Poincaré traiem els detalls que segueixen», (*Mscmcc*: [59-60]) mentre que en l'obra de L. Poincaré llegim: «Cette histoire (des

mà corresponent a la natura i a la direcció de l'atenció. S'han inventat^{cq} varis aparells qui marca^{cr} ab un petit estil sobre paper fumat tots els moviments dels membres, i [12] ajuden a comparar^{cs} les^{ct} <senyals> deixades, ab els processos mentals que se^{cu} desenrotllaven simultàniament.²⁵ Altres experiments han vingut a confirmar que hi ha una relació molt^{cv} estreta entre els moviments corporals i la direcció de l'atenció. Si el subjecte esguarda molt atentament un objecte, en una direcció qualsevulla, un moviment vers l'objecte se produeix immediatament.^{cw} Si, tot caminant, escolta la remor de les passes d'algú que marxa^{cx} darrera d'ell, sobre un paviment llis, la mà del subjecte se balançarà, a la mesura dels passos, i ordinàriament, ab el primer moviment cap endarrera, en la direcció del soroll. I és molt corrent que, a l'esguardar atentament una pèndola, hi hagi en el cos de l'observador interessat un petit balançament rítmic, a compàs

progrès de la précision) a été tracée de main de maître par [...] M. Benoit, le savant Directeur du bureau international des poids et mesures, a fourni sur le sujet, dans divers rapports, des renseignements très complets; nous lui empruntons ici les plus intéressants» (Poincaré 1909: 26). En realitat, tot el capítol 2 de la mamòria (*Mscmcc*: [50-98]) és una traducció literal de l'obra de L. Poincaré; no hi ha ni una sola referència a cap llibre de Benoit. No sabríem dir si legalment es tracta d'un cas de plag; en tot cas, no es tracta d'un procediment gaire clar, ni sembla massa honest.

^{cq} /un/

^{cr} /sobre/

^{cs} {a comparar}

^{ct} /les marques/

^{cu} /+++/

²⁵ Fa referència als aparells descrits a Sommer (1898: 279-285) i a la primera versió de l'automatògraf inventat per Jastrow el 1909 (MacDonald 1898: 1163 fig. 32).

^{cv} /proxima/

^{cw} /Quan un/

^{cx} /lluny +++/ ~darrera~/++/

de la pèndola.²⁶

El professor Pillsbury ens fa notar que una nova demostració fàcil, i encara més concloenta, ens és donada pels moviments d'una multitud qui segueix ab els ulls un espectacle d'esport que necessita del moviment: «Quan assistim a una festa excitanta de football,^{cy} diu el professor Pillsbury (el qual, com a bon americà, se pensa que tots assistim a festes de football i ens hi^{cz} excitem), quan assistim a una festa excitanta de football,^{da} podrem remarcar una tendència ben visible de tots els espectadors a seguir ab el cos el moviment dels qui juguen. En un moment de gran excitació, el cos s'inclinarà endavant, per complert inconscient d'aquest moviment, fins al punt en [13] què, moltes vegades, li serà molt difícil reprendre l'equilibri. En la major part dels cassos, la multitud entera haurà canviat de posició, d'una manera molt ostensible, i absolutament sense haver-se'n donat compte»...²⁷ No sé si per aquí les multituds arriben a excitar-se fins a tal punt en les festes d'esport... Però potser, si^{db} ens decidíssim a^{dc} arribar-nos

²⁶ La darrera sessió del seminari adjunt al curs va consistir a fer experiments pràctics que provaven aquesta sintonia entre pensament i aparell motor. Aquesta sessió va tenir lloc el 30 de desembre al laboratori de la Facultat de Medicina uns dies després d'acabar el curs (*EUC* III: 559; *LVC* 24/12/1909).

^{cy} /P/

^{cz} /interessem/

^{da} /havem remarcat una te/

²⁷ «During an exciting football contest, you will notice the marked tendency of the whole mass of observers to follow the movements of the players with their bodies. In some moments of excitement the entire body will move forward in complete unconsciousness of the fact that any movement is being made until it is very difficult for the individuals to regain their equilibrium, and in most cases the whole crowd will have changed its position very considerably without being conscious that a step has been taken» (Pillsbury 1908: 20). Certament, aquesta és una citació directa literal de l'obra de Pillsbury. El paràgraf anterior també ho és encara que l'autor no ho referencii.

^{db} /anessi/

^{dc} /anar/

al^{dd} circ taurí o als cafès cantants, podríem remarcar en la multitud moviments anàlegs, seguint els incidents de la *lidia* o els punts de la dansa... I, sense necessitat de que ens arrisquéssim a aquest heroisme d'experimentadors, ¿no trobem també que correspon, d'una manera involuntària als efectes corporis de l'atenció el moviment ab què, al teatre líric, el bon senyor de la butaca al nostre costat tarareja a mitja veu lo^{de} mateix que els cantants reflen damunt l'escena?...^{df} Sempre, en tot cas, tenim una representació muscular, especialisada segons un processus psíquic...²⁸

I és que, senyors, tot en l'home, tota la màquina humana, l'esperit i el cos, els sentits i la ment, tot, des de la més humil funció vegetativa fins al procés ideològic més elevat, està format^{dg} d'una manera^{dh} adequada en l'acció i per a l'acció. Aquest instint de moviment qui acompanya^{di} al

^{dd} /la/

^{de} /++/

^{df} /Per/

²⁸ Noti's que si el 1909 Eugeni d'Ors considera més propera —a l'experiència del seu auditori— una sessió al Liceu que un partit de la copa de Catalunya a l'Escopidora —primer camp en propietat del F. C. Barcelona, al carrer de la Indústria (avui París), inaugurat el març aquell mateix any, per motius d'aforament— aquest fet és més indicatiu del prejudici que fa l'autor de les preferències del seu auditori —el qual dona per fet que menysprea manifestacions culturals considerades menors com els toros, el cabaret o el futbol— que no pas de la manca de la popularitat del joc del futbol. És un fet que l'estadi en qüestió —que podia allotjar fins a 6.000 espectadors— havia nascut petit; l'afluència de públic obligava a improvisar una darrera línia de graderia als límits del mur de tancament, de tal manera que en sobreixien els culs dels assistents. Menystenint la popularitat d'aquestes manifestacions culturals, l'autor posa de manifest una voluntat aristocratitzant que vol imprimir a l'auditori. Quan s'aparta de la literalitat del text de Pillsbury, no ho fa amb la intenció d'aprofundir en el tema de l'atenció, sinó per evocar algun contingut moral subliminar.

^{dg} /en l'acció i per a l'acció/

^{dh} /degu/

^{di} /+++/

processus psíquic de l'atenció; aquest impuls envers la realització pràctica immediata; aquesta tendència dramàtica —*teatral*— a encarnar, a representar tot^{dj} lo que ens passa per la ment; aquesta simpatia, que, fins allí aon no^{dk} tenim per missió altra cosa que l'ésser espectadors, ni podem [14] sortir-nos d'ella, ens <mou a> seguir, [a] imitar els moviments dels actors de l'espectacle. Volem dir que la^{dl} <congenita inclinació> porta l'home, no a la contemplació pura, sinó a l'acció impura, però eficaç, a les realitzacions pràctiques, a la vida en tota la seva força, a l'activitat continuada, al treball i al joc. Un home en repòs <absolut> és una cosa inimaginable. La vida vol viure, i la vida de l'home vol donar-se entera a la vida del món... Al bell començ d'aquesta lectura, a l'aplaçar nosaltres^{dm} la definició de lo que ens proposàvem estudiar, ¿no havem sentit <tots>, senyors, que havíem de contenir dins nosaltres una impaciència, una mena d'urgenta reclamació del nostre ésser íntim, que ens exigia la definició de seguida, de seguida, per assimilar-la prest, per llençar-se novament a viure ab ella? Perquè <fins> les definicions són eines de vida, útils d'acció. ^{dn}La influència del pragmatisme me sembla en això concloenta i definitiva... Lo que cal és resistir moltes vegades aquesta reclamació, detenir aquell impuls. El fet de pensar consisteix essencialment en això. Pensar és resistir per algun temps a l'instint cec de la vida qui exigirà l'acció immediata... I^{do}

^{dj} ~tot<es> l~/es representacions

^{dk} /deviem ser/

^{dl} /inclinació nat/

^{dm} ~al~/no voler donar/ ~nosaltres~/desseguida una/ </per de prompte/>

^{dn} /Les demostracions/

^{do} /jo crèch haver demostrat científicament <aquí>, en la passada primavera,/

aquesta detenció, aquesta continència és també útil a la vida.²⁹ Jo crec haver-ho demostrat científicament aquí, en la passada primavera, al explicar-vos com la raó^{dp} i la lògica consistien en una defensa contra la intoxicació que a un sistema nerviós afinat portarien <infaliblement> les excitacions biològiques pures...³⁰ Sí! Pensar és útil per viure, com el repòs és útil pel treball, com una certa resistència a l'instint sexual [15] és útil als fins de la reproducció, com el dormir^{dq} unes hores al dia és útil a^{dr} l'estar despert l'endemà. Però no^{ds} dèiem ara lo que convenia, sinó lo que era; no formulàvem un judici de valor, sinó un judici d'existència... I, en un judici d'existència havem constatat que la tendència mímica de l'home, son impuls a simbolisar muscularment —d'una manera immediata— allò que pensa corresponien a una constitució orgànica, orientada i disposta, no per la contemplació, sinó per l'acció.

III

²⁹ La «llei del sacrifici» esdevindrà una de les divises del *Glosari*: «El sacrifici és la llei de l'expressió. Tant com viure és expressar, sacrificar és viure. —Companyys, remembreu la vostra vida. Veureu com cada dia que ha avançat ella es troba mancat per una mica de renunciament» (*Gl* 2/1/1912).

^{dp} /constitu/

³⁰ Ors segurament fa referència al contingut de la segona conferència, dita el 22 d'abril de 1909, del *Curs sobre la lògica com a fenomen diastàsic*; el cronista anònim conclou: «Per últim, i referint les seves recerques experimentals sobre l'alienació mental i sobre el sistema lògic del "sentit comú", demostra que sempre el fet de la lògica en l'home representa una "defensa", una immunitat contra la "deshumanització" que li duria el pes del misteri biològic» (*LVC* 24/04/1909).

^{dq} /avuy es útil á la vigilia de l'endemà/

^{dr} *Prob.* /la vigilia de/

^{ds} /diem ara/

^{dt}Mes tornem a l'atenció, i a l'examen de consciència col·lectiu, a la introspecció en bona companyia, que havem començat a realitzar sobre els fenòmens de l'atenció, entesos precientíficament, tals com el nostre *empirisme ingenu*^{du} ens el donava a considerar.^{dv} Vos invito, senyors, a que tots plegats tornem a presentar-nos, com imatge <central> per a la meditació, el cas d'Arquimedes. Vosaltres heveu observat en vosaltres mateixos que, a l'estat d'atenció, una certa representació muscular l'acompanya. Podem, doncs, legítimament deduir que lo mateix li ocorria^{dw} a Arquimedes, i, segons tot lo anteriorment dit, que aquesta és una circumstància del fenomen de l'atenció. —Examinem-ne ara una altra.

Incidentalment, havem dit abans, sobre l'anècdota de la mort d'Arquimedes: «aquesta atenció, *que era una distracció...*» Arquimedes atent a son càlcul, no remarca res, no veu res, no se n'adona ni del soldat romà qui l'atravessa ab una llança. Naturalment,^{dx} no [16] és cosa per tothom, ni per cada dia, un estat de^{dy} <distracció> aixís. Quan, ara mateix, vosaltres éreu atents^{dz} a la meditació del cas d'Arquimedes,^{ea} no crec que ho fóssiu fins a un punt semblant i, o molt m'equivoco, o ens en haguérem adonat, si aquí hagués entrat ferotgement un soldat romà ab la seva llança, o diguem, per no caure en l'anacronisme, <per restar en el color local,> si hagués

^{dt} /Per/

^{du} /els/

^{dv} /++/

^{dw} /considerem li ocorria/

^{dx} /lo corrent/

^{dy} /`atenció/

^{dz} /al ++/

^{ea} /++/

esclatat una bomba en el carrer de la Cucurulla...³¹ Però^{eb}, en canvi, és molt possible que si a la sala hi hagués hagut un rellotge de pèndola, son tic-tac, remarcat al principi, hagués finit per^{ec} ser oblidat de vosaltres. Sempre l'atenció^{ed} <envers> una cosa és compensada en l'esperit per la distracció envers les altres. Atendre és reduir, en lo possible, tots els aspectes del món exterior menys un.

Per donar una imatge exacta d'aquests efectes generals produïts per l'atenció,^{ee} Wundt se val d'un^{ef} símil, i compara el camp de la consciència al camp de la visió.³² Aixís com hi ha en l'ull un punt de <la>^{eg} visió més clara, en què totes les impressions són molt netes i distintes relativament a la vaguetat ab què es presenten els objectes vistos en altres parts de la retina, aixís també se troben sempre en el contingut de l'esperit alguns processos que es destaquen clarament, mentres que els altres resten obscurs i indefinits. I també, aixís com l'ull pot recórrer els diferents objectes colorats davant seu, duent primer l'un, després l'altre a la posició més

³¹ El curs s'impertí a la seu dels Estudis Universitaris Catalans, situada a l'entresòl del carrer del Pi 7, a escassos cent metres del carrer de la Cucurulla on, segons reporta *L'Osservatore Romano* (16/10/09), havia explotat una bomba un parell de dies abans, com a reacció a l'afusellament del pedagog Ferrer i Guàrdia. No hem sabut contrastar la notícia en la premsa barcelonina.

^{eb} /sempre resultarà cert que la vostra at/

^{ec} /obli/

^{ed} /pera/

^{ee} /Wundt/

^{ef} ~{a} /semblan/

³² Wilhelm Maximilian Wundt (1832-1920), psicòleg, fisiòleg i filòsof alemany, promotor i director del primer laboratori de psicologia experimental a la Universitat de Leipzig. Aquest fet l'avalua com a fundador de la psicologia com a disciplina científica autònoma i independent de la biologia o la filosofia.

^{eg} /<+> clara/

pròpia per provocar, en un moment donat, sensacions conscients qui desapareixen un instant després, així pot recórrer l'atenció tot el camp psíquic.³³

Però aquesta comparació de Wundt presenta un gran defecte, que duria a un erro^{eh} evident si fos presa al peu de la lletra —com desgraciadament^{ei} advé massa sovint, en^{ej} el món de la ciència, ab altres [17] comparacions—. I és que, aixís com nosaltres podem localisar en la total extensió de la retina el punt d'òptima visió, no és possible que^{ek} <assignem> un lloc determinat a l'atenció dins la consciència, ni solament que diguem que l'atenció forma part de la consciència.

No^{el} /oblidem que/ l'atenció no és una facultat —no és ni tan sols una funció— sinó^{em} que devem, sempre segons el nostre empirisme ingenu,^{en} considerar-la com un estat, com una *actitud psíquica*. Vol dir que, si tinguéssim que pendre per força l'objecte de la semblança de Wundt, no comparariem l'atenció a un punt de l'ull, sinó a una posició de l'ull i —

³³ Wundt defineix l'atenció a partir del concepte *Apperzeption*: «die Gesamtheit der mit der Apperzeption von Vorstellungen verbundenen subjektiven Vorgänge bezeichnen wir mit dem Namen der Aufmerksamkeit» (Wundt 1863: 267). Tanmateix, aquest concepte fou encunyat *ad hoc* per Leibniz per explicar els fenòmens de l'atenció: L'*apperzeption* seria una percepció conscient i reflexiva comparable a les imatges enfocades per la retina (*Blickpunkt*), mentre que la percepció en un sentit ampli correspondria a la vaguetat de les imatges no enfocades (*Blickfeld*).

^{eh} /ef/

^{ei} /massa/

^{ej} /la ci/

^{ek} /trobem/

^{el} <{tenim dret a pendre}>

^{em} /un estat, una actitud psíquica/

^{en} {{aquí d'altre també confirmat després per l'examen científic}}

més^{eo} pròpiament encara— a n'aquesta espiritualisació de l'ull, diríem, que constitueix l'acte de mirar —la mirada, l'esguard— en tota sa simplicitat divina, en tota sa complexitat admirable. Aixís com l'ull —tot l'ull, i molta cosa més que l'ull— *mira* una cosa, aixís la consciència —tota la consciència i molta cosa més que la consciència— *està atenta* a un objecte... —Però abandonem d'un cop aquest terreny de les comparances, que és sempre relliscós.³⁴

El veritable problema que se'ns presenta aquí, a l'examinar les relacions entre el fet de què estem atents a una cosa i el fet de què aquesta atenció vulgui dir distracció per a tot lo altre, és el següent: aquesta atenció unilateral, aquesta polilateral distracció ¿Són^{ep} <dos fenòmens> distints,^{eq} encara que connexes, o consisteixen, en realitat, un sol fenomen? Aquesta entitat, l'*atenció* que correspon^{er} a un mot del nostre llenguatge ¿Correspon també a una realitat concreta, a^{es} una realitat qui afegixi alguna cosa de nou a l'estat d'abstracció^{et} en què es col·loca el subjecte, quan tancant-se espontània^{eu} o voluntàriament els [18] aspectes del món, n'examina solament un, i en ell col·loca la seva força d'esperit? En altres termes —i

^{eo} /enca/

³⁴ Ors insisteix, una vegada més (vegeu supra [1]), en els perills de les semblances en ciències. En aquest cas, fa notar la impertinència de definir l'atenció des del concepte de l'*apercepció*, que seria tant com dir que l'atenció és el conjunt de percepcions que ens criden l'atenció.

^{ep} /dues coses/

^{eq} /o constitueixen una en realitat ++/

^{er} /al nostre ll/

^{es} /una cosa que s'afegixi á l'estat d/

^{et} /ab/

^{eu} /y/

més clarament—^{ev} el fet d'estar atent a una cosa vol dir *que l'esperit creixi* en una determinada direcció, o vol dir més aviat *que l'esperit minori* en totes les altres direccions que no són aquesta? L'atenció, en un mot, és una cosa absoluta o relativa?

Per resoldre aquest problema, els psicòlegs han començat desplaçant-lo. S'han dit: si l'atenció representa una creixença de l'esperit en una determinada direcció, voldrà dir que les sensacions^{ew} relacionades ab aquesta direcció seran més intenses que^{ex} <d'habitud>. Si, al contrari, l'atenció és una cosa relativa i es deu a un aminorament de la força espiritual en les altres direccions que són la direcció determinada, lo que es produirà serà un aminorament de^{ey} les demés sensacions, no connexes ab aquesta relació determinada,^{ez} respecte a la seva intensitat habitual. Valgui un exemple: el corrector de proves d'una impremta^{fa} posa evidentment — suposant-lo en estat d'aplicació a son treball— tota la seva atenció en percebre les errades impreses, <i en percebeix més que els demés.> Doncs bé: la qüestió, en l'exemple proposat, la qüestió se presenta aixís: és que el corrector^{fb} ab la seva atenció ha augmentat el seu poder visual i discernidor de les errades, o bé que conservant son poder habitual, ha lograt abstreure's d'altres interessos i sollicitacions del món exterior, o interior, que

^{ev} /l'Atenció consisteix en ++ la crei/

^{ew} /que en aquesta dir/

^{ex} /les altres/

^{ey} /les al/

^{ez} /aixís per exemple/

^{fa} /qui/

^{fb} /ha lograt/

no són aquest? ¿És que les errades se presenten a la seva vista ab una forta llum, o bé, és que les coses que no són errades —bruits de l'exterior,^{fc} imatges òptiques que l'envolten, records que podrien [19] assaltar-lo, fins el sentit, o els altres aspectes de l'imprès que mira /i/ que no són les seves errades— afebleixen el seu efecte sobre els sentits del corrector fins al punt de no comptar per a ell?³⁵

És evident que hi ha un paralelisme aparent entre l'atenció i la intensitat de la sensació, lo qual sembla autorisar la primera hipòtesis que creu que l'atenció pot produir en el subjecte el mateix efecte que produiria un augment en la intensitat de l'estimulant: així creu el psicòleg Stumpf,^{fd} entre altres,³⁶ que la sensació sobre la qual s'exerceix l'atenció és directa i immediatament augmentada d'intensitat... Però, contra aquesta manera de veure hi ha una objecció molt forma[l] que Külpe,³⁷ l'ilustre professor de Würzburg, ha formulat ab la força que sap donar sempre a tots els seus raonaments. Aquesta objecció és derivada d'un augment tècnic

^{fc} /visio/

³⁵ Eugeni d'Ors dedicà la tercera sessió del seminari de lògica biològica annex al curs als fenòmens de l'atenció aplicats a correctors d'impremta. D'aquests experiments en sabem el resultat negatiu respecte de les expectatives de l'investigador en cap, gràcies a la quarta conferència i *Vindicació de la memòria* (Ors 1911), però desconeixem en què van consistir ni quin fou el seu procediment (Galí 2004: 35).

^{fd} /per exemple/

³⁶ Carl Stumpf (1848-1936), filòsof, psicòleg i teòric musical, fundador, junt amb Christian von Ehrenfels, de la psicologia de la *Gestalt*. Fou mestre de Husserl i Lotze entre altres.

³⁷ Oswald Külpe (1862-1915), psicòleg i filòsof alemany, fundador de l'escola de Würzburg, promotora de la *Denkpsychologie*, la qual, junt amb la psicologia de la *Gestalt*, va ser la principal desenvolupadora de l'estudi de l'elaboració dels productes mentals. Eugeni d'Ors tracta la figura de Külpe dins *Mes:MP* i pondera el seu treball en el camp de la psicologia del testimoni. Fa referència a Külpe (1899: 180-182). Nosaltres només en tenim esment per Stern (1899:205-206).

proporcionat per les experiències que s'han fet en demostració de la llei de Weber.³⁸ <Exposada en> els termes més senzills, aquesta llei ve a dir que, quant més intensa se fa una sensació més difícil és notar en ella el canvi d'intensitat... Aixís, per exemple, tots podem haver remarcat que, mentres se'ns fa difícil apreciar els canvis en la intensitat de dues canonades, apreciem de seguida els canvis en el zum-zumeig d'una mosca o d'un mosquit qui vola.³⁹ Ara bé, si hi havia un augment actual en la intensitat de la^{fe} <sensació>, quan l'atenció s'hi aplica, resultaria més difícil percebre els petits canvis en aquelles coses sobre les quals s'aplicaria l'atenció que en aquelles altres sobre les quals l'atenció [20] no s'aplica pas. Lo qual està en contradicció ab els fets de l'experiència quotidiana, lo mateix que ab el resultat dels experiments tècnics; els quals ens mostren que, al contrari, l'apreciació de les diferències és més fina i segura quan l'atenció és forta.

Per altra^{ff}, cal tenir en compte que^{fg} no està ben comprovat que —ni

³⁸ Ernst Heinrich Weber (1795-1878), fisiòleg i anatomista alemany, considerat el fundador de la psicofísica. La llei de Weber, o llei de la sensació, fa referència a la proporció matemàtica que s'estableix entre el diferencial sensible que produeixen dos estímuls al subjecte i la diferència de magnitud d'aquests dos estímuls, la qual cosa permet quantificar els actes humans mitjançant processos fisicoquímics. La llei estableix que, com major és la magnitud d'un estímulo, major ha de ser la magnitud del nou estímulo perquè sigui discernible. Eugeni d'Ors considera que la seva concepció de l'activitat de la raó com a fenomen «diastàsic» ha de ser considerada com un aspecte més d'aquesta llei: «La formule biologique de la logique est donc la formule de l'immunité. On envisage la possibilité que cette formule soit comprise dans les lois générales de la sensibilité cellulaire et, par conséquent, à la loi de Weibert-Fechner» (Ors 1910a).

³⁹ Ors potser no l'exposa en els termes més senzills; no es tracta de discernir el canvi d'intensitat entre dues canonades, sinó més aviat de discernir el mateix estímulo entre dues magnituds diferents: mentre que és molt fàcil percebre el so del vol d'una mosca en la quietud d'un prat, és impossible apreciar-lo enmig del terrabastall d'un camp de batalla.

^{fe} /atenció/

^{ff} /Alguns ~Per altra~ /els autors no estan pas d'acord sob sempre sobre quines son/

^{fg} /tan sols/

tan sols en apariència— la intensitat de la sensació augmenti ab l'aplicació de l'atenció. Aixís, mentres el^{fh} <ja citat> Stumpf sosté que la intensitat dels sons augmenta quan aquests sons se presenten separat[s],^{fi} el gran Mach —en el seu *Anàlisis de les sensacions*— sosté que no es tracta pas aquí d'un augment de la intensitat, sinó simplement d'un canvi en la claredat, sense que aquella en sia modificada.⁴⁰

Cal també que ens fem càrrec d'una tercera hipòtesis presentada per alguns autors, hipòtesis segons la qual, mentres l'atenció^{fj} <no> acreix la intensitat de les sensacions d'una durada més o menys llarga i d'una força considerable, produeix, no obstant, aquest efecte sobre les sensacions molt febles.⁴¹

El fet sobre el qual se funda aquesta opinió és que de vegades podem, per un esforç de la nostra atenció, fer entrar en lo conscient^{fk} sensacions molt febles que d'ordinari passen inapercebudes. Si, durant alguns instants, fixeu fortament la vostra atenció sobre una part qualsevulla de vostra epidermis,^{fi} adquirireu aviat consciència d'un [21] número considerable de sensacions, com certes molèsties, certes picors, que no havíeu notat abans i

^{fh} /anomenat/

^{fi} /Mach/

⁴⁰ Eugeni d'Ors no reporta fidelment el debat entre Stumpf i Mach exposat per Pillsbury (1908: 2-5) sobre consonància i dissonància, del qual sembla dependre. Segons Pillsbury, Stumpf sosté que només hi ha augment en la intensitat d'una nota feble quan sona entre altres, mentre que Mach assegura que aquest augment es dona independentment de la intensitat inicial. Cf. Mach (1886: cap. XIII, 8).

^{fj} /augmen/

⁴¹ Aquesta, segons Pillsbury (1908: 4), és la posició d'Stumpf.

^{fk} {concie} *prob.* conscient

^{fi} /sentireu/

que, segurament, no hauríeu pas notades, si la vostra atenció no s'hagués portat envers aquesta part del vostre cos. Anàlogament, l'acte d'escoltar vos farà oir lleugeres remors que d'habitud passem per alt. Per exemple, en un bosc, sentireu^{fm} com veuetes vagues de fulles, del riu llunyana, dels insectes; i suposant-vos en una absoluta solitud i sense espectacle, sense res exterior en què apoiar el vostre interès, percebreu àdhuc el bruit de la pulsació sanguínia, a través de vostres orelles... Tot això sembla militar, per lo que es refereix als sons lleugers, a favor de la hipòtesis de que l'atenció fa créixer la intensitat de les sensacions. Però en això objecta Pillsbury ab molta raó que aquestes sensacions ja eren d'abans^{fn} dins de la consciència; però que no es percebien perquè eren confoses ab altres. Vegeu lo que diria Pillsbury:

X⁴²

Aquesta objecció de Pillsbury és per a nosaltres plena de llum; i no precisament per a concloure com <el mateix> Pillsbury el qual ve a

^{fm} /la/

^{fn} /també/

⁴² En l'original només apareix una creu i s'elideix la citació directa; pel context s'ha de suposar que indica una lectura directa de l'original anglès; tot i que hi ha evidències que basteix el curs sobre la primera edició francesa de l'obra, més endavant fa servir expressions en anglès per fer referència a conceptes clau de l'obra. Eugeni d'Ors torna a emprar —v. Conf. I: [11] nota a Pillsbury— el recurs d'inserir una citació directa explícita d'una obra que ja fa algunes pàgines que va traduïnt gairebé literalment. Gràcies a la literalitat del text precedent i a una referència posterior (cf. conf. II, [1-2]) podem identificar la citació elidida: «*The only picture that could have on this assumption would be that the difference in level between the mountain peak of the attention and the plain of the ordinary consciousness would be produced not by elevating the peak, but by depressing the plain*» (Pillsbury 1908: 8). A banda de posar de manifest l'actitud plagiària de l'autor, és interessant subratllar la força performativa implícita en l'acció de fer una lectura directa del llibre referenciat.

declarar insolubles les qüestions de la relació entre l'atenció i la intensitat de la sensació; sinó per a concloure ab Wundt, en la veritat de la segona hipòtesis, és a dir^{fo} que l'atenció^{fp} no té una existència psíquica absoluta, sinó que, si fa destacar l'objecte davant la consciència, és perquè [22] abstreu aquest dels altres, esborrant aquests últims i aminorant el seu esclat.

En efecte,^{fq} l'anàlisi dels exemples proposats de la percepció de les petites picors epidèrmiques o dels petits bruits del bosc, ens han permès^{fr} recordar que, en cap moment, una sensació no és una cosa simple, sinó composta d'una sèrie infinita d'elements de sensació; els quals, a son torn, tampoc són simples, sinó compostos d'altres subelements,⁴³ <sent bo> afegir encara que aquests elements no són tots sensorials, sinó que es confonen i barregen ab els elements d'una altra natura psíquica, elements de memòria, elements ideològics, elements voluntaris i emocionals. El fet,^{ft} en apariència tan simple, de veure jo ara la meva mà, se descompon en una suma infinita de petits fets, que no solament són petites visions — visions de mos dits, visions dels pors de la meva epidermis, visió del color, visió del contorn, etc., etc.— sinó que també^{fu} són actes psíquics de mena

^{fo} {á}

^{fp} /++/

^{fq} /els exe/

^{fr} /constatar/

⁴³ El neologisme *subelement* encunyat aquí per Ors implica una contradicció en la composició: el prefix *sub-* contradiu la noció d'element entesa com a substància simple.

^{ft} /<a priori> de veure la meva mà/

^{fu} /actes/

molt diferenta,^{fv} tals com: un record d'anteriors visions de la meva mà,^{fw} implícites comparances de la meva mà ab altres mans, i ab^{fx} la noció general de mà; sensació subtil de que aquesta mà és meva i forma part de ma personalitat; sentiment cenestèsic de benestar o de malestar general orgànic (també localisada en la mà en la intensitat en què jo la contemplo),^{fy} força de voluntat que s'hi arriba a moure a l'ull, [23] en l'interès de veure la mà, també fer moure la mà en l'interès d'èsser vista per l'ull, etc... I encara tot això sense comptar altres elements psíquics, sinó compresos en la visió, associats a ella,^{fz} sensacions tàctils, olfactives, acústiques;^{ha} suggestions sentimentals; memòries evocades; una infinita sèrie doncs d'elements que, encara que per entendre'ns anomenem associats, no són solament juxtaposats, com la superficialitat de la vella psicologia associacionista creia, sinó entremesclats, creuant-se i confonent-se de mil maneres... En una paraula, en el simple acte de veure la meva mà,^{hb} entren en realitat en joc, en l'instant en què la miro, tot el meu esperit en la seva plenitud,^{hc} inclinant-se a veure la mà, i tota la infinida riquesa de la realitat exterior que es condensa per un moment en una mà <flaca> que es presenta a la vista.

Se comprèn que la vella psicologia ab la seva noció de potències

^{fv} /com/

^{fw} /++/

^{fx} /++++/

^{fy} /vol/

^{fz} /com/

^{ha} /y tot un ordre de/

^{hb} /podriem dir quasi, que son presentant la cos hi son realitat comprenc/

^{hc} /que vol veure/

separades, d'activitats retallades, ab la concepció mítica de les facultats de l'ànima, considerades com a entitats objectives i independents pogués creure que l'atenció consistia en un augment de força en l'una d'aquestes facultats; però nosaltres partim de l'idea de que l'esperit obra sempre, en [...]^{hd}

^{hd} Manca la resta de la conferència, probablement un únic foli, ja que ni el resum introductori de la següent lliçó ni la crònica de *LVC* corresponent a aquesta sessió afegeixen res de substancial, pel que fa al contingut, respecte de l'exposat fins el moment: «Després d'una crítica detinguda, adoptà la segona hipòtesis, la de que l'atenció és, per essència, un acte de inhibició, per a lligar millor amb les idees generals a la psicologia moderna, que considera l'esperit, no com a una suma d'activitats independents, sinó com a “una plenitud constantment i integralment activa que només s'especialisa en l'acció”. I en aqueix punt clogué el professor la seva lliçó» (*LVC* 3/12/1909).

SEGONA CONFERÈNCIA

[1] Senyors i amics meus:

L'anterior conferència va ésser destinada —us prego que vulgueu recordar-ho— a situar, en principi, els problemes psicològics i lògics sobre l'atenció dins el quadre general de les investigacions teòriques que, més tard, devem utilitzar en l'anàlisi de les obres científiques de Pasteur i de Bernard de Pallissy.^a <Havent d'>estudiar —l'un darrera l'altre— els moments successius del processus mental aon^b <les dites> obres <han> pres naixença,^c <triarem> —com a primer moment— el de l'atenció, considerant aquesta —d'una manera general i provisòria— com a l'actitud en què l'esperit se predisposa a la <percepció>^d dels fenòmens. I aquesta consideració general ens bastava com a base i matèria d'estudi. No volíem —al començar aquest— avançar una definició científica. Mes ens estimàvem pendre la noció precientífica tal com existeix en la ment de tothom, la noció vulgar en tota la seva indeterminació però, també, en tota la seva riquesa, en sa mòbil i^e <fluctuanta> diversitat. I —entrats ja en la investigació dels^f <factors> diversos del problema— ens deteníem, de primer, en l'estudi dels processos motrius qui acompanyen l'atenció, mostrant la seva tendència a devenir mimogràfics, a donar representacions

^a /Devent/

^b /aquestes/<~>/havien/

^c /preniem/

^d /observació/

^e /cambiant/

^f /moments/

simbòliques i dramàtiques; i examinàvem després la qüestió de si l'estat psicològic —objecte dels nostres treballs— comportava una creixença absoluta de l'esperit en una direcció determinada, o, més aviat, un descens general en el nivell d'intensitat psíquica, descens d'aon una sola activitat n'era exceptuada: aquella <qui és> connexa ab l'objecte de l'atenció. I ens decidíem —ab Wundt, i^g <després d'>haver pres detingudament ab compte l'observació de Külpe— per la segona hipòtesis, concloent per creure que —segons la imatge de Pillsbury— la diferència [2] de nivell entre els cims de l'atenció i la plana de la consciència ordinària, se produeix, no per la elevació dels cims, sinó per la^h <depressió> de la plana.⁴⁴

Me permetré insistir en que contribueix fortament a laⁱ adopció per part nostra d'aquesta darrera hipòtesis —ademés de les objeccions que^j fèiem a la hipòtesis contrària— la reflexió de què la primera enllaçava completament ab la tendència, general en la psicologia contemporània —i que mil fets abonen, i que permet l'explicació de mil altres, abans inexplicats— a pendre l'esperit no com una suma, ni tan sols per una organització de potències i activitats especials, segons abans se feia, sinó com una plenitud indivisible i constantment activa en tota sa totalitat —i que només s'especialisa quan se tradueix en efectes orgànics, quan transcendeix a l'acció—. Els moderns creiem, senyors, que són les

^g /malgrat/

^h /depressió/

⁴⁴ V. Conf. I: [22] nota a la citació elidida.

ⁱ /nostra/~adopció~/d'aquesta hi/

^j /podem/

concrecions pràctiques —i no cap diferència substancial, ni tan sols funcional en l'esperit pur— les que produeixen, per exemple, una sensibilitat distinta d'una intel·ligència, una intel·ligència separada i potser hostil a una^k voluntat. Dintre de l'esperit mateix, voluntat i intel·ligència són una mateixa cosa, com són una mateixa cosa ciència i amor.⁴⁵ No hi ha més que una energia, que una activitat que voldria vessar-se —tota entera, tota indistinta— a cada moment en qualsevulla circumstància però que es veu obligada —per una^l <contenció>, per una <imposició> de fora a dintre— a no vessar-se, a no obrar sinó parcialment i ab una^m vera especialisació... Naturalment, aquesta concepció de l'esperit té per efecte un canvi [3] de gran transcendència en el domini de les teories psicofísiques. El paralelisme tradicional no sabia ja satisfer-nos, ni tan sols^{m bis} ab l'aditament d'una concepció epifenomènica de la consciència, ab què el positivisme ha volgut renegarⁿ el convencionalisme i l'esterilitat d'aquella teoria, en l'explicació dels fets reals. Jo crec sincerament, senyors, que la hipòtesis del paralelisme psicològic ha rebut ja el cop mortal de mans d'Henri Bergson,⁴⁶ el qual, al Congrés de Ginebra de 1904, va

^k /sensibilitat/

⁴⁵ Encara que no hem trobat cap citació explícita sobre la identitat entre ciència i amor, crida l'atenció el paralelisme constant que Ors fa entre la vida contemplativa monàstica i el viure científic. Cf. «Set gloses de quaresma» (*Gl* entre 7/3/1908 i 14/4/1908) i el primer capítol de *Mes:MP*.

^l /imposició/~, per una~/contenció/

^m /determi/

^{m bis} {ni sols}

ⁿ /la/

⁴⁶ Henri Bergson (1859-1941), filòsof i escriptor francès, professor al Col·legi de França i guardonat amb el premi Nobel el 1927, un dels autors més influents de l'època i, sens dubte, un dels més preuats per Eugeni d'Ors: «Bergson és potser avui la personalitat més eminent del pensament francès. Les seves obres: *Essai sur les données*

mostrar que hi havia en ella un veritable paralogisme.⁴⁷ I avui la hipòtesis d'una influència recíproca i simultània de l'esperit sobre el cos no ens sembla més estranya, però tampoc ens sembla més legítima que l'harmonia preestablerta leibniziana. La nostra tendència és més aviat portada —i la ciència energètica ens dóna un seriós apoi i una documentació perfecta en aquest punt— a considerar esperit i cos com a dos moments de l'energia, com a dues funcions, com a dues qualitats d'energia, ab la diferència que l'esperit és una energia constantment sintètica —perquè no està subjecta al temps— mentres que l'organisme —subjecte al temps i, per consegüent, adaptat a l'acció— necessita especialisar-se a cada moment,^o acomodant-se a les circumstàncies diferents i, per això^p, va prenent en els moments successius una part únicament i contenint les altres —inutilitzant-les per l'instant— aixís com fan els objectes <diversament> colorits, ab la llum —

immediates de la conscience; Matière et Memoire i, sobretot, aquest llibre d'or i de ciència i de bellesa que es diu *La Evolution creatrice* han estat de les més fecondes, que es coneguin, en la formació espiritual de les dugues últimes generacions [...] No tothom té capacitat suficient per a aquesta evolució lògica. Però tots aquells que han tingut agilitat suficienta per fer aquesta mena de canvi de front se troben com definitivament col·locats en la posició nova, sense forces per a tornar a la posició primera. *Són bergsonians*, i per a ells tota obra *bergsoniana* — ab el seu profund equívoc sobre el finalisme — és fàcilment compresa, i ab plaer seguida, com en un ritme habitual d'esperit» (*Mscmcc*: [32-34]).

⁴⁷ Bergson (1905: 427-444). En aquesta comunicació Bergson mostra com tota pretensió de justificar a partir d'una hipotètica llei científica el *paral·lelisme psico-físic*, entès com una relació biunívoca entre els estats psicològics i els estats cerebrals, amagarà sempre, i necessàriament, una o altra formulació, més o menys complexa, del postulat metafísic de l'existència de la glàndula pineal cartesiana. És a dir, s'afirmarà subreptíciament una substància híbrida extensa-pensant, que entrarà en contradicció amb els fonaments conceptuals de l'argument, tant si són de caràcter idealista com realista. És interessant comprovar que les respostes donades per l'autor durant la discussió són tant o més vehements que els arguments de la lectura.

^o /y ada/

^p /pren <dona> una direcció/

blanca, sintètica, plana, constantment la mateixa— que els arriba.⁴⁸

Vosaltres sabeu —perquè he tingut ocasió de repetir-ho [4] en les lectures aquí donades durant l'última primavera— com me malfio jo generalment dels símils i de les comparacions del treball científic.⁴⁹ Cal —al proposar o acceptar una comparació— guardar-se tossudament íntegra la llibertat i la ironia de l'esperit: sense això es corre fatalment el risc de pendre per realitat les metàfores als pocs minuts d'haver-les proposat, i de no saber ja sortir de les comparances en les quals s'ha entrat imprudentment... Però —no descuidant aquella condició— aquelles poden ser molt lluminoses i útils, si es passa ràpidament damunt elles i sense insistir.⁹ <M'atreviré> doncs —per a deixar ben gravada en la vostra memòria la noció del paper respectiu que en la hipòtesis que proposo juguen lo espiritual i lo orgànic— a proposar a la vostra consideració la imatge d'un incendi, al qual comparariem la vida total humana. En un incendi hi ha dues coses a distingir, el foc i el material que es crema. El foc és sempre *el mateix*, és sempre *tot* el foc, és sempre *indistintament* foc, és sempre la *plenitud* del foc, des de la primera i petita espurna fins a la més alta flama. Però el material que es crema —<un edifici, per exemple>— és distint <en cada cas>; se compona de parts, està determinat aixís, o aixís, té tals dimensions i tal forma. I com el foc necessita de combustible, la especialitat del combustible especialisa també el foc; i les flames són més o menys altes, omplen tal o qual espai, presenten tal o qual color, segons lo

⁴⁸ Aquests temes són àmpliament tractats a *Mscmcc*.

⁴⁹ Cf. Conf. [1] nota sobre el risc de la literatura en l'exposició de temes científics.

⁹ /Dire <+>+

que es crema. Talment aixís, en la total vida humana l'esperit és el foc; l'organisme és com l'edifici que s'hi consum. També l'esperit és el mateix i constantment idèntic i sempre en [5] plenitud total, des de la seva primera espurna, fins a la seva més alta flama. I la intel·ligència i la memòria, i la sensibilitat i el sentiment, i la sensació i l'emoció, i la voluntat i el desig, no són sinó especialisacions pràctiques, no són sinó llengües i flames, en direccions diverses, del foc únic que és la íntima essència de totes.

Però cuitem a deixar el símil que —com sempre ocorre en totes aquestes coses—^r ja s'acontentaria ab ésser aproximat i diguem, simple i tècnicament, que l'energia espiritual s'especialisa^s <en virtut> d'inhibicions imposades per les necessitats^t de l'acció. I que, aixís, com segons la definició famosa, que l'altre dia recordàvem «*pensar és abstenir-se de parlar o d'obrar*», també podem dir sobre l'atenció que «*estar atent^u [a] una cosa vol dir abstenir-se de percebre les altres, o, lo que és lo mateix, estar distret respecte a les altres*»;⁵⁰ i que, aixís com l'acte de pensar, considerat psicològicament, no vol dir que cap altra activitat especial s'afegeixi a l'estat d'abstenció^v descrit, tampoc en l'acte d'estar atent hi ha res que no estigui contingut en l'acte d'estar distret. I atenció i distracció són^w <substancialment> una mateixa cosa, com són una mateixa cosa l'aspecte còncave i convexe d'una superfície

^r /ja's contenta++/

^s /sempre segons les per/

^t /y/

^u /absent/ {d'}

⁵⁰ Vegeu supra n. 33.

^v /destri/

^w /en el fons/

donada.

Això —que entès segons com, pot^x <parèixer> un veritable truisme—^y <constitueix>, en realitat, una^z adquisició científica ben importanta. Només hi ha <que> fixar-se per comprendre la seva eficàcia possible, en les conseqüències pedagògiques que la tesis és susceptible de comportar. La distracció és un fenomen corrent en els alumnes de les escoles i molt sovint se troba^{aa} <en elles>, més distrets que els altres alumnes, els^{ab} escolars d'intel·ligència més [6] ben dotada i de millor voluntat. Els mestres, en aquests cassos, solen voler autoritàriament dur a tots els alumnes a un mateix camp d'atenció. I ens valem per això de medis d'autoritat destinats fatalment a un fracàs definitiu. ¿No valdria més, en lloc de forçar a un esperit a^{ac} acudir a un camp d'atenció, anar a cercar-lo solícitament^{ad} al seu o, com qui diu, anar a cercar a la superfície convexa el vas adequat que es cerca vanament en la superfície còncava? Un mestre pestalozzià,⁵¹ almenys, estudiarà a son alumne distret, fins a trobar a quina *atenció secreta*

^x /esser pres com/

^y /es/

^z /consignació/

^{aa} /q/

^{ab} /alumnes/

^{ac} /ben/

^{ad} /en/

⁵¹ Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), pedagog i filantrop suís, deixeble de Rosseau i mestre de Fichte, Fröbel i Herbart. La figura de Pestalozzi apareix sovint en l'obra orsiana (a vegades de la mà de Montessori); posa de relleu l'accent en la disciplina i l'esforç, en contraposició a l'elogi de la facilitat i la submissió a la natura del seu mestre Rosseau (*Gl* 22/10/12). Pestalozzi és el principal impulsor de l'*Anschauungspädagogik*, el principi de la qual consisteix a presentar conceptes concrets abans dels abstractes i avançar gradualment —del més fàcil al més difícil— començant sempre per l'entorn més immediat de l'educand.

correspon aquesta *distracció* que ell mostra. I quan l'hagi trobada, allí col·locarà son camp de treball... Mestre, si ton alumne mira les mosques, vés i parla-li de les mosques —perquè ell pendent de les ales de les mosques tindrà el seu esperit— que lo demás ja vindrà més tard, i com per gratuïta afegidura.

Ara lo que^{ae} cal és no confondre la distracció ab la versatilitat, o ab la debilitat. Aquesta confusió és freqüenta. Els mestres poc psicòlegs solen reunir en una mateixa categoria i en una mateixa qualificació de *desaplicats* als nois que no presten atenció a l'objecte d'atenció que se'ls imposa i a n'aquells altres qui són incapaços de fixar-la dos minuts en res. Però jo vull observar,^{af} malgrat el respecte que em mereixen els importantíssims treballs que han fet en matèria de patologia de l'atenció molts psicòlegs ilustres, que lo que tenim davant en aquests cassos no^{ag} és^{ah} <específicament> una malaltia de l'atenció, sinó més generalment una malaltia de la voluntat.⁵² I la prova ens la dóna la correspondència absoluta <entre>^{ai} la fadiga en l'esforç mental^{aj} i la fadiga en l'esforç físic, qui arriba fins al punt de poder-se mesurar abdues ab els mateixos aparells de [7] laboratori, ab els

^{ae} /no/

^{af} /ab to/

^{ag} {es}

^{ah} /propriament/

⁵² Segons aquesta afirmació, Eugeni d'Ors advocaria, dins de l'avui anomenat TDAH, per la distinció entre els trastorns de l'atenció pròpiament dita, que s'atendria diversificant individualment el currículum, i altres trastorns en les capacitats de fixació i autodomini; pel tractament vegeu (*G* 17/9-15/9/1906). Molts dels diagnòstics de TDAH migrarien envers aquests nou trastorns.

^{ai} /en/

^{aj} /ab/

ergògrafs de Mosso, per exemple.⁵³ Quan la hipòtesis del paralelisme psico-fisiològic era acceptada sense restricció, l'explicació d'aquesta correspondència —d'aquesta identitat— era bastant còmoda, massa còmoda i tot. Però avui, aquella hipòtesis [enrancida]^{ak}, creiem de^{al} <més> bona fe i més acorde ab el nostre criteri d'empirisme ingenu, confessar palesament que^{am} la meravella d'aquests dos fenòmens —tan exactament superposables— no és en realitat tal meravella, perquè es tracta d'un fenomen únic i sol. Se tracta d'una mateixa fadiga sempre, perquè no hi ha tal fadiga psíquica, sinó una fadiga física simplement, i, en lo patològic,^{an} se tracta sempre en realitat d'un mateix ordre de malalties que són malalties físiques sense excepció, i que solament per una^{ao} <mena> de llicència, poden anomenar-se malalties mentals.⁵⁴ Aixís la^{ap} pretesa fadiga de l'atenció és una fadiga nerviosa simplement —o, fins i tot, una mera fadiga muscular—; i les^{aq} preteses malalties de l'atenció no són <ni> més <ni

⁵³ L'ergògraf és un instrument inventat el 1890 pel metge i fisiòleg italià Angelo Mosso (1856-1910) amb la finalitat de mesurar la capacitat de treball de contraccions musculars. Certament, malgrat ésser projectat com un aparell per mesurar l'esforç físic, ben aviat va ésser utilitzat per a la mesura de la fatiga mental (Binet 1898: 27-30).

^{ak} +++ *Prob.* {enrencida}

^{al} /millor/

^{am} /aquets dos fenòmens/

^{an} /no hi ha en realitat tal malalt/

^{ao} /lley/

⁵⁴ Ors és conseqüent amb les definicions a l'ús de salut i malaltia: el 1909 la salut es defineix, de manera negativa, com l'absència de malaltia, i aquesta, al seu torn, com una disfunció orgànica. No podent identificar la ment amb cap òrgan, el concepte de malaltia mental ha de ser metafòric. Segurament, la definició de salut de 1946 de l'OMS com a «estat de complet benestar físic» respon a la necessitat de donar cabuda, entre altres, al concepte de malaltia mental. Amb tot, no deixa de ser problemàtic, ja que converteix la salut en un arquetipus platònic impossible en realitat i sotmès a la idea de bé.

^{ap} /fadi/

^{aq} /mal/

menys> que malalties nervioses^{ar} generals que ni s'especialisen realment.⁵⁵

PAUSA⁵⁶

Si volguéssim citar un altre exemple de la transcendència de la^{as} identificació que havem fet entre els estats d'atenció i de distracció, el trobaríem en les objeccions que ha fet la crítica literària aguda contra el descriptivisme de les escoles naturalístiques. S'ha remarcat —ab molta raó — que el pecat en les descripcions del naturalisme era que en aquestes descripcions se sumaven i sumaven detalls <insignificants> ab un esperit inventariador implacable,^{at} mentres que els detalls essencials i característics eren oblidats sovint. És que els autors d'aquelles escoles oblidaven que el secret [8] del bon mirar, consisteix en el^{au} no mirar-ho tot; que l'atenció a unes coses, vol dir la distracció envers unes altres. Ells volgueren atendre a tot, i el resultat fou que els detalls més importants els escapaven. La seva voluntat no s'ocupà en^{av} accentuar^{aw} <els processos d'>inhibició que tota especialitat en la percepció exigeix. El resultat fou, com havem dit, que l'atenció va ser —en la generalitat d'ells— molla i fluixa i, per això, lo que s'anomena son do d'observació resulta sempre purament epidèrmic i

^{ar} /ordinaries/

⁵⁵ Els constants penediments en el Ms (cf. ap. cr. an-ar) evidencien l'interès de l'autor per separar l'atenció de qualsevol malaltia física. Per ell, l'atenció pot ser símptoma d'una o altra malura, però mai la causa, ni estar en cap mena de relació biunívoca amb el cos.

⁵⁶ Nota marginal al Ms.

^{as} /++/

^{at} /Oblidan/

^{au} /bon/

^{av} /reali/

^{aw} /la/

superficial... Mes,^{ax} recordem que el nostre objecte no és recollir tots els detalls psicològics, sinó solament els qui poden documentar les nostres investigacions lògiques; i <sapiguem> cenyir-nos, <per ara>, en aquests dos exemples —d'ordre pedagògic el primer, d'ordre literari el^{ay} <segon> — per demostrar la transcendència que pot tenir la identificació que havem realitzada entre els estats d'atenció i els estats de distracció.

Ens trobem, doncs^{ba} —segons els anàlisis iniciats en la conferència anterior i continuats en aquesta—, d'una banda ab un fenomen d'inhibició per virtut del qual una pila d'efectes de l'energia espiritual ordinari són continguts i anulats; d'altra banda ¿aquests dos processos són merament concomitants o existeix entre ells una relació de causalitat, una relació de causa a efecte? En aquest últim cas ¿Quin d'aquests fenòmens és la causa, quin l'efecte?^{bb} Serà la inhibició —fenomen psico-fisiològic central— la causa dels processos motrius —fenòmens perifèrics—, o seran [9] els <motrius> els causants del processus d'inhibició?

Høffding, en el seu manual de Psicologia —excelent, per altra banda, però aon els problemes de l'atenció són tractats massa dispersa i lleugerament— preté evitar aquest problema resolent-lo anticipadament per virtut d'una mena de posició eclèctica.⁵⁷ Combatent la teoria de

^{ax} /+++ +/

^{ay} /primer/

^{ba} /d'una banda/

^{bb} /Serà la cau/ /La causa/

⁵⁷ Harald Høffding (1842-1941), filòsof i teòleg danès, catedràtic a la universitat de Copenhaguen. El seu pensament va transitar d'una influència molt marcada del protoexistencialisme kierkegaardia a una decidida posició positivista. Es tracta d'una figura força admirada pel nostre autor: ja el 1908 Ors exposa com Catalunya ha de prendre exemple del filòsof danès que, malgrat escriure en una llengua molt minoritària, escriu obres traduïdes a tots els idiomes de

Condillac,^{bc} qui defineix l'atenció «una sensació exclusiva»,⁵⁸ Høffding remarca el caràcter d'activitat que presenta sempre l'atenció —fins la que ell anomena espontània, distingint-la de la voluntària, en una distinció que nosaltres no sabríem admetre—. Sembla ab això que <ell> vingui a^{bd} acceptar que l'atenció és un fenomen central; però quan se troba ab el fet —<que estudiàvem l'altre dia>— de la relació entre els processos motrius i el fet de l'atenció, se contenta a dir que aquests processos *faciliten* la percepció. Paraula equívoca aquesta de *facilitar*, perquè ab ella la qüestió de la causalitat és esquivada sense resoldre-la... Ningú dubta de que l'origen remot dels fenòmens de l'atenció se troba en una activitat psíquica —<però en tot fenomen psíquic s'hi troba aquest pecat original>—; i, en aquest sentit, ni tan sols pot donar-se com a^{be} impropcedenta la^{bf} definició de Condillac, ja que la sensació és també originàriament activa; però també podria ésser —donada l'existència dels processos motrius que, segons

cultura i d'impacte mundial. Argumenta: qui escriu per a un públic tan reduït es veu obligat a dirigir-se a la comunitat científica i a un públic general ensems, la qual cosa, quan l'art permet superar la superficialitat, converteix l'escriptor més remot, per raó de la seva llengua, en el científic més universal, per raó de l'accessibilitat i comprensió del discurs. Ara mateix, a Catalunya, el problema és l'aïllament respecte del viure científic. La manca de projecció n'és un efecte (*GI* 22/5/1908). El manual en qüestió (Høffding 1889) va ser traduït a l'anglès a partir d'una traducció autoritzada a l'alemany (que no hem trobat): Høffding (1891).

^{bc} /nega/

⁵⁸ Étienne Bonnot de Condillac (1715-1780), filòsof francès seguidor de les doctrines empiristes de John Locke. Epistemòleg i precursor de la psicologia moderna, se'l considera fundador del sensualisme psicològic, segons el qual les sensacions precedeixen i determinen les activitats espirituals; les idees són estadis successius d'una sensació. L'atenció és la plenitud d'una sensació en la consciència. Per tant, només podem estar atents a una sola sensació a cada moment.

^{bd} /admetre/

^{be} /falsa la defin/

^{bf} /ter/

Höfdding diu, *faciliten* la percepció— que aquests processos motrius fossin immediatament la causa del processus inhibitori que l'atenció suposa, i que —per repetir un cop més el calc sobre la frase famosa de James de que tant s'usa i s'abusa en psicologia— no^{bg} <fem> tal [o] qual moviment [10] perquè^{bh} [estem] atents, sinó que^{bi} <estem> atents, perquè [fem]^{bj} tal o qual moviment.⁵⁹

D'aquí l'anomenada teoria perifèrica de l'atenció. El ple florir d'aquesta teoria data d'una vintena d'anys endarrere. Però els senyors Vaschide i Meunier —qui amen sempre d'esbrinar els antecedents <històrics> més subtils de les qüestions de què tracten— han trobat ja un precedent d'aquesta tesis,⁶⁰ en un autor avui oblidat, Girou de

^{bg} /fariem/

^{bh} {estiguessim}

^{bi} /estiguessim/

^{bj} {fessim}

⁵⁹ William James (1843-1910), filòsof i psicòleg americà. Catedràtic a la universitat de Harvard, James fou el primer a impartir cursos de psicologia als EUA. També fou un dels màxims representants del pragmatisme filosòfic. Es tracta d'un dels pensadors més influents en el pensament del primer Eugeni d'Ors i un dels més presents en la seva obra. Ors valorarà especialment, més que la profunditat del seu pensament, la capacitat per divulgar la seva obra a partir d'articles periodístics. Per exemple, en un diàleg sobre l'aparició d'un article d'aquest autor, es discuteix sobre la dimensió periodística del filòsof. Es comenta que molts professors de filosofia, potser més «forts» que Schopenhauer, de qui també es pot dir que era periodista, avui s'han oblidat. Pragmàticament parlant, per tant, ser filòsof té més a veure amb la capacitat «periodística» que amb la «força» especulativa (*GI*8/7/1910). La formulació de la divisa de James més famosa —i, com encertadament afirma l'Ors, repetida *ad nauseam*—, és: «I don't sing because I'm happy, I'm happy because I sing».

⁶⁰ Nicolae Vaschide (1874-1907), psicòleg i psiquiatre romanès. Col·laborador d'A. Binet, va dur a terme bona part de la seva activitat intel·lectual a França. Fou introductor de la psicologia experimental a Romania. Raymond Meunier, psicòleg experimental francès, traductor, amb Monica Molloy, de la primera versió francesa del manual sobre l'atenció de Pillsbury. Fou director de la *Collection de Psychologie experimentale et de métapsyque* i coautor, amb Vaschide, de *Pathologie de l'attention* (Vaschide/Meunier 1908) i de *Psychologie de l'attention* (Vaschide/Meunier 1910) entre altres títols. Inferim, per les dates i la poca informació del segon signant, que són publicacions pòstumes

Buzareingues qui en 1828 publicà <a París> un curiós llibre titulat *Philosophie physiologique, politique et morale*.⁶¹

+62

Això sense comptar ab que Bain...⁶³

Però l'època d'or de la teoria perifèrica de l'atenció arriba molt més tard,^{bk} influïda evidentment per l'aparició d'una teoria perifèrica general en tots els fenòmens d'emoció... Quan els psicòlegs vegeren que una teoria perifèrica explicava en general els^{bl} fenòmens de l'emoció cregueren que també podrien explicar-se especialment per ella els fenòmens de l'atenció... I cal dir que durant molt temps aquestes teories perifèriques han estat tan a la moda —fins als límits de lo excessiu—^{bm} [10 bis] que fins

de Vaschide, preparades per Meunier per a la publicació.

⁶¹ Charles Girou de Buzareingues (1773-1856), agrònom, filòsof i proto-psicòleg francès. Ors fa referència a Buzareingues (1828), obra citada a Vaschide/Meunier (1910: 173). Ors devia haver tingut accés a una edició anterior que no hem localitzat.

⁶² El Ms presenta una creu i un espai en blanc que sembla indicar una lectura de l'obra de Vaschide/Meunier (1910), probablement l'única referència que hi ha a Girou de Buzareingues: «L'attention est volontaire et involontaire; elle est en rapport avec la mémoire. "L'attention, ajoute Girou de Buzareingues, n'est pas une faculté; elle est *une manière d'être de l'excitation intérieure*". Elle est sous l'étroite dénedance des phénomènes sensitifs et moteurs et "ne peut même se concevoir sans eux", puis qu'on ne peut être sans l'autre» (Vaschide/Meunier 1910: 173).

⁶³ Alexander Bain (1818-1903), psicòleg empirista escocès, biògraf de James Mill i John Stuart Mill. Un dels principals promotors de la teoria del paral·lelisme psico-físic. Els punts suspensius suggereixen una lectura directa d'alguna obra d'aquest, probablement *The emotions of the will*, de 1865. Bain també és reportat com un predecessor de la teoria perifèrica (Vaschide/Meunier 1910: 179).

^{bk} /marcada per la/

^{bl} /fenomens de <Lange y James>/

^{bm} /final/

no fa gaire, en 1903, un escriptor científic, M. Charles Rolland va veure's en el cas de^{bn} partir en creuada, per medi d'un article, publicat en 1903, contra la tendència d'un grupus nombrosíssim de psicòlegs, a acordar un lloc més preponderant cada dia als fenòmens motrius. En aquest article, del qual jo m'atreveixo a recomanar-vos molt eficaçment^{bo} la lectura, és rotulat *La theorie motrice des phènomènes mentaux*, i en ell se conclou.⁶⁴

1er) que aquesta preponderància és ilegítima, no tan sols perquè la energia biològica se manifesta per medi de fenòmens múltiples (calòrics, electrogènics, fotogènics, motors, nerviosos), sinó ademés perquè la funció motriu tendeix a decreixer, a mida que la funció nerviosa es desenrotlla).⁶⁵

I 2on) que lo que fa aquella teoria, al consagrar-se sobretot a l'estudi dels fenòmens perifèrics, és aplaçar, però no resoldre, el problema essencial de la consciència.

Sia com vulla, el cas és que la teoria de Lange i James,⁶⁶ aplicada primitivament per ells a l'emoció, i extesa després a altres ordres de fenòmens ha estat en voga durant molts anys. Sembla ser que Lange i

^{bn} /ser/

^{bo} /molt/

⁶⁴ Rolland (1903). Hem obtingut la referència de Binet (1903: 485); en fa una ressenya: «l'auteur montre que la psychologie de Ribot explique tous les phénomènes mentaux par les éléments moteurs; il croit cette tendance mauvaise, car le mouvement n'est pas la seule réponse énergétique de l'organisme; il y a aussi la chaleur, la lumière, l'électricité. En outre, la fonction motrice, si importante qu'elle soit, est en voie de décroissance chez l'homme, comparativement aux animaux supérieurs, et par conséquent, elle ne répond pas à la place qu'on lui donne dans les phénomènes mentaux».

⁶⁵ Fins aquí, el resum orsià concorda completament amb la ressenya de Binet (1903).

⁶⁶ Carl George Lange (1834-1900), fisiòleg danès, va fer contribucions importants en els camps de la neurologia, de la psiquiatria i la psicologia.

James trobaren aquesta teoria independent l'un de l'altre i ab poca diferència de temps les exposaren en els seus llibres, titulats *La teoria de l'emoció*, el de James, i *Les emocions* el de Lange.⁶⁷ La publicació d'aquest últim a Dinamarca sembla haver precedit algun temps la publicació del primer a Nord-Amèrica. Però està demostrat, i Lange va ser el primer de reconèixer-ho, que James havia treballat sense conèixer la teoria de son colega escandinau.⁶⁸

[10 ter.] La teoria perifèrica de l'emoció, reduïda a una forma esquemàtica, ve a dir lo següent: hi ha, com tothom sap, en les emocions, tres elements: una representació, un estat afectiu, que és l'emoció pròpiament dita, i uns moviments.⁶⁹ Per exemple, en la tristessa hi ha: una representació interior —que en termes vulgars i per acabar depressa anomenarem una idea trista—, un estat afectiu —produït per aquesta idea trista—, i^{bp} el plor —manifestació motriu exterior de la tristessa—. Ara bé, generalment s'havia dit sempre que l'ordre <històric> d'aquests factors era el següent: a) la representació; b) l'estat afectiu; c) el moviment. I, en el cas concret de la tristessa: a) idea trista; b) l'estat de tristessa; c) el plor... James i

⁶⁷ La teoria anomenada James-Lange —per la simultaneïtat de la recerca (James 1884; Lange 1885) i no per cap col·laboració— afirma que és la resposta fisiològica a un estímul la que genera una emoció concreta. Pel que fa a la referència de James, no tenim notícia de cap obra d'aquest autor amb aquest títol. En tot cas, sembla ser que el primer lloc on apareix la formulació d'aquesta teoria és dins l'article «What is an emotion» (James 1884: 188-205). Pel que fa Lange (dins Lange 1885), Ors segurament cita la traducció al francès (Lange 1907). Ors, com a addenda al curs, farà una sessió extraordinària al laboratori de fisiologia de Barcelona el 30 de desembre, per fer-ne demostracions pràctiques estudiant la freqüència respiratòria; no tenim notícia dels resultats.

⁶⁸ Noti's, en la nota anterior, que és a l'inrevés.

⁶⁹ La nomenclatura clàssica d'aquesta sèrie és: estímul — sensació — resposta.

^{bp} /el fet de/

Lange —ab sa teoria que representa, sens dubte, un bell esforç científic— vingueren a definir l'emoció com «*la consciència que l'home pren de ses pròpies modificacions orgàniques*»...⁷⁰ per consegüent, afirmaren que aquestes modificacions orgàniques no són un efecte de l'emoció pròpiament dita, de l'estat afectiu, sinó que en són la causa; no^{bq} subsegueixen a l'estat afectiu, sinó que el devancen. I [era] aixís que al ordenar històricament aquells elements, calia parlar: 1er) de la representació; 2on) del moviment perifèric; 3er) de l'estat afectiu... I, en el cas concret de la tristessa: a) de la idea trista; b) del plor; c) de la tristessa pròpiament dita... Això és lo que James —ab el seu magnífic instint literari— concreta en aquella seva frase celebèrrima de: «no és cert que plorem perquè estiguem tristos, sinó que estem tristos perquè plorem», frase de la qual, en Psicologia, s'estan fent calcs [11] continuadament, i que nosaltres mateixos acabem de calcar, quan per caracterisar la teoria perifèrica de l'atenció havem [dit] que aquesta sostenia que no^{br} acomplíem tals o quals processos musculars, perquè estéssim atents, sinó que estàvem atents perquè acomplíem tals o

⁷⁰ James ho formula així: «the bodily changes follow directly the PERCEPTION of the exciting fact, and that our feeling of the same changes as they occur IS the emotion» (James 1884: 189-190); i ho descriu així: «If we suppose the brain cortex to contain centres for the perception of changes in each special sense-organ, in each portion of the skin, in each muscle, each joint, and each viscus, and to contain absolutely nothing else, we still have a scheme perfectly capable of representing the process of the emotions. An object falls on a sense-organ and is apperceived by the appropriate cortical centre; or else the latter, excited in some other way, gives rise to an idea of the same object. Quick as a flash, the reflex currents pass down through their pre-ordained channels, alter the condition of muscle, skin and viscus; and these alterations, apperceived like the original object, in as many specific portions of the cortex, combine with it in consciousness and transform it from an object-simply-apprehended into an object-emotionally-felt» (James 1884: 203).

^{bq} /precedei/

^{br} /feyem/

quals processos musculars...

I que em sia lícit obrir aquí un petit parèntesis, tornar a completar triomfalment la crítica que abans havem fet sobre la posició de Höffding.⁷¹ Recordi's que Höffding objecta a la teoria condilliciana el fet de que l'atenció és, originàriament, sempre activa. Ja havem vist ara que també l'emoció ho és sempre. Però això no perjudica la qüestió sobre si^{bs} l'emoció és un fenomen central o perifèric; perquè, encara que la causa originària i remota sia sempre central, l'emoció s'anomenaria —com James i Lange volen— fenomen perifèric si la seva causa immediata se trobés en els processos motrius. I lo mateix podem dir respecte de l'atenció.

^{bt}Vegem ara com se planteja —concretament respecte d'aquesta última — la teoria perifèrica:

[11 bis] La concreció de la teoria en els fenòmens de l'atenció és deguda, sobretot, a M. Ribot.⁷² La seva *Ps de l'Att.* publicada el 1889 presenta clarament i precisament la teoria,⁷³ i aquest és un treball al qual... recorre ... tracti, des de un punt de vista teòric.^{bu}

Segons M. Ribot, l'atenció —sia espontània, sia voluntària— és sempre

⁷¹ Conf.II: [9].

^{bs} /la atenció es un/

^{bt} /Digu/

⁷² Théodule Ribot (1839-1916), psicòleg francès, és considerat el pare de la psicologia experimental a França; va divulgar a França els resultats de la psicologia experimental a Anglaterra i a Alemanya. Advoca per una separació neta entre la filosofia i la psicologia i promou l'ús de mètodes experimentals de la fisiologia i de les ciències naturals per a l'estudi de les emocions.

⁷³ Ribot (1889).

^{bu} (*sic*)

un fenomen essencialment motriu. M. Ribot arriba an aquest punt de vista^{bv} en virtut de sa tesis favorita de l'*afectivisme* que ve desenrotllant harmoniosament, d'ençà de les primeres, fins a les seves últimes obres.

Diu M. Ribot: «no pot haver-hi atenció sense un estat afectiu previ. Els psicòlegs s'haurien fet càrrec d'això —afegeix— si no haguessin abordat el fenomen per la fi, etc.»⁷⁴

+75

Aquestes manifestacions <exterior>, evidentment, no són negades per cap autor, ni per cap teoria. Però aixís com^{bw} molts les consideren com a efecte o simplement com a fenòmens concomitants, M. Ribot —persistint en el sentit de les teories de l'emoció segons Lange i James— veu en elles^{bx} la causa immediata dels fenòmens d'atenció, no encara, els elements essencials constituents de l'atenció, la qual, segons això, se definiria com un conjunt de processos [12] motrius.

Aquesta hipòtesis perifèrica revé de seguida un apoi científic seriós d'alguns descobriments de <la> neurologia. En rigor, abans d'ells, un

^{bv} /després d/

⁷⁴ «On s'étonerait qu'une vérité si évidente, qui crève les yeux —l'attention spontanée, sans un état affectif antérieur, serait un effet sans cause— ne soit pas depuis longtemps un lieu commun en psychologie, si la plupart des psychologues no s'étaient obstinés à n'étudier que les formes supérieures de l'attention, c'est-à-dire à commencer par la fin» (Ribot 1889: 12).

⁷⁵ Probablement indica la lectura d'algun fragment de Ribot (1889), que no hem trobat.

^{bw} {la} /major part de/

^{bx} /la ese els elements essencials de l'atencio, o les++/

inconvenient^{by} capital presentava aquella des del punt en què se^{bz} <digués> —com <havem dit nosaltres>— que l'atenció era, per essència, una inhibició. I és que —admès, com semblava haver-se d'admetre sempre, que la propietat del sistema nerviós és l'ésser reflexe—^{ca} era difícil admetre^{cb} <la> deturada d'aquest reflexe que suposa la inhibició sense fer intervenir un factor nou —un factor no ja perifèric, sinó central—^{cc} encarregat de la funció inhibidora. Però, un cop admès aquest element nou, ja la tesis perifèrica se n'anava per terra, perquè en realitat aquest factor central seria la^{cd} <causa> de l'atenció.

Però els descobriments <neurològics> abans aludits semblen permetre'ns concloure que, si bé és veritat que la propietat essencial del sistema nerviós és la del reflexe, també, en certs casos, aquest sistema mostra un veritable poder inhibitor. Aquest poder —^{ce}<que ja havien senyalat> els descobriments dels germans Weber en 1845,⁷⁶ i els posteriors de Pflüger i de Claudi Bernard^{cf} trobant en algunes excitacions,⁷⁷ capaces

^{by} /seriós/

^{bz} /admetés, que l'atenció/ ~com~/hem admès/

^{ca} /que/

^{cb} /una/

^{cc} /el qual se/

^{cd} /origen/

^{ce} /que ja/

⁷⁶ Es refereix als germans Ernst Heinrich (vegeu supra), Wilhelm Eduard (1804-1891) i Eduard Friederich Weber (1806-1871), en concret a la descripció del comportament del nervi vague que van formular l'any 1845.

^{cf} /havent atribuït al sistema nerviós/

⁷⁷ Eduard Friederich Wilhelm Pflüger (1829-1910), fisiòleg alemany. El 1877 publicà una descripció del circuit biològic de retroalimentació mitjançant els reflexos pupil·lars. Claude Bernard (1813-1878), metge i fisiòleg francès, considerat el pare de la medicina experimental. Ors probablement fa referència al fet que el 1856 descriu els efectes del curare com a bloquejador de les sinapsis neuro-musculars.

de produir, no un moviment, sinó una deturada de moviment: un fenomen inhibitori— ha sigut més tard extés a tot el sistema nerviós central per Setchenov,⁷⁸ i fins a algunes parts del sistema nerviós perifèric per Brown-Séquard.⁷⁹ Això ha mogut a autors com Beaunis i Wundt a creure que els mateixos reflexes,^{cg} en els mateixos elements, poden ésser —segons els cops— motrius o inhibitoris.⁸⁰ Segons aquesta teoria, [13] de l'excitació de cada nervi en sortiria un doble acte, motriu i inhibitori; entrats en competència, aquests dos, la victòria se decidiria pel més intens.

Això admès, la teoria perifèrica de l'atenció se troba pel moment sòlidament cimentada. M. Ribot termina-la de cimentar^{ch}, al constatar les relacions a què abans havem fet alusió entre l'esforç de l'atenció, i l'esforç en general, relació que es mostra ben clarament a ses respectives fadigues i malalties.⁸¹ L'ilustre psicòleg francès per a realisar decididament la <inclusió> del fet de l'atenció en el fet de l'esforç, venint a considerar^{ci} <la

⁷⁸ Ivan Mikhailóvitx Setxenov (1829-1910), neuròleg i fisiòleg rus, deixeble de Helmholtz i introductor de la neurologia a Rússia. Segurament fa referència a una publicació sobre els reflexos del cervell, apareguda a Moscou el 1863, una obra que, segons sembla, va tenir un gran impacte, tot i que no va ser traduïda al francès fins el 1957 (Setchenov 1957).

⁷⁹ Charles-Édouard Brown-Séquard (1817-1894), fisiòleg i neuròleg nascut a l'illa Maurici (sota protecció britànica), posteriorment nacionalitzat francès. Fou professor al Col·legi de França. Ors segurament fa referència als estudis sobre la medul·la espinal que demostren que la transmissió de les sensacions de dolor i temperatura tenen lloc en les decussacions de les fibres medul·lars.

^{cg} /situats/

⁸⁰ Henri-Étienne Beaunis (1830-1921), psicòleg i fisiòleg francès, treballà en el camp de la hipnosi.

^{ch} {la}

⁸¹ Ribot (1889: 11-47).

^{ci} /aquest ultim/

primera> com un^{cj} <cas> particular del^{ck} <segon>. Inclusió aquesta ja realitzada molt abans per Fechner, el qual, en sos *Elements de psicologia*, troba manera de^{cl} dir que l'esforç de l'atenció li sembla ser un^{cm} esforç muscular.⁸² Confirmacions an aquesta tesis han sigut aportades per les recerques de Duchenne,⁸³ de Darwin,⁸⁴ de Ferrier,⁸⁵ de Czermak⁸⁶ i de Stricker,⁸⁷ i per tota la sèrie de treballs psicomètrics tan en voga un dia, i que^{cn} darrerament —ab estímul de l'Institut Solvay de Bruxelles,⁸⁸ i

^{cj} /efecte/

^{ck} /aqell/

^{cl} /demostrar/

^{cm} /moviment/

⁸² Gustav Fechner (1801-1887), físic i filòsof de la natura alemany, advocà per una concepció pansíquica de la natura. Segurament Ors fa referència Fechner (1860). Ors hauria canviat el títol; els elements són de psicofísica, no de psicologia.

⁸³ Guillaume-Benjamin-Amand Duchenne (de Boulogne) (1806-1875), neuròleg francès, va treballar en el camp de l'electrofisiologia. Publicà *Mécanisme de la physionomie humaine; ou, Analyse électro-physiologique de l'expression des passions* (Duchenne 1876): Duchenne considera que «L'âme est la source de l'expression; c'est elle qui met en jeu les muscles et qui leur fait peindre sur la face en traits caractéristiques, l'image de nos passions, en consequence, les lois qui régissent l'expression humaine peuvent être recherchées par l'étude de l'action musculaire» (Duchenne 1876: XII). I, en conseqüència, es dedicà a provocar petites descàrregues elèctriques per paraitzar un o altre muscle facial per tal d'induir una emoció concreta.

⁸⁴ Segurament es refereix a Darwin (1872). Tot el tractat es basteix sobre el principi fonamental: «Serviceable actions become habitual in association with certain states of the mind, and are performed whether or not of service in each particular case» (Darwin 1872).

⁸⁵ Sir David Ferrier (1843-1928), metge i psicòleg escocès, introductor de la neurologia a Escòcia, deixeble de Bain, Helmholtz i Wundt. Obtingué el mapa cortical d'un gos a partir d'estimulacions elèctriques del cervell.

⁸⁶ Johann Nepomuk Czermak (1828-1873), fisiòleg alemany fundador de l'otorinolaringologia.

⁸⁷ Salomon Stricker (1834-1898), patòleg austríac, reconegut pels seus estudis en el camp de la histologia.

^{cn} {ara}

⁸⁸ Fa referència als Instituts per a la recerca (en física i química) fundats pel químic, industrial i filantrop belga Ernest Solvay (1838-1922). Ors es deu referir a algun antecedent immediat de l'Institut, ja que malgrat que aquest curs sobre l'atenció es duagué a terme l'hivern de 1909, al lloc web oficial dels Instituts Solvay s'afirma que el primer, el de física, va ser fundat el 1911 (<http://www.solvayinstitutes.be/index.php?pageid=1&ssid=1>).

l'aplicació energètica dels mètodes algebraics realitzada per M. Victor Henri,⁸⁹ Mlle. Ioteyko,⁹⁰ i per l'Institut General Psicològic de París—sembla pendre nova florida.⁹¹ ^{co}

[14] Aquesta és, en conjunt, la tesis perifèrica de l'atenció —tan en voga durant molt temps—. Vegem ara les objeccions que, per vàries tesis contràries, li han estat fetes, i que han acabat ab son crèdit:

Una de les primeres i més importants crítiques que s'adrecen a la teoria de M. Ribot fou deguda a M. Marillier,⁹² el qual —en estudi de la *Revue philosophique*—^{cp} vingué a dir que els fenòmens motrius no són essencials en el mecanisme de l'atenció —cosa que jo personalment no podria admetre — i que no hi ha lloc a distingir dues^{cq} menes d'atenció: l'espontània i la

⁸⁹ Victor Henri (1872-1940), químic francès, el 1903 formula les lleis generals de la diàstasi (Henri 1903), que serà un punt de partida de la filosofia d'Eugeni d'Ors.

⁹⁰ Iózefa Ioteyko (1866-1928), psicòloga, fisiòloga i pedagoga polonesa d'origen lituà, directora de l'Institut Solvay a Brussel·les. A través d'Eugeni d'Ors estableix contactes amb els EUC i l'IEC. En el seu treball *Psycho-physiologie de la douleur* (Ioteyko 1909), començà per fer un recull força exhaustiu de les diferents definicions que s'han donat de «dolor», per exposar tot seguit una història del concepte: de l'estat metafísic, on el dolor té caràcter moral; passant pel fisiològic, on el dolor s'entén com un fenomen orgànic; fins al psicofisiològic, on es recupera la dimensió essencialment subjectiva del dolor, sense deixar de banda l'aspecte físic. La resta del volum tracta la dimensió psicomètrica. Molt del gust d'Eugeni d'Ors.

⁹¹ Institut Général Psychologique (1900-1933). Creat després del IV Congrés Internacional de Psicologia a París, aquest institut era destinat, en un primer moment, a promoure la investigació sobre fenòmens paranormals. Ben aviat, però, les matèries d'investigació van anar derivant vers la psicofisiologia i la psicologia zoològica, esdevenint marginal la qüestió dels estudis paranormals.

^{co} ↓ /Contra la teoria perifèrica ↓ Marillier ↓ (variació quantitatives i qualitativa de la circulació sanguínea dels centres sensitius./

⁹² León Marillier (1842-1901), psicòleg francès, professor agregat del Col·legi d'Alts Estudis a París.

^{cp} /demostrà/

^{cq} /objeccions/

voluntària —cosa ab la qual jo estaria perfectament d'acord.⁹³

M. Marillier presenta^{cr}, per demostrar lo primer, una tesis que comprèn dos extrems: primer el considerar l'atenció com una cosa absoluta —i no relativa, segons havem fet nosaltres—; i segon, considerar-la com un fenomen central —i no perifèric, en contra de la teoria de M. Ribot.

Per a lo primer, considera que el grau d'atenció és degut a la major o menor intensitat de la^{cs} <representació>, fins al punt de creure que l'atenció representa quelcom aixís com el resultat d'una lluita o competència en la qual hi entren diferents sensacions. La més intensa de les quals guanya...⁹⁴ No devem ocupar-nos d'aquesta part de la teoria de M. Marillier, perquè^{ct} ja havem nosaltres demostrat —en l'anterior conferència, seguint la rigorosa [15] demostració de Külpe— que l'atenció és independenta de la intensitat de la^{cu} <representació>.⁹⁵ I ara recordo...
... un record de memòria, una sensació actual.^{cv}

Però l'aspecte més important de la tesis de M. Marillier se refereix al caràcter *central* que atribueix als fenòmens de l'atenció. Segons ell, aquests no deriven de modificacions motrius, sinó de modificacions sensorials. I la

⁹³ Ors fa referència a Marillier (1889: 566-587).

^{cr} /una tesis d'una banda/

^{cs} /esposició/

⁹⁴ «L'attention est un état de conscience qui résulte de la prédominance temporaire d'une représentation sur les représentations qui coexistent avec elle à un instant donné. Les représentations agissent les unes sur les autres en raison de leur intensité» (Marillier 1889: 566).

^{ct} /es pera/

^{cu} /sensacio/

⁹⁵ C onf. I: [19].

^{cv} (*sic*)

seva causa més importanta seria, segons ell, la variació quantitativa i qualitativa de la sang en els centres sensitius.

Cert és que l'acció dels centres motors sobre els centres sensitius pot ésser en molts cassos de^{cw} gran importància. El gos qui segueix una pista pot, per exemple, retingut per una sensació olfactiva, no oir ja la veu del seu amo i prosseguir son camí, malgrat la crida que aquell li faci... Però en la major part dels cassos, les coses passen al revés i són els moviments circulars els qui resulten una conseqüència de l'activitat sensorial central. Cal reconèixer que el fet alegat per M. Marillier és^{cx} realment probatori.

Heus aquí lo que afegeix M. Marillier:⁹⁶

[16] Aquesta és la teoria coneguda en la literatura filosòfica ab el nom de teoria sensorial de l'atenció.

Al costat d'aquesta devem ràpidament fer-nos càrrec de la teoria *voluntarista* exposada pel Dr. Kreibig.⁹⁷ Aquest autor —colocant-se en el punt de vista d'un estricte paralelisme psicofisiològic—^{cy} no vol de cap manera pendre en compte els fenòmens orgànics en lo relatiu al problema de l'atenció. Per a Kreibig, l'atenció —sia espontània, sia voluntària— no és res més que una expressió de l'activitat de l'esperit... Jo no crec que calgui insistir molt en aquesta teoria, que —encara que relativament

^{cw} /certa/

^{cx} /++/

⁹⁶ Els dos punts semblen indicar una citació directa de Marillier (1889).

⁹⁷ Josef Klemens Kreibig (1863-1917), psicòleg i filòsof austríac, exercí de Privatdozent a la Universitat de Viena.

^{cy} /++/

recenta, car és donada en una obra publicada en 1898—...⁹⁸ no admetent nosaltres paralelisme psicofisiològic, com havem dit abans, difícilment acceptariem aquesta teoria que, d'altra banda, és mancada de base experimental.⁹⁹

[19]^{cz100} Passant per^{da} alt altres assajos d'explicació proposats i^{db} altres objeccions a la teoria perifèrica, arribem al treball més important publicat^{dc} <en aquest ordre durant> els anys últims, i que és l'estudi que M. Rageot va donar en 1903 sobre les formes simples d'atenció.¹⁰¹

Aquest^{dd} estudi és fet, <en part>, ab les observacions que l'autor va fer sobre la seva pròpia filleta. Constata ab això que els infants arriben^{de} <molt fàcilment> a lo que M. Ribot anomena el monoideisme, és a dir, a

⁹⁸ Creiem que es tracta de Kreibig (1897). No hem trobat cap obra publicada per Kreibig el 1898.

⁹⁹ Conf. II: [3].

^{cz} (*sic*)

¹⁰⁰ Segons l'enumeració mancarien les pàgines 17 i 18 de la present conferència. No creiem, però, que aquest sigui el cas. Tres fets ho indiquen: en primer lloc, la pàgina anterior —numerada amb la xifra 16— només està escrita fins poc més enllà de la meitat i en la part inferior hi ha una ratlla com indicant l'ús d'un recurs exterior per part de l'orador. En altres llocs del document trobem el mateix tipus de senyal ocupant fulls sencers. I, en darrer lloc, la conferència sobre educació civil —que trobem escrita en el revers dels fulls d'aquesta conferència— no sembla contenir la manca d'informació que correspondria als fulls extraviats. La qual cosa ens inclina a pensar que els fulls 17 i 18 no van formar mai part d'aquest aplec, sinó que fan referència a la lectura de dos fulls d'una altra sèrie d'apuntes, o a una citació directa d'una obra. Malgrat el context, el menyspreu cap a l'obra de Kreibig —i el fet que Ors encara no coneixia la llengua alemanya— ens fan perdre tota pista del contingut elidit.

^{da} /altres/

^{db} /++/

^{dc} /en ++ any ++/

¹⁰¹ George Rageot (1871-1942), filòsof francès i deixeble de Bergson, professor agregat de filosofia. Aviat va abandonar la docència per dedicar-se a la literatura. Ors fa referència a Rageot (1903).

^{dd} /treball/

^{de} /tard/

la unilateralitat perceptiva que suposa l'atenció. Però aquest fet —d'ordre emocional, sens dubte— importa poc a M. Rageot en lo relatiu al desenrotll de l'atenció. Segons M. Rageot, l'atenció és totalment a part de l'emoció; aquesta neix de lo que ell anomena^{df} *l'afecte*; l'atenció de lo que ell anomena *el percepte*... Aquest tecnicisme necessita alguna explicació:

Tres cassos distints poden presentar-se en el camí que segueix una excitació de la perifèria i al centre i en la reacció que provoca:^{dg}

Preideisme

Intervenció de la memòria

Experiència concloenta de Wundt.

«l'atenció és, doncs, una percepció en vies de formació».¹⁰²

[20]^{dh} Segons M. Rageot, doncs, l'atenció —definida psicològicament— és «un estat dinàmic de la representació que s'acompanya d'una anestèsia especial de l'activitat i^{di} la derivació resultanta de lo qual constitueix l'estat que pot anomenar-se: emoció de lo real:

	<i>Factors externs: F</i>		<i>Factors interns: f</i>
Sensació	F	›	f
Atenció	F	◀	f

103

^{df} /el p/

^{dg} ↓ {O}

¹⁰² Rageot (1903: 141). La citació d'Ors no és directa de l'obra de Rageot, sinó de la ressenya que en féu H. Beaunis (1903: 442): «L'attention peut être considérée intellectuellement comme une perception en voie de formation; c'est une attitude anticipée de la conscience à l'égard d'une perception ou d'une image éventuelles».

^{dh} ↓ /«Es una anestèsia especial de la sensació./

^{di} /de/

(Recordeu la de +++)

Aquesta teoria —al meu entendre— ha dit un mot definitiu en l'estudi de l'atenció. Vull dir, la^{dj} <relació> de l'atenció ab la memòria, que ja experimentalment fèiem preveure en el treball de Wundt.¹⁰⁴ Abans^{dk} d'admetre aquest element memorístic podria dubtar-se de si era l'element motriu o l'element sensorial el qui immediatament produïa l'estat d'atenció... Però —un cop admesa la intervenció de la memòria— ja no hi ha dubte: aquí trobem la font d'aon vénen alhora l'estat sensitiu, l'estat emocional i l'estat motriu que acompanya l'atenció. En la conferència pròxima veurem com aquesta idea de M. Rageot ha arribat a <guanyar> complert estat científic [21] en l'obra magistral de Pillsbury que, al meu entendre, dona l'última paraula en lo de l'origen central o perifèric de l'atenció. Pillsbury hi arriba de molt curiosa manera: comença per pendre l'estat emocional que és —com ell lluminosa[ment] diu prenent una paraula extracientífica— l'interès, i demostrant després com aquest interès és fet exclusivament de memòria, i regulat per les adquisicions de la memòria. Penso que aquesta argumentació —que serà el punt central de les presents conferències, perquè és el que més interessa a la lògica— ens omplirà tota la pròxima lectura.

Resumint la d'avui —i^{dl} responent d'una manera concreta a la qüestió formulada al començar— havem de dir que —segons el nostre parer i

¹⁰³ Rageot (1903:140); Beaunis (1903: 444).

^{dj} /estudi/

¹⁰⁴ Conf. I: [16].

^{dk} /Un cop aquest al/

^{dl} /ha/

<ja>^{dm} d'abans de conèixer l'argumentació de Pillsbury— l'atenció és un fenomen central, perquè la memòria n'és la causa immediata; que els fenòmens motrius ne són solament els efectes com altres que n'hi ha, de merament sensorials i d'altres d+++ dels centres corticals,^{dn} i d'altres encara [22] purament coloidics en els qual no hem entrat nosaltres; i que, en fi, l'acabant d'aquesta llarga excursió científica ha estat com una tornada al punt de partida, al punt del coneixement vulgar que, decididament, si no posseeix sempre la veritat, sembla flairar-la molt sovint: que —malgrat lo dit i repetit per la moda i per l'esnobisme científic durant vint-i-cinc anys, i sia lo que vulga de la teoria general de l'emoció, [en la qual no devem contar nosaltres sempre]— resulta, en lo concretament relatiu a l'atenció, que no^{fo} estem atents perquè fem tals o quals moviments, sinó —simple i planament— que fem tals o quals moviments, perquè estem atents.

^{dm} /encara/

^{dn} /a l'estudi/

^{fo} /fem/

TERCERA CONFERÈNCIA

[1] Senyors i amics meus,

M'és ingratíssima la idea de que —pel defecte de mes qualitats d'expositor, agravat per altres inseparables a les circumstàncies que envolten aquestes lectures— se pogués perdre^a de vista el curs metòdic que —de l'una a l'altra, i a través totes— ve seguint la nostra investigació. A risc, doncs, de caure en l'excessiva insistència, no sé estar-me de recordar, en quatre mots sintètics,^b l'esquema de lo ja desenrotllat <fins> aquí.¹⁰⁵

Després d'haver situat aquest estudi^c <psicològic> de l'atenció dins el quadre general de treball —objecte del curs de Lògica i Metodologia de les Ciències que tenim encarregat—,^d entràvem en semblant estudi, no presentant una definició científica de l'atenció, sinó prenent son concepte usual tal com se troba en la consciència de tothom.¹⁰⁶ Lo primer que remarcàvem —aprofitant les circumstàncies de què nosaltres mateixos, en una experiència fàcil, n'haviem aquí mateix pogut pendre esment— és el fet de que certs processos motrius, i, més concretament, musculars, acompanyaven el processus psicològic de l'atenció.¹⁰⁷ Després de remarcat això —al veure, també d'una manera pràctica, que l'atenció representava sempre una distracció— conclouíem que aquesta era constituïda per un

^a /que/

^b /lo prest/

¹⁰⁵ Ors fa referència al llarg espai de temps que separa una sèrie de conferències de la següent, necessari a causa del seu sojorn a París. Malgrat que en la primera conferència afirmés (Conf.I [1])que havien passat sis mesos de l'anterior curset, en realitat en van passar vuit.

^c /intro/

^d /comensavem/

¹⁰⁶ Vegeu Conf. I [5-9].

¹⁰⁷ Conf. I [7-9].

processus inhibitori i que, per consegüent, la creixença aparenta de l'activitat psíquica en la direcció de l'objecte a què s'atén, no era sinó una decreixença en relació ab altres objectes,^e és a dir, que l'atenció no representa un augment absolut, sinó relatiu... Aquestes demostracions constituïen l'objecte essencial de la nostra primera conferència.¹⁰⁸

En la segona, ens preguntàvem: donat que existeix un fet d'inhibició —central—; donat que existeixen també processos musculars —perifèrics—: ¿aquests fenòmens són merament concomitants, o l'un és causa de l'altre? En la segona hipòtesis ¿quin fenomen és la causa, quin l'efecte? Se tractava doncs de resoldre la famosa qüestió, tan debatuda en la psicologia contemporània, de si l'atenció és^f un fenomen central o perifèric. Fent un resum històric de la qüestió vèiem com a la tesis centralista —tradicional, de sentit comú— havia substituït la tesis perifèrica, la qual —ja presentida en 1828, per la intuïció d'un precursor, de Girou de Buxareingues— va ser plena i sistemàticament desenrotllada molt més tard, en 1899, per M. Th. Ribot, a l'escalf de la tesis perifèrica [2] de l'emoció^g <deguda a> Lange i William James, la qual dugué i posà en moda en tota la psicologia una tendència a explicar els processos psíquics per processos motrius. A seguit, examinàvem les primeres objeccions a la tesis perifèrica de Ribot: l'objecció de M. Marillier qui rellegava a segon terme, en l'atenció, el factor motriu, per donar tota la importància al factor sensorial i, en

^e /y que ,/

¹⁰⁸ Conf. I [15-22].

^f /+++/

^g /de/

especial, a les variacions quantitatives i qualitatives de la circulació sanguínia en els centres sensitius; l'«objecció» del Dr. Kreibig, d'un espiritualisme enterc; i, per últim, l'objecció de M. Rageot ja decisiva, datant del 1903. Objecció en la qual se dona per primera vegada la importància deguda a un factor que, experimentalment estudiat per Wundt, no havia encara estat objecte de la consideració teòrica deguda. Aquest factor és la memòria, la qual —al pendre un paper de causa immediata— fa ja «que» l'atenció no pugui ésser considerada sinó com a fenomen central. La intervenció de la memòria —ja feta ressaltar per Rageot— és completa i sistemàticament estudiada per Pillsbury, d'ençà del 1906, en una obra^h que, aludidaⁱ a l'acabament de la nostra sessió anterior, anem a estudiar avui en ses tesis fonamentals.¹⁰⁹

Mes abans —i a propòsit d'aquesta intervenció de la memòria, que a última hora, en lo més confós de la polèmica, ha vingut^j com un *Deus ex machina* a esclarir la qüestió i a donar, diríem, la victòria a la bona causa— deixeu-me que us repeteixi aquí una frase característica que recordo haver sentit de llavis de mon car Mestre M. Henri Bergson, en una d'aquelles matinades d'entrevista particular que d'ell s'obtenen tan difícilment, però que, un cop obtingudes, constitueixen una veritable festa d'esperit que es perllonga per hores i hores i us deixa^k un record inesborrable. En l'última que jo hagi pogut fruir, ja ben entrat el juliol darrer, el Mestre —en la vasta

^h /<de>/

ⁱ /ja/

¹⁰⁹ Conf II: [21]. Fa referència a Pillsbury (1906); Pillsbury (1908).

^j /á/

^k /plaer/

quietud de la seva cambra, vora les finestres obertes sobre el jardí—¹ <m'anava> [3]^m <narrant>, pas per pas, episodi per episodi, la història interna de ses idees filosòfiques:¹¹⁰ meⁿ <contava> com^o <havent començat> en ses meditacions per les matemàtiques, s'havia vist obligat a deturar-se a l'arribar a un determinat punt; i com, més tard, recomençant ab la psicologia, havia finit també per trobar un obstacle insuperable. Lo que primer l'havia obligat a deturar-se era la idea de *duració*, aquesta noció concreta, viventa, *sòlida*, que la noció matemàtica de *temps* no pot contenir. El segon obstacle era la *memòria*, que, en realitat, no pot contenir tampoc una psicologia materialista. I M. Bergson conclouïa sobre aquest <punt>, ab el següent mot admirable «tot^p intel·lectualisme s'enruna, de seguida que compareix la^q duració... Tot materialisme s'enruna de seguida que compareix la memòria...» —Nosaltres, un cop més, podem remarcar-ho en l'estudi del problema psicològic de l'atenció.

Pillsbury, doncs, ha estudiat extensament aquest problema. És Mister Pillsbury —un home jove— professor *junior*, a la Universitat de Michigan... Jo no he alcançat l'honor de conèixer personalment a M.

¹ /feya la historia/

^m /contant/

¹¹⁰ Aquesta trobada hauria tingut lloc el 14/7/1909. Encara que suggereixi altres trobades anteriors, aquesta devia ser —si no l'única— la primera trobada amb el savi francès. Si més no, així ho afirma en la carta enviada a Joan Maragall datada aquell mateix dia: «Aquest matí he passat tres hores de conversa ab en Bergson, a casa seva, i ell i jo tots sols per primera volta» (Cacho Viu 1997: 205). Del pretès mestratge esotèric d'aquesta reunió, Ors en farà molta literatura: *Gl* 23/7/1909; *Gl* 3/4/1911.

ⁿ /anava n narrava/

^o /partint/

^p /materialisme/

^q /++/

Pillsbury, però sé molt d'ell per un seu <jove> colega —professor també a la Universitat de Michigan, però de Lògica i Metodologia de les Ciències aquest, i que el darrer curs se trobava a París, perfeccionant sos estudis—. Per ell sé que M. Pillsbury se trobava també anteriorment a París, i que allí va compondre son llibre sobre l'atenció, que traduïren al francès, des del manuscrit original, Miss Monica A. Molloy i el Dr. Meunier. Aixís, i^r sota el títol de *L'Attention*, aparegué per primera vegada del llibre en 1906, a [4] la *Bibliothèque de Psychologie experimental* del Dr. Toulouse.¹¹¹ La <primera> edició anglesa, considerablement augmentada i millorada, ha aparegut l'any passat a Londres ab el nom de *Attention*.¹¹² El^s punt central d'aquest llibre és^t constituït per l'anàlisi que^u aportarem avui al nostre estudi,^v i que em sembla permetre concloure, d'una manera definitiva, a favor de la tesis^w

^r /ab/

¹¹¹ Pillsbury (1906) forma part de la col·lecció *Bibliothèque Internationale de Psychologie experimental: normale et pathologique*, que va publicar algunes monografies (sense numerar) sobre temes de psicologia entre 1902 i 1906 sota la direcció del Dr. Edouard Toulouse (1865-1947), psiquiatre francès activista en favor de la millora en el tracte dispensat als pacients en els centres penitenciaris. Ors el conegué personalment en una estada a Villejuif.

¹¹² En la seva autobiografia, Pillsbury (1930) explica la gènesi d'aquesta obra; a grans trets concorda amb Eugeni d'Ors: «The book was written before I left for a trip abroad in 1903 [...] was published in French because no American publisher could see his way to publish even so slightly technical a work as that. Meantime, Titchener knew I had the book ready and when Vaschide sounded him about a book on attention for the *Bibliothèque Internationale de Psychologie*, he suggested that he get in touch with me. I sent on the manuscript and it was accepted. The time required for translation was long so that the work finally appeared in 1906. It was enlarged for an English edition in 1908» (Pillsbury 1930: 274). Malgrat que Ors aquí considera l'edició de 1908 com a millor i més completa, la primera conferència ja havia estat una transcripció gairebé literal de la versió francesa d'aquesta obra.

^s /++ ~El~ capital d'aquet llibre/

^t /la anàlisi/

^u /anem a mostrar an/

^v /sobre l'Atenció/

^w /de l'/

que considera l'atenció com a <un> fenomen central.

Per començar aquest anàlisi, se coloca Pillsbury en una actitud de concessió. Fa com^x <si> concedís a la teoria de l'atenció perifèrica que l'origen d'aquest fenomen se troba en un estat emocional. El tal estat no vol pas definir-lo l'autor americà d'una manera subtil: tranquilament pren un mot vulgar, extracientífic, per anomenar-lo, el mot *interès*. Repeteix lo que sol dir-se: que l'interès és la condició de l'atenció, i que estem atents^y <envers> les coses per les quals estem interessats... Però després, en contrast ab això, agudament se demana: I, ¿què és aquest interès que produeix l'atenció? De què està compost? Com neix, com s'ha format, com se manifesta?... I arribat an aquest punt és quan troba que l'interès només pot formar-lo la *notícia anterior i repetida sobre l'objecte*, és a dir, un efecte sobre la memòria.

¿Quines són, comença l'autor preguntant-se, aquelles coses per les quals ens interessem ordinàriament?

[5] Trobem, d'anduvi, tot allò qui té relació ab nostra vida passada: ens interessem per les notícies locals contingudes en el periòdic de la nostra vila, mentres fets anàlegs en un periòdic d'una vila que no és la nostra ens semblen ridículs i puerils.¹¹³

Sembla que un <bon> estudiant, per exemple, s'interessa per tot allò que li és nou. Sí, però a condició de que aquest nou sia tan estretament

^x /qui/

^y /pera/

¹¹³ Des d'aquest paràgraf i fins la propera nota, Ors no fa un resum, sinó una traducció literal de Pillsbury (1906: 69-72): «Nous trouvons en premier lieu tout ce qui se rapporte à notre vie passée [...]».

l·ligat ab lo que ja coneix, que ell ho^z enllaci sense dificultat ab algun altre coneixement anterior. Mentres més estret és el lligam, mentres més els fets qui es consideren estan en relació ab l'individu mateix, més l'interès és poderós. Per això, si trobem una novela o un drama interessant, és perquè les passions que en ella se mostren —en sos aspectes d'amor, d'odi, de venjança, de clemència— hi trobem repetits fragments de la nostra experiència pròpia. Els pedagogs han remarcat que els infants molt joves qui no han estimat encara —o no ressenten encara aquesta mena d'amor previ, que és la torbació sexual— no s'interessen gaire a les històries d'amor, i que les noveles de viatges aventurosos i de peripècies —el sentit íntim de les quals se troba en <el sentit> d'acció i la vida heroica— no solen interessar gaire a les minyonetes. Els jocs de les criatures —que són, en general, reproduccions de les escenes qui els interessen— ens informen en general sobre els objectes qui solíciten habitualment aquest interès. Els viatgers han remarcat sovint que els jocs dels infants, dins cada una de les races, constitueixen com una imitació de l'activitat dels adults dins la mateixa raça. El joc dels nois salvatges és compost en gran part per la representació burlesca dels incidents de cacera o de combat. Al costat d'aquests elements, en el joc dels nois^{aa} civilitzats s'hi troba <ja> la preocupació dels afers i els incidents de la vida civil. La mateixa diferència [6] se troba entre les noies salvatges i civilitzades, però aquí el tema general, en unes i en altres, és la imitació de les feines casolanes.

En tots aquests cassos, veiem que lo que és interessant se confon ab lo

^z /coneixi/

^{aa} /c/

que havem vist precedentment i reté la nostra^{ab} atenció per raons subjectives. Aquestes coses reclamen la nostra atenció, perquè es relacionen ab la nostra experiència passada, perquè nostre medi social ho exigeix, per raons hereditàries. L'interès doncs —i aquesta és una primera constatació, important a senyalar— no depèn de l'objecte, sinó de la natura de l'individu al qual l'objecte és presentat.^{ac}

Una altra observació a fer és que, a mida i proporció del nostre desenrotllo, moltes coses que ens eren abans indiferentes devenen interessantes. I que, per consegüent, *l'interès és un efecte del saber. El nombre de coses ab capacitat de desvetllar el nostre interès augmenta ab el nostre saber, ab la nostra ciència, ab el cabdal de les nostres notícies sobre el món i sobre les coses del món.*

Els objectes que són interessants a tots els homes ho són —com perfectament observa Pillsbury—, no a causa d'un signe particular o d'un caràcter comú que els sia propi, sinó a causa del cabdal de notícies que és comú a tots els homes.^{ad} <Lo> que aquest fet revela és una herència psicològica comú i també que el medi social és, dintre certs límits, anàleg per a tots i que, per consegüent, tots podem^{ae} haver [7] estat sotmesos a experiències anàlegues. Aixís una de les observacions que antropòlegs i psicòlegs han fet comunament és que l'interès de l'home es desvetlla ab moltíssima més facilitat per les coses mòbils que per les coses immòbils. Tota una herència que ja ve dels tipus superiors de l'escala zoològica el

^{ab} /rah/

^{ac} /A mida qu'ns desenrotllem, moltes coses ens semblen interessantes qu'eren abans indiferentes/

^{ad} /Aqu/

^{ae} /tenir/

forcen an això... Un altre fet és l'interès de l'home per lo que és humà;¹¹⁴ tant que els objectes no humans que l'envolten, sien animats o inanimats, necessita l'home, en cert sentit, *humanisar-los* d'una manera mitològica per a que retinguin el seu interès, i, per consegüent, per a comprendre'ls... L'antropomorfisme, senyors, és la condició de la coneixença humana. L'antropomorfisme no és un vici lògic, sinó la llei lògica per excelència, la llei sana i vital. Voler-se sortir de l'antropomorfisme <no> és sinó un acte de suïcidi de la intel·ligència: inútil acte, suïcidi irrealisable, per altra part; mentres menys^{af} antropomòrfic se vol ser, més antropomòrfic se resulta;^{ag} <àdhuc> l'escepticime —forçat, com és, a valer-se^{ah}, per pendre forma, de la racionalitat humana i del mot humà— no és altra cosa, realment, que una aguda concepció antropomòrfica, la més aguda entre elles, la més ingènua. I és per això que jo amo, senyors, a repetir que l'escepticisme és una segona ingenuïtat, talment aixís com l'extrema vellúria és una segona infància.¹¹⁵

¹¹⁴ Fins a aquest punt, Ors ha reproduït, gairebé literalment, la versió francesa de l'obra de Pillsbury, amb l'excepció d'alguna expressió que devia considerar netament redundant (Pillsbury 1906: 72).

^{af} /++/

^{ag} /fins/

^{ah} /de l/

¹¹⁵ Aquesta quantitativa, amb matís consecutiu, és de collita pròpia; Pillsbury no parla en la seva obra —en cap de les dues versions— de la necessitat antropomorfitzadora de l'enteniment humà, sinó de la necessitat pràctica de la convivència social per a la supervivència. En canvi, sí que es tracta d'un punt essencial en la seva concepció d'una lògica biològica: «Si nosaltres partíssim tenint (de) la Lògica un concepte purament formal, normatiu, i —per a dir-ho ab una paraula, que ja, ella tota sola desperta especials suggestions— *dialèctic*. La veritat i la recerca de la veritat estarien aleshores sotmeses a lleis objectives matemàtiques, que nosaltres esclarirem deductivament, partint d'un curt número de postulats que declarariem evidents, sense cercar si obeïen a una causalitat, ni tan solament tractar d'establir la seva gènesis... En tot això res podríem aprendre de l'examen i crítica dels productes lògics concrets. Però si partim de lo biològic, o, més precisament encara, de lo antropològic; si considerem la veritat en funció de l'home, i

[8] Pillsbury, a l'analitzar les causes d'aquest antropomorfisme en lo que es refereix a l'atenció, dona d'aquest fenomen una bella explicació pragmàtica: troba l'explicació del mateix en la utilitat que té per a l'espècie humana el fet de que sos individus cooperin entre ells, i considerin mutualment <els> llurs interessos i els llurs desitjos continuadament; d'aquí la gran consideració concedida per cada un dels homes als actes humans en general i en cadaun de sos motius. Si les accions i els sentiments d'un altre no cridessin tant la nostra atenció, i si l'expressió de la còlera o satisfacció no fos capaç de provocar el nostre interès la cooperació devindria molt més difícil de lo que és actualment, i l'avenir de l'espècie en sortiria perjudicat.

De tot això, conclou el psicòleg americà: en primer lloc, que^{ai} no hi ha coses^{aj} interessantes o no interessantes en elles mateixes;¹¹⁶ perquè, com diu Stout,¹¹⁷ en^{ak} <aquesta expressió> no trobem sinó *a curious deformation*,¹¹⁸

fent-la, per a dir-ho aixís antropomòrfica, trobem en la mateixa vida humana, l'explicació, sia causal sia genètica solament» (*Clfd*).

^{ai} /,com diu Stout,/

^{aj} /no/

¹¹⁶ Aquesta conclusió és una curiosa, i segurament interessada, deformació del text de Pillsbury, que en aquest context no argumenta sobre l'actualitat, o actualització, de l'interès sobre les coses, sinó justament sobre el fet que l'interès no esgota la totalitat de l'atenció i, per tant, no en pot ser la seva condició indispensable: «While a thing that attracts the attention is interesting, not all the objects that attract the attention have the name applied to them» (Pillsbury 1908: 55). Citem l'edició anglesa (1908), corregida i augmentada, però la francesa (1906) utilitzada per Ors encara és més clara: «De ce qu'un objet qui attire l'attention est intéressant, nous ne pouvons pas conclure que toutes les choses qui l'attirent sont intéressantes» (Pillsbury 1906: 72).

¹¹⁷ George Frederik Stout (1860-1944), filòsof i psicòleg anglès, influent professor de lògica i metafísica a Cambridge. Tingué G. E. Moore i Bertrand Russell com a alumnes.

^{ak} /aixó/

¹¹⁸ L'expressió «deformació curiosa» no es troba dins Stout (1896), sinó en Pillsbury (1906). Ors fingeix seguir Pillsbury

una deformació curiosa, per virtut de la qual atribuïm a les coses una condició que es troba en el nostre esperit;¹¹⁹ i, en segon lloc, que lo que anomenen interès no és —ni tan sols en^{al} <l'esperit>— alguna cosa d'existent per ella mateixa, sinó la qualificació^{am} del resultat d'una suma d'experiències anteriors adquirides per l'esperit —o ja per ell heretades— sobre l'objecte i entorn d'ell. I lo únic que justifica que es dongui res^{an} [9] especial an aquest resultat són certes consideracions metodològiques.¹²⁰

Però la part més important del treball de Pillsbury la trobem quan analisa,^{ao} no ja l'interès, sinó la percepció simple de la cosa a la qual estem atents i demostra la quantitat de record que entra en aquest acte tan senzill,

(1908) però fa una traducció a l'anglès a partir de l'edició francesa, Pillsbury (1906): «... qui, par une curieuse déformation, c'est appliqué à l'objet, au lieu de s'appliquer à l'esprit» (Pillsbury 1906: 73), mentre que a l'anglesa es llegeix: «... some curious development of popular consciousness ...» (Pillsbury 1908: 56).

¹¹⁹ Ors, d'una banda, no recull el sentit del text de Pillsbury que argumenta sobre el sentit equívoc del concepte *interès*; ni, de l'altra, recupera el text citat d'Stout —tampoc ho hauria pogut fer, perquè la crida al peu de l'edició francesa mena a una referència equivocada—, que és força clar: «There is, however, a fallacy in the ordinary doctrine of their connection [...] The coincidence of interest and attention is simply due to the fact that interest, as actually felt at any moment, is nothing but attention itself, considered in its hedonic aspect» (Stout 1896: 224).

^{al} /ell mateix/

^{am} /comú/

^{an} {++} *prob. res*

¹²⁰ Al nostre entendre, el galimaties conceptual d'aquest paràgraf és resultat, no només d'un més que probable error en la transcripció del manuscrit, sinó també de la impostura intel·lectual orsiana, que en aquest punt pren proporcions ingents. En primer lloc, pretén fer passar per un resum el que és una transcripció literal. Tot seguit, fingeix seguir una versió original, corregida i augmentada, quan fa servir una traducció d'un estadi anterior i desenvolupant conceptes que han estat corregits ulteriorment. Per si fos poc, fa citacions de segona mà, que no contrasta i —per acabar de reblar el clau— fa dir als autors el contrari del que volen dir, sense gairebé molestar-se a sortir de la literalitat del text, senzillament aturant la citació en el lloc convenient; just abans de començar l'argumentari en contra.

^{ao} /les/

la gran intervenció que la memòria té forçosament en ell.¹²¹

Ja en la primera d'aquestes conferències, i suscitant experiències personals nostres, insistíem aquí sobre la gran complexitat de l'acte de la percepció. Us prego que volgueu recordar com jo —en^{ap} una vetlla com aquesta, i col·locant sota aquest llum, aquesta mà— vos [mostrava] l'enorme suma d'elements psíquics de divers ordre —d'elements sensitius especials, d'elements cenestèsics, d'elements emotius, intel·lectuals, etc.— que entraven en aquest acte tan breu, i d'apariència tan poc complicada que és el que jo vegés la meva mà.¹²² El professor americà analisa sobretot la intervenció que en ell té la memòria: mostra que la percepció és sempre, en realitat, un fenomen d'associació.¹²³

¹²¹ Pillsbury (1906; 1908) no dona tanta importància al fenomen de la memòria com Ors suggereix, i, encara menys, tracta el tema en els termes que ell afirma. Si bé és cert que Pillsbury afirma: «There is in many cases a certain knowledge that a certain object is to come into the range of actual sensation. This preliminary knowledge takes the form of a centrally aroused sensation, either of a memory image or an imagination» (Pillsbury 1908: 57), les expressions «in many cases» i «either of a memory image or an imagination» posen de manifest que la intervenció de la memòria no té un caràcter forçós en el fenomen de l'atenció. Això sense tenir en compte, que —en el seu context original— aquest és un argument justament per descartar l'*interès* com a condició central de l'atenció: «The real condition of attending throughout the process is to be found in the conditions of the first act of attention to the memory image, and this can be neither the interest nor the pleasure, for the idea —the attending— must have come before its entrance» (Pillsbury 1908: 58). A més, en el curt capítol sobre la memòria (Pillsbury 1906: 153-157; Pillsbury 1908: 129-148) l'objectiu no és el d'avaluar la memòria com a condició de l'atenció, sinó al contrari: «to discuss the effects which it (attention) exerts in the more complicated mental activities (memory, will, reason)» (Pillsbury 1908: 129) i les conclusions a què arriba són certament relatives a la influència que exerceix l'atenció sobre la memòria i no viceversa (Pillsbury 1908: 148). La inferència orsiana de la lectura és interessant i original; llàstima que no vulgui superar l'argument d'autoritat.

^{ap} {en la} /primera sessió de aqu/

¹²² Conf.I: [21-22]

¹²³ «Perception is not as it seems, the mere entrance of a group of sensations, but an arousal of old experiences by a few newly entering sensations» (Pillsbury 1908: 128). Una vegada més, és l'atenció la que determina les sensacions entrants i les associacions (records) emergents, no al revés.

També referíem últimament la curiosa experiència de Wundt sobre la quantitat de contactes sensorials físics necessaris per a la percepció.¹²⁴ Wundt —per estudiar objectivament aquest problema— deixà a les fosques el subjecte que pren en el seu laboratori de Leipzig. Sense que la fosquetat cessi, li coloca davant dels ulls un objecte, un gravat de certes dimensions. Després, per medi d'una [10] màquina elèctrica ilumina successivament ab repetides etincelles (espurnes) elèctriques el gravat. Són necessàries un cert número de iluminacions per a que l'objecte pugui ésser vist. Aquest número varia, com és natural, segons el subjecte i segons l'atenció del subjecte: però és sempre relativament crescut i demostra ben clarament que el contacte físic no és suficient per a la percepció.¹²⁵

Però pot introduir-se en aquest experiment un factor nou que complica el problema, però que pot donar-nos l'explicació de^{aq} moltes coses.^{ar} Una suggestió donada al subjecte d'un ordre anàleg a la percepció que té que realitzar, facilita aquesta i la fa venir molt més de pressa. Suposem que —en la fosca del laboratori— s'ha llegit abans un fragment literari, en què es parla de gravats, de veure gravats, d'imatges, d'estampes, etc. El subjecte de Wundt arribarà a veure el gravat ab un número d'iluminacions elèctriques molt inferiors al que en altre^{as} cas fóra necessari... Aquesta nova experiència la he realitzada jo a París, al laboratori de Villejuif, en una forma <inversa>, negativa: llegia al subjecte que estava col·locat a les

¹²⁴ Pillsbury (1908: 268-274).

¹²⁵ Pillsbury (1908: 80).

^{aq} /aquestes +/

^{ar} /Se prepara la percepció del sub/

^{as} /cas/

fosques un passatge que parlava d'un objecte ben distint que el gravat que havia de percebre, un passatge, per exemple, del follet de Berlioz sobre les simfonies de Beethoven en què són analisades les emocions d'ordre musical que omplen aquestes.¹²⁶ el subjecte necessitava allavors un nombre molt més gran d'il·luminacions per veure el gravat.

[11] En un nombre d'observacions anàleg, Münsterberg —l'il·lustre psicòleg i metafísic alemany qui,¹²⁷ aclimatat a Amèrica, ha succeït a William James, ja jubilat, a la seva càtedra de la^{at} Harvard University— ha experimentat lo següent —aquesta és una experiència fàcil de repetir— que, si abans de donar a llegir un mot complicat, s'ha pronunciat una altra paraula que tinga un sentit connexe ab la primera, la lectura d'aquesta n'és facilitada i en canvi —i naturalment— les faltes d'ortografia hi són remarcades més difícilment.¹²⁸ El mot de significació coneguda^{au} fa immediatament més segura l'associació de l'altre mot i fortifica el seu efecte, purament físic, sobre la retina; i quan els mots són donats,^{av} <en> un sol contexte, com aconsegueix en la lectura ordinària, hi ha una força directriu molt més poderosa, que obra en el sentit general de l'article que

¹²⁶ Cal entendre que el subjecte havia de percebre un gravat sobre una obra de Berlioz —segurament corresponent al «menuet des follets» dins *La damnation de Faust*—, i Eugeni d'Ors llegia un fragment sobre l'obra de Beethoven.

¹²⁷ Hugo Münsterberg (1863-1916) psicòleg alemany deixeble de Wundt a Leipzig, nacionalitzat americà, introductor als EUA de la psicologia aplicada.

^{at} /Universitat/

¹²⁸ Ors fa referència a l'experiment referit a Pillsbury (1908: 122) i descrit a Münsterberg (1892: 20-23). Ors s'erra quan decideix traduir «repeated by the author» per «aquesta és una experiència fàcil de repetir», ja que la repetició de l'experiment a què fa referència Pillsbury no és una qüestió pedestre com interpreta Eugeni d'Ors, sinó l'objecte principal de la seva tesi doctoral, un resum de la qual es troba a Pillsbury (1897: 315-393).

^{au} /dona/

^{av} /ab/

es llegeix. Per això, en aquestes circumstàncies les faltes d'ortografia o les errades d'impremta són més difícils de remarcar.¹²⁹

El doctor Bagley ha constatat que el mateix principi podia aplicar-se a la percepció del mot oral.¹³⁰ És molt més fàcil reconèixer un mot pronunciat a viva veu en una proposició completa que reconeixè'l quan se'l sent pronunciat isoladament; i els errors de pronunciació i les omissions són molt més difícils de remarcar en el primer cas que en el segon. Mentres més definit és el contexte, menys important part prenen en la percepció les sensacions actualment rebudes.¹³¹

Aquests principis són generals a la percepció. Sobre l'escena d'un teatre un mateix objecte blanc serà pres indiferentment per una roca o per una vela, segons que la^{aw} decoració representi un prat o la mar. I no solament són altres sensacions les que colaboren en la sensació actual en el fet de la percepció sinó també idees i records purament intel·lectuals; per això els efectes que havem senyalat quan se pronuncia una paraula determinada, se produeixen també que en lloc d'això una idea determinada és suggerida.

És llàstima que Pillsbury no hagi pogut aportar, a la major confirmació de la seva tesis, les experiències posteriors fetes per Miss Hempstead en el

¹²⁹ Pillsbury (1908: 122-123).

¹³⁰ William Chandler Bagley (1874-1946), psicòleg i pedagog americà fundador de l'educació essencialista, basada en la transmissió fidel dels coneixements tradicionals. Ors (Pillsbury) fa referència a la publicació: Bagley (1900: 80-130). En aquest article s'exposen les taules del mateix experiment de Münsterberg/Pillsbury aplicat a la paraula oral amb resultats anàlegs.

¹³¹ Pillsbury (1908: 123).

^{aw} /definició/

cas de la percepció de figures geomètriques en una llum feble,¹³² i les que ha narrat últimament el Professor Huey en la seva obra *Psychology of the read[ing]*^{ax} —una obra molt ben feta que jo^{ay} recomanaria molt eficaçment als mestres i que jo he tingut l'honor de veure-li repetir a París,¹³³ al domicili particular de M. Paul Janet,¹³⁴ vora el qual ha perfeccionat son estudi, en els cursos darrers, el jove professor americà—. ¹³⁵ El treball de Miss [13] Hempstead,^{az} publicat en^{ba} *The American Journal of Psychology*, mostra, en les dites experiències sobre la percepció de figures geomètriques a una llum feble, que existeix una tendència contínua a perllongar les línies cada vegada que aquesta perllongació uneix les parts isolades de la figura. Cada cop que —de dos o de varis punts— partien línies irradiades separades en elles mateixes, les hi eren afegides unes línies que les unia elles

¹³² Hempstead (1901: 186-192). Aquests experiments sí que es troben referits a Pillsbury (1906: 141; 1908: 120).

^{ax} ~read~{y}

^{ay} {m} /faig h/

¹³³ Edmund Burke Huey (1870-1913) psicòleg i pedagog americà, professor de psicologia a la Universitat de Clark i a la de Pennsilvània, inventor del primer aparell seguidor d'ulls (*eye tracking*). La seva obra sobre la lectura es considera una fita en el desenvolupament de la psicologia de l'educació. Ors fa referència a Huey (1908); aquest treball, com l'obra de Hempstead, es troba referit a Pillsbury (1906: 139; 1908: 117).

¹³⁴ Encara que hi ha un metge francès anomenat Paul André Marie Janet (1863-1937), fill del filòsof i escriptor homònim (1823-1899), Ors es refereix amb tota seguretat al seu cosí Pierre Janet (1859-1957), filòsof, psicòleg i metge successivament, una de les figures més rellevants de la psicologia a França; aquell mateix any, Ors havia publicat al *Glosari* una «guia de l'albir en els nerviosos i escrupolosos; set gloses de quaresma» (*Gl* 26/2/1909-3/4/1909), en què, bàsicament, comentava dos llibres recents: *Les Névroses* de Paul Janet (Janet 1909)) i *Der Freund der Nervösen und Skrupulanten*, de Viktor Raymond (Raymond 1909). No sabem de cap obra del tal Paul Marie amb aquest títol, però el mateix 1909 Pierre Janet va publicar *Les nevroses* (Janet 1909).

¹³⁵ Segons Carrol (1968: ix), l'any 1908 Huey perfeccionava certament a París els seus estudis de psicologia treballant amb Pierre Janet; la trobada amb Eugeni d'Ors a casa de Janet —tot i desconèixer l'antropònim del seu amfitrió— hauria estat possible.

^{az} /veura sa/

^{ba} /el/

ab elles, és molt probable que aquesta adició vingüés de la memòria d'altres figures que els subjectes haurien vistes i aon sempre els dos centres de radiació d'aquest gènere estan units; quan dos punts eren percebuts recordaven, per associació, la línia que devia unir-los.¹³⁶

Les experiències de M. Huey se refereixen a la lectura en condicions desfavorables, mostrant dos mots separats durant un període de temps molt curt, o a una llum molt escasa. El resultat més net, en aquest, és la tendència de les lletres més lligades generalment per l'experiència quotidiana a recordar-se les unes a les altres. Aixís <com> en la llengua anglesa —que naturalment és aquella en què Mister Huey proposa els seus exemples— *t.h* se presenta sovint, la *t* que es presenta sola, en les condicions dolentes esmentades, recorda sovint l'*h* i en molts cassos reemplaçada erròniament per ella (per exemple, en paraules molt^{bb} enredades en què es prenen confosament les lletres i la percepció), el record, doncs, de les associacions [14] va a enllaçar-se aquí ab la petita sensació actual i a reemplaçar la sensació qui manca...¹³⁷ Jo he pogut remarcar personalment un fenomen d'ordre anàleg: que, en els *lapsus calami*, les lletres solen ser substituïdes freqüentment per altres apertanyents al mateix grup fonoglosal: la *f* per la *v*; la *p* per la *b*, etc... En els *lapsus*

¹³⁶ Ors parafraseja —repetint Pillsbury (1908: 120)— les dues primeres conclusions exposades a Hempstead (1901) i deixa de banda la tercera, que seria la que millor aniria al seu argument: «Each observer has certain habits of illusions, or certain typical modes of associative completion, which persist with modification throughtout his records» (Hempstead 1901: 192).

^{bb} /que/

¹³⁷ Curiosament, l'experiment descrit per Ors —atribuït a Huey—, que permetria a Pillsbury una major confirmació de la seva tesi; no només és conegut per l'autor americà i descrit literalment a Pillsbury (1908: 120), sinó que Pillsbury n'és l'autor principal, i no Huey,(Pillsbury 1897: 371; 1930: 267).

calami dels escriptors castellans les suplantacions de *b* per *v* —a part deixats els cassos de falta d'ortografia— són molt més freqüents que en els escriptors catalans, els quals fonèticament distingeixen millor aquelles consonants.¹³⁸

I així sempre, i així en tot: «preneu qualsevulla percepció concreta —ens diu Pillsbury— i analiseu la part que en ella tenen els sentits i la part que hi té l'associació, i constatareu que més gran és la darrera que aquella altra que pertany als elements sensorials».¹³⁹

L'associació que condueix altres sentits que els de la vista és, pareix, més evident i més natural. Si passem els dits sobre la superfície de la taula, en l'obscuritat, no tenim en realitat concreció dels objectes que sentim, sinó suposant-los en la llum. Els canvis en la sensació de pressió i de moviment

¹³⁸ D'aquesta remarca personal de l'autor no en tenim cap registre. En tot cas, la ressenya que fa de l'observació no és pertinent a l'experiment que acaba de descriure, ja que Pillsbury (1897) —no Huey— demostraria que els grafismes no llegits aportats per associació es farien per un mecanisme de freqüència de connexió, i no per aproximació fonètica, segons afirma Ors. A part —deixant de banda el fet que, en el cas proposat, és tècnicament impossible distingir entre errades ortogràfiques i *lapsus calami*— dubtem —sense l'aportació de cap registre— que Eugeni d'Ors hagués pogut fer aital observació, ja que la distinció entre els fonemes [b] i [v], en català, és un tret dialectal minoritari i en recessió. Més aviat ens inclinem a pensar que l'autor aprofita l'avinentsa per propugnar de manera subtil la instauració general d'aquesta distinció fonètica, tan cara al noucentisme. Vegeu per exemple Bladé (2009: 68-70).

¹³⁹ «How much of a perception can be called immediate sensation, and how much is due to association at second or third hand. Certainly very much more than one ordinarily suspects of what is said to have been seen has not been seen at all, but has been supplied by association» (Pillsbury 1908: 118).

recorda insistentment, per l'associació,^{bc} les imatges visuals [15] que rebem si considerem ab la mirada aquestes desigualtats i aquests contorns. Aixís els cops de martell del menescal ens fan pensar en tot lo de son establiment i les impressions visuals rebudes en el passat vénen a agrupar-se entorn del so i a donar-li una significació: elles fan d'una simple sensació insignificant una percepció que la converteix en un aconteixement real dins la nostra consciència.

Un exemple més complexe del mateix principi és la manera com interpretem la cara, això que anomenem l'expressió de les persones qui ens envolten. Poder dir de seguida, i a menys de cassos dissimulació, els moviments més generals de son ànim. Però en realitat lo que ens dóna la base d'aquesta percepció i del consegüent judici és un factor sensorial insignificant: una contracció lleugera dels músculs del front o dels llavis, una petita modificació en la posició dels ulls. Si ens preguntessin quin era, en concret, l'element que havia decidit el nostre judici, no sabríem pas què respondre. És que en realitat lo que la percepció ens proporciona no és la reproducció d'una sèrie, més o menys complexa, de modificacions musculars. La sensació dóna un petit tema; la memòria fa el reste: se tracta [16] evidentment de records de processos motrius anàlegs, lligats a conseqüències determinades.

Un altre exemple d'un judici molt delicat, fundat sobre una base sensorial molt lleugera, ens és proporcionat pel cas en el qual llegim en l'ull d'una persona la direcció i la distància de l'objecte que esguarda. En molts

^{bc} /d'/

cassos nosaltres podem decidir d'una mirada sola i ab precisió quin objecte és el qui atrau la seva atenció. És característic, entre altres, el cas de la mirada que anomenem *absenta*;^{bd} nosaltres parlant ab una persona podem determinar^{be} a on és aquesta *absenta*, ab tanta exactitud com si interroguéssim a la persona en qüestió... en tots aquests cassos, els datos són extremadament febles, perquè consisteix en la major o menor cantitat d'escleròtica i de conjuntiva a cada costat de^{bf} l'iris, quan els ulls es dirigeixen^{bg} a tal o qual costat. Aquests canvis són molt poc importants i, si poséssim tota la nostra cura a remarcar-los, no els remarcaríem. Però, en realitat, no ens fixem en ells i la nostra percepció és molt més espiritual: no curem de les variacions de l'escleròtic; ni tan sols ens fixem en la posició dels ulls; ni tan sols, en la major part dels cassos, tenim consciència d'aquests ulls. El que opera, en realitat, lo que endevina,^{bh} [17] és la nostra memòria, ajudant-nos ab l'enorme aport de l'experiència passada.

+

I és per <tot> això,^{bi} senyors, que nosaltres ens considerem en el dret de donar un valor general a la paraula que Helmholtz^{bi bis} havia trobat per

^{bd} /y fa/

^{be} /ab/

^{bf} /li/

^{bg} {d+ dirigenç+} *prob.* se dirigeixen.

^{bh} {la}

^{bi} /que/

^{bi bis} *Helmholtz* en cursiva a Ms.

designar certs cassos.¹⁴⁰ Helmholtz^{bi ter} deia que, en realitat, *el procés de visió és un procés d'inducció inconscienta...*¹⁴¹ Nosaltres creiem que tot procés de percepció és un procés d'inducció inconscienta. De la realitat plena, de l'extensió total del món exterior ne sentim una part minúscula; n'induem el reste, és a dir, recordem el reste.

I heus aquí com la memòria se'ns presenta la causa immediata del fenomen de l'atenció. Un darrera l'altre ha fet esvaèixer Pillsbury els fantasmes d'un interès^{bj} <emotiu>, d'una sensació —perifèrica o central— que^{bk} <produïssin> l'atenció. L'interès és res més que l'anterior ciència; la sensació és una part petitíssima de la^{bl} percepció.^{bm} Podem dir, a l'acabament d'aquests anàlisis: ens [18] interessem a les coses que ja sabem, d'alguna manera; percebem les coses que, d'alguna manera, coneixem. L'interès és una preparança a lligar lo nou ab lo ja sabut; la percepció és la unió de lo nou ab lo ja sabut. Lo ja sabut determina l'interès i la percepció. La memòria és lo que provoca^{bn} la creixença espiritual relativa en què consisteix l'atenció.

¹⁴⁰ Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz (1821-1894), psicòleg físic alemany, conegut, entre altres coses, pels seus estudis sobre la teoria de la visió. En la seva memòria sobre la crítica (*Mscmcc* [92-93]), Ors l'esmenta sovint com a seguidor i contribuïdor de l'energètica d'Ostwald.

^{bi ter} *Helmholtz* en cursiva a MS.

¹⁴¹ Pillsbury (1908: 118).

^{bj} /obj subjectiu/

^{bk} /constituïssin/

^{bl} /++/

^{bm} /ens interessa pera/

^{bn} /' atenció/

Fins aquí Pillsbury. Però se'ns ocorren preguntes.¹⁴²

¹⁴² *LVC* (19/12/1909).

QUARTA CONFERÈNCIA¹⁴³

¹⁴³ Escrita al dors, i en horitzontal, de la primera: p. 1-23; 2-22; etc.

[1] Senyors,

Les tres primeres d'aquestes sessions que^a ens han reunit van rebre, ab tota propietat, el nom de *lectures*,^b que jo tinguí interès en què no fos substituït per cap altre. Però a la d'avui li correspondria estrictament el nom de *lliçó*, que evitàrem en les primeres.¹⁴⁴ És una lliçó lo que vaig a donar-vos com adéu. I puc dir-ho sense vanitat —i haig de dir-ho sense orgull— perquè aquesta lliçó que vaig a donar-vos a vosaltres, jo mateix l'acabo de rebre de la realitat experimental i, tal com ella me l'ha dictada, tal —i fidelment— vaig a transmetre-la aquí.

És una lliçó, aquesta, de viure científic,^c de sentit científic, que vol dir cooperació,^d abnegació, humilitat, impersonalisme, passió ardenta i desinteressada per la veritat...¹⁴⁵ Per fragmentària i ocasionalment que un home hagi^e inclòs a la seva producció científica una presumpció, una besllum; per hipotèticament que ho^f hagi volgut presentar, i per molt que hagi dit que esperava cautament abans d'enunciar^g la confirmació dels fets;

^a /hem/

^b /y/

¹⁴⁴ Les sessions objecte d'aquest curs reben indiferentment, per part del conferenciant, el nom de *conferències*, *lectures*, *lliçons* o *sessions*; no és cert que reservi el títol de *lliçó* per la present.

^c /que's/

^d /impersonalisme/

¹⁴⁵ Ors posa de manifest que la finalitat del curs és una introducció al «viure científic».

^e /volgut/~inclò~/ure/

^f /hagi volgu/

^g ~{ho,}

per indiferent que es digui mantenir davant els resultats de la prova a què ha subjectat la seva previsió, sempre resultarà —que aquest home, que al cap i a l'últim, per home científic que sia, és un home— haurà posat —i no podríem anomenar-nos psicòlegs si volguéssim negar-ho—, hauria posat un cert amor propi, un cert interès personal en que lo que ha anunciat com a hipotètic resulti confirmat i es tingui per ver... Doncs bé, senyors, jo, [2] ara, davant vosaltres —en aquesta vetlla última de nostres reunions, que per a mi té certa solemnitat, i en què no sabia estar sense emoció— vaig a fer —perquè sento que això és mon dever estricte— un sacrifici d'aquesta tendència personal^h; vaig a passar per sobre de mon amor propi, per declarar-vos, honrada i serenament, que la pressumpció que jo havia tingut contra laⁱ teoria de Pillsbury sobre l'origen de l'atenció, que la pressumpció que ens apuntava a l'acabament de ma lectura, el dijous passat, ÉS^j SEGURAMET EQUIVOCADA,^k que l'experiment que havem emprès i realisat al Seminari de Lògica Biològica sobre aquest problema —^l<tot i> /que/ no acabat encara, ni^m tal vegada prou concloent en sos resultats— sembla donar la raó al psicòleg nord-americà, i treure-me-la a mi...¹⁴⁶

^h ~/ista/

ⁱ /++/

^j /++/

^k /perque/

^l /encara/

^m /potser/

¹⁴⁶ Fa referència a la tercera sessió del seminari de lògica biològica del dia 18 de desembre. En el text —que no sembla fragmentari— de la tercera conferència no apareix formulada la «presumpció» a què fa referència l'autor. En canvi, la crònica de *La Veu* sí que recupera aquesta informació: «Ara cal preguntar: de quina ciència? El professor creu que la ciència massa completa i tranquil·la és una condició desfavorable per l'atenció, tant com la ignorància. La millor

Jo voldria que sapiguéssim aprofitar-la, tots plegats, la moralitat viva d'aquest exemple. Entre nosaltres,ⁿ el viure científic —colectiu i regular— no <pot dir-se> que ha començat encara, la producció sàvia està^o lligada estretament als interessos de la personalitat i^p l'escriptor de ciència, per un equivocat concepte de la seva funció, sol amar més^q que confessar un erro, obstinar-se en defensar un absurde. Els homes difícilment se resignen aquí an aquesta obra de rectificació continua i abnegada que representa el progrés^r científic...¹⁴⁷ En lo qual revelem d'una manera palesa, com, en aquest concepte, continuem essent *provincians*... L'amor^s <propi tossut> és un vici eminentment provincià... La lliçó que avui la realitat experimental m'ha donada i que jo us trasmeto a vosaltres és la de que en el camí de la ciència, obra per excelència civil, cal sovint ofegar ab /fermesa/^t els clamors de l'amor propi ferit o esgratinyat... Aprofitem-la, doncs, [3] aquesta lliçó, i la nostra condició provinciana haurà donat un pas ferm

condició seria, segons ell (i espera que les esperiències que es faran ab els correctors d'impremta confirmaran aquesta hipòtesis) «l'inquiet saber ...» (LVC 19/12/1909). És molt possible, atès caràcter oral del curs, que es tractés d'una informació afegida al contingut de la lectura; les cròniques assenyalen que els assistents a les conferències es mostraven especialment proactius.

ⁿ {com}

^o /encara/

^p /el productor de/

^q /obsti/

^r /del/

¹⁴⁷ Eugeni d'Ors ja havia cridat l'atenció en diferents llocs del *Glosari* sobre la necessitat de subjugar la voluntat a la tasca i no a la realització: «L'èxit? No seré jo d'aquells que us diguin que no importa. És bo l'èxit. Però no lo més bo. Val més un noble intent sense èxit, que un ple èxit sense intent, per casualitat, buit d'albir» (GI 15/9/1906). Vegeu també, entre altres llocs, GI 9/11/1907; 7/9/1906 i 8/9/1906.

^s /excessiu/

^t /++/{,}

envers^u una nova i cobdiciable condició metropolitana^v.

Precisem els fets. Fem, sobretot en honor a aquells assistents aquí que no hagin seguit els nostres treballs de seminari, la ressenya de la qüestió, de la última solució que sobre ella havia donat la psicologia contemporània, i l'objecció i sospita que^w <aquesta solució> ens havia desvetllat. Essent l'objecte de les nostres reunions, en la^x <presenta> sèrie, un estudi psicològic de l'atenció, des del punt de vista en què sos fenòmens interessaven a^y la lògica, començarem nosaltres examinant, a la llum dels últims descobriments de la ciència, ajudats en alguns punts, episòdicament, pel resultat d'algunes experiències personals,^z els cabdals problemes que^{aa} es refereixen als dits fenòmens. Veiem que entraven en el processus general psicofísic de l'atenció, un processus motriu —perifèric— i un processus inhibitori —segurament central—. I trobats ja aquests dos elements, ens demanàvem si l'un era entre ells la causa i l'altre l'efecte: és a dir, entràvem en la qüestió famosa de si l'atenció constitueix^{ab} originàriament un fenomen central o perifèric. Després d'haver estudiat històricament la gran voga de la teoria perifèrica, assistíem a sa infirmació i a son declinar a través dels anys, fins que —a l'arribar ja als últims temps, a dates

^u /la nostra cob/

^v (*sic*)

^w /ella/

^x /aquesta/

^y /l'estudi de/

^z /++/

^{aa} /ab dits/

^{ab} /++/

propíssimes a nosaltres, a les del 1906 i 1908—^{ac} assistíem al triomf complet ab aire definitiu de la teoria central, en l'obra del psicòleg americà Pillsbury.

[4] La clau de la solució del problema en aquesta obra era un factor —la influència del qual, ja assenyalada el 1903 en un treball de M. Ragoet <i altres>, havia arribat en aquell a son estudi complert—:^{ad} la memòria...¹⁴⁸ L'anterior teoria perifèrica, concretada principalment en l'obra de M. Ribot trobava en l'atenció un origen afectiu, emotiu, i, per consegüent —segons les idees del temps—^{ac} motriu, perifèric.¹⁴⁹ Pillsbury, prenent aquest element emotiu baix el nom d'*interès*, l'analisa en sa íntima essència, i troba que també ell és efecte de la memòria, en el sentit de que ens interessem per les coses de les quals tenim, en alguna manera, una notícia anterior i positiva. L'*interès*, doncs, no era sinó un nom que es donava a la notícia múltiple sobre un determinat ordre de coses, al *saber* acumulat per l'individu en aquest punt. L'atenció per lo tant era una filla del saber. I, per consegüent, un fenomen eminentment intel·lectual. I, per consgüent, un fenomen eminentment central.¹⁵⁰

Nosaltres trobàvem que, en ses grans línies, eren exactes els raonaments de Pillsbury, i la seva solució, verdadera. Però, se'ns ocorria preguntar: si és

^{ac} /trohav/

^{ad} {de}

¹⁴⁸ Conf. II: [19-21]

^{ac} /periferich/

¹⁴⁹ Conf. III: [11bis-14].

¹⁵⁰ Ja hem vist que l'exposició que Ors fa de l'obra de Pillsbury (1906; 1908) no correspon del tot al contingut d'aquesta; per a Pillsbury l'atenció és un fenomen complex d'elements subjectius i objectius.

cert i indiscutible que la ignorància sobre un ordre d'objectes és condició contrària a l'atenció sobre el mateix ¿No serà, també, a son torn, una condició desfavorable, una condició contrària, l'excessiu saber, aquell saber que, per lo complet,[5] sòlid i ferm, exclou la curiositat sobre un assumpte? ¿No podria dir-se que un excés de notícia sobre l'assumpte perjudica a l'atenció, com^{af} la perjudica un defecte de notícia? ¿Les millors condicions per a aquella no es trobaran en un terme mig, és a dir, en aquella condició del subjecte, <en> què ni ignora totalment, ni sap ab massa tranquil·litat, ab massa aplom? ¿No podríem dir que l'origen de l'atenció no es troba en un saber tranquil, sinó en un *saber inquiet*?

Aquesta objecció tenia la seva notícia, diguem-ne, el seu maquiavelisme. Si la pressumpció resultava certa, si l'origen de l'atenció se trobava en un *inquiet saber*, trobava ja que en aquesta gènesis no intervenia un sol factor, sinó dos factors: la inquietud i el saber —el *saber* i la *inquietud*...— Ara bé, l'un d'aquests factors és innegablement central, perquè és intel·lectual: *el saber*... Però l'altre:^{ag} *la inquietud*, era ja d'un ordre sensitiu, afectiu, emotiu. La inquietud és un element emotiu. I, en aquest sentit, si admetíem la teoria de James-Lange,¹⁵¹ del caràcter perifèric de l'emoció, aquella *inquietud* tenia un caràcter perifèric... De manera que ab això veiem que el problema, que havíem cregut un moment resolt per Pillsbury, rebrotava de nou: tenint^{ah} vora <a> vora un factor central i un factor perifèric, ens

^{af} /un def/

^{ag} /era ja/

¹⁵¹ Conf. III: [10 bis-11].

^{ah} /un factor/

podíem demanar novament quin <d'ells> era la causa de l'altre. Per una [6] d'aquestes oscilacions tan corrents en la ciència —i que no són un defecte de la ciència, sinó, al contrari, la seva principal virtut,^{ai} la raó essencial de la seva vida— el pèndol retornava al lloc d'aon havia sortit, i el problema se presentava, altre cop sense solució, a tentar la recerca dels estudiosos.

Dues donades m'havien guiat en la sospita de que aquest element d'*inquiétude* devia entrar en les condicions originàries de l'atenció:

L'una experimental: els autors

L'altra teòrica: Aars (Kristian B. R. Aars, Stokolm)¹⁵²

+

^{ai} /y el pèndol tornava vora/

¹⁵² Kristian Birch-Reichenwald Aars (1868-1917), filòsof i psicòleg norueg. Ors devia haver tractat el filòsof l'any anterior durant les jornades del 3r Congrés Internacional de Filosofia a Heidelberg. Aars (1909a) va llegir la comunicació «Abstraktion und Projektion», just abans que Ors fes la seva primera intervenció. El mateix any publicà un article amb una concepció de la lògica força afí a la d'Ors i que podria constituir el suport teòric a què fa referència. Argumenta que, a banda de la memòria, hi ha quelcom elemental en l'atenció, que bé es podria anomenar *inquiétude*: «*Une ressemblance* quelconque de l'avenir avec le passé suppose toujours une certaine différence [...]; et cette différence est, d'un façon constante, établie par l'état même d'attente. *L'attente* semble donc être aussi élémentaire que la conscience du passé, c'est-à-dire un *sens nouveau et direct*. Peut-être y entre-t-il une fonction d'analogie en ce que l'on suppose que l'avenir suit le présent de la même manière que celui-ci a succédé au passé. En tout cas, ceci ne représente qu'un des côtés de l'état d'attente. Vue de l'autre côté elle est tout élémentaire. Ce qu'il y a de nouveau, c'est que l'avenir n'est ni du present, ni du passé, et ceci ne peut pas être expliqué comme une ressemblance avec le passé. Nous nous attendons a ce qu'il arrivera quelque chose, et cette supposition est une projection élémentaire [...] J'attends toujours ce que je n'ai pas. La situation se dessine peut-être encore plus nettement, si ce que je cherche est une pensée ou un souvenir» (Aars 1909b: 814-815).

Prova experimental
+
Elements d'erro
+
Els correctors [de] faltes
+
[7] Mètode
+
Resultats^{153aj}
Seguirem aquesta nit.¹⁵⁴

[8 bis]^{155ak} Ara bé senyors, si havíem de preguntar-nos: ¿Aquests resultats són concloents, contra la pressumpció que manifestàvem contra la teoria de Pillsbury? Hauríem de respondre, en bons principis^{al} criteriològics: no... Ja havem senyalat anteriorment les causes d'erro que hi han intervingut. Ademés cal fer constar que la prova ha estat summament limitada: no

¹⁵³ Malgrat que Eugeni d'Ors comenta en més d'un lloc que els resultats de l'experiment han estat negatius (Ors 1911: 524), mai no els exposa ni els publica enlloc (Galí 2004: 35).

^{aj} ↓ *una ratlla ocupa tota la pàgina.*

¹⁵⁴ Segons les notícies que tenim (*LVC*, 24/12/1909), aquella nit hi va haver sessió del seminari de lògica biològica, però no tenim cap notícia dels resultats (Galí 2004: 35).

¹⁵⁵ Conf. IV: [8] hauria de correspondre al buidat dels resultats de l'experiment; podria perfectament ésser un full en blanc.

^{ak} (*sic*)

^{al} /metodològichs NO/

basta^{am} generalment una sola experiència en psicologia; és necessari repetir i repetir... I el que nosaltres, per les circumstàncies en què es dóna aquest curs, no podem fer-ho, no vol dir que estiguem científicament autorisats a no fer-ho: hauria estat necessari, en les presents circumstàncies, repetir les proves molts cops; anar eliminant causes d'erro; canviar els subjectes; canviar les circumstàncies; veure si, per exemple, el *Tenorio* era ja tan sabut com suposàvem, i si —tot i sabut de memòria— no el convertia en una cosa desconeguda la disposició tipogràfica que vam adoptar, per fer els resultats comparables, etc...

Per totes aquestes raons, repeteixo que la prova^{an} no és concloenta. I, si hagués resultat^{ao} a favor meu, jo no l'hauria empleada sinó com a argument de pressumpció, i com a element de dubte enfront de la teoria de Pillsbury... Però com, justament, [9] la prova no ha confirmat mes previsions, com que dóna la raó a Pillsbury —el qual ha confirmat la seva teoria per altres proves—, ja les coses varien: i jo, llealment, me crec en el deure de dir-vos, com acabament dels^{ap} nostres treballs a la present fracció del curs, que la tesis pillsburyana representa la última paraula de la ciència, i que, si les nostres intuïcions tenen dret a dubtar-ne, els nostres experiments —dins el quadre limitadíssim en què els hem empresos— no fan altra cosa que confirmar-la.¹⁵⁶

^{am} /++/

^{an} /de/

^{ao} {<totlmnt}

^{ap} /tr/

¹⁵⁶ Perfomativament podria reblar l'Ors: «i la inquietud amb què ens deixa aquest fracàs, no fa altra cosa que confirmar la nostra hipòtesi».

Devem doncs dir i repetir, com a conclusió, que l'atenció psicològicament considerada és un fenomen central, que dels dos processos de què es compona —un^{aq} inhibidor i central, l'altre motriu i perifèric— el primer és la causa, el segon l'efecte; que si bé és cert que aquest segon està determinat per quelcom d'emotiu que és l'interès; l'interès, a son torn, té també un origen intel·lectual, és a dir, la notícia repetida sobre un ordre d'objectes, el saber anterior: i que, per consegüent,^{ar} l'atenció naix de la memòria com de la seva font subjectiva... Psicològicament, doncs, devem definir l'atenció, [10] segons una definició que, encara que no es troba netament en Pillsbury, deriva fidelment de la doctrina: *com el resultat de l'apel·lació que una^{as} <sensació> intensa produeix en la memòria.*

Vol dir, senyors, que devem considerar aquesta conclusió com a definitiva, segons el sentit que en la pràctica de la vida se dona al mot definitiu? Això mai! Lo definitiu de la^{at} ciència no és lo definitiu de la vida...¹⁵⁷ Jo, al donar-vos la fórmula pillsburyana, com a conclusió de nostres recerques, no us invito pas a creure en ella, sinó, al contrari, a rebel·lar-vos contra ella!... Ditxosos de vosaltres, si trobéssiu en l'arsenal de l'experiència armes contra aquesta rebel·lió! Però el vostre extricte dever científic és no exteriorisar aquesta rebel·lió, no treure'n conseqüències, abans de que tinguem armes suficients per triomfar... Diferentes vegades,

^{aq} /mot/

^{ar} /condició/

^{as} /emoció/

^{at} /vida/

¹⁵⁷ Eugeni d'Ors dona gran valor a l'error en l'aplicació del mètode científic: «La ciència no ha avançat més de veritat en veritat, que d'equivocació en equivocació» (*GI* 1/11/1910).

en ocasions múltiples i en llocs distints, jo he repetit una meva fórmula que considero que deu regular la vida de l'home civil i cercador de l'eficàcia. És la fórmula que Napoleon Bonaparte ens dicta ab^{au} l'exemple de sa vida: no desobeir mai, sinó quan^{av} ja s'arriba a tenir prou força per fer obeir als altres; ésser disciplinat fins al punt i hora que es pot ser disciplinador;¹⁵⁸ [11] no mancar /a/ una llei, a una norma, sinó quan s'estableix una llei, una norma nova;¹⁵⁹ subjectar-se a una definició, fins al punt en què es pot substituir per una definició nova; venerar a un fantasma, entretant un altre fantasma no és aixecat; no ésser mai un insurrecte, si no s'està disposat a ésser de seguida un Emperador.

Les fórmules científiques, també ho he repetit més d'una vegada, són necessàries per a la vida. La nostra vida mental i, àdhuc, la nostra vida orgànica s'alimenten de definicions, i de noms —que són també definicions—. Però justament aquestes definicions no tenen altre objecte, no tenen altra^{aw} destinació metafísica que alimentar-nos, és a dir, que traduir-se biològicament en creixença i en augment de vida humana... Això vol [dir] que les fórmules cient[ífiques] no poden ni deuen tenir, als nostres ulls, aquella venerabilitat fabulosa que els era tradicional. Ja en un altre lloc he comparat les fórmules científiques, i concretament les fórmules

^{au} /sa/

^{av} /se treu/

¹⁵⁸ Després d'una llarga sèrie (*Gl* 3/8-12/9/1908), el «glosador» resumeix la vida de Napoleó: «Només té dret a desobeir el qui ha sapigut obeir» (*Gl* 10/09/1908). Des d'aquest moment aquesta expressió es converteix en un dels molts *Leitmotiven* del *Glosari*.

¹⁵⁹ En «El gran principi» (*Gl* 21/11/1908) Ors presenta un únic principi, que repeteix com en una lletania, indispensable per dur a terme qualsevol tasca civil: «Les lleis són normes, però també són armes». Aquesta divisa serà repetida manta vegada dins i fora el *Glosari*.

^{aw} /def/

matemàtiques, als gegants de Cp. de C.¹⁶⁰

[12] ^{ax}<Els homes> científics^{ay} <deuen trobar-se>, doncs, enfront de les fórmules en una^{az} <actitud> d'adhessió interim i provisòria, de *mitja-adhessió*. En una de les meves comunicacions al Congrés de Heidelberg, jo he^{ba} anomenat a aquesta actitud: *posició d'ironia*, i la he comparada, penso que exactament, a l'actitud dels grecs enfront de sos déus: és a dir, d'una fe limitada, d'una religiositat temperada per la ironia que és l'expressió suprema de la llibertat de l'esperit... —Com^{cc} un ciutadà grec premia a sos déus, aixís l'home científic pren les fórmules que són^{cd} conclusió de ses recerques—. ¹⁶¹ Aquesta actitud deixa un marge de previsió a les contradiccions futures i inevitables... ^{ce}En la mateixa comunicació a què acabo d'aludir, jo tractava de caracterisar l'acte de previsió que suposen les fórmules científiques, i de^{cf} distingir-lo de^{cg} l'altre acte de previsió que

¹⁶⁰ Fa referència a la glosa «Els Gegants», en què apareix per primera vegada la fórmula goethiana «s'arriba sempre a dependir dels fantasmes que un mateix a creat» i comenta: «Encara que tinguem per endavant com cosa sabuda que som nosaltres els que hem fet els Gegants, bo serà que, durant els dies de son reialme, siguem nosaltres dòcils a la impressió plàstica, que sembla suggerir-nos que són els Gegants els qui ens han fet a nosaltres. I, si som dòcils, la sugestió de l'impressió plàstica serà profunda veritat» (*Gl* 13/6/1906).

^{ax} /Els homes es/

^{ay} /se trob/

^{az} /posició/

^{ba} /con/

^{cc} /el/

^{cd} /++/

¹⁶¹ *AERMCA* afirma: «Peut-être la suprême attitude de *demi-adhésion*, si vivante, dont la civilisation hellénique nous a offert déjà l'exemple, dans l'ordre religieux. A la manière d'un *citoyen* grec en face de ses dieux, l'homme scientifique de demain se placera en face des produits de sa science».

^{ce} /Jo/

^{cf} /separarlo de l'/

^{cg} /l'acte de/

suposen les fórmules de la vida pràctica, dient que aquestes eren més *serioses*,^{ch} *dotades de més gravetat*, perquè exclouien la contradicció futura,^{ci} mentres que les primeres eren més estètiques, més iròniques perquè acceptaven marginalment la contradicció futura.¹⁶²

[13] A la contradicció futura de la fórmula de Pillsbury vos invito a tots, m'invito a mi mateix. Avui ens havem rendit, però el nostre^{cj} rendiment no ha d'ésser definitiu. Aquelles fórmules no ens satisfan del tot: no és, no pot ser, doncs, definitiva. Actualment manquem de proves experimentals en contra d'ella; no importa. Demà aquestes proves vindran. El nostre treball és el qui ens ha^{ck} de proporcionar-les. Treballem, doncs... I vet aquí com la lliçó que avui ha vingut, <tota feta> del^{cl} nostre seminari al nostre curs, és una lliçó doble, d'una doble moralitat: d'una banda ens invita a la impersonalitat, a la sinceritat científica, al sacrifici de l'amor propi en ares de la veritat; de l'altra banda, ens invita al treball, a la continuació, a l'escalonament d'esforços, a la santa continuació, a la santa insistència...¹⁶³

^{ch} /mes graves/

^{ci} /p/

¹⁶² «Il y aura toujours une différence essentielle entre les formules de la prévision pratique et les formules scientifiques. Ce qui caractérise les premières c'est une négligence de toutes les variétés, pour le moment inutiles, en bénéfice de la rapidité et de la formulation, et de la commodité de son usage dans l'avenir ; tandis que, dans les théories scientifiques, nous trouvons toujours ce fait, difficilement définible, mais constamment vrai, d'une sorte d'acceptation marginale, *nymbale*, des variétés, qui, étant inutiles pour le moment, gagneront peut-être une signification demain. L'instant où une prévision pratique est formulée représente toujours une négation du progrès futur ; l'instant où l'on formule une théorie scientifique, accepte et suppose, au contraire, le progrès futur.» (*ERMCA* : 754).

^{cj} /sentiment/

^{ck} /fa/

^{cl} /semi/

¹⁶³ Un any abans, en una sèrie de gloses sobre la *Introducció a la vida beata de Francesc de Sales*, Eugeni d'Ors

També això representa una actitud lògica, una actitud respecte de la veritat. La doble invitació^{cm} <representa> /una/ doble exigència de la veritat: per la primera part, ens invita a que l'obeïm i, per la segona part, ens invita a que la fem.

Fem la veritat. Aquest, voldria, senyors, que fos [14] el meu mot d'adéu, avui. L'estudi científic que estem realisant se continuarà, espero, ben prompte: a l'estudi psicològic succeirà l'estudi lògic de l'atenció, que és el que a nosaltres més directament ens interessa...¹⁶⁴ Però, més <encara> /que/ a un resultat immediatament tècnic, jo aspiro, ab aquestes reunions esporàdiques, a un resultat moral i —ambiciono dir-ho— a un resultat nacional... Me sembla que una part d'ell ja és aconseguida.¹⁶⁵ Ja veig —i

conclourà que l'actitud moral del *devot vividor*, el suprem artista de la pròpia ànima, ha de ser la següent: «La visió del camí avançat pot donar alegria, però no "satisfacció".—L'enamorat de la perfecció no coneix aquest adverb *satis*, "prou"... Cal a tot lo que sembli repòs guanyat, clavar-hi una agulla d'inquietud. Cal convertir tot lo que sembli terminació en un nou començ» (*GI* 17/4/1908). Noti's que la lliçó moral que pretén haver rebut de l'experiment ja la tenia escrita, i publicada, un any i mig abans.

^{cm} /es/

¹⁶⁴ No ens consta que aquest curs es reprengués mai.

¹⁶⁵ Afirmació explícita de l'objectiu ocult del curs. En la seva memòria (*Mec:MP*), Eugeni d'Ors exposa els motius pels quals es resisteix a acceptar el títol de «Propedèutica Científica» davant del de «Introducció a la vida científica». Copiem tot el paràgraf: «Dels dos títols ab que l'autor de la present Memòria bateja l'imaginat curs, el segon està mancat sens dubte de qualsevulla caient acadèmic. No ho ignora aquell. Però no sap renunciar a repetir-lo, fins un cop entesa la significació de lo proposat, perquè aquest segon títol, ab la sèrie de nocions que enclou, de recordances que suggereix, ab la seva especialíssima *música* li sembla revelador d'una condició pedagògica fonamental que ell creu que exigeix l'ensenyança que proposa: la de no ser "*una assignatura*", una exposició de temes, ni, tan solament, una educació purament intel·lectual, una *instrucció*... No: l'autor de la present Memòria és l'últim que es faci la il·lusió de que una exposició crítica, per extensa, per detinguda que sigui, fins per plàstica que sigui dels principis lògics de la ciència i de sos mètodes de construcció, feta en un número de lliçons, més o menys freqüentes, pugui iniciar en la nostra terra l'aparició de la tradició científica de que estem secularment desproveïts, i de que, ara més que mai, sentim la manca... Però, en canvi, té la més ferma confiança i s'atreveix a col·locar les millors esperances en la utilitat d'una educació plena, intel·lectual, sentimental, volitiva, estètica, — vital, en una paraula — no solament

toco— moltes ànimes, joves i vigoroses, entorn meu, en les quals la filosofia científica s'ha desvetllat com una passió:

En nom d'aquesta passió que ens comuna, doncs, gràcies!

I a reveure.

He dit.

instruint en un determinat número de veritat, sinó iniciant disposicions, hàbits, ritme en la vida, — donada a joves de setze a vint anys, per algú dotat de calor comunicatiu d'educació i de proselitisme... Si aquest període preparatiu era seguit d'uns quants anys d'ensenyança universitària aquí — que, tanmateix, ben útil pot ser, encara que sigui ab tots els defectes actuals, al qui l'emprèn ja ab orientació *i ab hàbits adquirits i condicions de caràcter guanyades*, i, si, per a un cert número d'estudiants almenys, se la podria fer terminar, ab excursions a l'estranger, que ja, un cop aquella iniciació assimilada, *serien profitoses d'ençà del primer moment*, tindriem sens dubte, en complet, el quadro de les condicions d'ensenyança més favorables a l'eclosió i afirmació de talents científics... Però, ho repetim, aquella preparació no ha de ser solament doctrinària; ha de ser *sentimental, de caràcter, plenament vital...* — Per això, al dir curs, no entenem dir curs de *càtedra*, sinó de *seminari*. Per això, a l'imaginar lo que l'ensenyança deuria ser, no veiem un professor darrere una taula, una colla de nois asseguts en uns bancs, ab l'atenció més o menys dispersa, sinó un agrupament d'homes, convivint el major temps possible, per damunt de tota reglamentació d'hores, prenent a cada instant les formes més diverses de reunió i de sociabilitat humana, fins les més extra-acadèmiques, fins les més aparentment extra-científiques, com la d'anar a prendre el te els diumenges a *ca* la senyora del professor, o la d'anar a saludar en son hotel al savi estranger de pas. Per això, creiem encara tant o més útils que l'exposició de matèries pròpiament dites, una sèrie de procediments complementaris, variables, improvisats en cada cas, de que, en pàgines següents d'aquesta Memòria se procurarà donar alguna idea, — tals com abonaments a periòdics, lectures en comú, excursions i visites, viatges, assistències i referències a Congressos i festes científiques, correspondència ab professors i estudiants d'universitats estrangeres, anàlisis crítics col·lectius d'obres científiques, presència constant de biografia i del record dels savis de tot temps... — Per això, exigiriem en la direcció de tota aquesta obra *un home*, un home apassionat, capaç de difundir el contagi de les seves passions, i la falta del qual, cap creació administrativa, per perfecta que aparegués, cap programa d'estudis, podria suplir — un home indispensable per a fer *sorgir* altres homes, que puguin després continuar l'obra — que els anys faran innecessari potser, proporcionant succedanis pedagògics i socials que omplin la successió, que avui no es veu possible sense ella» (*Mes:MP: [15-16]*).

IV. CONCLUSIONS

Arribats en aquest punt, el de tancar la present memòria, ens sentim obligats a declarar, una vegada més, que l'aspiració d'aquest treball no és la de concloure ni acabar res, sinó, al contrari, la de servir d'obertura a nous enfocaments de l'obra i la figura d'Eugeni d'Ors. En aquest sentit, si hem intentat donar una interpretació alternativa de l'obra i la figura d'Eugeni d'Ors, no ha estat amb l'ànim de rebatre, ni derogar les lectures anteriors, sinó de complementar-les harmònicament i facilitar un acostament polifònic a l'obra d'Eugeni d'Ors. Igualment, la presentació i l'edició d'un text original i inèdit orsià no vol ser un fet excepcional, sinó únicament el preludi d'una obra més vasta que esperem que vegi l'oportunitat de desenvolupar-se en moviments successius. Cal entendre el títol «Conclusions» que precedeix aquest apartat com un abús —fruit dels requisits formals a què es sotmet una memòria de tesi— respecte del contingut que s'hi exposa.

Per aquest motiu, en aquest apartat, només farem inventari i avaluació dels objectius generals que ens hem proposat inicialment.

- Estudiar alguns episodis poc coneguts de la biografia d'Eugeni d'Ors relacionats amb la seva formació intel·lectual i aspiracions acadèmiques entre els anys 1903 i 1910.

Prenent en consideració les publicacions i activitats acadèmiques d'Eugeni d'Ors, i deixant de banda la centralitat del *Glosari* publicat a *LVC*, es posa de manifest que la inquietud per incidir en una reforma de l'ensenyança superior universitària apareix com un element central, la qual domina l'acció orsiana des del primer moment de la seva carrera, i ho fa d'una manera constant a través dels anys, i independentment de la publicació on eventualment escrigui. No resultaria exagerat afirmar que Eugeni d'Ors supedita el talent periodístic a les ambicions acadèmiques.

- Mostrar la centralitat de la figura d'Eugeni d'Ors en l'entramat de renovació cultural ordit per la Lliga Catalanista anteriorment i durant la seva acció de govern en el marc de la Diputació Provincial de Barcelona. Mostrar paral·lelament l'oportunitat que significava per Eugeni d'Ors formar part de les estructures de decisió de la Lliga Regionalista.

Des dels seus inicis com a personatge públic, al I Congrés Universitari Català de 1903, Eugeni d'Ors participa en el programa de renovació cultural dirigit per Prat de la Riba. Ho fa vinculat especialment a l'estudi d'aplicació dels models Universitat i de les metodologies pròpies de l'ensenyança superior. Aquest és el tema de la ponència defensada en el ICUC i, també, de la missió encomanada per la Diputació de Barcelona en tant que pensionat. Sembla clar, que la influència i intervenció orsiana en el programa d'instrucció pública de la Lliga és anterior a la publicació del *Glosari*, la qual cosa el presenta, ja des de l'inici, com un actiu intel·lectual programàtic abans que com a divulgador d'idees.

La progressió individual, personal i intel·lectual del nostre personatge corre paral·lela a l'activitat programàtica de la Lliga. Les decisions professionals que pren Eugeni d'Ors durant els primers anys de la seva trajectòria individual posen de manifest un caràcter amb vocació d'intervenció i gestió pública, més que no pas de fidelitat a una causa ideològica. Malgrat sentir-se més proper a la línia editorial de *EPC*, no dubta en incorporar-se de ple a l'equip de *LVC* així que es fan evidents les possibilitats executives d'aquesta.

- Posar en context la figura d'Eugeni d'Ors dins els ambients universitaris i intel·lectuals europeus (en concret, París i Munic), durant els anys de formació, gràcies a una pensió d'estudis concedida per la Diputació de Barcelona.

Cal entendre l'activitat de corresponsal per *LVC* d'Eugeni d'Ors de manera paral·lela i complementària al programa de renovació cultural, en general, i de la institució universitària en particular. Això és observable fins i tot abans de la concessió de la pensió d'estudis. Ho mostra, no només el fet que, una vegada a París, reporti resums i descripcions d'activitats i institucions acadèmiques, sinó, a més, el fet que l'eix central de les cròniques —tant pel que fa el contingut, com la mobilitat del corresponsal— giri sistemàticament entorn de l'activitat científica.

La concessió d'una pensió d'estudis, junt amb el nomenament de professor dels EUC, atorguen a Eugeni d'Ors la possibilitat de passar de ser un mer corresponsal observador dels fets, a un delegat

institucional. Aquest fet el posa en contacte directe amb els entorns acadèmics més importants. Ors sabrà treure profit d'aquesta possibilitat d'agència: participarà en congressos internacionals aportant-hi comunicacions; alhora, professarà a Catalunya cursos sobre els coneixements adquirits a l'estranger. L'adquisició de coneixements científics, literaris i culturals de primera mà que obtindrà a l'estranger, juntament amb la possibilitat de transmissió d'aquests coneixements que li ofereixen els EUC, donaran a Eugeni d'Ors un prestigi inèdit fins aleshores a Catalunya.

- Aportar documentació, bona part inèdita, referent a la formació universitària, l'activitat acadèmica i l'impacte social i cultural de l'obra i la figura d'Eugeni d'Ors.

L'activitat acadèmica i intel·lectual d'Eugeni d'Ors, més enllà del *Glosari*, és prou coneguda (i reconeguda) per la societat catalana del moment, com ho mostra el seguiment sistemàtic i exhaustiu que en fan les cròniques a *LVC*, i l'èxit —tant d'assistència, com de persuasió— que reporten els testimonis. Això fa pensar que, almenys per l'elit intel·lectual i dirigent, la dimensió acadèmica del personatge és tan present com la de gasetiller. De la qual cosa, es dedueix que la producció teòrica del jove Eugeni d'Ors va tenir, en el moment de la seva aparició, encara que no una divulgació àmplia, un impacte anàleg al del *Glosari*. Si més no, costaria entendre el prestigi que rebia aquesta capçalera, sense tenir en compte la consideració excepcional que es donava a la dimensió acadèmica del personatge.

- Presentar i donar a conèixer el corpus teòric orsià, fruit de la pensió d'estudis de la Diputació de Barcelona.

L'obra teòrica orsiana resta gairebé del tot inèdita. Es tracta, en la majoria de casos, de memòries de retorn d'ús intern per la Diputació de Barcelona, o de cursos i conferències destinades a la transmissió oral. Això no obstant, no es tracta d'una obra menor —tant pel que fa l'extensió, com la significació—. Només pel que fa al corpus derivat de la pensió d'estudis a París hem localitzat els documents següents:

- «Curriculum vitae» Memòria de les pensions per a l'estudi dels mètodes d'ensenyança a

l'estranger, AHDPB lligall 2282.

Eugeni d'Ors, *Curs sobre la lògica com a fenomen diastàsic*. ANC 255.

Eugeni d'Ors, *Curs sobre els fenòmens de l'atenció*. ANC 255.

Eugeni d'Ors, *Memòries corresponentes als II i III semestres*. AHDPB lligall 2282. Inclou: «El residu de la mesura de la ciència per l'acció»; «Religio est Libertas» i «La Formule Biologique de la Logique».

Eugeni d'Ors, *Els mètodes de l'ensenyança superior: Missió a París*. AHDPB lligall 2282.

Eugeni d'Ors, *Memòria sobre la crítica i els mètodes de la ciència contemporània*. AHDPB lligall 2282.

A l'hora de presentar aquests documents, cal tenir en compte algunes consideracions generals que, sense un advertiment previ se'ns podrien escapar:

- En primer lloc, en la majoria de casos, estem davant d'una obra que ha restat inèdita per voluntat expressa del seu autor. No estem davant de textos que no hagin trobat sortida editorial, o es trobin mig embastats, sinó de documents que malgrat presentar una forma definitiva i acabada, esgoten el seu recorregut de divulgació en el dipòsit institucional, o en la lectura pública. Podem parlar amb tota propietat —malgrat la grandiloqüència de l'adjectiu— d'un Ors esotèric de divulgació discreta. Aquesta divulgació especial altera tots els elements de comunicació respecte de l'obra orsiana publicada fins ara:
 - Atenent a l'anterior, cal tenir en compte que la signatura d'Eugeni d'Ors com autor, encara que ens resulti molt familiar, ens és gairebé del tot desconeguda, ja que fins ara el que en coneixem, gairebé exclusivament, és l'obra periodística signada amb el pseudònim Xènius. L'estudiant i professor Eugeni d'Ors farà servir un estil més directe, típic de la literatura acadèmica, i s'apartarà explícitament dels ornaments retòrics que ell mateix fa servir en la producció periodística.
 - Paral·lelament, el receptor també serà tractat amb més familiaritat, confiança i, sobretot, complicitat; no es tracta tant de desplegar recursos retòrics,

científics i intel·lectuals per convèncer una massa anònima de lectors de diari, com de posar a l'abast de la manera més didàctica possible aquests mateixos recursos a una elit dirigent o intel·lectual per a dur a terme una empresa que els és comuna. El receptor és, per tant, un iniciat.

- Pel que fa al context, tots aquests documents (excepte, potser, els publicats en revistes especialitzades), malgrat la seva aparent intenció científica, es donen en el marc d'una beca d'estudis que tindria com a missió i finalitat expressa la divulgació dels mètodes de l'ensenyança superior a l'estranger, per estudiar-ne la viabilitat de la seva implantació a Catalunya.
- Per tant, tenint en compte la singularitat de l'emissor, el receptor i del context, també cal alterar el missatge; no s'ha d'entendre tant en el seu sentit literal expositiu com una aportació més o menys original a un camp del saber concret, sinó en el seu desplegament performatiu com un exemple formal del que podria ser l'ensenyança superior a Catalunya.

— Editar el document inèdit *Csfa* impartit en els EUC l'hivern de 1909, com a mostra del material teòric orsià que resta inèdit.

El *Curs sobre els fenòmens de l'atenció* pot ser considerat el document fundacional de la psicologia científica i aplicada a Catalunya i més tenint en compte que incorporà tres sessions experimentals, les quals són les primeres documentades a Catalunya. El *Csfa* presenta un estat sobre la qüestió de l'atenció solvent; exposa les investigacions més recents en el camp i s'hi enfronta de manera crítica. No es tracta, però, d'un treball massa original, ni honest. Sovint es limita a traduir l'obra de Pillsbury, de la qual, no només n'oculta la referència sinó que se n'apropia del contingut exposant-lo en contra del seu autor original. Amb tot, pensem que és important acostar-se a l'original inèdit orsià tenint en compte les singularitats pel que fa als elements de la comunicació que acabem d'exposar. Des d'aquest punt de vista, un tractat acadèmic —més aviat dubtós— sobre l'atenció es converteix en un notable artifici retòric en favor de l'adopció del viure científic, que és, en definitiva, allò que s'havia encarregat al ponent.

V. BIBLIOGRAFIA

OBRA CITADA

- Alberdi 1980. Ramon Alberdi, *La Formación profesional en Barcelona: política, pensamiento, instituciones: 1875-1923*, Barcelona, Fundació Edebé.
- Albertí 1996. Jordi Albertí, [anotacions a] Eugeni d'Ors, *Glosari 1906-1907, edició de Xavier Pla, anotació de Jordi Albertí*, Barcelona, Quaderns Crema.
- AAVV 1911. *Almanac dels Noucentistes*, Joaquín Horta, Barcelona,
- Balcells 2011. Albert Balcells i González, *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985: per a una universitat catalana)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Baldwin 1901. James Mark Baldwin (ed.), *Dictionary of Philosophy and Psychology*, Londres, Nova York, The MacMillan Co.
[Disponible a <http://psychclassics.yorku.ca/Baldwin/Dictionary/>]
- Berbohm 1897. Max Berbohm. *The Happy Hypocrite: a Fairy Tale for Tired Men*. Edimburg, John Lane de bodley head ltd.
[Disponible a http://www.gutenberg.org/catalog/world/readfile?fk_files=2143801]
- Bladé 2010. Artur Bladé i Desumvila, *Obra completa, Volum 9, Cicle de l'exili III: l'exiliada, segona part*, Valls, Cossetània Edicions.
- Boronat 1999. Maria Josep Boronat i Trill, *La política d'adquisicions de la junta de la Junta de Museus (1890-1923)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Cacho 1997, Vicente Cacho Viu, *Revisión de Eugenio d'Ors*, Barcelona, Quaderns Crema, Publicaciones de la Residencia de Estudiantes.
- Castellanos 1981. Jordi Castellanos i Vila, «Memòria d'Eugeni d'Ors: Noucentisme i censura (a propòsit de les cartes d'Eugeni d'Ors a Raimon Cassellas)», *Els Marges*, revista de llengua i literatura 22-23, 1981, 73-95.
[Disponible a <http://www.raco.cat/index.php/Marges/article/view/106674/157866>]
- Castellanos 1994. Jordi Castellanos, «Presentació» a Ors, Eugeni dins *PaG*, i-
- Carreras 1983. Maria del Carme Carreras Llansana, *Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la Ilustración : resumen de la tesis presentada para aspirar al grado de Doctor en Filosofía y Ciencias de la Educación*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Claparède-Fournoy 1901-1909. Edouard Claparède i Théodore Fournoy [ed.], *Archives de Psychologie*. Toms I-VIII.

- Descartes 1967. René Descartes, *Oeuvres Philosophiques, Tome II (1638-1642)*, Garnier, París.
- EUC 1909. Anònim. *Memòria adreçada als protectors dels EUC i als catalans en general*. Barcelona, J. Horta impressor.
- Ferrater 1955. Josep Ferrater i Mora, «Eugeni d'Ors, sentit d'una filosofia» dins *El llibre del sentit. Les formes de la vida catalana*, Barcelona, Editorial Selecta, 195-209.
- Fuster 1955. Joan Fuster, «Noves precisions sobre d'Ors, dúplica a J. Roure Torrent», *Pont Blau*, núm 31, Mèxic D.F, 165-169.
[Accessible a <http://www.espaijoanfuster.org/sites/default/files/PONT%20BLAU%201955%2005.pdf>]
- Fuster 1985. Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Curial: Barcelona.
- García-Navarro 1994. Alicia García-Navarro, *Eugenio d'Ors. Bibliografía*, Pamplona, Cuadernos de Anuario Filosófico.
[Hi ha una versió digitalitzada i actualitzada disponible a <http://www.unav.es/gep/dors/bibliografia.htm>]
- Galí 2004. Alexandre Galí, *La filosofia a Catalunya*, Barcelona, IEC.
- Garriga 1981. Carles Garriga, *La restauració clàssica d'Eugeni d'Ors*, Barcelona, Curial.
- Gaziel 1958. Gaziel. *Tots els camins porten a Roma*, Barcelona, Aedos 1958.
- González 2010. Antonio González González, *Eugenio d'Ors: el arte y la vida*, Madrid, Fondo de Cultura Económica.
- Hina 1991. Horst Hina, «“Oh amiga, com us coneixem mal per aquí”. La imatge d'alemanya en l'obra (catalana) d'Eugeni d'Ors», dins *L'aiguadolç*, Núm. 14. Dossier: Lletres alemanyes-lletres catalanes. 27-47.
[Disponible a <http://www.raco.cat/index.php/Aiguadolc/article/view/65049/99385>]
- Heymans 1927. Gerardur Heymans [ed.], *VIIIth International Congress of Psychology: held at Groningen from 6 to 11 September 1926 under the presidency of Dr. G. Heymans: proceedings and papers*, Groningen, P Noordhoff.
- Izquierdo/Rubí 2009. Santiago Izquierdo Ballester (coord.) i Maria Gemma Rubí Casals (coord.), «Apèndix documental», *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya. (1906-1910)*, Barcelona, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 309-346.
[Disponible a http://www20.gencat.cat/docs/Departament_de_la_Vicepresidencia/0-WEB_AEC_CHCC/CHCC/01-El%20centre/Publicacions/Doc_CNR_llibre.pdf]
- Jardí 1969. Enric Jardí i Casany, *El doctor Robert i el seu temps*, Barcelona, Aedos.

- Jardí 1990 [1966]. Enric Jardí i Casany, *Eugeni d'Ors: Obra i vida*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Jubert 2007. Joaquim Jubert Gruart, *Diego Ruiz, Prudenci Bertrana i La locura de Álvarez de Castro*, Girona, Edicions i Fundació Valvi.
- Leon 1910. Xavier Leon, «III Congrès International de Philosophie (Heidelberg, 31 août,-5 septembre 1908) Comte rendu des séances, *Revue de Metaphisique et de Morale*, T. 16, núm 6. novembre de 1908. 927-1066
- [Disponible a <http://www.jstor.org/discover/10.2307/40894009?uid=19285&uid=3737952&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=3&uid=19284&uid=67&uid=5909704&uid=62&sid=21103393142993>]
- Manent 1989. Albert Manent, «Els retorns d'Eugeni d'Ors» dins Tusquets (1989).
- Maragall 1929. Joan Maragall, *Obres Completes, vol I: Poesies*, Barcelona, Sala Parés Llibreria.
- Maragall 1908. Joan Maragall, «Pròleg», dins Diego Ruiz Rodríguez, *Contes d'un metge filòsof*, Barcelona, Biblioteca Joventut, 9-12.
- McCully 1988. Marilyn McCully, «Picasso and his Spanish Circle in Paris» dins George L. Mauner, *Paris: Center of artistic enlightenment*, Pennsylvania State University Press, University Park, 225-237.
- Mole (2013) Christopher Mole, «Attention», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2013 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), Stanford, Stanford University Press.
- [Disponible a <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/attention>]
- Monés 2004. Jordi Monés i Pujol-Busquets, «El Congrés de 1903», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, Vol. 5, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 132-143.
- [Disponible a <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000031/00000002.pdf>]
- Mora 2005. Antoni Mora. «Tentativas de amistad, o cierta deriva homofílica en Eugenio d'Ors» dins Oceanografía de Xènius: *Estudios críticos en torno a Eugenio d'Ors*. Kassel, Edition Reichenberger, 113-134.
- Moreta 2010. Ignasi Moreta, *No et facis posar cendra. Pensament i religió en Joan Maragall*, Barcelona, Fragmenta editorial.
- Murgades 1987. Josep Murgades i Barceló, «Eugeni d'Ors: verbalitzador del noucentisme», dins *El noucentisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 59-77.
- [Disponible a <http://books.google.es/books?>

[id=a4jGcm4UKT8C&lpg=PP1&hl=ca&pg=PP1#v=onepage&q&f=false](#)]

Murgades 2006. Josep Murgades i Barceló, «Eugeni d'Ors i el noucentisme» dins *Eugeni d'Ors: Llums i ombres. Cicle de conferències en el cinquantenari de la seva mort (1954-2004)*, Valls, Cossetània, 9-24.

Ors 1900. Eugeni Ors y Rovira, «Per a la síntesi» *La creu del Montseny La creu del Montseny* 50, 4 de març, 91. Avui dins *PaG*, 235-237.

[Disponible a <http://www.unav.es/gep/dors/bibliografia1prensa7.htm>]

Ors 1902a. Octavi de Romeu, «Prolec a "El Capdill"», *Auba* 5-6, 69. Avui dins *PaG*: 13-14.

[Disponible a <http://www.unav.es/gep/dors/bibliografia1prensa13.htm>]

Ors 1902b. Eugeni Ors, «El capdill: Himne, lletra Eugeni Ors; música del mestre Esquerrà», *Auba* 5-6, 70. Avui dins *PaG*: 13.

[Disponible a <http://www.unav.es/gep/dors/bibliografia1prensa14.htm>]

Ors 1903a. Eugeni Ors, «Experiment d'un congressista». *Catalunya. Revista literària quinzenal*, núm. 3. 15/02/1903, Barcelona, cxxvi-cxix.

[Disponible a <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/catarevlit/id/23/rec/3>]

Ors 1903b. Eugeni Ors, «Dels cants de la inquietud (XI)». *Catalunya. Revista literària quinzenal*, núm. 20. 30/10/1903, Barcelona, cccxv. Avui dins *PaG*, 15-16.

Ors 1904. Eugeni d'Ors, «Fragments de la Metafísica de la Inquietud», *Universitat Catalana* I, 1, gener de 1904, 10-11. Avui dins *PaG*, 269-275.

Ors 1905a. Eugeni Ors y Rovira, «Extensió de les ensenyances especulatives» dins *ICUC* (1905: 116:123), Avui dins *PaG*: 238-249.

Ors 1905b. Eugenio d'Ors, *La Muerte de Isidro Nonell : seguida de otras arbitrariedades y de la oración a Madona Blanca María*; traducció d' Enrique Diez-Canedo, Madrid, El Banquete.

Ors 1907. Eugeni d'Ors Rovira, *Glosari 1906: ab les gloses de la conferència d'Algeciras y les gloses al viure a París*, Barcelona, Llibreria de Francesch Puig.

[Disponible a <http://mdc.cbuc.cat/cdm/ref/collection/llibimps19/id/57878>]

Ors 1910a. Eugeni d'Ors Rovira, «Note sur la Formule Biologique de la Lógica» *Archives de Neurologie*, 1 (1910) 42-54.

Ors 1910b. «L'amor a l'ofici. Bernard Pallissy» *Ciutat*, 12 de desembre de 1910 pp. 27-31.

- Ors 1911. Eugenio d'Ors, «La vindicació de la memòria», *Revista de Educació*, núm.8, 524-526.
- Ors 1913. Eugeni d'Ors Rovira, «Follia infantil amb Contagi», Barcelona, *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*. I, 69-78.
- Ors 1914, Eugenio d'Ors, *Flos sophorum. Ejemplario de la vida de los grandes sabios (trad. de Pedro Llerena, con Prefacio de Palau Vera y dedicatoria del autor a Enrique Prat de la Riba)*, Barcelona, Seix y Barral.
- Ors 1915. Eugeni d'Ors Rovira [Xènius]. *Glosari MCMVII*, Barcelona,
- Ors 1947. Eugenio d'Ors, *Els secrets de la Filosofia, doce lecciones, tres diálogos y, en apendice, «la filosofía en quinientas palabras»*, Barcelona, Iberia.
- Ors 1981. Eugeni d'Ors, «Cartes d'Eugeni d'Ors a Raimon Caselles», *Els Marges* 22-23, 80-95.
- Ors 1989. Eugenio d'Ors, *Tres horas en el Museo del Prado. Itinerario estético, seguido de de los Avisos al visitante de las exposiciones de pinturas*. Madrid. Tecnos.
- Ors 1997. Eugeni d'Ors, «Epistolario Inédito», dins Cacho (1997).
- Ors 2009. Eugeni d'Ors, *La curiositat*, Edició de Xavier Pla, Barcelona, Quaderns Crema.
- Pillsbury 1908. Walter Bowers Pillsbury, *Attention*, Londres, Swan Sonnenschein, Ltd /Nova York, The Macmillan co.
- [Disponible a <https://archive.org/stream/attention02pillgoog#page/n7/mode/2up>]
- Pillsbury 1969 [1926], Walter Bowers Pillsbury, «Autobiography» dins Carl Murchison (ed.), *A History of Psychology in Autobiography*, Vol. II, Nova York, Russell & Russell, 265-295.
- Palau 2005. Josep Palau i Fabre, «Quaderns de l'alquimista», *Obra literària completa. Vol. II: Assaigs, articles i memòries*, Barcelona, Galàxia Gutenberg, Cercle de lectors, 367-884.
- Pascal 1910. Blas Pascal, *Pensamientos de Pascal: sobre la religión y sobre otros asuntos*, Eugenio d'Ors [trad.], París, Casa editorial Garnier Hermanos.
- Pla 1969. Josep Pla, *Obres completes, Vol. XI:Homenots. Primera sèrie. (Prat de la Riba, Pompeu Fabra, Joaquim Ruyra, Ramon Turró, Antoni Gaudí, Isidre Nonell, Eugeni d'Ors, Jaume Bofill i Matas, Caries Riba, Francesc d'A. Galí, Joan Crexells, Joan Estelrich, Sadurní Ximénez, Miró i Folguera, Joaquim Pena)*, Barcelona, Destino, 273-301.
- Pla 1981. Josep Pla, *Santiago Rusiñol i el seu temps*, Barcelona, Destino 1981.
- Pla 2012 [1966]. Josep Pla, *El quadern gris*, ed. de Narcís Garolera, Barcelona, Destino, 2012.

- Pla 2005. Francesc Xavier Pla i Barbero, «El destiempo en Eugenio d'Ors (Algunas consideraciones sobre su recepción literaria en Cataluña)» dins *Oceanografía De Xènius :Estudios Críticos En Torno a Eugenio d'Ors*. Kassel, Edition Reichenberger, 23-42.
- Pla 2004. Xavier Pla, «Presentació» a Eugeni d'Ors, *La Ben Plantada*, Barcelona, Quaderns Crema, 2004.
- Pla 1997. Francesc Xavier Pla i Barbero, *Josep Pla, ficció autobiogràfica i veritat literària*. Barcelona: Columna, 1997.
- Poincaré 1909. Lucien Poincaré, *La Physique Moderne et son évolution*, París, Ernest Flammarion, 26.
- Puig 1977. Miquel Puig i Reixach, *Els congressos universitaris catalans: Catalanització i autonomia de la universitat*, Undarius, 5-22.
- Puig 2003. Josep Puig i Cadafalch, *Memòries*, Barcelona, Publicacions de l'Aabadia de Montserrat.
- Pujols (2012) [1918]. Francesc Pujols i Morgades, *Concepte General de la Ciència Catalana*, Edició a cura d'Enric Casasses, Andana i Fundació Francesc Pujols.
- Quintana 2000. Lluís Quintana Trias, «Algunes lectures de Goethe a Catalunya, (Maragall i Eugeni d'Ors)», *Estudi general, revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Barcelona* 19-20, 55-68.
[Disponible a <http://www.raco.cat/index.php/EstudiGral/article/view/43756/56186>]
- Ràfols 1949. José Francisco Ràfols, *Ramon Casas, dibujante*, Barcelona, Ediciones Omega.
- Rius 2010. Mercè Rius, «Ors i el misticisme del segle XX» dins Josep Maria Terricabras (ed), *El pensament d'Eugeni d'Ors*, Girona, Documenta Universitaria.
- Roura 1983. Jaime Roura Roca, «Etapla barcelonesa de Eugenio d'Ors» dins *Actas del III seminario de Historia de la Filosofía Española*. Salamanca, Universidad de Salamanca, 355-364.
- Rovira 1927. Antoni Rovira i Virgili, «Notes per a l'estudi dels polítics catalans: els homes del C.N.R» *Revista de Catalunya* 6, gener 1927, 1-7.
[Disponible a <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/recatalunya/id/3626/show/3512/rec/1>]
- Sáiz/Sáiz 1993. Milagros Sáiz Roca i Dolores Sáiz Roca, *Els establecimiento de la psicología científica en España*, Barcelona, Avesta.
- Sáiz 2002. Milagros Sáiz Roca, *Les Inicios de la psicología científica i aplicada en Catalunya (1900-1939)*, Barcelona, Avesta.

- Serra, Xavier. *Història social de la filosofia catalana: la lògica (1900-1980)*. Catarroja, Afers, 2010.
- Siguan 1981. Miquel Siguan i Soler, *La psicologia a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62.
- Solé-Tura 1967. Jordi Solé-Tura, *Catalanisme i revolució burgesa. La síntesi de Prat de la Riba*. Barcelona, Edicions 62.
- Tusquets 1989. Joan Tusquets, *L'imperialisme cultural d'Eugeni d'Ors*, Barcelona, Columna.
- Torregrosa 2003. Marta Torrerosa, *Filosofía y vida de Eugenio d'Ors: Etapa catalana: 1881-1921*. Pamplona: EUNSA, Ediciones Universidad de Navarra.
- Torrents 2010. Ricard Torrents i Bertrana, «Vers un nou Congrés Universitari Català (Primer del Segle XXI)», Conferència pronunciada el 17 de desembre de 2010 en la Jornada La Universitat catalana: orígens i actualitat, emmarcada dins els actes de celebració dels 20 anys de la Càtedra Ferrater Mora. [Disponible a <http://hdl.handle.net/10256.1/1932>]
- Tresserras 1990, Miquel. Tresserras, *El mestratge de Xènius, Tesi doctoral*, dir. Josep Gallifa i Roca, Faultat de Pedagogia Blanquerna: Barcelona, S.N.
- Trüben 1908. Karl Ignaz Trüben *Minerva: Jahrbuch der Gelehrten Welt*, Berlin, Gruyter.
- Vogel 1913. Eberhard Vogel, «Eugeni d'Ors, ein Sokrates des modernen Spanien», *Allgemeine Rundschau* 4, 68-69.
-

BIBLIOGRAFIA CURS SOBRE ELS FENÒMENS DE L'ATENCIÓ

- Aars 1909a. Kristian B. R Aars, «Abstraktion und Projektion» dins *Bericht über den III. Internationalen Kongres für Philosophie zu Heidelberg 1. bis 5. September 1908*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 741-750.
[Disponible a http://archive.org/stream/berichtberden00inte/berichtberden00inte_djvu.txt]
- Aars 1909a. Kristian B. R Aars, «La nature de la pensée Logique», *Revue de Metaphysique et de Morale*, Núm. 17, 808-823.
[Disponible a <https://archive.org/stream/revuedemaphys17pariuoft#page/822/mode/2up>]
- Bagley 1900. William Chandler Bagley, «Apperception of the spoken sentence», *The American Journal of Psychology*, vol.12. Núm1, Chicago, University of Illinois Press. 80-130

[Disponible a <http://www.jstor.org/stable/1412429>]

Bain 1865. Alexander Bain, *The emotions of the will*, Londres, Logmans Green ans Co.

[Disponible a <https://archive.org/details/emotionsandwill03baingoog>]

Beaunis 1903. H. Beaunis ressenya de «Rageot, G, “Les formes simples de l’Attention”, *Revue Philosophique*, núm. 56. 1903, 113-141» dins *L’année psychologique*, vol. 10. Núm. 10, 442-444.

[Disponible a http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/psy_0003-5033_1903_num_10_1_3595]

Bergson 1888. Henri Bergson, *Essai sur les données Immediates de la conscience*, París, Presses Universitaires de France.

[Disponible a http://classiques.uqac.ca/classiques/bergson_henri/essai_conscience_immediate/conscience_imm.html]

Bergson 1896. Henri Bergson, *Matière et Mémoire*, Paris, Les Presses Universitaires de France.

[Disponible a http://classiques.uqac.ca/classiques/bergson_henri/matiere_et_memoire/matiere_et_memoire.html]

Bergson 1905. Henri Bergson, «Le paralogisme psycho-physiologique» dins *Congrès International de Philosophie, Iime session, tenue à Genève de 4 au 8 Septembre 1904*. Henri König editeur, 427-444.

[Disponible a <https://archive.org/details/congrsinternati00clapgoog>]

Bergson 1907. Henri Bergson, *L’evolutiona créatrice*, París, Les Presses Universitaires de France.

[Disponible a http://classiques.uqac.ca/classiques/bergson_henri/evolution_creatrice/evolution_creatrice.pdf]

Binet 1898. Alfred Binet, *Fatigue mentale*, París, Schleicher Frères.

[Disponible a <https://archive.org/details/lafatigueintell00bine>]

Binet 1903. Alfred Binet, ressenya a «Ch. Rolland, *La théorie motrice des phénomènes mentaux*» dins *L’année psychologique*, Vol. 10. Núm. 10, 485.

[Disponible a http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/psy_0003-5033_1903_num_10_1_3617]

Bladé 2009. Artur Bladé i Desumvila, *Cicle de les biografies II: Contribució a la biografia de Mestre Fabra; El senyor Moragas*, «Moraguetes», Valls, Cossetània edicions, 69-70.

- Buzaringues 1828. Louis François Charles Girou de Buzaringues, *Philosophie physiologique, politique et morale*, Chez F. Didot et Fils.
- Cacho Viu 1997. Vicente Cacho Viu, *Revisión de Eugenio d'Ors*, Barcelona, Quaderns Crema, 1997, 205.
- Carrol 1968. John B. Carrol, «Foreword» dins Huey 1968. Edmund Burke Huey *Psychology and pedagogy of reading*, Cambridge, The MIT Press. Vii-xii.
[Disponible a <http://www.savingthewahyanites.net/wp-content/uploads/2012/01/Huey-ThePsychologyAndPedagogyOfReading.pdf>]
- Darwin 1872. Charles Darwin, *The expression of the emotions in man and animals*. Londres, John Murray.
[Disponible a http://darwin-online.org.uk/EditorialIntroductions/Freeman_TheExpressionoftheEmotions.html]
- Duchenne 1876. Guillaume-Benjamin-Amand Duchenne (de Boulogne), *Mécanisme de la physionomie humaine ou analyse électro-physiologique de l'expression des passions. Texte: Première partie*. 2 a Edició. Paris, Librairie J.-B. Bailliere et Fils, xii.
[Disponible a http://vlp.mpiwg-berlin.mpg.de/library/data/lit25058/index_html?pn=12&ws=1.5]
- Fechner 1860. Gustav Fechner, *Elemente der Psychophysik*. 2 Bände, Leipzig, Breitkopf und Härtel.
[Disponible parciament a http://books.google.de/books/about/Elemente_der_Psychophysik.html?hl=de&id=6rINAAAAYAAJ]
- Hempstead 1901. L. Hempstead, «Perception of Visual Forms», *The American Journal of Psychology*, vol. 12. Núm. 2, 186-192.
[Disponible a <http://www.jstor.org/stable/1412532>]
- Henri 1903. Victor Henri, *Lois Générales de l'Action des Diastases*. París, Libraire Scientifique A. Hermann.
[Disponible parciament a <http://books.google.es/books?hl=ca&id=Wcs9AAAAYAAJ&focus=searchwithinvolume&q=Loi>]
- Høffding 1889. Harald Høffding, *Psikologiske Undersøgeleser*, Copenhague, Høst.
- Höffding 1891. Harald Höffding, *Outlines of psychology*, trad. De Mary E. Lowndes, Londres, Macmillan and co., ltd.

[Disponible a <https://archive.org/details/outlinespsychol01lowngoog>]

Huey 1908. Edmund Burke Huey *Psychology and pedagogy of reading*, Norwood. The Macmillan Company.

[Disponible a <https://archive.org/stream/psychologyandpe00hueygoog#page/n12/mode/2up>]

Ioteyko/Stefanowska 1909. Iosefa Ioteyko i M. Stefanowska, *Psycho-physiologie de la douleur*, Paris, Félix Alcan.

[Disponible a <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5485641q>]

James 1884. William James, «What is an emotion?» *Mind*, núm. 9, 188-205.

[Disponible a <http://psychclassics.yorku.ca/James/emotion.htm>]

James 1904. William James, «The Pragmatic Method», *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, vol. I, núm. 25, 673-683.

[Disponible a <http://www.jstor.org/stable/2012198?seq=3>]

Janet 1909. Pierre Janet, *Les Névroses*, París, Ernest Flammarion.

[Disponible a http://classiques.uqac.ca/classiques/janet_pierre/nevroses/janet_les_nevroses.pdf]

Jastrow 1900. Joseph Jastrow, «A Study of involuntary movements», *Fact and fable psychology*, Nova York, Appleton & Company. 307-336.

Kreibig 1897. Josef Klemens Kreibig, *Die Aufmerksamkeit Als Willenserscheinung: Ein Monographischer Beitrag Zur Descriptiven Psychologie*, Viena, A. Hölder.

[Disponible a parcialment a <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.32101065105171>]

[Disponible a <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k204897q>]

Lange 1885. Carl Georg Lange *Om Sindsbevaegelser* Copenhaguen, Høst & Son.

Lange 1907. Carl Georg Lange, *Les émotions: étude psychophysiologique, traduit d'après l'édition allemande du Dr. Kurella par George Dumas*, trad. De George Dumas, París, Felix Alcant.

[Disponible a <https://archive.org/details/lesmotionstu00lang>]

Leon 1908. Xavier Leon. «IIIe Congrès International de Philosophie (Heidelberg, 31 août- 5 septembre 1908): Compte rendu des Séances», *Revue de Metaphysique et de Morale*, Núm. 16, 930-1041.

[Disponible a <https://archive.org/stream/revuedemtaphys16pariuoft#page/926/mode/2up>]

MacDonald 1898. Arthur McDonald, *Psycho-physical and Anthropometrical Instruments of Precision in the Laboratory of the Bureau of Education*, 1163, fig. 32

[Disponible a http://vlp.mpiwg-berlin.mpg.de/library/data/lit38666/index_html?pn=23]

Mach 1886. Ernst Mach, *Die Analyse der Empfindungen und das Verhältnis des Physischen zum Psychischen*, Jena, Verlag G. Fischer, Cap. XIII-8.

[Disponible a <https://archive.org/stream/dieanalyseremp00mach#page/n17/mode/2up>]

Marillier 1889. León Marillier, «Remarques sur le mécanisme de l'attention», *Revue Philosophique*, núm 27, 566-587.

[Disponible a <http://www.jstor.org/discover/10.2307/41075081?uid=3737952&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21103249343583>]

Münsterberg 1892. Hugo Münsterberg, «Studien zur Associationslehre» dins *Beiträge zur Experimentalen Psychologie. Heft 4*. Friburg, I.B. Mohr, 20-23.

[Disponible a http://vlp.mpiwg-berlin.mpg.de/library/data/lit38793/index_html?pn=1&ws=1.5]

Külpe 1899. Oswald Kulpe, «Ueber den Einfluß der Aufmerksamkeit auf die Empfindungsintensität» dins *III. international Congress fur Psychologie*, 180-182.

Pillsbury 1897. Walter Bowers Pillsbury, «A Study in Apperception» *The American Journal of Psychology*. Vol 8. Núm. 3, 315-393.

[Disponible a <http://www.jstor.org/stable/1411485?seq=1>]

Pillsbury 1906. Walter Bowers Pillsbury, *L'attention. Traduit sur le manuscrit de l'auteur par Monica A. Molloy et Raymond Meunier*, trad. de Monica Molloy i Raymond Meunier, París, O. Doin.

[Disponible a <https://archive.org/details/lattention00pillgoog>]

Pillsbury 1908. Walter Bowers Pillsbury, *Attention*, Londres, Swan Sonnenschein, ltd /Nova York, The Macmillan co.

[Disponible a <https://archive.org/stream/attention02pillgoog#page/n7/mode/2up>]

Pillsbury 1930 [1926], Walter Bowers Pillsbury, «Autobiography» dins Carl Murchison (ed.), *A History of Psychology in Autobiography*, Vol. II, Nova York, Russell & Russell, 265-295.

[Disponible parcialment a <http://books.google.es/bookshl=ca&id=XMHQ90KIlrEC&focus=searchwithinvolume&q=Pillsbury>]

Poincaré 1909. Lucien Poincaré, *La Physique Moderne et son évolution*, París, Ernest Flammarion, 26.

- Rageot 1903. George Rageot, *Les formes simples de l'Attention*, Revue Philosophique, núm. 56, 113-141.
[Disponible a <http://www.jstor.org/discover/10.2307/41077838?uid=3737952&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21103249427623>]
- Raymond 1909. Viktor Raymond, *Der Freund der nervösen und skrupulanten. Ein Ratgeber für Leidende und Gesunde*, Wiesbaden, Rauch Verlag.
- Rey 1907. Abel Rey, *La théorie de la physique chez les physiciens contemporains*, París, Librairies Félix Lacan et Guillaumin Reunies.
[Disponible a <https://archive.org/stream/lathoriedelaphy00reygoog#page/n13/mode/2up>]
- Ribot 1889. Theodule Ribot, *Psychologie de l'attention*, París, Felix Alacan, Paris.
[disponible a <https://archive.org/stream/psychologiedela00ribogoog#page/n7/mode/2up>]
- Rolland 1903. Charles Rolland, «La Théorie motrice des phénomènes mentaux», *Revue Scientifique*, 14 de febrer 1903.
- Sommer 1898. Robert Sommer «Dreisimensionale Analyse von Ausdrucksbewegungen», *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, 16, 275-297.
[Disponible a <http://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/ECHOdocuView?url=/permanent/vlp/lit21872/index.meta&pn=1>]
- Stern 1899. William Stern [Wilhelm Louis], ressenya de «Oswald Külpe: "Ueber den Einfluß der Aufmerksamkeit auf die Empfindungsintensität". III. intern. Congr. f. Psychol. S. 180-182», *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, 205-206.
[Disponible a <http://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/ECHOdocuView?url=/permanent/vlp/lit30755/index.meta>]
- Stout 1896. George Frederik Stout, *Analytical Psychology*, Vol. 1, Londres, Sonnenschein / Nova York, Macmillan, 224.
[Disponible a <https://archive.org/details/analyticpsycholo02stou>]
- Vaschide/Meunier 1908. Nicolae Vaschide, Raymond Meunier, *La pathologie de l'attention*, París, Librairie Bloud & cie.
[Disponible a <https://archive.org/details/lapathologiedel00unkngoog>]
- Vaschide/Meunier 1910. Nicolae Vaschide, Raymond Meunier, *La psychologie de l'attention*, París, Librairie Bloud & cie.

[Disponible parcialmente a <http://books.google.es/books?hl=ca&id=szBVAAAAMAAJ&focus>]

Wundt 1863. Wilhelm Wundt, *Vorlesungen ueber die Menschen und Tiere Seele*, Hamburg/Leipzig, Verlag von Leopold Voss. 2a edició.

[Disponible a <https://archive.org/stream/vorlesungenueber00wunduft#page/n3/mode/2up>]

AQUESTA TESI SOBRE EUGENI D'ORS I ROVIRA S'ENLLESTEIX
A SANT LLORENÇ DE MORUNYS EL 13 DE JUNY DE 2014,
EL DIA DEL CENT VINT-I-SISÉ ANIVERSARI
DEL NAIXEMENT DEL POETA LUS

FERNANDO PESSOA:

D'ELL HEM APRÈS

A SER ALHORA

MOLTS I

U

•